

TADQIQOTLAR

TADQIQOTLAR

jahon ilmiy metodik jurnal

 tadqiqotlar.uz

16

16- son

3 - qism

Iyun

OPEN ACCESS

Google
Scholar

I JOURNALS
MASTER LIST

www.tadqiqotlar.uz

TADQIQOTLAR

Jahon ilmiy – metodik jurnali

16 - SON

Iyun – 2023

GRAMMATICAL PROBLEMS OF TRANSLATION

ABDURAXMONOVA SABRINA ABDURASUL QIZI

TERMEZ STATE UNIVERSITY

FOREIGN LANGUAGE FACULTY

RUZIYEV KHUSNIDDIN BAKHRITDINOVICH*Teacher of English Language and Literature Department**Termez State University, Uzbekistan*[*sabrinaabduraxmonova940@gmail.com*](mailto:sabrinaabduraxmonova940@gmail.com)

Abstract. This article addresses the topics of problems that arise in the process of translation. It also highlights the current demand for translation studies and its place in society.

Keywords: text, translation, vocabulary, terminology, translation problems, transformation, information.

Introduction. Basic words and grammars: comparative, references in translation, grammatical stem, translation problems, grammatical stem translation, grammatical compatibility, pronoun translation, prepositional translation problem, morphological stream, syntactic stream, grammatical transformation.

There is a system of symbols that distinguishes one language from another. Such languages include English and Uzbek. Grammatical systems of students are used typological and genetic life. English belongs to the German language group of the Indo-European language family, and Uzbek language belongs to the Turkish language group of the Altaic language family. English has a qualitative character with a morphological structure as a language and a variable analytical character. The Uzbek language is an agglutinative language. The differences between the languages can be observed by comparing the following examples:

The hunter killed the wolf - Ovchi bo‘rini o‘ldirdi.

I go to school. - Men maktabga boraman

From these examples, we will learn how Uzbek sentence structure differs from English. In English, the word order is changed, the meaning of the sentence is also changed.

In English, word order is discussed in Subject-Predicate order. In English, the possessive comes at the beginning of the sentence, and the participle comes after it. If the participle ends with a transitive verb, the participle is followed by a complement. But the word order in Uzbek is completely different from the word order in English.

Comparing the word order in English with the word order in Uzbek, we observe that in Uzbek there is a change in the order of words and the place of the filler.

For example: The hunter killed the wolf. The wolf was killed by the hunter. (In the agreement speech).

As can be seen from the given examples, the word order is completely different in English and Uzbek languages. Apart from these, in the translation in Uzbek, the conjugation of - brings more clarity.

English and Uzbek sentences can be divided into three types according to their grammatical, morphological-logical and syntactic compatibility:

1. Full adaptation.
2. Partial adaptation.
3. Incompatibility in general.

Morphologically, *tulik* is observed when it means the same thing in languages of the same grammatical category. The grammar of English and Uzbek languages are very close to each other in the category of number.

Plural (Unit) book (book)

Singular (plural) books (books)

Partial morphological size occurs when grammatical categories give the same meaning and differ in meaning to a certain extent. This can also be seen in the category of nouns. In both languages, the meaning of the nouns is the same, but they differ in terms of their number and points of interest. There are two consonants in English and six in Uzbek. Overall morphological incompatibility. We can observe this situation in the fact that grammatical categories do not match at all. For example, in Uzbek, the category of possession is described by possessive suffixes

Kitob-im

Kitob-ingiz

Kitob-i

my book

your book

his book

The Uzbek possessive category does not correspond to the English possessive category at all. In Uzbek, a possessive suffix is used to express the category of possession, while in English, pronouns are used.

In English, we use the definite article to determine whether nouns are definite or indefinite. But there is no suitable variant of these grammatical tools in Uzbek. In this case, the meaning of articles is given using the lexical and syntactic means of the language.

Types of grammatical transformation. Several lexical and grammatical transformations are used to load information from one language into another. Below we will consider the types of grammatical change, such as grammatical replacement, grammatical transposition, grammatical reduction, grammatical revision. Grammatical replacement is the exchange of one part of a sentence with another sentence or one word form with another word form. Two situations are observed in the exchange of grammatical places:

- a) exchange of sentence fragments
- b) replacing the grammatical forms of the word.

There are several reasons for transposition translation:

- absence of original grammatical forms or designs in the translated language;
- lack of consistency in the combination of forms and constructions, different adaptations and word processing depending on other, lexical reasons; lack of a sentence with the same meaning.

The following example reveals the meaning of the verb by switching the parts of two English sentences: He says he will come. He says he will come. He said he would come. Due to the absence of similar word forms in the Uzbek language, the meanings of words are expressed using other grammatical means. In the Uzbek language, the function of the verb is expressed by the adjective suffix -jak or the noun -(i)sh.

There are conditional and optional types of replacement of parts of speech. Conditional substitution in translation appears when the means used in the original language parts of the sentence do not exist or do not correspond to the translated language (for example, the article in English). Since there is no article in Uzbek, various lexical and grammatical tools are used in its translation. The article can also appear in the subjunctive, demonstrative pronouns, number, and accent functions.

Therefore, in Uzbek, various means are used to give the meaning of articles: When we were in Majorca, there was a Mrs. Leech there and she was telling us the most wonderful things about you. (A. Christie) - Biz Mayorkadaligimizda qandaydir missis Lich bor edi. U bizga sizga yordam berishda juda ko'p qiziqarli narsalar- larni aytib bergandi.. (A. Christie) This translation uses the indefinite article in place of the indefinite article.

Grammatical exchanges are also a method of translation in which the original grammatical unit is translated into the translated language with a different grammatical meaning. In grammatical exchange, the original grammatical unit is replaced by another grammatical unit in the translated language. It is deleted by exchanging categories (stem, number), word groups, clauses. For example, a plural noun in English can become a singular noun in translation or vice versa. example, moneu (singular) -

dengi (plural) money (singular); struggles (plural) - borba (singular) - struggle (singular).

We are looking for talent everywhere. (In unison) My povydu ishchem talenty. (Plural) We're recruiting talent from everywhere. (In the plural). They left the room with their heads held high. Oni vyshli iz komnaty s vysoko podnyatoy golovoy. (Together) - They entered the room with their heads facing each other. (In the plural).

The most common type of grammatical transformation is observed in the exchange of word groups. In this case, the help and quality of horses are often used:

He is a poor swimmer.- U yomon suzuvchi.

He can't write a letter.- U xat yoza olmaydi.

Changing the types of words in translation leads to a change in the structure of the sentence. For example, in the following Friday translation, it is replaced by the nominative case: Origin: Last week saw an increase in diplomatic activity.

The article can be replaced by the number "one" or the accusative pronoun in the translation.

He solved the problem in one fell swoop.

U muammoni bir zumda hal qildi.

Grammatical transposition refers to the exchange of linguistic elements between the source language and the target language.

There are two types of transposition:

1) exchange of parts of sentences; 2) syntactic connection in compound sentences.

For example: A large red Rolls Royce was parked outside the local post office. (A. Christie) - Katta qizil Rolls Royce mahalliy pochta bo'limi oldida to'xtab turardi. (A.Kristi)

In English, the semantic meaning of the sentence is obtained with the indefinite article, and in Uzbek it is calculated according to this level. The help in English is to change the position of the prepositional phrase and the subordinate clause when translating a compound sentence into Uzbek. This means that the word order in a compound sentence is not always the same in other languages. For example: As soon as he saw me, a wonderful relief appeared on his face. As soon as he saw me, his face showed signs of remembrance. Dropping words is a type of grammatical change, which is observed in the shortening of grammatical components:

He lifted his hand.

U yordamini ko'rsatti.

In this sentence, the pronoun "his" (own) is omitted. In conclusion, grammar is a pillar of language. This no column or incorrect column construction will also destroy any high-level translation. Morphological and syntactic complete matches, partial matches or inconsistencies in the process of translation, pronouns, articles,

grammatical rods, other grammatical categories in the solution of learning problems delivers the ride.

REFERENCES:

1. Raximov.G‘ "Tarjima nazariyasi" Til va tarjima. Darslik majmua. "O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti Toshkent-2016 Page:176
2. G‘afurov.I va boshqalar "Tarjima nazariyasiva amaliyoti " O‘quv qo‘llanma. "Tafkkur bo‘stoni " Toshkent-2012 Page:220
3. ALCINA, A. (2008). ‘Translation technologies: scope, tools and resources’, Target 20: 79–102.
4. AMMON, U. (2001). The Dominance of English as a Language of Science: Effects on Other Languages and Language Communities. Berlin:Mouton de Gruyter/Amsterdam: Benjamins.
5. BAKHRITDINOVICH, R. K. The Approach of Paremiias in Parallel Corpora. JournalNX, 6(05), 216-222.
5. Ruziev, K. B. (2020). Proverbs and corpus linguistics. Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук, (6), 64-67.
6. Ruziyev, K. (2021). Paremiological units and their differences. InterConf.
7. Ruziyev, K. (2021). Etymology of the word and term paremia. InterConf.
8. RUZIYEV, X. B., & SIDIKOVA, S. A. K. (2019). Translation problems of proverbs and some special tip for translating from english into uzbek. Наука среди нас, (5), 100-105.

SPEAKING SKILLS OF ENGLISH LEARNERS THE METHOD USED IN THE DEVELOPMENT RESEARCH

MOKHIRAKHON TADJIYEVA DJAXANGIROVNA

Lecturer, Tashkent state university of oriental studies

Annotation

This article aims to determine the effectiveness of using different teaching strategies, styles and methods in English speaking classes. Emphasis is placed on the relationship between speaking and other skills and how to effectively integrate them, as well as how to improve students' speaking skills.

Key words: *grammatical translation method, direct communication method, audio-linguistic method, integration.*

Introduction: English as an international language has been widely recognized by state educational institutions in our country in the last five years, especially the need to improve students' communicative competence is of great importance. In the current study, special attention is paid to the analysis of various methods, methods and techniques that can be used for better acquisition of speaking skills. The study aims to study the importance of these methods in the language classroom and the possible results of their application in teaching practice. Oral communication skills are one of the speech activities, therefore, empirical research analyzes the views of language learners on how they prefer to communicate in the foreign language being studied. This defines the concept of speech as the main means of interaction aimed at the development of communicative competence in everyday communication, and this will be the main goal of this study, which will be conducted through two specific experiments.

Main Part: The role of speaking skills in language teaching. The ability to speak in the field of teaching foreign languages requires special skills. Braun describes vowel shortening and elision as phenomena that make speech fluency difficult. Lazaraton also points out that elements such as slang and idioms also make speech acquisition difficult. Regarding the impact of speech, Baker and Westrup note that speech has positive effects on students academically and professionally.

Foreign language teaching methods and their connection with the development of speech skills. The principle of grammatical translation. According to the teachers who use the grammar translation method, the main goal of learning a foreign language is to be able to read literature written in the target language. For this, students need to learn the grammatical rules and vocabulary of the language being studied.

The principle of direct communication. The purpose of this principle is manifested in learning how to use a foreign language for communication. This method has one main rule: translation is not allowed. In fact, as its name suggests, this method consists in directly conveying the meaning in the foreign language being studied using visual aids, without referring to the native language of the students.

Principles of audio-linguistic method. The audio-lingual method, like the direct method, is based on an oral approach. However, unlike acquiring vocabulary through situational application, the audio-lingual method exercises students through the use of grammatical sentences. It also has a strong theoretical basis in linguistics and psychology, unlike the direct method. Charles Fries of the University of Michigan used the principles of structural linguistics in the development of the method, which is why it is sometimes called the "Michigan method".

Principles of community language learning. Community language learning encourages teachers to think of their students as 'individuals'. Individual learning means that teachers have some understanding of the relationship between not only their students' intelligence, but also their emotions, physical reactions, and instinctual defenses. The principles of community language learning are derived from the general counseling-educational approach developed by Charles A. Curran. Curran has studied adult education for many years. He was also influenced by the humanistic psychology of Carl Rogers, and he found that adult language learners often feel a little apprehensive about learning a new language. In this regard, Harmer suggests some of the following exercises related to speaking: scripted role-playing, dialogue games, prepared conversations, questionnaires, simulations and role-playing.

This article covers the following steps:

Stage I - collection of theoretical data;

II stage - conducting questionnaires;

III stage - teaching process;

Stage IV - conducting the final test.

In order to achieve more successful results of the experiment, the main attention was paid to the following issues:

- What methods are most often used in teaching speech?
- To what extent do students become more competent if they can expand their exposure to different approaches?
- Can students learn effectively when traditional methods are combined with modern methods in the educational process?

The sample for the study was selected from the second-year students of the Uzbekistan State University of World Languages. The participants consisted of twenty middle-level students who were equally divided into two groups. The groups were divided into

groups according to the (modern and traditional) approaches of education adopted during the experimental period.

The results of the study showed that teaching English through various techniques in speech classes had a beneficial effect on the academic development of students, and the learning process of students improved as a result of their teaching practice. Most of the students said that the experimental lessons were very useful they noted. In particular, the use of the general physical reaction method and the direct communication method limiting the use of the mother tongue was approved, as a significant improvement in the students' oral competence was observed.

Also, another important factor to improve oral communication by minimizing the role of the teacher in the course of the lessons was noted, in which it is necessary to focus on more student-led lessons, in which the participants appear as active learners, increase the level of language proficiency. Students say that in order to achieve fluency like a native language, students need to work on themselves, taking the necessary instructions from the teacher. In this way, they clearly expressed their opinion about the importance of finding self-learning strategies, which is the most important point in the further development of academic knowledge acquisition. As a final remark, it can be concluded that the result of using effective strategies for the development of speaking skills and language acquisition was highly appreciated.

Conclusion: In the experiment, the students were satisfied with the experimental lessons provided and enjoyed the speaking lessons during the reading and learning process, which helped to achieve the intended learning outcomes. The results of the study helped clarify several important conclusions for language teachers and English language learners. It has been shown that the use of various effective strategies allows students to develop speaking skills, reduce problems in understanding a foreign language and correct the pronunciation of certain words, learn new words, vocabulary and speak fluently. The analysis of the pre- and post-test results of the research participants showed that some of the above-mentioned methods are effective in developing students' speech.

References

1. Brown H.D. Principles of language learning and teaching. – New York, 1987.
2. Baker J., & Westrup H. Essential speaking skills: a handbook for English language teachers. – London: Continuum, 2003.
3. Harmer J. The practice of English language teaching (3rd ed.). – Harlow: Longman, 2001.
4. Tadjiyeva, M. D. ., & Maksudova, D. K. . (2022). Preparing Materials for Interactive Esp Lessons. *Vital Annex : International Journal of Novel Research in Advanced Sciences*, 1(6), 161–165. Retrieved from <https://innosci.org/IJNRAS/article/view/697>

5. Tadjiyeva, M. D. (2023). The Use of Educational Apps as Didactic Tools in Teaching English as a Second Language. *European Journal of Higher Education and Academic Advancement*, 1(3), 17–21. Retrieved from <https://e-science.net/index.php/EJHEAA/article/view/184>
6. Karima Saydanovna Rakhmanberdiyeva. Students in English classes issues of effective speech development. <https://wos.academiascience.org/index.php/wos/article/view/180>
7. Javliyeva Dilafuz Rustam qizi (2021) “THE COMMUNICATIVE NATURE OF ENGLISH AND UZBEK KINSHIP TERMINOLOGY”, *Archive of Conferences*, 14(1), pp. 3-4. Available at: <https://conferencepublication.com/index.php/aoc/article/view/604>
8. Javlieva, Dilafuz Rustam Kizi METHODS OF PERFORMING COGNITIVE LINGUISTIC COMPRESSIONS // *ORIENS*. 2022. №3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/methods-of-performing-cognitive-linguistic-compressions>.
9. Saidakbarova Saodat Parkhadjanovna. Discovering culture through the gastronomic phraseology (in English and Uzbek languages) *Материалы конференции The XVIII International scientific and practical conference Modern view and research*. 2020/6 Ст.193-196
10. Abdullayeva Marxabo Raxmonkulovna. Esp/eap o'quvchilarining maxsus lug'atga bo'lgan ehtiyojlari. “Maxsus va akademik maqsadlarda xorijiy tillarni o'qitish: muammolar va istiqbollari” Mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari 2023/6/15.Pages 196-204
11. Solievich T. N. Specific aspects of improving the quality of education in higher education institutions // *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*. – 2022. – T. 12. – №. 9. – C. 31-34.
12. Temirov N. S. The school students of Uzbekistan: Image of the family // *Russian Education & Society*. – 1996. – T. 38. – №. 8. – C. 80-89.
13. TEMIROV N. S. SCHOOLCHILDREN OF UZBEKISTAN-THE IMAGE OF FAMILY // *SOTSIOLOGICHESKIE ISSLEDOVANIYA*. – 1995. – №. 7. – C. 53-56.
14. TEMIROV N. S. Question making without questionnaire // *SOTSIOLOGICHESKIE ISSLEDOVANIYA*. – 1992. – №. 12. – C. 104-105.

**INVESTITSİYALARDAN SAMARALI FOYDALANISH ASOSIDA
HUDUDIY IQTISODIYOTNING BARQAROR O'SISHINI TA'MINLASH.**

Mamarayimov O'rozali Abdullayevich

*Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti va Ural davlat iqtisodiyot universiteti
qo'shma ta'lim dasturi magistratura 1-bosqich talabasi*

Annotatsiya. Ushbu maqola Investitsiyalardan samarali foydalanish asosida hududlar iqtisodiyotining barqaror o'sishini ta'minlashdagi ahamiyatini o'rganadi. Bu investitsiyalarni optimallashtirishning asosiy usullari va strategiyalarini, shu jumladan investitsiyalarni ustuvorlashtirish, ishlab chiqarishni rivojlantirish va inson kapitaliga investitsiyalarni jalb qilish orqali iqtisodiy o'sishga erishish yo'llarini tahlil qiladi. Natijalar bandlik imkoniyatlarini oshirish, innovatsiyalar va tadqiqotlarni takomillashtirish, samaradorlik va raqobatbardoshlikni oshirish kabi ijobiy natijalarni ta'kidlaydi. Maqolada, shuningdek, tarmoqlar va sohalarga qilingan investitsiyalardan samarali foydalanishning ahamiyati muhokama qilinadi va qulay investitsiya muhitini yaratish bo'yicha takliflar mavjud.

Kalit so'zlar: hududiy iqtisodiyot, barqaror o'sish, investitsiyalar, samarali foydalanish, iqtisodiy rivojlanish.

Аннотация. В данной статье исследуется значение экономики регионов в обеспечении устойчивого роста на основе эффективного использования инвестиций. В нем анализируются основные методы и стратегии оптимизации инвестиций, включая способы достижения экономического роста за счет приоритизации инвестиций, развития производства и инвестиций в человеческий капитал. Результаты подчеркивают положительные результаты, такие как расширение возможностей трудоустройства, улучшение инноваций и исследований, а также повышение производительности и конкурентоспособности. В статье также обсуждается важность эффективного использования инвестиций в отрасли и отрасли и содержатся предложения по созданию благоприятного инвестиционного климата.

Ключевые слова: региональная экономика, устойчивый рост, инвестиции, эффективное использование, экономическое развитие.

Annotation. This article explores the importance of the economy of regions in ensuring sustainable growth based on the effective use of investment. It analyzes the main methods and strategies of investment optimization, including ways to achieve economic growth by prioritizing investments, developing production and attracting investments in human capital. The results highlight positive results such as increasing employment opportunities, improving innovation and research, and increasing efficiency and competitiveness. The article also discusses the importance of the

effective use of investments in industries and industries and contains proposals to create a favorable investment environment.

Keywords: territorial economy, sustainable growth, investments, effective use, economic development.

Hududiy iqtisodiyotning barqaror o'sishi asosan investitsiyalardan samarali va strategik foydalanishga bog'liq. Investitsiyalar iqtisodiy rivojlanish, ish joylarini yaratish, innovatsiyalarni rivojlantirish va samaradorlikni oshirish uchun katalizator bo'lib xizmat qiladi. Biroq, imtiyozlarni maksimal darajada oshirish uchun investitsiyalardan samarali foydalanishga qaratilgan kompleks yondashuvni qo'llash juda muhimdir. Ushbu maqola investitsiya strategiyasini optimallashtirish orqali hududiy iqtisodiyotning barqaror o'sishini ta'minlashning turli usullarini o'rganadi.

Hozirgi kunda mamlakatimiz iqtisodiyotiga chet el investitsiyalarini jalb etish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, ularni huquqiy himoya qilishning amaliy mexanizmlarini joriy etish va investitsion muhitni yanada yaxshilash iqtisodiy rivojlanish sohasidagi eng muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Qulay investitsion muhitni yaratish va faol investitsiya siyosatini amalga oshirish mamlakatimizni iqtisodiy rivojlantirishning muhim omiliga aylandi. Iqtisodiyotda tarkibiy o'zgarishlarni yanada chuqurlashtirish, korxonalarining investitsiya faoliyatini jadallashtirish, ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, texnik va texnologik jihatdan qayta qurollantirish dasturlarini amalga oshirishda xorijiy investitsiyalar, avvalo, to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalarning o'рни beqiyosdir.

Bunda ilg'or texnologiyalarni tadbiq etish, yangi ish o'rinlari yaratish va shu asosda mamlakat iqtisodiyotining barqaror va bir maromda rivojlanishini ta'minlash imkoniyati yaratiladi. Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, chet el investitsiyasi jalb qilinishi mazkur davlatlarning yuksak darajada taraqqiy etishida hal qiluvchi omillardan biri bo'lgan. Investitsiya – takror ishlab chiqarish va umuman iqtisodiy o'sishning moliyaviy manbai, ishlab chiqaruvchi kuchlar va iqtisodiy munosabatlar tizimini rivojlanishini belgilovchi omildir. Investitsiyalar fan va texnika taraqqiyoti, yutuqlarini amaliyotda joriy qilishni va iltimoiy iqtisodiy rivojlanish jarayonini ta'minlaydi. U aholi turmush darajasi va sifatini to'xtovsiz oshirib borishning ham zaruriy sharti hisoblanadi.

Bozor iqtisodiyotini modernizatsiya va diversifikatsiyalash sharoitida iqtisodiyotimizga investitsiyalarni jalb etish va ulardan samarali foydalanish ham ijtimoiy, ham iqtisodiy ahamiyat kasb etadi. Investitsiyalar iqtisodiyotda qayta yoki takror ishlab chiqarish sur'atlari va hajmiga ta'sir qiladi, ilmiy texnik rivojlanishni va aholining asosiy qismining band bo'lishini ta'minlaydi. Buning asosiy sabablaridan biri sifatida iqtisodiyotimizdagi tub tarkibiy o'zgarishlar, mehnat resurslarining

ratsional va hamda optimal joylashtirilishi va rivojlanishi ko`p hollarda investitsion faoliyatga bog`liq.

Investitsiyalarning ustuvorligi: investitsiyalardan samarali foydalanishning asosiy bosqichi hududiy iqtisodiyotning kuchli va salohiyatiga mos keladigan ustuvor tarmoqlarni aniqlashdir. Bozorni puxta o'rganish, sanoat tendentsiyalarini tahlil qilish va mutaxassislar bilan maslahatlashish investitsiyalarni taqsimlash bo'yicha asosli qarorlar qabul qilishga yordam beradi.

- Infratuzilmani rivojlantirish: iqtisodiy o'sish uchun mustahkam infratuzilma asoslari juda muhimdir. Transport, energetika va telekommunikatsiya kabi infratuzilma loyihalariga investitsiyalar ulanishni yaxshilaydi, logistika xarajatlarini kamaytiradi va biznesni jalb qiladi. Davlat va xususiy tashkilotlar bilan hamkorlik qilish hududiy iqtisodiyotni qo'llab-quvvatlovchi muhim infratuzilmani rivojlantirishga yordam beradi.
- Inson kapitaliga investitsiyalar: ta'lim, kasb-hunar ta'limi va malakani oshirish dasturlariga investitsiyalar orqali inson kapitalini tarbiyalash barqaror iqtisodiy o'sish uchun juda muhimdir. Ishchi kuchini tegishli ko'nikma va bilimlar bilan jihozlash orqali inson kapitaliga investitsiyalar samaradorlik va raqobatbardoshlikni oshirishga yordam beradi.

Investitsiyalardan samarali foydalanish asosida hududiy iqtisodiyotning barqaror o'sishini ta'minlash uchun bir nechta asosiy omillarni hisobga olish kerak. Ushbu maqsadga erishishga yordam beradigan ba'zi strategiyalar va printsiplar:

- Infratuzilmani rivojlantirish: transport, aloqa tarmoqlari, energiya tizimlari va kommunal xizmatlar kabi jismoniy infratuzilmani rivojlantirishga sarmoya kiriting. Bu ulanishni yaxshilaydi, tranzaksiya xarajatlarini kamaytiradi va korxonalarni mintaqaga jalb qiladi.
- Ta'lim va ishchi kuchini rivojlantirish: malakali va moslashuvchan ishchi kuchini rivojlantirish uchun ta'lim va o'quv dasturlariga investitsiyalarni birinchi o'ringa qo'ying. Bu hosildorlikni oshiradi, qimmatbaho tarmoqlarni jalb qiladi va innovatsiyalarni rivojlantiradi.
- Ishbilarmonlik muhiti: qoidalarni soddalashtirish, byurokратиyani kamaytirish va investitsiyalarni rag'batlantirish orqali qulay ishbilarmonlik muhitini yaratish. Bunga soliq imtiyozlari, biznesni tashkil etishning soddalashtirilgan tartiblari va tadbirkorlarni qo'llab-quvvatlovchi siyosat kabi choralar kiradi.
- Tarmoqlarni diversifikatsiya qilish: yagona sektorga bo'lgan ishonchni kamaytirish uchun tarmoqlarni diversifikatsiyalashni rag'batlantirish. Buni innovatsiyalarni rag'batlantirish, tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash va o'sish salohiyatiga ega rivojlanayotgan tarmoqlarni maqsadli rag'batlantirish orqali amalga oshirish mumkin.

- Kichik va O'rta korxonalarni qo'llab-quvvatlash (ko'k): ko'k ko'pincha mahalliy iqtisodiyotning asosidir. Ko'b sub'ektlarining o'sishi va iqtisodiyotga hissa qo'shishi uchun moliyalashtirish, biznesni rivojlantirish xizmatlari va tarmoq imkoniyatlaridan foydalanishni ta'minlash.
- Hamkorlik va hamkorlik: mahalliy hokimiyat organlari, korxonalar, ta'lim muassasalari va jamoat tashkilotlari o'rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish. Davlat-xususiy sheriklik iqtisodiy rivojlanish tashabbuslarini samarali boshqarish uchun resurslar va tajribadan foydalanishi mumkin.
- Tadqiqot va ishlanmalarga investitsiyalar (Ar-Ge): innovatsiyalar va texnologik yutuqlarni rag'batlantirish uchun Ar-Ge faoliyatiga investitsiyalarni rag'batlantirish. Bu yuqori texnologiyali ishlab chiqarishlarni jalb qilishi, raqobatbardoshlikni oshirishi va yuqori sifatli ish o'rinlarini yaratishi mumkin.
- Barqaror rivojlanish: barqaror amaliyot va ekologik toza tashabbuslarga ustuvor ahamiyat berish. Bunga qayta tiklanadigan energiyaga sarmoya kiritish, resurslar samaradorligini oshirish va ongli iste'molchilar va ekologik yo'naltirilgan biznesni jalb qilishi mumkin bo'lgan ekoturizmni qo'llab-quvvatlash kiradi.
- Raqamli infratuzilmani yaxshilash: raqamli biznes, elektron tijorat va masofadan turib ishlash imkoniyatlarining o'sishini qo'llab-quvvatlash uchun raqamli infratuzilmaga, shu jumladan yuqori tezlikdagi internetga ulanish va raqamli platformalarga sarmoya kiritish.
- Doimiy Monitoring va baholash: investitsiya tashabbuslarining samaradorligini kuzatish va baholash mexanizmlarini yaratish. Muntazam baholash takomillashtirish yo'nalishlarini aniqlashga, strategiyalarni to'g'rilashga va kelajakdagi investitsiyalar uchun asosli qarorlar qabul qilishga yordam beradi.

Shuni ta'kidlash kerakki, o'ziga xos strategiyalar va yondashuvlar hududiy iqtisodiyotning xususiyatlari va ustuvorliklariga qarab farq qilishi mumkin. Mahalliy manfaatdor tomonlar bilan hamkorlik qilish va chuqur tahlil qilish ushbu tamoyillarni mintaqaning noyob kontekstiga moslashtirishga yordam beradi.

Bugungi kunda mamlakatimiz iqtisodiyotini rivojlantirish va barqaror o'sish sur'atlarini saqlashdagi eng muhim va eng asosiy yo'nalish bu – investitsiyalardir. Mamlakatimiz Prezidenti Shavkat Miromonovich Mirziyoyev “ 2019-yil uchun mo'ljallangan eng muhim ustuvor vazifalar haqidagi Oliy Majlisga Murojaatnomasi” da u sohaga quyidagi fikrlarini bildirib o'tgandilar: “Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, qaysi davlat faol investitsiya siyosatini yuritgan bo'lsa, o'z iqtisodiyotining barqaror o'sishiga erishgan. Shu sababli ham investitsiya – bu iqtisodiyot drayveri, o'zbekcha aytganda, iqtisodiyotning yuragi, desak, mubolag'a bo'lmaydi. Investitsiya bilan birga turli soha va tarmoqlarga, hududlarga yangi

texnologiyalar, ilg‘or tajribalar, yuksak malakali mutaxassislar kirib keladi, tadbirkorlik jadal rivojlanadi” .

Mamlakatimizda investitsiya siyosatini tubdan takomillashtirish va isloh qilish, uni amalga oshirish yuzasidan zamonaviy, samarali yondashuv va mexanizmlarni joriy etish, shuningdek, investitsiya jarayonlarini jadallashtirish va umuman ishbilarmonlik muhitini yaxshilash bo‘yicha izchil chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar, avvalambor, iqtisodiyot tarmoqlarini, ijtimoiy va ishlab chiqarish infratuzilmalarini jadal rivojlantirish va modernizatsiya qilishni, sanoat ishlab chiqarishni kompleks diversifikatsiya qilish va uning raqobatbardoshligini oshirishni ta‘minlashga xizmat qilmoqda.

Ishga joylashish imkoniyatlarini oshirish: investitsiyalardan samarali foydalanish hududiy iqtisodiyotda ish imkoniyatlarini yaratadi. Turli sohalarga investitsiyalar yangi korxonalarining tashkil etilishiga, mavjud korxonalarining kengayishiga va umuman iqtisodiy o‘shishga olib keladi, natijada ishsizlik darajasi pasayadi.

Kengaytirilgan innovatsiyalar va tadqiqotlar: strategik investitsiyalar tadqiqot institutlari, startaplar va texnologiyaga asoslangan korxonalarini moliyaviy qo‘llab-quvvatlash orqali innovatsiyalarni rag‘batlantiradi. Bu tadbirkorlik madaniyatini rivojlantiradi, texnologik yutuqlarni rag‘batlantiradi va global miqyosda hududiy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshiradi.

Hosildorlik va raqobatbardoshlikni oshirish: infratuzilma va inson kapitalini rivojlantirishga investitsiyalar samaradorlik darajasini oshirishga yordam beradi. Qulay transport, ishonchli energiya va malakali ishchi kuchi korxonalar samaradorligini oshiradi, ko‘proq investitsiyalarni jalb qiladi va hududiy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshiradi.

Investitsiyalardan samarali foydalanish manfaatdor tomonlar o‘rtasida proaktiv siyosat va muvofiqlashtirishni talab qiladi. Hukumatlar, soha rahbarlari va moliya institutlari investitsiya imkoniyatlarini aniqlash, tartibga soluvchi to‘siqlarni olib tashlash va investitsiyalarni jalb qilish uchun moliyaviy rag‘batlantirish uchun hamkorlik qilishlari kerak. Bundan tashqari, investitsiya loyihalarini hududiy iqtisodiyot maqsadlariga mos kelishi va kerakli natijalarni berishi uchun doimiy monitoring va baholash zarur.

Xulosa va takliflar:

Hududiy iqtisodiyotning barqaror o‘shishini ta‘minlash uchun investitsiyalardan samarali foydalanishga e‘tibor qaratish zarur. Ushbu maqolada keltirilgan natijalar strategik rejalashtirish, investitsiyalarning ustuvorligi, infratuzilmani rivojlantirish va inson kapitaliga investitsiyalarning ahamiyatini ta‘kidlaydi. Hukumatlar shaffof qoidalarni amalga oshirish, soliq imtiyozlarini taklif qilish va ishonchli infratuzilmani ta‘minlash orqali qulay investitsiya muhitini yaratishi kerak. Bundan tashqari, davlat

va xususiy sektor, ilmiy-tadqiqot muassasalari va ta'lim organlari o'rtasidagi hamkorlik investitsiyalarning afzalliklarini maksimal darajada oshirish va barqaror iqtisodiy o'sishga erishish uchun juda muhimdir.

Xulosa qilib aytganda, investitsiyalardan foydalanishga kompleks yondashuvni qo'llash orqali hududiy iqtisodiyot barqaror va barqaror o'sishni boshdan kechirishi mumkin. Biroq, o'zgaruvchan iqtisodiy sharoitlar va paydo bo'layotgan imkoniyatlarga javoban investitsiya strategiyalarini muntazam ravishda ko'rib chiqish va moslashtirish juda muhimdir. Yaxshi rejalashtirilgan investitsiya doirasi va samarali foydalanish bilan hududlar o'zlarining haqiqiy salohiyatini ochishi va aholisi uchun farovon muhit yaratishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Shernaev, A. A. Principles and methods of organization of the internal tax control system in Joint Stock Company. International Journal of Economics, Business and Management Studies-ISSN, 2347-4378.
2. Shernaev, A. A. (2021). Strategik rivojlanish sharoitida mahalliy byudjetlar daromadlarini takomillashtirish yo'nalishlari. Студенческий вестник, (20-14), 74-76.
3. Шернаев, А. А. (2020). Совершенствование налогового планирования в акционерных обществах-как механизм повышения эффективности финансового менеджмента. Экономика и общество, (4), 20-28.
4. Shernaev, A. A. (2021). Sog 'liqni saqlash tizimini moliyalashtirishda mahalliy byudjetlarning rolini oshirish masalalari. Интернаука, (20-7), 58-60.
5. Шернаев, А. А. (2020). Налоговое планирование в системе обеспечения финансовой безопасности в акционерных обществах. Интернаука, (12-2), 43-45.
6. Jumanazarova, Z. J., & Shernayev, A. A. (2020). Budjetdan tashqari jamg 'armalar moliyaviy resurslarini shakllantirish va taqsimlash amaliyotini takomillashtirish yo 'nalishlari. Студенческий вестник, (1-6), 87-89.
7. Shernaev, A. A. (2020). On the issue of the efficiency of taxation of joint stock companies. Экономика и бизнес: теория и практика, (9-2), 149-152.

**INVESTITSİYALARDAN SAMARALI FOYDALANISH ASOSIDA
HUDUDIY IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISH.**

Mamarayimov O'rozali Abdullayevich

*Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti va Ural davlat iqtisodiyot universiteti
qo'shma ta'lim dasturi magistratura 1-bosqich talabasi*

Annotatsiya. Ushbu maqola hududiy iqtisodiyotni rivojlantirishda investitsiyalardan samarali foydalanishning hal qiluvchi rolini o'rganadi. Tadqiqot investitsiyalar ta'sirini maksimal darajada oshirish va ularning natijalarini tahlil qilish uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan turli usullarni o'rganishga qaratilgan. Muhokama natijalarning natijalarini yanada chuqurroq o'rganadi va siyosatchilar va manfaatdor tomonlarga investitsiyalardan samarali foydalanishni kuchaytirish va shu bilan umumiy iqtisodiy rivojlanishni rag'batlantirish bo'yicha tavsiyalar beradi.

Kalit so'zlar: hududiy iqtisodiyot, investitsiyalar, rivojlanish, samarali foydalanish, iqtisodiy o'sish.

Annotation. This article explores the decisive role of the effective use of investments in the development of the territorial economy. The research focuses on the study of various methods that can be used to maximize the impact of investments and analyze their results. The discussion will further examine the results of the results and make recommendations to policy makers and stakeholders to enhance the effective use of investment and thus promote overall economic development.

Keywords: territorial economy, Investment, Development, effective use, economic growth.

Аннотация. В данной статье исследуется решающая роль эффективного использования инвестиций в развитии экономики территории. Исследование направлено на изучение различных методов, которые можно использовать для максимизации воздействия инвестиций и анализа их результатов. Обсуждение углубляется в результаты и дает рекомендации политикам и заинтересованным сторонам по повышению эффективности использования инвестиций и, таким образом, стимулированию общего экономического развития.

Ключевые слова: региональная экономика, инвестиции, развитие, эффективное использование, экономический рост.

Investitsiyalar har qanday mintaqa yoki hududda iqtisodiy o'sish va rivojlanishni boshqarishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Biroq, investitsiyalarning shunchaki oqimi barqaror taraqqiyotni kafolatlash uchun etarli emas. Investitsiyalardan samarali foydalanish ularning ta'sirini maksimal darajada oshirish va uzoq muddatli foyda olish uchun juda muhimdir. Ushbu maqola hududiy iqtisodiyotni rivojlantirish uchun

investitsiyalardan foydalanish uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan turli strategiya va usullarni o'rganishga qaratilgan. Asosiy yo'nalishlarni aniqlash orqali siyosatchilar va manfaatdor tomonlar ongli qarorlar qabul qilishlari va iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradigan siyosatni shakllantirishlari mumkin.

Hududiy iqtisodiy rivojlanishni rag'batlantirishda investitsiyalardan samarali foydalanishni o'rganish uchun har tomonlama tahlil o'tkazildi. Ushbu tahlil tegishli adabiyotlarni, amaliy tadqiqotlarni va investitsiyalardan foydalanishga muvaffaqiyatli yondashuvlar bo'yicha empirik tadqiqotlarni ko'rib chiqishni o'z ichiga olgan. Keyin to'plangan ma'lumotlar investitsiyalar ta'sirini maksimal darajada oshirishga hissa qo'shadigan umumiy mavzular va strategiyalarni aniqlash uchun o'rganildi.

Investitsiyalardan samarali foydalanishga asoslangan hududiy iqtisodiyotni rivojlantirish iqtisodiy o'sish va farovonlikni rivojlantirish uchun investitsiyalarni jalb qiladigan va ta'sirini maksimal darajada oshiradigan muhitni yaratishni o'z ichiga oladi. Bu erda e'tiborga olish kerak bo'lgan ba'zi asosiy jihatlar:

- Infratuzilmani rivojlantirish: samarali va yaxshi ta'minlangan infratuzilma investitsiyalarni jalb qilish uchun juda muhimdir. Bunga transport tarmoqlari, energiya tizimlari, aloqa vositalari va boshqa davlat xizmatlari kiradi. Infratuzilmaga investitsiyalar ulanishni kuchaytirishi, logistika xarajatlarini kamaytirishi va umumiy biznes muhitini yaxshilashi mumkin.
- Biznesga qulay siyosat: hukumatlar investitsiyalarni rag'batlantiradigan siyosatni amalga oshirish orqali qulay ishbilarmonlik muhitini yaratishi kerak. Bunga ma'muriy protseduralarni soddalashtirish, byurokratik byurokратиyani kamaytirish, soliq imtiyozlarini berish, mulk huquqlarini himoya qilish va adolatli va shaffof me'yoriy-huquqiy bazani ta'minlash kiradi.
- Investitsiyalarni rag'batlantirish va osonlashtirish: hukumatlar o'z hududlarida investitsiya imkoniyatlarini faol ravishda targ'ib qilishlari kerak. Bunga investitsiyalarni jalb qilish agentliklarini tashkil etish, investitsiya forumlari va yo'l shoularini o'tkazish va investorlar va potensial mahalliy sheriklar o'rtasida kelishuvni osonlashtirish kiradi. Mahalliy bozor sharoitlari, investitsiyalarni rag'batlantirish va mavjud resurslar to'g'risida to'liq ma'lumot berish ham potensial investorlarni jalb qilishi mumkin.
- Malakali ishchi kuchi va ta'lim: yaxshi ma'lumotli va malakali ishchi kuchi investitsiyalarni jalb qilish uchun juda muhimdir. Hukumatlar investorlarning ehtiyojlarini qondiradigan iste'dodlar havzasini rivojlantirish uchun ta'lim va kasb-hunar ta'limi dasturlariga sarmoya kiritishlari kerak. Ta'lim muassasalari va korxonalar o'rtasidagi hamkorlik ta'limni sanoat talablariga moslashtirishga yordam beradi va investitsiyalarni jalb qiladigan malakali ishchi kuchini tarbiyalaydi.

- Innovatsiya va tadqiqotlar: innovatsiya va tadqiqotlarni rag'batlantirish, ayniqsa, bilimga asoslangan sohalarga investitsiyalarni jalb qilishi mumkin. Hukumatlar tadqiqot va rivojlantirish faoliyatini qo'llab-quvvatlashi, ilmiy doiralar va sanoat o'rtasidagi hamkorlikni rivojlantirishi va texnoparklar yoki innovatsion klasterlarni tashkil qilishi mumkin. Ushbu tashabbuslar tadbirkorlikni rag'batlantirishi va startaplar va innovatsion korxonalar uchun qo'llab-quvvatlovchi ekotizimni yaratishi mumkin.
- Sektorga xos strategiyalar: muayyan tarmoqlar uchun maqsadli strategiyalarni ishlab chiqish investitsiyalar ta'sirini optimallashtirishi mumkin. Hukumatlar o'sish potentsialiga ega bo'lgan tarmoqlarni aniqlab olishlari va infratuzilmani rivojlantirish, soliq imtiyozlari va sektorga xos qoidalar kabi ixtisoslashgan yordam ko'rsatishlari mumkin. Ushbu yondashuv resurslarni strategik taqsimlash va muayyan sohalarda raqobatdosh ustunliklarni yaratishga imkon beradi.
- Hamkorlik va hamkorlik: turli manfaatdor tomonlar o'rtasidagi hamkorlik investitsiyalardan samarali foydalanish uchun juda muhimdir. Hukumatlar, korxonalar, ta'lim muassasalari va mahalliy jamoalar investitsiya ustuvorliklarini aniqlash, strategiyalarni muvofiqlashtirish va sa'y-harakatlarni muvofiqlashtirish uchun birgalikda ishlashlari kerak. Resurslardan foydalanish, xatarlarni bo'lishish va barqaror rivojlanishni ta'minlash uchun davlat-xususiy sheriklik tuzilishi mumkin.
- Monitoring va baholash: investitsiya loyihalarining samaradorligi va hududiy iqtisodiyotga ta'sirini ta'minlash uchun ularni muntazam ravishda monitoring qilish va baholash zarur. Hukumatlar investitsiyalar natijalarini kuzatish, yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolar yoki muammolarni aniqlash mexanizmlarini yaratishi va imtiyozlarni maksimal darajada oshirish uchun zarur tuzatishlar kiritishi kerak.

Ushbu jihatlarga e'tibor qaratish orqali hukumatlar jozibador investitsiya muhitini yaratishi, investitsiyalardan samarali foydalanishi va o'z hududlarida barqaror iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashi mumkin.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, investitsiyalardan samarali foydalanish ko'p qirrali bo'lib, strategik rejalashtirish, infratuzilmani rivojlantirish, inson kapitaliga investitsiyalar va innovatsiyalarni o'z ichiga olgan yaxlit yondashuvni talab qiladi. Ushbu elementlar o'zaro bog'liq va iqtisodiy rivojlanish uchun qulay muhit yaratish uchun bir-birini mustahkamlaydi. Ushbu omillarning birortasini e'tiborsiz qoldirish taraqqiyotga to'sqinlik qilishi va investitsiyalarning potentsial ta'sirini cheklashi mumkin.

Xulosa va takliflar:

Investitsiyalardan maqbul foydalanishni ta'minlash va hududiy iqtisodiy rivojlanishni ta'minlash uchun siyosatchilar va manfaatdor tomonlar quyidagi takliflarni ko'rib chiqishlari kerak:

- Hududning uzoq muddatli rivojlanish maqsadlari va investitsiya ustuvorliklarini belgilaydigan keng qamrovli strategik rejani ishlab chiqish.
- Ulanishni yaxshilash, biznes operatsiyalarini osonlashtirish va investorlarni jalb qilish uchun infratuzilmani rivojlantirishga ustuvor ahamiyat berish.
- Malakali va moslashuvchan ishchi kuchini rivojlantirish uchun ta'lim va o'quv dasturlarini takomillashtirish orqali inson kapitaliga sarmoya kiritish.
- Ilmiy-tadqiqot muassasalari, sanoat va davlat tashkilotlari o'rtasidagi hamkorlik orqali innovatsiyalar va tadqiqotlarni rivojlantirish.
- Ma'lumotli tuzatishlar va yaxshilanishlarni amalga oshirish uchun investitsiyalarning ta'sirini doimiy ravishda kuzatib boring va baholang.

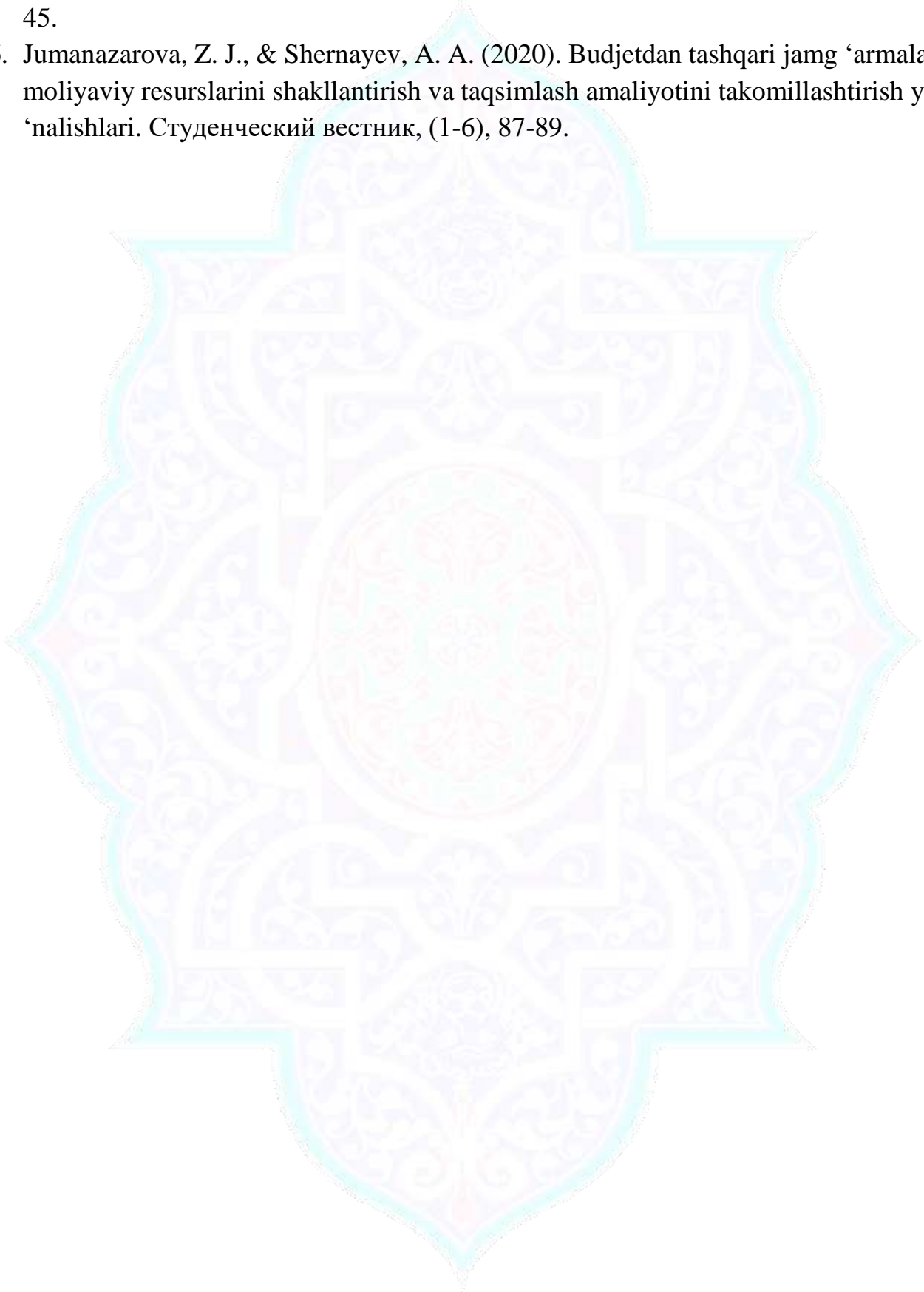
Ushbu takliflarni amalga oshirish orqali hududlar barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlash va o'z aholisining umumiy farovonligini oshirish uchun investitsiyalar salohiyatidan foydalanishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, investitsiyalardan samarali foydalanish hududiy iqtisodiyotni rivojlantirishning muhim tarkibiy qismidir. Ushbu maqola strategik rejalashtirish, infratuzilmani rivojlantirish, inson kapitaliga investitsiyalar va innovatsiyalarning investitsiyalar ta'sirini maksimal darajada oshirishning asosiy omillari sifatida muhimligini namoyish etdi. Kompleks yondashuvni qo'llash va tavsiya etilgan tavsiyalarni amalga oshirish orqali hududlar iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish va farovon kelajakni yaratish uchun investitsiyalardan foydalanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Shernaev, A. A. Principles and methods of organization of the internal tax control system in joint stock company. International Journal of Economics, Business and Management Studies-ISSN, 2347-4378.
2. Shernaev, A. A. (2021). Strategik rivojlanish sharoitida mahalliy byudjetlar daromadlarini takomillashtirish yo'nalishlari. Студенческий вестник, (20-14), 74-76.
3. Шернаев, А. А. (2020). Совершенствование налогового планирования в акционерных обществах-как механизм повышения эффективности финансового менеджмента. Экономика и общество, (4), 20-28.
4. Shernaev, A. A. (2021). Sog'liqni saqlash tizimini moliyalashtirishda mahalliy byudjetlarning rolini oshirish masalalari. Интернаука, (20-7), 58-60.

5. Шернаев, А. А. (2020). Налоговое планирование в системе обеспечения финансовой безопасности в акционерных обществах. Интернаука, (12-2), 43-45.
6. Jumanazarova, Z. J., & Shernayev, A. A. (2020). Budjetdan tashqari jamg 'armalar moliyaviy resurslarini shakllantirish va taqsimlash amaliyotini takomillashtirish yo 'nalishlari. Студенческий вестник, (1-6), 87-89.

HARAKATLI O‘YINLAR

Kazakov Sodiq Ramazonovich*Buxoro davlat tibbiyot instituti “Reabilitatsiya, sport tibbiyoti va jismoniy tarbiya” kafedrasi dotsenti.*

ANNOTATSIYA

Maqolada Harakatli o‘yinlar va uni o‘tkazish turlari haqida tushuncha, uning o‘ziga xosligi, harakatli o‘yinlarni o‘tkazish metodikasi va maktabgacha yoshdagi bolalarning asosiy harakat turlari haqida ma’lumot berilgan bo‘lib, ishni bajarishda turli tadqiqot metodlari qo‘llanilgan, shu bilan birga ularning ta’lim sifatiga ta’siri haqida ma’lumotlar, tavsiya va xulosalar berib o‘tilgan.

KALIT SO‘ZLAR: Harakatli o‘yinlar maktabgacha ta’lim, o‘yin bolalar, jismoniy vositalar jismoniy rivojlanish, ta’lim, jismoniy tarbiya, bilim, ko‘nikma, malaka, mashq.

Kirish.

Harakatli o‘yinlar bolalarning harakat faoliyati jismoniy rivojlanishiga, harakat ko‘nikmalari va jismoniy sifatlarning shakllanishiga, organizmning funksional faoliyatini oshirgan va emotsional quvnoqlik tuyg‘ularini kuchaytirgan holda salomatlikni mustahkamlashga ijodiy ta’sir etadi. Bolalarning maqsadga erishishga nisbatan kuchli ishtiyoqi va zavqli intilishi asosida turli to‘siqlarni yengib o‘tishga yordam beruvchi irodaning roli oshadi. harakatli o‘yinlar bolalar tomonidan avval egallangan harakat ko‘nikmalarini takomillashtirish va jismoniy sifatlarni tarbiyalash metodi bo‘lib xizmat qiladi. O‘yin jarayonida bola o‘z e’tiborini harakatni bajarish usuliga emas, balki maqsadga erishishga qaratadi. Harakat faoliyati sifatida harakatli o‘yin muayyan o‘ziga xos xususiyatlarga ega: u boladan signal va o‘yinda to‘satdan bo‘ladigan o‘zgarishlarga tezda javob berishni talab qiladi. Deyarli har bir harakatli o‘yinda harakatlar va bolalar harakatiga oid signallar mavjud. Masalan «chumchuqlar va avtomobil», «samolyotlar». O‘yindagi faol harakat faoliyati bola qo‘zg‘alish va tormozlanish jarayonlarini takomillashtirgan holda asab tizimini mashq qildiradi, kuzatuvchanlik, topqirlik, atrof- muxitda mo‘ljal olish qobiliyatini, botirlik, chaqqonlik tashabbus ko‘rsatish, maqsadga erishishning mustaqil usulini tanlashni tarbiyalaydi.

Adabiyotlar tahlili: *harakatli o‘yinlarning kelib chiqishi.* Harakatli o‘yinlarning kelib chiqishi xalq pedagogikasiga borib taqaladi. O‘yinlarning kelib chiqishi va tarixi haqidagi ma’lumotlar bizgacha XI asrning buyuk tilshunos, tarixchi, etnografi Mahmud Qoshg‘ariyning «Devonu lug‘otit turk» kitobi orqali yetib kelgandir. Asarda o‘zbek harakatli o‘yinlarini boshlashdan oldin amalga oshiriladigan chaqirish, to‘planish, o‘yin boshi, chek tashlash kabi o‘yin shakllaridan namunalar

keltirilgan. Zahiriddin Muhammad Boburning «Boburnoma» asarida ham sport o‘yinlaridan qilichbozlik, kurash, ko‘pkariga alohida e‘tibor berilib, ularni yoshlarni jismonan baqquvat bo‘lishlariga katta ta’sir ko‘rsatishi ko‘rsatib o‘tilgan.

P.F.Lesgaft «o‘yin bolani hayotga tayyorlashga yordam beruvchi mashq deb hisoblaydi». Bu mashq mustaqil faoliyat bo‘lib, unda bolaning shaxsiy tashabbusi rivojlanadi va axloqiy sifatleri tarbiyalanadi. U har bir o‘yin maqsadga ega bo‘lishi kerak deydi. Buning uchun o‘yindagi harakatlar bolaning o‘zini boshqara olish malakasiga mos bo‘lishiga; bu harakatlar tizimli mashqlarda oldindan o‘zlashtirilgan bo‘lishi lozim. Harakatli o‘yinlarni muntazam o‘tkazish bolalarda o‘z harakatlarini boshqarishni rivojlantirishga yordam beradi, ular gavdasini tartibga soladi, ya’ni turli zo‘riqishda harakat qilishga o‘rgatadi. O‘yinlar bolani juda chaqqonlik, muayyan maqsad va tezkorlik bilan harakat qilishga; qoidalarni bajarish, o‘zini tutish, o‘rtoqlikni qadrlay olishga o‘rgatadi. P.F. Lesgaft harakatli o‘yinlar nazariyasini ishlab chiqdi, uning izdoshlari esa uni ijodiy rivojlantirdilar. (E.A.Arkin, N.N.Kelko, T.I.Osokina). O‘zbekistonda harakatli o‘yinlar nazariyasini rivojlanishiga Ta’lat Usmonxo‘jaev, Faxriddin Xo‘jaev, Abduraxmonov I.R, Galiyev Sh va boshqalar o‘zlarining katta hissalarini qo‘shganlar. T.Usmonxo‘jayev o‘zining «1001 o‘yin» nomli kitobida harakatli o‘yinlarni bola organizmiga ta’siri, uning ahamiyatini to‘liq ochib bergan. Shuningdek o‘yinlar orqali bolalarda halollik, adolatlik, do‘stlik, botirlik, o‘zini tuta bilish, qat’iyatlik kabi axloqiy sifatlar tarbiyalanadi. O‘yin faoliyatida diqqatni, idrokni rivojlantirish, tafakkur, tushuncha va mo‘ljall olishni aniqlashtirish uchun qulay sharoit yaratiladi; uyinlar ijodiy hayol, xotira, topqirlik, fikr yuritish faolligini rivojlantirishga yordam beradi. Shunday qilib harakatli o‘yinlar bolaning aqliy rivojlanishiga yordam beradi. Bola o‘yin faoliyati tufayli fazo va buyum voqeligini amalda o‘zlashtiradi, shu bilan birga fazoni idrok etish mexanizmini o‘zi ham juda takomillashadi. Masalan, bola tomonidan harakat yo‘nalishini mustaqil tanlash va harakatini o‘yin qoidasida qat’iy belgilangan yo‘nalishda bajarishi bir tomondan o‘yin vaziyatini (bevosita idrok qilinadigan) va ko‘rish-motor reaksiyasini (o‘yin harakatlarini) darhol baholashni, ikkinchi tomondan o‘z harakatlarini fazo-o‘yin muhitida anglash va tasavvur qilishni talab yetadi. Harakatli o‘yinlar bolalarda oddiy vaqt mo‘ljallini shakllantiradi. Ular quyidagilarda ifodalaniladi: o‘yin harakatlarining izchilligini tushunib olishda avval, so‘ng, bundan keyin, bundan oldin, barini bir vaqtda kabi o‘yin topshiriqlarini signalga ko‘ra, bolalar uchun belgilangan muddat doirasida tez bajarishida ko‘rinadi. Bu o‘yinlarga bolalar fazoda mo‘ljall olishni, harakatlar izchilligi va ularga vaqt davomida amal qilishni mashq qiladi. O‘yinlar mazmunini, butun o‘yin vaziyatini, uning qoidalarini, personajlar harakatini mustaqil tushuntirish, bolalarning joylashish o‘rnini, o‘yin atributlarini va harakat yo‘nalishlarini fazoviy iboralarni ishlatgan holda ko‘rsatish, o‘tkazilgan o‘yinga baho berish bolalarning aqliy

rivojlanishiga xizmat qiladi. Harakatli o‘yinlar katta bog‘cha yoshidagi bolalarda ijodiylikni rivojlanishi uchun qulaylik yaratadi. Bunda bolalar eshitgan ertaklari mazmuni asosida kichik o‘yinlar o‘ylab topishlari mumkin harakatli o‘yinlar o‘z mazmuni va shakliga ko‘ra estetik faoliyat hisoblanadi. O‘yin harakatlarining rang-barangligini ularni bolalar aniq chaqqonlik bilan, o‘ziga xos ifodali bajarishlarida ifodalanadi. Harakatli o‘yinlarda musiqani qo‘llash katta estetik ahamiyatga egadir.

Metadalogiya: harakatli o‘yinlarni o‘tkazishda harakatlar go‘zalligini va madaniyatini unutmaslik kerak: diqqatni harakatlari birmuncha ifodali bolalarga qaratish, obrazlarni ifodali, muvaffaqiyatli bera olganlarni rag‘batlantirish kerak.

Harakatli o‘yinlarning turlari: Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarga mo‘ljallangan o‘yinlarni quyidagi turlari mavjud:

1. Qoidali harakatli o‘yinlar.
mazmunli o‘yin
mazmunsiz o‘yinlar.
2. Milliy harakatli o‘yinlar
3. Sport o‘yinlari.
4. Syujetli rolli o‘yinlar

Mazmunli harakatli o‘yinlar hayotiy va afsonaviy epizodlarni shartli shaklda aks ettiradi. Bolalarni ijodiy amalga oshiriladigan o‘yin obrazlari jalb yetadi. («Chumchuqlar va avtomobil», «Bo‘ri va g‘ozlar», «Maymunlar va ovchilar»).

Mazmunsiz harakatli o‘yinlar. Bolalar uchun qiziqarli bo‘lgan, tushunarli bo‘lgan maksadga erishishda ularga yordam beruvchi harakatli o‘yin topshiriqlardan iboratdir. Ular ham o‘z navbatida yugurib o‘tish, quvlashmahoq tipidagi o‘yinlar; musobaqa elementlari mavjud o‘yinlar («Kimning zvenosi tezroq saflanadi», «Kim o‘z bayroqchasiga tezroq etib bora oladi); murakkab bo‘lmagan o‘yin-estefetalar («Kim to‘pni tezroq uzatadi»), buyumlar (to‘plar, c hambaraklar, arg‘imchoqlar, kegmilar) bilan bajariladigan o‘yinlar, harakat mazmuniga ko‘ra farqlanadigan o‘yinlar (yugurish, sakrash, uloqtirish). Shuningdek, kichik yoshli bolalarga mo‘ljallangan o‘yin ertaklar («Chapak-chapak», «Shoxli echki) ham mavjud.

Sport o‘yinlari-bularga voleybol, basketbol, badminton, stol tennisi, futbol, xokkey kiradi. Sport o‘yinlarida eng avvalo maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning yosh xususiyatlari hisobga olinadi, shuning uchun sodda, biroq harakat texnikasi-qoidalari, o‘yinni tashkil etishning haqiqiy elementlari tanlanadi. Shu tufayli o‘yin omillari katta kishilarda bo‘lganidek jismoniy va asabiy zo‘riqish uyg‘otmaydi. Ayni paytda ular maqsadga intilganlik, o‘rtoqlik va ma’suliyat hissini va sportga muhabbatini tarbiyalaydi. Bolalar bog‘chalarining katta va maktabgacha tayyorlov guruhlarida sport o‘yinlarini o‘tkazish mumkindir. Ularda bolalar musobaqasi, o‘yin estafetasi elementlari mavjud. Sport uyinlari xarakatli o‘yinlarni uyushgan holda o‘ynaydigan va harakatli o‘yinni mustaqil tashkil yetadigan

bo'lganda asta-sekin joriy etiladi. Sport o'yinlari harakatli o'yinlardagidan ko'proq o'zini tuta bilishini, uyushqoqlikni, kuzatuvchanlik muayyan harakat texnikasini, harakatining tezkor reaksiyasini egallashni talab qiladi. Agar harakatli o'yinlarda bolalar ijodiy tashabbus ko'rsatgan xolda turli harakatlardan foydalansalar, sport o'yinlarida harakatlarni bir qadar chegaralanganligi kuzatiladi, bu mazkur o'yinning o'ziga xos xususiyati va xarakter faoliyati texnikasining aniqligi bilan belgilanadi. Sport o'yinlarida qatnashuvchilar soni aniq belgilangan, ularning vazifalari taqsimlangan, o'yin muddati vaqti chegaralangan bo'ladi. O'yinlarni o'tkazish shartlari maxsus tayyorlangan joyni, belgilangan maydonchani, tegishli jihoz va inventarlarni talab qiladi. Bolalarning sport o'yinlarini (basketbol, voleybol, tennis) o'ynashi uchun ular to'pni erkin egallash ko'nikmasiga ega bo'lishlari muhimdir. To'p bilan harakat qilish, tutib olish, fazoda to'g'ri mo'ljal olish kabi zarur malakalarni rivojlantiradi.

Harakatli o'yinlarni har bir yosh guruh uchun tanlashda ularni murakkablashib borishini hisobga olishi lozim. Harakatli o'yinlar bolalarda mushak zo'riqishi: kuchli, o'rtacha, sust xarakatchanlik darajasiga qarab bo'linadi. Harakatli o'yin turlari o'z ichiga asosiy, saflanish va umumrivojlantiruvchi mashqlarni oladi. Harakatli o'yinlarni o'zgartirib turish maqsadga muvofiqdir. Biroq variantlar faqat o'yinni rang-baranglashtirish bolalarning unga nisbatan qiziqishini saqlab turish uchunгина emas, balki pedagogik vazifalar- harakatlarini takomillashtirish, birmuncha murakkab o'yin harakatlari, qoidalarini bajarishga o'yin vaziyati sharoitining o'zgarishi uchun kerak bo'ladigan jismoniy sifatlarini tarbiyalash uchun ham zarurdir. Ular bolalardan muayyan aqliy va jismoniy kuchni va shu bilan birga o'yinga nisbatan ortib boruvchi qiziqishni talab qiladi. Masalan, «Qopqon» o'yinining bir necha varianti mavjud: To'p bilan o'ynaladigan «Qopqon» o'yini, «Oyoqni erdan uzib o'ynaladigan «Qopqon o'yini». Shuningdek, harakatli o'yinlar variantlarini tarbiyachining o'zi yaratishi mumkin. Bunda u o'z guruhidagi bolalarni aqliy va jismoniy rivojlanganligini hisobga oladi va ularga quyiladigan talablarning tobora oshib borishini ko'zda tutadi.

Harakatli o'yinlarga rahbarlik qilish: Tarbiyachining o'yin jarayoniga rahbarlik qilishi metodikasini egallagan bo'lishi o'yinlarni muvaffaqiyatli o'tkazishning asosiy sharti hisoblanadi. Pedagog o'yin faoliyatiga rahbarlik qilgan ekan, bolalarni asta-sekin va «sezdirmasdan» qiziqarli o'yin vazifalarini bajarishida mustaqillik va topqirlik ko'rsatish, yuzaga kelgan o'yin vaziyatida chaqqon intilib harakat qilish, o'rtoqlik yordami berish, hamma uchun umumiy bo'lgan maqsadga erishishga va bundan quvonishga o'rgatib boradi.

Harakatli o'yinlarni tanlash va rejalashtirish dasturga muvofiq amalga oshiriladi. Bunga har bir yosh guruhning ish sharoiti hisobga olinadi, chunonchi bolalarni jismoniy va aqliy rivojlanishining umumiy darajasi harakat ko'nikmalarining

rivojlanishi, har bir bola sog‘lig‘ining ahvoli, o‘ziga xos xususiyatlar, yil fasli, kun tartibi, uyini o‘tkazish o‘rni, shuningdek bolalar qiziqishlarini o‘ziga xos xususiyatlari. Harakatli o‘yinlar dastur talablariga muvofiq asta-sekin murakkablashtirib boriladi, bolalar ongini o‘sishi, ular to‘plagan harakat tajribasini, maktabga tayyorlash zaruriyatini hisobga olgan holda o‘zgartirib turiladi. Kichik guruhda mazmuni va qoidasiga ko‘ra sodda bo‘lgan mazmunli va mazmunsiz harakatli o‘yinlar tashkil etiladi. Bu o‘yinlarda barcha bolalar bir xil rol yoki harakat topshirig‘ini tarbiyachining bevosita ishtirokida (barcha bolalar – qushchalar, tarbiyachi – ona qush bo‘ladi...) bajaradilar. 3 yoshli bolalar asta-sekin yakka holda rollarni bajarishga o‘rgatib boriladi (barcha bolalar qushlar, bitta yoki ikkita bola avtomobil bo‘ladi). O‘rta guruhda eng oddiy musobaqa usulidagi o‘yinlarni yakka tarzda ham, jamoa tarzda ham o‘tkazish mumkin. Katta guruhda bolalar uchun harakatli o‘yinlar o‘z mazmuni, qoidalari, rollarning miqdori, topshiriqni jamoa musobaqasiga joriy etishga ko‘ra murakkablashtiriladi. Maktabga tayyorlov guruhi bolalari birmuncha murakkab harakatli o‘yinlar, shuningdek jamoa musobaqalaridan iborat komanda o‘yinlarni, o‘yin estafetasi, sport o‘yinlarini o‘ynaydilar.

Bolalarning o‘yin faoliyatini tashkil etish. O‘yin o‘zining mazmuni, o‘yin topshiriqlarining navbatma-navbat bajarishlariga qarab barcha bolalar bilan bir vaqtda yoki kichik guruh (bu vaqtda bolalarning qolgan qismi boshqa faoliyat bilan band bo‘ladilar) bilan o‘tkaziladi. Bolalarni o‘yinda to‘g‘ri tashkil etish kerak, o‘yinda navbatni kutib qolish, holatlarning bir xilligi, kichik yoshdagi bolalarda qiziqishning, harakat reaksiyasi tezligining susayishiga olib keladi; bolalar arzimagan bahona bilan o‘yindan chalg‘iydilar. Ma‘lum bir harakatda, uzoq vaqt qo‘zg‘alish holatida bo‘lganda markaziy asab tizimida umumiy toliqish yuz beradi. Shunday qilib, faqat o‘yinni to‘g‘ri tanlashgina emas, balki uni katta samara beradigan darajada o‘tkazish muhimdir.

Bolalarni yangi o‘yin bilan tanishtirish. Uning mazmuni va qoidalarini tushuntirishi tarbiyachidan puxta tayyorgarligini talab yetadi. Ayrim o‘yinlarning mazmuni oldindan bo‘ladigan suhbatlar asosida bolalarni bilimlarini oydinlashtirish mumkin. Ularning tasavvurlari aniqlashadi, o‘yin obrazlarga nisbatan munosabat tarkib topadi, asosiy xayol o‘sadi. O‘yinlarni tushuntirish ularning turlariga ko‘ra har-xil o‘tishi mumkin. Masalan mazmunsiz o‘yinni tushuntirish qisqa, aniq va ifodali oxangda bo‘lishi lozim. Tarbiyachi o‘yin harakat izchilligini tushuntiradi, bolalar va o‘yin atributlarining joylashish o‘rni (kichik va o‘rta guruhda buyumlarni mo‘ljallab, katta guruhlarda esa mo‘ljalga olmay ko‘rsatadi) fazo iborasidan foydalangan holda ko‘rsatadi va qoidalarni aniqlashtiradi. Shundan so‘ng tarbiyachi bolalarga bir necha savollar beradi. O‘yinni qoidasi bolalarga tushunarli bo‘lsagina o‘yin quvnoqlik va uyushqoqlik bilan bilan o‘tadi. Musobaqa elementlari mavjud o‘yinlarni o‘tkazishda tarbiyachi o‘yinni tushuntirayotib qoidalarni, o‘yin usullarini,

musobaqa shartlarini aniqlashtiradi, bolalarni topshiriqlarni yaxshi bajarishga harakat qilishlar va yaxshi uddalashga ishonch bildirgan holda rag‘batlantiradi. Tarbiyachi bolalarning jismoniy qomoloti va yakka o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda musobaqalashayotgan kuchlari teng guruhlar – komandalarni birlashtiradi; o‘ziga ishonchsiz, tortinchoq bolalarni faollashtirish maqsadida ularni jasur, faol bolalar bilan qo‘shib qo‘yadi. Ba‘zan o‘yinga sport ko‘rinishini berish uchun komanda kapitanlari, sudya va uning yordamchilarini saylash mumkin. Mazmunli o‘yinlarni tushuntirish: tarbiyachining vazifasi bolalar ko‘zi o‘ngida o‘yin vaziyatining ko‘rgazmali manzarasini gavdalantirishdan, o‘yin obrazlarini yorqin tasvirlashdan, bolalar tasavvuri va hislariga ta’sir etishdan, ularning ijodiy tashabbusni faollashtirishdan iboratdir. Buning uchun kichik guruhlarda o‘yinchoq va hikoyadan foydalanishi mumkin. O‘rta guruhlarda – tinish o‘yinni taklif etib, qoidalarini eslatib o‘tish bilan cheklanishi kifoya. Katta guruhlarda o‘yin mazmuni eslashni bolalarning o‘zlariga taklif etish maqsadga muvofiqdir. Ulardan biri fazo terminalogiyasidan foydalangan holda o‘yinchilarning joylashish o‘rnini belgilaydi, o‘yin harakatlarining borishini bayon qiladi, ikkinchisi qoidalarni sanab beradi. Keyinchalik bolalar o‘zlari tarbiyachining yordamisiz o‘yinni tashkil eta boshlaydilar.

O‘yinda rollarni taqsimlash. Tarbiyachi pedagogik vazifalarga amal qilib (yangi kelgan bolani rag‘batlantirish yoki aksincha, faol bola misolida botir bo‘lish qanchalik muhim ekanligini isbotlash yoki o‘ziga ishongan bola iltimosini rad etib, bu rolni qo‘rqib tortinchoq bolaga topshirish) boshlovchi tayin etishi yoki bolalarni xursand qilgan holda o‘yinga o‘zi kirishib o‘z zimmasiga boshlovchi yoki oddiy ishtirokchi rolini oladi. Shuningdek, boshlovchi saylashni bolalarni o‘ziga xavola etishi va ulardan bu rolni mazkur bolaga nima uchun topshirganlarini tushuntirib berishlarini so‘rashi mumkin. Kichik guruhda boshlovchi rolini tarbiyachini o‘zi bajaradi. O‘yin jarayonida tarbiyachi bolalar xarakati va o‘zaro munosabatlar, qoidalarini bajarilishini kuzatib boradi, qisqacha ko‘rsatmalar beradi, bolalarning hissiy holatlarini boshqarib boradi. Qoidaning ayrim bolalar tomonidan buzilishi haqida o‘yinni qayta o‘tkazishdan oldin gapiradi.

O‘yinni yakunlash. Harakatli o‘yin jismoniy yuklamani kamaytiradigan va pulsni normal xolga keltiradigan umumiy yurish bilan tugallanadi. Yurishni ahamiyatiga ko‘ra bir xil bo‘lgan kam harakatli o‘yin bilan almashtirish ham mumkin. O‘yin tugagan zahoti uni yakunini chiqarish kerak emas: bolaning tez harakatdan dam olishga asta-sekin o‘tmasligi yurak faoliyatini va butun organizmiga noxush ta’sir yetadi. Tarbiyachi o‘yinni baholashida uning ijobiiy tomonlarini ta’kidlaydi, o‘z rollarini muvaffaqiyatli bajargan, jasurlik, chidamlilik, o‘zaro o‘rtoqlik yordami ko‘rsatgan bolalar nomini ataydi va qoidalarning buzilishi hamda bolalarning shu bilan bog‘liq harakatini kuyinib ko‘rsatib o‘tadi. Katta guruhlarda

tarbiyachi bolalarni harakatli o'yinlarni mustaqil tashkil etishga tayyorlaydi, bunda o'yinlarning borishini va ayniqsa, qoidalarni bajarilishini hamda bolalar o'rtasidagi munosabatlarni kuzatib beradi. U bolalarga harakatli o'yin variantlarini uning mazmuni, qoidasini, o'yin harakatlarini o'zgartirgan holda o'ylab topish, keyinchalik yangi o'zi o'ylab o'yin topish kabi topshiriqlar beradi.

References:

1. О.С.Ушакова, Л.Г.Шадрина, Е.М.Струнина. Развитие речи и творчества дошкольников. Учебник. М: - 2020 г.
2. D.N.Raxmatova, L.Z.Xolmurodov, L.B.Sobirova. Maktabgacha va boshlang'ich ta'limda jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubiyati. O'zbek kitob savdo nashriyoti, 2020
3. Bobomurodov A.E. jismoniy tarbiya, sport nazariyasi va uslubiyati (jismoniy sifatlarni umumiy tasnifi). "O'zbek kitob savdo "nashriyoti, 2020
4. T.Usmonxo'jayev o'zining «1001 o'yin»
5. R.S. Salomov. Theory and methodology of physical education. (Volume II) T. 2015
6. R.S Salomov, Y.Y Aripov. Fundamentals of the methodology of physical education of school-aged children. T. "Molya" 2011.
7. State educational standard and curriculum in the subject of physical education of general secondary education. (Grades 1-9). Tashkent-2017.
8. Abdullaev A, Sh. Honkeldiev. Theory and methodology of physical education. Textbook - T.: 2013. 462 p.

ЗНАЧЕНИЕ ГИМНАСТИКИ НА УРОКАХ ФИЗКУЛЬТУРЫ.

Казоков Содик Рамазонович

*Бухарский государственный медицинский институт,
доцент кафедры реабилитации,
спортивной медицины и физического воспитания.*

Аннотация. Воспитание и тренировка учащейся молодежи осуществляется в ходе воспитательной работы на уроках и внеурочных мероприятиях, а также в общественно полезном труде. Гимнастике уделяется большое внимание в национальных программах подготовки кадров, в правилах среднего общего образования и высшего образования, а также в новых формах обучения.

Ключевые слова. Физкультура, студенческая молодежь, группы, гимнастика.

Введение. Как сказал президент Шавкат Мирамонович Мирзияев, "новая модель образования ведет к формированию свободной личности, независимо мыслящей в обществе. У нас будет возможность воспитывать молодых людей, обладающих сильной волей, полных веры и четкой цели в жизни, осознающих свою ценность. После этого осознанный брак становится главным критерием жизни общества.

Настоящая инструкция в полной мере относится к работе по физическому воспитанию студентов, обучающихся в высших учебных заведениях. Занятия по физическому воспитанию проводятся в такой форме, что охватывают всех студентов. Занятия проводятся в составе групп с этих факультетов. Это позволяет улучшить организацию и проведение тренинга с учетом конкретных условий и подготовки участников. Занятия физкультурой проводятся по установленному расписанию, в определенный день недели, продолжительностью 45 или 90 минут в течение определенного периода времени.

Надлежащее обучение гарантирует, что учащийся правильно выполняет различные упражнения, связанные с повышением успешности самостоятельной работы. Учащиеся выполняют эти упражнения самостоятельно дома или в группах. Уроки являются основой самостоятельной или групповой деятельности учащихся.

На занятиях, которые обычно проводятся в студенческих общежитиях или перед началом занятий, с используемыми материалами знакомятся в протоколах занятий гимнастикой, переменами и физкультурой. Из коротких

бесед учителя во время урока учащиеся получают четкую информацию о важности упражнений по физическому воспитанию и их необходимости для здоровья.

Учащиеся чувствуют, что физическое воспитание имеет большую практическую ценность только тогда, когда они овладевают методами работы с человеческими органами (предметами и без предметов) во время изучения независимых упражнений.

Среди физических упражнений, используемых на уроках физкультуры, есть много жизненно важных упражнений, которые можно применять в повседневной жизни. Цель этих упражнений - приучить учащихся использовать средства физического воспитания каждый день в различных условиях учебы, работы и отдыха. Всем этому молодые люди учатся в первую очередь на уроках физического воспитания.

Занятия по физическому воспитанию имеют свои особенности в соответствии с их содержанием и организацией. Они проводятся дома, в зале, на поле, в таких местах передвижение молодежи менее ограничено, что создает особые условия для выполнения упражнений и проведения тренировок.

Упражнения по физическому воспитанию отличаются большим количеством самых разнообразных двигательных ощущений, которые воздействуют на тело. Для хорошего освоения упражнений необходим индивидуальный подход.

Все эти характеристики повышают ответственность за физическое воспитание молодежи.

Требования к уроку при выполнении упражнений.

- Каждое упражнение по физическому воспитанию должно служить основным инструментом в решении задач, поставленных на уроке.

- Комплекс упражнений для решения определенных общих и специфических задач, общие задачи включены в упражнения, выполняемые на всех уроках или серии уроков, а конкретные задачи включены в упражнения, выполняемые на отдельном уроке.

- Упражнения должны быть методически правильно структурированы.

- Составить комплекс упражнений утренней гимнастики, минутных упражнений по физической подготовке в терминах и графических записях и преподавать его различными способами.

- Создание упражнений, воздействующих на все части тела, которые помогают в всестороннем физическом развитии, укреплении здоровья, формировании фигуры.

- Правильное использование комплекса упражнений лечебной гимнастики и методов его выполнения.

Требования к объему практических упражнений, которые должны выполняться молодыми людьми.

- Регулярное включение упражнений в тренировочные занятия студента.
- Изучить профессиональные навыки определения работоспособности и физической подготовленности организма.
- Выполнение личных и нормативных требований к изученным методам физических упражнений.
- правильное использование гимнастического инвентаря.

Использование новых технологий в обучающих упражнениях. Образовательные технологии могут быть использованы в обучающих упражнениях. В этом случае уместно использовать теоретические и методологически-описательные заметки по разработке упражнений физической подготовки с помощью диаграмм, мультимедиа, картинок и необходимой новой литературы, по улучшению структуры тела и развитию физических показателей лечебной гимнастики, применяемой при различных заболеваниях, формирующих фигуру.

Задачи упражнений по физическому воспитанию. Результаты процесса упражнений по физическому воспитанию зависят от качества учебной и воспитательной работы, проводимой на тренинге. В этом случае каждого урока можно достичь, только последовательно решая поставленные задачи. Упражнения по физическому воспитанию делятся на 3 типа:

- 1) Образовательные задачи
- 2) Образовательные задачи
- 3) Здоровье разделено на задачи.

Образование: Учебные задачи состоят в том, чтобы научить студентов выполнять упражнения, предусмотренные программой, совершенствовать выученные упражнения, а также развивать навыки и умения, применять выученные упражнения в различных условиях.

Последовательное выполнение образовательных заданий приводит к систематическому и основательному усвоению всего учебного материала программы. Для решения некоторых образовательных задач требуется относительно много времени, и для решения некоторых из них достаточно одного урока.

Реализация образовательных задач обычно осуществляется вместе с задачами воспитания и здравоохранения.

Образовательные задачи. Культивируются внимание, дисциплина, воля, организованность, бережное отношение к вещам, а также дружба, товарищество, стремление к цели, независимость и настойчивость в преодолении трудностей. Развитие качеств настойчивости и храбрости

осуществляется с помощью упражнений (прыжки, балансирование, бег), которые требуют проявления тех же качеств на тренировках. Гимнастические упражнения - это произвольные движения, контролируемые разумом. При формировании двигательных навыков выполнение движений повышается до уровня автоматизации. Это не означает, что сознательного движения нет, потому что доведение движения до уровня автоматизации требует сознательного изучения физических упражнений. Учителя и тренеры отслеживают, оценивают и исправляют ошибки. Тем не менее, важно развивать способность участников оценивать и контролировать свои собственные действия. При этом часто используются методы предварительного зондирования и тестирования движений. После того, как изученные техники и навыки гимнастических упражнений сформированы, их обучают серии более сложных физических упражнений. Легкие упражнения снижают активность учащихся. Следовательно, необходимо давать им физические упражнения в соответствии с их физическим уровнем и совершенствовать их. Тела учащихся адаптируются к одной и той же форме упражнений. Увеличение количества, объемности и формы упражнений обеспечивает физическое развитие детского организма. В противном случае тело учащихся адаптируется к одной и той же форме упражнений, и их организм физически не развивается. Принцип результативности и индивидуализации означает учет особенностей учащихся и того, насколько сложно или легко дается им задание. Это означает, что процесс обучения физическому воспитанию должен быть организован с учетом возможностей участников, возрастных и гендерных особенностей, уровня подготовки, а также индивидуальных различий в физических и духовных способностях. Умение выполнять гимнастические упражнения, с одной стороны, зависит от возможностей участников, а с другой стороны, зависит от объективных трудностей, возникающих во время выполнения упражнения. Когда преподаватель устанавливает стандарт успеваемости, он сначала основывается на программах и нормативных требованиях, определенных для определенного контингента учащихся на основе научной информации и обобщенного практического опыта. Способности сотрудников определяются тестами на физическую пригодность, медицинским наблюдением и педагогическими наблюдениями. Принцип исполнения можно понимать как определение стандарта физических действий, которые могут быть выполнены с помощью физических и духовных сил участников. Кроме того, если считается, что интенсивные формы упражнений выходят за рамки возможностей занимающегося, это становится непосильной нагрузкой. В последующие периоды такие нагрузки также могут быть рассчитаны исходя из возможностей занимающихся. Если гимнастические нагрузки обеспечивают

физическое развитие и здоровье организма, то это нагрузки, которые можно выполнять. Физические нагрузки, которые оказывают негативное воздействие на организм и наносят вред здоровью, считаются невыполнимыми нагрузками. Тем не менее, с развитием организма спортсмена уровень нагрузок, которые нельзя выполнять, снижается. Попытки выполнять посильную нагрузку также должны осуществляться под наблюдением педагога и врача, поскольку они дают инструкции по устранению негативного воздействия нагрузок на организм. В дополнение к условиям, определенным на каждом этапе физического воспитания, стандарт выполнения определяется целесообразностью выбранного метода и организацией тренировки в целом. Компетенции и умения являются основой ранее приобретенных навыков. Следовательно, проблема способности к выступлению неразрывно связана с другими методами воспитания и тренировки, с методами регулярного увеличения продолжительности тренировок и трудностей. Одним из решающих условий результативности в процессе физического воспитания является продолжительность гимнастических упражнений. Непрерывность достигается за счет естественных взаимосвязей между различными формами движения и структурой. Тренировка должна быть организована таким образом, чтобы заученные двигательные задания обеспечивали легкое усвоение будущих тренировочных заданий. Этот шаблон называется переходом от известного к неизвестному или от освоенного к не освоенному заданию. Одним из наиболее важных условий при переходе от одного задания к другому, от простого к сложному, является последовательность. Польза регулярных физических упражнений неизмерима. Регулярность процесса физического воспитания в основном определяется тем, насколько он зависит от наиболее удобной последовательности нагрузки и отдыха. Непрерывность - физическое воспитание - это непрерывный процесс, охватывающий все периоды человеческой жизни. функциональные и структурные изменения, происходящие в организме из-за гимнастических упражнений, вступают в противоречие, условно-рефлекторная связь начинает угасать, достигнутый уровень функциональных возможностей снижается, и даже некоторые регрессивные изменения становятся очевидными после 5-7 дней отсутствия физических упражнений. Понятно, что процесс физического воспитания должен быть непрерывным, то есть следует исключить ненужные перерывы, и только после этого будут созданы условия для достижения физической зрелости. Повторение и возобновление упражнений В процессе физического воспитания повторению уделяется больше места, чем в большинстве других видов образования. В дополнение к повторению для процесса физического воспитания важно также варьировать, то есть часто менять условия

гимнастических упражнений и их выполнения, постепенно увеличивать нагрузки и применять различные методы их использования, а также изменять форму и содержание тренировок в целом. Нагрузка является фактором уровня воздействия гимнастических упражнений на организм и развития функциональных возможностей организма. При восстановлении, как следствие и эффект нагрузки, отдых неразрывно связан с нагрузкой. Принимая во внимание органическую связь и сосуществование процессов утомления и восстановления, можно понять взаимозависимость нагрузки и отдыха. Результаты научных исследований показывают, что трудоспособность человека меняется во время работы и отдыха.

Список литературы

1. Мирзиеев Ш.М. Мы построим наше великое будущее вместе с нашим храбрым и благородным народом. "Узбекистан", 2017.
2. Указ Президента Республики Узбекистан "О мерах по коренному совершенствованию системы управления в области физического воспитания и спорта". 5 марта 2018 года. PF-5368.
3. Указ Президента Республики Узбекистан "Об утверждении стратегии действий по дальнейшему развитию Республики Узбекистан". 7 февраля 2017 года. PF-4749.
4. Р.С. Саломов. Теория и методика физического воспитания. Т. 2014
5. Р.С. Саломов. Теория и методика физического воспитания. (Том II) Т. 2015
6. Р.С. Саломов, Ю.Ю. Арипов. Основы методики физического воспитания детей школьного возраста. Т. "Молья" 2011.
7. Государственный образовательный стандарт и учебная программа по предмету "Физическое воспитание" общего среднего образования. (1-9 классы). Ташкент-2017.
8. Абдуллаев А, Хонкельдиев Ш. Теория и методика физического воспитания. Учебное пособие - Т.: 2013. 462 с.
9. Д.Н. Рахматова, Л.З. Холмуродов, Л.Б. Собирова. Теория и методика физического воспитания в дошкольном и начальном образовании. Издательство "Узбекская книжная торговля", 2020
10. Бобомуродов А.Е. Физическая подготовка, теория и методика спорта (общая классификация физических качеств). Издательство "Узбекская книжная торговля", 2020.

**ВОЛЕЙБОЛЧИЛАРНИНГ МАШҒУЛОТ САМАРАДОРЛИГИНИ
ОШИРИШДА САКРОВЧАНЛИК СИФАТИНИ МАХСУС
ҲАРАКАТЛИ ҲИЙНЛАР ЁРДАМИДА ШАКЛЛАНТИРИШ**

Қазоқов Содиқ Рамазонович

*Бухоро давлат тиббиёт институти реабилитология, спорт
тиббиёти*

ва жисмоний тарбия кафедраси доцентни

З.С.Рамазонава

*Бухоро давлат педагогика институти 1-босқич
магистранти*

Аннотация: Мақолада ёш волейболчиларда сакраш, сакровчанлик ва чидамкорлиги, сакраш баландлигини, Абалаков усули билан баҳолаш ва уни махсус машқлар ёрдамида ривожлантириш самарадорлигини аниқлаш бўйича ўтқазилган тадқиқот натижалари таҳлил қилинган. Волейболчиларда сакровчанликни таъминловчи кинематик элементларни шакллантириш афзаллиги ғояси илгари сурулган.

Калит сўзлар: Сакраш, сакровчанлик ва сакраш чидамкорлиги, сакраш баландлиги, машғулот юкламаси кўрсаткичи, тайёргарлик даври, юклама ҳажми.

Долзарблик; Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида” ги қонунини “Кадрлар миллий дастури “ , “Жисмоний тарбия ва спорт тўғрисида “ ги қонунини, 2017йил 3 июн, жисмоний тарбия ва оммавий спортни янада ривожлантириш чора – тадбирлари тўғрисидаги ПҚ – 3031 – сон, 2018 йил 5 мартдаги “ Жисмоний тарбия ва спорт соҳасида давлат бошқаруви тизимини тубдан такомиллаштириш чора – тадбирлари тўғрисида “ ги ПФ – 5368 – сонли фармон ва қарорлари шунингдек, жисмоний тарбия ва спортга оид чиққан ҳукумат қарорларида белгиланган вазифалар, барча таълим муассасаларида бугунги кунда энг долзарб масала, яъний аҳоли ўртасида жисмоний тарбия ва спорт ҳаракатини кучайтириш, унинг оммавийлигини ошириш, шу жумладан, барча таълим тизимидаги ёш авлодни жисмоний бақувват , чаққон иродали , ватанпарварлик руҳида тарбиялаб вояга етказиш учун жисмоний тарбия ва спорт машғулотларини янги усул ва воситалар орқали ташкил қилиш ва ўтказиш, кўпроқ ўқувчи – ёшларни спорт машғулотларига янги усул ва воситалар орқали ташкил қилиш ва ўтказиш, кўпроқ ўқувчи – ёшларни спорт машғулотларига оммавий равишда узлуксиз жалб қилишга ва ривожлантиришга қаратилган ҳамда оммавий – спорт тадбирларини ташкил қилишга йўналтирилган .

КИРИШ

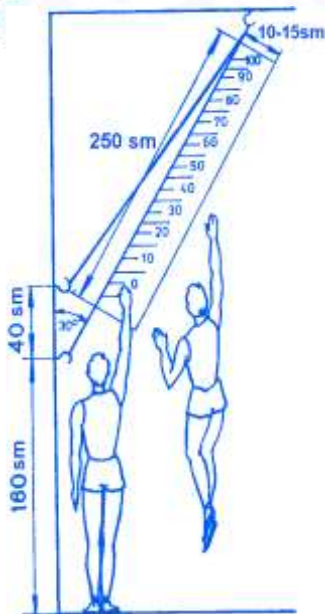
Волейбол машғулотларини илмий асосда ташкил қилиш зарурлиги ушбу спорт турига хос бир неча долзарб масалалар билан асосланади. Биринчидан, волейбол – жамоали спорт турларига мансуб бўлиб, унда 6 – кишидан иборат ҳар бир жамоа аъзолари нисбатан кичик майдоннинг (9x18) ярмида (9x9) ўзаро ҳамжиҳатлик билан фойдали мақсадга қаратилган техник – тактик усуллар ва комбинацияларни ўта кескин ўзгарувчан йўналишларда ва максимал тезликда ижро этиш талаб қилинади . Иккинчидан, бугунги волейболда деярли барча ўйин усуллари (ҳужум зарбалари, тўсиқ қўйиш, тўп узатиш, тўп киритиш) сакраб бажарилади. Л.Р.Айрапетянц, (2006) маълумотларига қараганда мусобақа давомида ўйинчилар фақат зарба бериш учун 242 – 394 марта, тўсиқ қўйиш учун 244 – 441 мартага сакрар эканлар. Тайёрликнинг бир мезосикли давомида фақат зарба ва тўсиқ қўйиш учун жами 1830 мартагача сакрашга тўғри келар экан . Агар бу миқдорда тўп узатиш, тўп киритиш ва чалғитувчи сакрашлар сони қўшилса ва бундай юкламаларни узоқ муддат давомида сакраш баландлигини (сакровчанликгини) туширмасдан ижро этилиши зарурлиги эътиборга олинса волейболчи учун сакраш, сакровчанлик ва сакраш чидамкорлиги қанчалик муҳим эканлиги аён бўлади . Тўғри, сўнгги йилларда волейбол бўйича чоп этилган дарсликлар ва ўқув қўлланмаларида мазкур мавзу ёки масалаларга бағишланган маълумотлар ҳамда тадқиқот натижалари талқин этилган (Л.Р.Айрапетянц, М.А.Годик. 1991 йил: Ю.Д.Железняк, 1998, 2005 йил: А.В.Беляев ,М.В.Савин, 2000,2009 йил: Ю.Н.Клещев ,2003: Л.Р.Айрапетянц , 2006: Л.Р.Айрапетянц , А.А.Пулатов, 2012 йил). Шу билан бир қаторда ушбу манбааларда, турли зоналарда зарба бериш, тўсиқ қўйиш, сакраб орқага ёки олдинга тўп узатиш, тўп киритиш учун ижро этиладиган сакрашлар координацияси, баландлиги, ҳолат – югириб келиш, оёқларни букиш бурчагини танлаш масалалари тадқиқот предмети сифатида атрофлича ўрганилмаган . Боз устига сакровчанлик (сакраш баландлиги) фақат Абалаков ёки “диагонал экран” (кассой экран) ўлчов усули билан баҳоланади. Дарвоқе, айрим тадқиқотларда “тезометрик платформа” асбобида ҳам ушбу сифатлар суръати аниқланган. (А.Б.Беляев, М.В.Савин,2009). Аммо тензометрик асбоблар ўзининг оғирлиги, эксплуатацион жиҳатдан кўп вақтни талаб қилишлиги билан сакровчанликни тезкор баҳолаш ва назорат қилиш имконини бермайди. Ана шу ва сакровчанликни таъминловчи бошқа хусусиятларни (юқорида муҳокама этилган) эътиборга олган ҳолда биз ушбу сифатнинг турли кирраларини ўрганиш имкониятини яратадиган янги технологик асбобни ихтиро қилишга эришдик. Муҳокама этилаётган мазкур маълумот, муаммо ва омиллар мақолада ўта долзарб амалий аҳамиятга лойиқ эканлигидан далолат беради.

Ёш волейболчиларнинг жисмоний

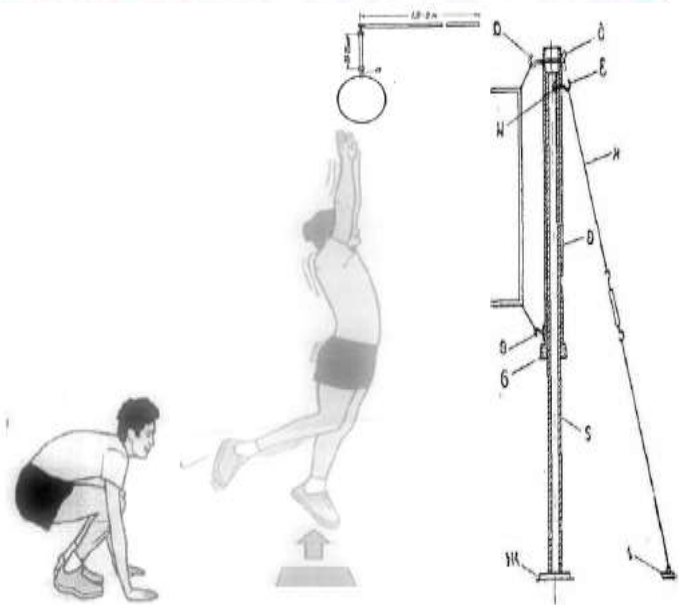
Тайёргарлиги ўртача кўрсаткичлари

Тестлар	Шуғулланувчи ёши			
	10ёш	12 ёш	14 Ёш	16 ёш
30 м га югуриш (м/сек)	4,50	4,00	3,70	3,60
Аблаков усулида сакраш (см)	45,8	49,0	46,3	68,3
Узунликка сакраш (см)	198	206	235	260
Узунликка югуриб келиб сакраш (см)	339	421	450	459
Тўлдирилган тўпни улоқтириш (м)	8,22	12,70	13,21	13,62

Абалаков усулида сакраш

(1-расм.)

(2-расм.)

Тадқиқот мақсади: ҳаракатли ўйинлар орқали замонавий волейболга хос сакраш турлари, сакровчанлик ва сакраш чидамкорлигини таъминловчи кинематик омилларни ўрганиш асосида мазкур қобилиятни жадал ҳамда самарали шакллантириш воситаларини аниқлаш.

Тадқиқот методлари: ёш волейболчиларда сакровчанлик ва уни таъминловчи кинематик омилларни амалдаги Абалаков усули ёрдамида ўрганиш

.Сакровчанликни назорат қилиш ва баҳолаш мақсадида ишлаб чиқилган технологик асбобни синовдан ўтказиш. Сакровчанликни таъминловчи кинематик элементларни шакллантириш бўйича ишлаб чиқилган махсус машқлар самарадорлигини аниқлаш. Сакрашчанлик ва сакраш чидамкорлигини аниқлашда биз томонимиздан ясалган махсус асбоб синовдан ўтказилди.

ТАДҚИҚОТ МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАРИ

Жорий тадқиқот натижаларидан маълум бўлдики. БухТИда 2 йил давомида шуғулланган 19-21 ёшли волейболчиларда сакровчанлик ва сакраш чидамлиги мувофiq меъёрий мезонларга нисбатан жуда суст ривожланганлиги кузатилди. Жумладан, жойдан вертикал сакраш 30,2 см. дан 33,0 см. гача, сакраш чидамкорлиги еса 6,34 мартадан 9,66 мартагача ўсганлиги қайд этилди. Замонавий волейболда сакраб ижро этиладиган техник – тактик усулларнинг самарадорлиги сакраш баландлиги (сакровчанлик), сакраш координациясининг ушбу усуллар хусусиятларига боғлиқ эканлиги исбот талаб қилмайди. Шундай экан сакраш кўникмаларига ўргатишда, сакровчанлик ва сакраш чидамкорлигини ривожлантиришда мазкур кўникмаларни ижро этиш зоналари, уларнинг ўзига хос координацияси, кинематик фазаларни ва элементларни эътиборга олиш муҳим амалий аҳамият касб этади. Алоҳида таъкидлаш жоизки, сакраш кинематикаси, сакровчанлик ва сакраш чидамкорлигини назорат қилиш ҳамда баҳолаш уларни шакллантириш жараёнини мақсадли ташкил қилиш имконини яратади. Лекин бугунги кунда волейболчилар амалиётида қўлланилаётган назорат услублари сакраш кинематикаси, сакровчанлик ва сакраш чидамкорлигига хос хусусиятларни тўла – тўқис ўрганишга имкон яратмайди. Муҳокама этилаётган ушбу муаммолар айни кунда мавжуд ўқув ва илмий – услубий адабиётларда батафсил кўриб чиқилган. Бинобарин, мазкур масалаларни тадқиқот асосида ўрганиш ўта долзарб илмий –амалий аҳамиятга эгадир. Айниқса сакраш кўникмалари, сакровчанлик ва сакраш чидамкорлигини назорат қилиш ҳамда баҳолашда мўлжалланган янги услуб ёки технологик асбоб – воситаларни яратиш замонавий волейболнинг муҳим талабларидан. Ушбу мақоланинг асосий мақсади қайд этилган муаммонинг тадқиқот асосида ҳал этишга қаратилган.

ХУЛОСА

Мавзуга доир адабиётларни таҳлил қилиш, волейболчилар тайёрлаш тажрибасини визуал кузатув асосида ўрганиш ва ўтқазилган тадқиқотлар натижаларига биноан қуйидаги хулосаларни эътироф этиш мумкин. Сўнги йилларда волейбол бўйича чоп этилган манбаларда сакраб ижро ўйин усулларига хос сакраш техникаси, координатсияси, кинематик ва аэродинамик элементларига асосланиш масалалари очиб берилмаганлиги аниқланди. Ушбу масалаларга турли ёшли волейболчилар тайёрлаш амалиётида жиддий эътибор

қаратилмаслиги визуал натижалари билан ҳам тасдиқланди. Биз томонимиздан сакровчанлик кўрсаткичларини баҳолаш мақсадида яратилган асбоб-мослама ва ноанъанавий тестлар жорий тадқиқотлар ҳамда педагогик тажриба давомида сакраш баландлиги ва сакраш техникасини таъминловчи ўта муҳим кинематик ҳамда аэродинамик элементлар ролини очиб беришга имкон яратди. Жумладан, сакраш учун депсиниш вақтида ўнг ва чап оёқнинг асимметрик нисбатда ривожланган портловчи кучи-сакраш техникасига салбий таъсир кўрсатиши аниқланди. Тажриба юзасидан ўтказилган тадқиқот натижаларидан шу нарса маълум бўлдики, 4 ой давомида анъанавий мазмунли машғулотларда шуғулланиб келган НГ да сакровчанлик 0,8-1,3 см. га ўсди холос. ТГ да эса ушбу кўрсаткич 5,0-6,3 см. гача ортганлиги кузатилди. Сакраш чидамкорлиги НГ да 1,3 марта, ТГ да 7,1 марта ўсганлиги билан фарқланди. Тажриба давомида яратилган асбоб-мослама ва ноанъанавий тестларни қўллаш натижасида шу нарса исботландики, сакраб ижро этиладиган ўйин усулига мос сакраш техникасига ўргатиш, сакраш баландлиги ва сакраш чидамкорлигини ривожлантиришда аэрокинематик элементлар интеграциясига эътибор қаратиш сакраш ҳаракатининг барча кўрсаткичларини янада юксакроқ намойиш этишига асос бўлади. Олинган натижалар ва уларга асосан эътироф этилаётган хулосаларга мувофиқ волейболга ўргатиш назарияси ва амалётига “сакраш техникаси ва тактикаси”, “сакровчанлик ва сакраш чидамкорлигини таъминловчи аэрокинематик элементлар” деган тушунчаларни махсус атама сифатида киритиш таклиф этилади.

Фойдаланилган адабиётлар.

1. Пўлатов. А. А. Волейбол жисмоний тарбия институти. Курс талабаларига мўлжалланган маърузалар тўплами. Тошкент. 2004 й
2. Айрапетьянц. Волейбол. Учебник для высших учебник заведений Тошкент: 3ўр қалам. 2005 й
3. Айрапетьянц. Л. Р. Пўлатов. А. А. Волейбол назарияси ва услубияти Тошкент: фан ва технология: 2012 й
4. Қурбонова. М. А. Қосимова. М. У. Миллий ҳаракатли ўйинлар. Олий ўқув юртлари умумий курс учун ўқув қўлланма Тошкент: 2009 й
5. Пўлатов. А. А. Волейболнинг расмий қоидалари. ЎЗЖТИ нашриёти матбуот бўлими Тошкент: 2002.

ГИЁХВАНДЛИК ВОСИТАЛАРИ ВА ПСИХОТРОП МОДДАЛАР БИЛАН ҚОНУНГА ХИЛОФ РАВИШДА МУОМАЛА ҚИЛИШ ЖИНОЯТЛАРИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

*Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси
301 гуруҳ курсанти Акрамов Асадбек Назиржон ўгли
301 гуруҳ курсанти Хамидов Сухроббек Икромжон ўгли*

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада гиёҳвандлик воситалари ва психотроп моддалар билан қонунга хилоф равишда муомала қилиш жиноятларининг ўзига хос хусусиятлари ва уларнинг ноқонуний айланмалари тўғрисида илмий асосланган маълумотлар келтирилган.

Калит сўзлар: гиёҳвандлик, психотроп моддалар, ҳуқуқий онг, ҳуқуқ, жиноят.

КИРИШ

Ҳар қандай мамлакат ўз келажагини ёшлар тимсолида, аниқроғи уларнинг жисмоний ва маънавий жиҳатдан баркамол бўлиб вояга етишида кўриши табиий ҳолдир. Ҳуқуқий демократик давлат тараққиётининг ривожига ҳам айнан ўсиб келаётган ёш авлоднинг таълим ва тарбия даражаси билан бевосита боғлиқдир. Бунга эришиш учун эса аввало, жамият аъзоларининг, шу жумладан, ёшларнинг сиёсий, ижтимоий, маънавий ва ҳуқуқий савияси юқори даражада бўлиши талаб этилади. Мамлакатимизда ёшларнинг баркамол инсон бўлиб, улғайишига давлат сиёсати даражасида эътибор қаратилмоқда. Бу борада мамлакат Президенти Ш.М.Мирзиёев —Бугунги мураккаб замонда ёшларни жисмоний ва маънавий баркамол инсонлар этиб тарбиялаш биз учун ғоят муҳим вазифа бўлиб қолмоқда — деб таъкидлаб ўтди. Мазкур устувор вазифадан келиб чиқиб, ёшларни жисмоний ва маънавий жиҳатдан камол топтириш, уларнинг ҳуқуқий онги ва маданиятини ривожлантириш, ҳуқуқий фаоллигини ошириш борасида мамлакатимизда мунтазам равишда турли тадбирлар амалга ошириб келинмоқда. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан 2018 йил 27 июнда имзоланган —Yoshlar – kelajagimiz|| Давлат дастури тўғрисида||ги Фармон бу борадаги ишлар самарадорлигини оширишга қаратилган муҳим ҳужжат бўлди. Фармон билан —Yoshlar – kelajagimiz|| жамғармаси ташкил этилди ҳамда ушбу жамғарма ёшларнинг бизнес ташаббуслари, стартаплари, ғоялари ва лойиҳаларини амалга ошириш учун тижорат банклари орқали йиллик 7 фоиз ставка билан имтиёзли кредит ва мол-мулкни лизингга бериши белгилаб қўйилди.

МЕТОДОЛОГИЯ

Бугунги кунда мамлакатда ёшларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш, уларга зарур шарт-шароитлар ва имкониятларни яратиб бериш борасида мустаҳкам ҳуқуқий база яратилган ва бу тизим замон талабларига ҳамоҳанг равишда такомиллаштириб борилмоқда. Хусусан, бугунгача парламент томонидан ёшларга оид 40 дан зиёд қонун ҳужжатлари қабул қилинган бўлиб, 30 дан ортиқ халқаро ҳуқуқий ҳужжатлар ратификация қилинган. Шунингдек давлат раҳбари томонидан ижтимоий, маънавий-маърифий соҳалардаги саъй-ҳаракатларни тизимли асосда йўлга қўйиш бўйича 5 та муҳим ташаббуснинг илгари сурилиши Ўзбекистон тарихида ёшлар таълим-тарбияси бўйича яна бир янги босқични бошлаб берди. Биринчи ташаббус – ёшларнинг мусиқа, рассомлик, адабиёт, театр ва санъатнинг бошқа турларига қизиқишларини оширишга, истеъдодини юзага чиқаришга хизмат қилади. Иккинчи ташаббус – ёшларни жисмоний чиниқтириш, уларнинг спорт соҳасида қобилиятини намоён қилишлари учун зарур шароитлар яратишга йўналтирилган. Учинчи ташаббус – аҳоли ва ёшлар ўртасида компьютер технологиялари ва интернетдан самарали фойдаланишни ташкил этишга қаратилган. Тўртинчи ташаббус – ёшлар маънавиятини юксалтириш, улар ўртасида китобхонликни кенг тарғиб қилиш бўйича тизимли ишларни ташкил этишга йўналтирилган. Бешинчи ташаббус – хотин-қизларни иш билан таъминлаш масалаларини назарда тутди. Дарҳақиқат, бугунги кунда мамлакат аҳолисининг 40 фоизини 18 ёшгача бўлган болалар, 64 фоизини 30 ёшгача бўлган ёшлар ташкил этган Ўзбекистон учун баркамол авлодни тарбиялаш, уларга эртанги кунимизнинг ҳал қилувчи кучи сифатида ишонч билдириш, шунингдек уларнинг ҳаётда, шу жумладан, жамиятда тинчлик ва осойишталикни, жамоат тартибини сақлаш, ҳар қандай кўринишдаги ҳуқуқбузарликларга қарши курашда фаол иштирок этишини таъминлаш қанчалик долзарб вазифа эканлиги барчамизга маълум. Бироқ мамлакатда ёшлар учун шундай шарт-шароит ва имкониятлар яратиб берилаётганига қарамасдан, улар орасида носоғлом муҳит таъсирига тушиб қолаётган ёшларимиз ҳам учраб турмоқда. Айниқса ёшлар орасида кенг авж олиб бораётган гиёҳванд ва психотроп моддаларни истеъмол қилиш, унинг таъсирига тушиб қолиш ҳолатлари жуда аянчли ҳолатдир.

МУҲОКАМА

БМТ Бош Ассамблеясининг 1987 йил 7 декабрда қабул қилган резолюциясига биноан ҳар йили 26 июнда Халқаро гиёҳвандлик ва бангифурушликка қарши кураш куни (International Day against Drug Abuse and Illicit Trafficking) нишонланади. Таҳлилчиларнинг фикрича, гиёҳванд моддаларнинг кенг тарқалиши бир қатор ижтимоий муаммоларга сабаб бўлади.

Жумладан, демографик фожеаларни келтириб чиқаради, ижтимоий-иқтисодий ҳаётда жинойтчилик кўзга ташланади. БМТ Бош Ассамблеясининг тан олишича, кўрилади чора-тадбирларга қарамай, жаҳонда гиёҳванд моддалар ноқонуний савдоси муаммолигича қолмоқда. Бу муаммо ҳамон жиддий таҳдид сифатида кўрилади. Статистик маълумотларга кўра дунёда 500 миллиондан ортиқ одам гиёҳвандлик дардига йўлиққан. Унинг аксарият қисмини 30 ёшгача бўлганлар ташкил этмоқда. Бунинг оқибатида ҳар йили 200 мингдан ортиқ киши ҳаётдан кўз юмади. Шу билан бирга, жаҳонда содир этилади жинойтларнинг 57 фоизи гиёҳвандлар ҳиссасига тўғри келади. Шу боисдан, гиёҳвандликка қарши курашни кучайтириш мақсадида, БМТ томонидан —Наркотик моддалар тўғрисидаги, —Психотроп моддалар ҳамда —Гиёҳвандлик воситалари ва психотроп моддаларнинг ноқонуний айланишига қарши кураш тўғрисидаги конвенциялар қабул қилинган. Маълумотларга кўра, 15 ёшдан 64 ёшгача бўлганлар орасида қайд этиладиган ўлимларнинг 1,3 фоизи гиёҳвандлик оқибатида юз берар экан. Бир йилда 211 мингта ўлим айнан гиёҳвандлик оқибатида келиб чиқади. Европада гиёҳвандлик оқибатида ҳалок бўлади гиёҳвандларнинг ўртача ёши 35 ёшни ташкил қилади. Мутахассисларнинг сўзларига қараганда гиёҳвандлик оқибатида 1,6 миллион киши ВИЧга мубтало бўлади. 7,2 миллион киши эса гепатит С вирусини юқтириб олади. 1,2 миллион киши гепатит В вирусига чалинади. Гиёҳванд моддаларни истеъмол қилиш билан боғлиқ хасталикларга учраганлар сони дунё бўйича 29 миллион кишидан ортиб кетган. Гиёҳванд моддалар истеъмоли сўзсиз аҳоли соғлиғи ва жамоат хавфсизлигига таҳдид сифатида кўрилади. Бир қатор мамлакатларда бу иллат жамиятнинг барқарор ривожланишига ҳалақит бераётганидан асло кўз юмиб бўлмайди. Жумладан, гиёҳвандларни даволаш учун катта миқдорда маблағлар сарфланади. Бу маблағлар давлат бюджетидан ажратилади. Мутахассисларнинг ҳисоб-китобларига қараганда, бугунги кунда ҳар олти гиёҳванднинг биттаси даволаниш имкониятига эга экан. Уларни даволаниши учун бир йилда ўртача 35 миллиард доллар сарфланади. Уларни даволаш учун ажратилган сарфхаражатлар ўз йўлига. Аммо уларнинг жамият ҳаётига таҳдид солишларини ҳам асло ёддан чиқариш керак эмас. Шу сабабли ҳам гиёҳвандлар соғлиқни сақлаш тизимидан ташқари ижтимоий ҳаётга ҳам муаммо яратувчи сифатида тан олинади. Гиёҳвандликка қарши кураш доирасида гиёҳванд моддаларни ноқонуний савдосига чек қўйиш ҳам асосий вазифалардан ҳисобланади. Трансмиллий гиёҳванд моддалар савдосига қарши курашда халқаро ҳуқуқни муҳофаза қилиш ташкилотлари, жумладан Интерпол, Жаҳон Божхона ташкилоти каби ташкилотлар ҳамкорликда фаолият юритишмоқда. Экспертларнинг фикрича, гиёҳванд моддалар ноқонуний савдо айланмаси бир йилда 300 миллиард доллардан 800 миллиард долларни ташкил қилади.

Гиёхванд моддалар савдоси ва уюшган жиноятчилик Осиё, Африка, Лотин Америкаси мамлакатларининг иқтисодий, сиёсий барқарорлигига катта хавф солмоқда. Гиёхвандлик замонавий ҳаётнинг энг хавфли кўринишларидан бири ҳисобланади. Ҳар куни гиёхвандлик деб аталмиш кўрқинчли қармоққа минглаб одамлар тушиб қолмоқда. Ўзбекистон Республикаси гиёхванд моддаларнинг ноқонуний айланишига қарши кураш бўйича халқаро ҳамжамият олдидаги ўз мажбуриятларини тўлақонли бажаришга алоҳида эътибор қаратмоқда. Ўз ортидан бошқа қора иллатларни ҳам етаклаб юрадиган гиёхвандлик балосига қарши курашишда юртимизда мустаҳкам ҳуқуқий асослар ишлаб чиқилган. Таъкидлаш жоизки, мамлакатимиз 1995 йил февраль ойида Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг 1961 йилдаги —Наркотик моддалар тўғрисидаги Ягона Конвенцияси, 1971 йилдаги —Психотроп моддалар тўғрисидаги ҳамда 1988 йилдаги —Гиёхвандлик воситалар ва психотроп моддаларнинг ноқонуний айланишига қарши кураш тўғрисидаги Конвенцияларига аъзо бўлган. Бундан ташқари, 1999 йилда Ўзбекистон Республикасининг —Гиёхвандлик воситалари ва психотроп моддалар тўғрисидаги Қонуни қабул қилинган бўлиб, мазкур қонунга мувофиқ гиёхвандлик воситалари ва психотроп моддалар билан қонунга зид равишда муомалада бўлишнинг ҳар қандай кўринишларига қарши жиноий жавобгарлик белгиланган. Мамлакатимизда гиёхванд моддалар савдоси ва истеъмолига қарши кескин чоралар кўриляётган бўлса-да, бугун гиёхвандлик воситаларининг ноқонуний айланиши энг хатарли ва долзарб муаммолардан бири бўлиб қолмоқда. Гиёхфурушлар янги усул ва найранглари кўллаб, захри қотилни сотиш ҳаракатларини давом эттиришмоқда. Улар манфур мақсадларини амалга ошириш йўлида ҳали дунёқараши шаклланмаган, ўзгалар таъсирига тушиб қолишга мойил ёшлар умрига зомин бўлишмоқда.

ТАҲЛИЛ НАТИЖАЛАРИ

Ёшлар ўртасида назоратсизлик, қаровсизлик, ҳуқуқбузарликларни олдини олиш, уларни салбий таъсирлардан сақлаш, энг хавфли жиноятлардан бири ҳисобланган, инсоният томонидан —Аср вабоси деб тан олинган гиёхвандлик иллатига қарши кураш, айниқса ўсиб келаётган ёш авлодни бу иллат домига тушиб қолишларини олдини олиш олдимизда турган долзарб масалалардан ҳисобланади. Ўзбекистонда бугунги кунда ёшлар ўртасида анъанавий гиёхвандлик моддаларидан воз кечиб, айниқса, психотроп ва кучли таъсир этувчи моддаларни истеъмол қилиш ҳолатлари кўпаймоқда. Ҳозирги ёшларда трамадол ва янги пайдо бўлган тропикамид дорилари истеъмоли ҳам кучаймоқда. Улар таъсирида эса ёшлар томонидан оғир турдаги жиноятлар содир этилмоқда. Афсуски, ҳозирги кунда ёшлар орасида таркибида гиёхвандлик воситалари бўлган (—Трамадол, —Налбуфин, ва ҳ.к.) психафаол (—Лирика, —Регапен, —Галарал ва ҳ.к.) дори воситаларини истеъмол қилиш

ҳолатларининг учраб туриши ҳамда ёшларимизнинг руҳан ва жисмонан соғлом бўлиб етишишлари, замонавий билим ва касбга эга бўлишлари учун барча шартшароитлар яратилиб берилган бўлишига қарамай наркотик моддалар билан боғлиқ жиноятларни содир қилишлари ва гиёҳвандлик йўлига кириб кетаётганлиги ачинарли ҳолдир. Гиёҳвандликка мубталло бўлиш нафақат бир шахснинг муаммоси балки, уларнинг оиласи, жамимят учун ҳам бош-оғриғидир. Сўнгги йилларда жаҳон мамлакатларида гиёҳвандликка қарши кенг қамровли кураш олиб борилоқда. Унинг учун турли тадбирлар ўтказилмоқда. Бунда ижтимоий рекламалардан ҳам кенг фойдаланилмоқда. Энг муҳими соғлом турмуш тарзини тарғиб этиш йўлида кўп ишлар амалга оширилмоқда. Инсоният таррақиётининг янги-янги чўкқиларини забт этмоқда. Бироқ жаҳонда халқлар, миллатлар келажагига таҳдид туғдирувчи бир қанча омиллар ҳамон сақланиб келмоқда. Ана шундай хатарлардан бири гиёҳвандлик балосидир. Глобал муаммога айланган ушбу иллатга қарши курашишда давлатлараро ҳамкорлик муҳим аҳамият касб этади. Ўтган асрдан бизга — мерос бўлиб қолган трансмиллий жиноятчиликнинг учта энг хавfli тури инсоният келажагига хавф солиб келмоқда. Хусусан халқаро терроризм, дин никоби остидаги экстремистик, фундаменталистик ва сепаратистик хуружлар, наркотик моддалар билан савдо қилиш (наркобизнес), одам савдоси ҳисобланади. Ҳозирги кунда ер юзидаги наркобизнесда айланаётган пул маблағи дунё аҳолисининг озиқ-овқат, кийим-кечак, турар-жой, таълим тизими ва тиббий хизматга сарфланаётган харажатларидан анча кўплиги билан фарқланиши ҳеч кимга сир эмас. Энг ачинарлиси, гиёҳвандлик оғир жиноятларнинг содир этилишига, оилалар ва миллат генофондининг бузилишига сабаб бўлмоқда. Дунё бозорида тарқаладиган қора дорининг асосий қисми Афғонистонда етиштирилиб, уни ноқонуний йўл билан Марказий Осиё мамлакатлари орқали Ғарбга етказишга бўлган уриниш йилдан-йилга кучайиб бормоқда. Шунинг учун юртимизда наркотик моддаларни истеъмол қилиш ва уларнинг ноқонуний айланишига қарши кураш масаласига давлат ва миллатнинг эртасини ҳал этувчи омиллардан бири сифатида қараб келинмоқда. Ушбу иллатга қарши курашиш мақсадида бир қатор қонунлар ва халқаро шартномалар қабул қилинди.

ХУЛОСА

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш керакки, дунёқараши эндигина шаклланиб бораётган, бор куч-ғайратини фақат билим олишга, изланишга, хунар ўрганишга сарфлаши керак бўлган бир пайтда, ўсмирларни алдов йўли билан гиёҳвандлик қурбонига айлантираётган кимсалар озми? Қанчадан-қанча оилаларнинг ёстиғини қуритаётган гиёҳвандликка қарши ҳар бир инсон ўзи курашмоғи, ташқи таъсирлардан ҳимояланмоғи лозим. Вояга етаётган фарзандларимиз ўтмиши қадим, тупроғи олтин, осмони мусаффо Ўзбекистоннинг келажак

ворисларидир. Уларни мана шундай соғлом муҳитда, эзгу тушунчаларни юракларига жойлаб вояга етказайликки, ҳеч қанақа ташқи салбий хуружлар ва қора иллатлар ўққони уларни ўзига жалб қила олмасин.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Янги сайланган Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг лавозимга киришиш тантанали маросимига бағишланган Олий Мажлис палаталари қўшма мажлисидаги —Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси асосида демократик ислохотлар йўлини қатъий давом эттирамиз|| номли нутқи. – Янги Ўзбекистон газетаси, 2021 йил 8 ноябрь сони.
2. Юридик энциклопедия / Юридик фанлар доктори, профессор У. Таджихановнинг умумий таҳририда. — Т.: «Шарқ», 2001. — 656 б.
3. Криминология: Дарслик / З.С. Зарипов, А.С. Якубов, Г.А. Аванесов ва бошқ. Проф. З.С. Зарипов таҳрири остида. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2006. – 166 (539) б.
4. Ўзбек тилининг изоҳли луғати / А. М5. Ўзбекистон Республикасининг 2014 йил 14 май куни қабул қилинган «Хуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги қонун.
5. Ички ишлар органлари профилактика хизматининг фаолияти: Дарслик / И. Исмаилов, М.З. Зиёдуллаев, Ж.С.Мухторов ва бошқ. Масъул муҳаррир Ш.Т. Икрамов. –Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2015. – Б. 531
6. Ўзбекистон Республикасининг —Ички ишлар органлари тўғрисидаги Қонуни.

**DASTURLASH KUSIDA SHART OPERATORILARI MAVZUSIDA
MA'RUZA MASHG'ULOTINI O'TISH METODIKASI.**

TATU Samarqand filiali assistentlari

Shamsutdinova N.Sh., Turkmenova R.T.

nodira237@gmail.com , rukhiyet@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu ishda zamonaviy pedagogik va innovasion ta'lim texnologiyalari hamda ilg'or xorijiy tajribalarini oliy ta'lim jarayonlariga tadbiiq etish hamda ta'lim jarayonida dasturiy ta'minotni testlashni amalga oshirish va tekshirish uchun bajariladigan amallarni ketma-ketligi va testlash usullari haqida batafsil so'z yuritilgan. Dasturlash usullarini bayon qilib bergan. Bajarilgan ishlar natijasida oliy ta'lim tizimidagi yo'nalishlarida "Dasturlashda C++ da if shartli operatori " mavzusini o'tish jarayonida foydalanishga samara berishi mumkinligi va ushbu mavzu ishlanmasi misolida tavsiya qilingan.

Talabalarga "Sharti operatorlarida ishlash"ni o`qitishni samarali usullari.

Talabalarga dasturlash asoslarini o'rgatishda asosiy maqsad o'quvchilarni mantiqiy fikrlashga o'rgatishdir. Ya'ni, ularga algoritmik fikrlash uslubi deb ataladigan vazifani tahlil qilish, uni kichik vazifalarga bo'lish, ijodiy fikrlashni o'rgatish kerak. Bularning barchasini o'quvchilarda o'rganishga qiziqmasa, o'rganish qiyin bo'lsa, ularni rivojlantirib bo'lmaydi. Mavjudlik printsipi o'quv materialining hajmi va mazmuni barcha o'quvchilarning ixtiyorida bo'lishini, ularning aqliy rivojlanish darajasiga, bilim, ko'nikma va malakalar zaxirasiga mos kelishini talab qiladi. Shuni ta'kidlash kerakki, ta'limning soddalashtirilgan mazmuni uning rivojlanish va tarbiyaviy imkoniyatlarini pasaytiradi.

O'quv jarayoni nafaqat o'quvchilarning bilim va ko'nikmalari darajasiga moslashishi, moslashishi, mazmuni va usullarini o'zgartirishi, balki har bir o'quvchi tomonidan eng muhim natijalarga erishishga, eng muhimi, fikrlash, kognitiv rivojlanishga qaratilgan bo'lishi kerak[1].

1. Visuallashtirish usuli.

1. Visuallashtirish usuli. Dasturni bajarilishining vizual taqlid qilish vizual taqlid - talabning dasturni bajaruvchi rolini bajarishiga asoslanadi: u kodni o'qiydi, buyruqlarni tegishli tartibda bajaradi va boshqaruv oqimini nazorat qiladi. Ushbu mashg'ulot unga dasturning qanday ishlashini tushunishga yordam beradi[1].

Bunday mashqni bajarish orqali talaba nafaqat dasturning qanday ishlashini tushunibgina qolmay, balki o'qituvchiga o'z tushunchasini konkret tarzda namoyish qilishi kerak.

Dasturni vizualizatsiya tizimlari:

■ Dasturni vizualizatsiya tizimlari - matn yoki grafik rejimida- dasturning borishini aks ettiruvchi maxsus dasturlar yordamida vizual simulyatsiyani qanday bajarishni yangi boshlagan dasturchilarga o'rgatish qulay.

■ Maletik va boshqalarning muammoga yo'naltirilgan tasnifiga ko'ra, dasturni vizualizatsiya tizimlari birinchi navbatda quyidagi parametrlarga ko'ra tasniflanadi[2]:

■ tomoshabinlar - vizualizatsiyaga muhtoj bo'lganlar (masalan, tajribali ishlab chiquvchi, guruh rahbari);

■ maqsad - tizim nimani tasavvur qiladi (masalan, manba kodi, dasturni bajarish natijalari);

■ vazifa - dasturlashning boshlang'ich kursini o'rganishda yordam berish;

■ maqsad dasturlarning bosqichma-bosqich bajarilishini tasavvur qilishdir;

Standart dasturiy muhitda ishlash jarayonida yangi boshlagan talabalar ma'lum qiyinchiliklarga duch kelishadi:

■ dasturlash muhitini o'rnatish va sozlash;

■ dasturlash bilan bog'liq masalalarni tushunish va dastur kodini yozishda dasturlash tili sintaksisiga oid bilimlarni qo'llash;

■ kompilyatsiya xatolarini tushunish;

2.Juft dasturlash usuli

Juft dasturlash - bu ikkita dasturchi bitta kompyuterda yonma-yon ishlashda ekstremal dasturlash amaliyoti. Ulardan biri "etakchi" rolini oladi, ya'ni kodni teradi va taktik nuqtai nazardan muammolarni hal qiladi, ikkinchisi "navigator" ga aylanadi - u strategik fikr yuritadi, savollar beradi va koddagi xatolarni kuzatadi. Ular ko'pincha joylarini o'zgartiradilar[1].

Ishlab chiqarishda olib borilgan tadqiqotlar natijalariga ko'ra juft dasturlashning bir qator afzalliklarini ajratib ko'rsatish mumkin:

1)kamroq xatolar;

2) kodni yaxshiroq tushunish;

3) yaxshiroq kod;

4) sherikdan o'rganish imkoniyati;

5) dizaynni takomillashtirish;

6) doimiy ravishda kodni ko'rib chiqish;

7) ijodkorlik va aqliy hujum;

8) sinov va disk raskadrovka sifatini oshirish;

9) paydo bo'lgan muammolarni tezkor hal qilish.

Trening samarali bo'lishi uchun quyidagi tamoyillarga amal qilish kerak:

1) juftlik tarkibiga o'xshash qobiliyatlarga ega talabalarni kiritish maqsadga muvofiq;

2) talabalar juftlikda ishlaydigan laboratoriya mashg'ulotlarini o'tkazish;

- 3) juftlikni tashkil etadigan talabalar bir-birlari bilan yonma-yon o'tirishlari kerak, ikkalasi ham monitor, sichqoncha va klaviaturadan oson foydalanishlari kerak;
- 4) semestr davomida juftliklar tarkibi o'zgarishi kerak;
- 5) talabalar vaziyatni to'g'irlash uchun imkoniyat berish uchun sherik bilan bog'liq muammolar o'qituvchiga zudlik bilan etkazilishi kerakligini tushunishlari kerak;
- 6) dasturchilar juft bo'lib, umumiy maqsadga erishish uchun ishlashi kerak;
- 7) haftalik laboratoriya mashg'ulotlarida bajarilishi mumkin bo'lgan vazifalarni taklif qilish o'quvchilarning sinfdan tashqarida, ehtimol moddiy-texnik qiyinchiliklarni boshdan kechirishini kutishdan ko'ra yaxshiroqdir;
- 9) ikkala talaba va o'qituvchilar o'rtasidagi munosabatlarda hamkorlik, o'zaro hurmat va umumiy javobgarlik printsipligiga rioya qilish;
- 10) talabalar sheriksiz qolmasliklari uchun davomat va kechikishni nazorat qilish;
- 11) talabalarning individual va jamoaviy ishlashi o'rtasidagi muvozanat ustidan nazoratni amalga oshirish;

XULOSA

Ta'lim jarayoni samaradorligini oshirish, ta'lim oluvchilarning mustahkam nazariy bilim, faoliyat, ko'nikma va malakalarini shakllantirish maqsadida o'qitish jarayonida yangi pedagogik texnologiyadan foydalanish;

Ta'lim jarayoniga yangi pedagogik texnologiyani tadbiq etish kadrlar tayyorlashga yo'naltirilgan umumiy jarayon mazmunining sifat jihatdan o'zgarishini;

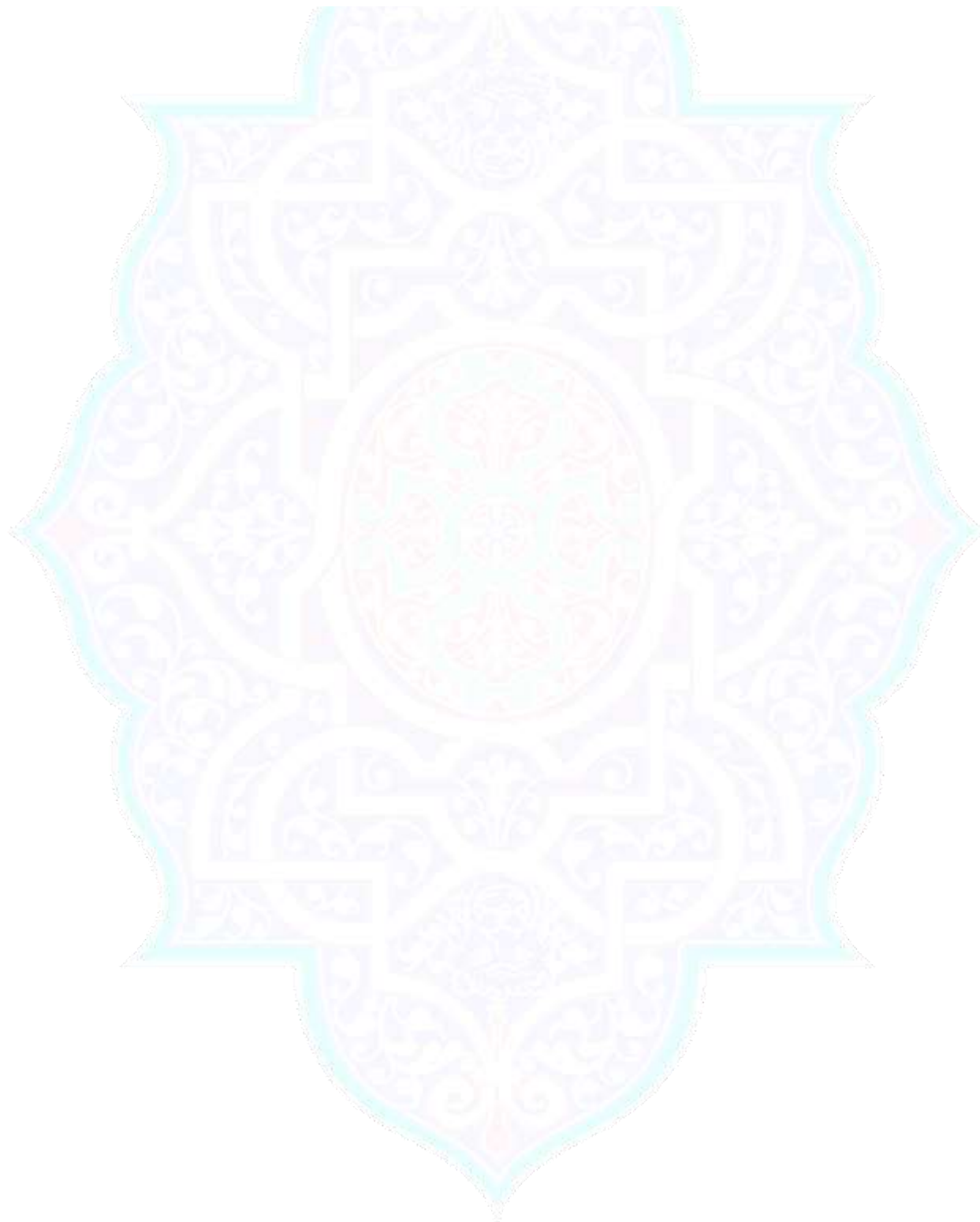
Yangi pedagogik texnologiya nazariyasi g'oyalaridan foydalanish asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni barkamol shaxs va malakali mutaxassisni tarbiyalash borasidagi ijtimoiy jarayonning bajarilish holatining sifat ko'rsatkichiga ega bo'lishiga olib kelishi;

Dasturlash fanida "If shart operatori" mavzusini o'qitish jarayonini nafaqat idrok qilish asosida qurish, balki talabalarni nazariya va amaliyotni mustaqil ravishda bajarishi uchun faol va turli-tuman mashg'ulotlarga jalb qilish zarur. Ushbu maqsadlarga yangi pedagogik texnologiyalar, masalan, visuallashtirish va juft dasturlash usullari yordamida erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Bazar Dzhumaevich Ulugov. (October 2021). Application of Pedagogical Information Technologies in the Educational Process of Universities in Uzbekistan. International Journal of Information and Communication Technology. https://www.researchgate.net/publication/354852360_Application_of_Pedagogical_Information_Technologies_in_the_Educational_Process_of_Universities_in_Uzbekistan_Scopus_Q-2_58_quartile_Manuscript .
2. Taxir Tavukcu, Aydar M Kalimullin, Aleksandr Letvinov, Nataly

3. N.Shindryaeva. (December 2020) Analysis of Articles on Education and Instructional Technologies (Scopus). International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET
4. https://www.researchgate.net/publication/347702932_Analysis_of_Articles_on_Education_and_Instructional_Technologies_Scopus

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA O‘QUV MOTIVATSIYASINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK OMILLARI

Mamatqulov Parvoz Xolboyevich

Jizzax viloyati Baxmal tumani

47-maktab amaliyotchi psixologi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida o‘quv motivlarining shakllanish muammosi yoritilgan. Shuningdek, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining boshqa psixologik xususiyatlari va irodaviy sifatlarining tarkib topish muammolari va ularning motivatsiya shakllanishiga ko‘rsatuvchi ta’sirlari muhokama etilgan.

Kalit so‘zlar: o‘quvchi, boshlang‘ich ta’lim, motiv, o‘quv motivlari, tafakkur, xotira, intellekt, mantiq

Аннотация: В данной статье рассматривается проблема формирования мотивов учения у учащихся начальной школы. Также обсуждались другие психологические особенности и волевые качества учащихся начальной школы, проблемы нахождения содержания и их влияние на формирование мотивации.

Ключевые слова: школьник, начальное образование, мотивация, учебная мотивация, мышление, память, интеллект, логика.

Abstract: This article discusses the psychological characteristics of preschool children. The characteristics of the development of higher mental functions in children, especially in infancy, are widely covered.

Keywords: infancy, early childhood, preschool, thinking, emotions, perception, will, intellect.

KIRISH Boshlang‘ich sinflarda yuqori bilim, ko‘nikma va malakalarni shakllantirish uchun o‘quv-biluv faoliyati samaradorligini oshirishga qaratilgan tadbirlar majmuasiga o‘quvchilarning motivlari sohasini o‘rganish masalalari ham muhim ahamiyat kasb etadi. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonuni va “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” hamda O‘zbekistonda ta’lim tizimini isloh qilish va takomillashtirishga qaratilgan qator hujjatlarda ta’lim jarayonini insonparvarlashtirish va demokratlashtirish, uni shaxsga - ta’lim jarayonining asosiy subyektlaridan biriga qaratish alohida ta’kidlab o‘tiladi. Shu munosabat bilan ta’lim tizimini isloh qilishning hozirgi bosqichida o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi munosabatlarning adekvat modelini qurish uchun o‘quvchi individual xususiyatlarini tahlil etishga yanada sinchkovlik bilan yondashish talab etiladi. Qayd etilgan muammolarni tadqiq etish qator shart-sharoitlarga bog‘liq. Avvalo, ta’limda o‘quvchilar maqomini yangilash, ularni ta’lim jarayonining faol subyektiga aylantirish

ehtiyoji tug'iladi. Binobarin, bu masala muammoning ikkinchi tomoniga, ya'ni o'quvchining ta'lim jarayoni subyektiga aylanish istagi va ehtiyojiga ham bog'liq. Aynan, ana shunday ehtiyojni ularda paydo etish, ya'ni o'quvchini o'quv-biluv faoliyatiga motivlashtirish bugungi kunning eng dolzarb muammolaridan biri bo'lib qolmoqda. [1,5]

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA Boshlang'ich sinf o'quvchilari motivlari sohasini o'rganishga oid anchagina ilmiy tadqiqot ishlari olib borilishiga qaramay, motivlar sohasining korellyasiyasi muammolari hali ham yetarli darajada o'rganilmaganligi sezilmoqda. Keyingi yillarda o'zbek pedagog olimlari tomonidan ham o'quvchilar o'quv-biluv faoliyatini tadqiq etishga oid qator keng qamrovli didaktik tadqiqotlar olib borildi. Shunday ishlar qatoriga O.Roziqov, K.Zaripov, N.Ortiqov, B.Adizov, R.Safarova, R.Asadova, U.Musayev, H.Nazarova, G.Najmiddinova, A.Hamroyev kabi olimlarning izlanishlarini kiritish mumkin. Garchand, bu ishlarda o'quv-biluv faoliyatining turli qirralari yoritilgan bo'lsada, ularda o'quv-biluv faoliyatini motivlashtirishning ayrim masalalari bayon qilingan, xolos. Chunonchi, R.Safarova o'quvchilarning amaliy faoliyati til materiallarini o'zlashtirish ehtiyojiga ko'ra boshqarilishi zarurligi xususida fikr yuritgan. U o'quvchilarning qiziqishi, faolligi oshirilgan sari amaliy faoliyati ham rivojlana borishini ta'kidlagan. K.Zaripov esa o'qituvchilar malakasini oshirish tizimida o'quvchilarning bilish faoliyatini boshqarish komponentlarini ajratib ko'rsatadi. N.Ortiqov o'quvchilar faoliyatida qiziqish, intilish, maqsad, ishonch kabi qator xarakterli xususiyatlarni ajratadi. Bular faoliyatning mahsuldorligi va yo'nalishini belgilaydi. O.Roziqov o'quv topshiriqlarida mazmun, maqsad, vazifa, usulni ularning invariantlari sifatida ajratgan.[2,8] U o'quv topshiriqlari invariantlarini o'quvchilarning o'quv-biluv faoliyatini tashkil etish, boshqarish vositasi sifatida asoslagan edi. B.Adizov boshlang'ich ta'limni ijodiy tashkil etish orqali, A.Hamroyev esa boshlang'ich sinf ona tili ta'limi sharoitida o'quvchilarning o'quv-biluv faoliyatini kuzatib, uni an'anaviy ta'lim metodikasidan farqli o'laroq, ijodiy tashkil etish natijasida o'quvchilarning o'quv-biluv faoliyatiga rag'bati, layoqati va qiziqishi oshirilishi mumkinligini asoslab beradilar. G.Najmiddinova tadqiqotlarida o'quvchilarning o'quv-biluv faoliyatini shakllantirish masalalariga alohida yondashilib, o'quv material va uning ustida ishlash orqali o'quvchilarda o'quv-biluv faoliyatini motivlashtirish mumkinligi asoslab beriladi. [3,15]

O'quv-biluv faoliyatiga oid psixologik tadqiqotlar ilmiy izlanishlarning katta qismini tashkil etadi. L.S.Vigotskiy inson faoliyati va psixikasi – ruhiyatining uzviy bog'liqligi tamoyilini asoslagan edi: psixika faoliyatsiz, faoliyat psixikasiz amal qilmaydi. L.S.Vigotskiyning qarashlarini S.L.Rubinshteyn o'z tadqiqotlarida yanada rivojlantirdi. S.L.Rubinshteynning ta'kidlashicha, hissiyotlar faoliyat dinamikasi, sur'ati va tonusini belgilaydi. Shuning uchun ham har bir yosh davri uchun xos bo'lgan

motivlar sohasining belgilangan rivojlanish qonuniyatlari ta'limning yangi dasturlarini ishlab chiqish hamda unda maxsus vazifalarni belgilash orqali o'quv-biluv motivlarini faollashtirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. A.N.Leontyev esa motivlar insonga faoliyati uchun, shuningdek, o'quv faoliyati uchun ham turtki bo'ladi va uni yo'naltiradi deb hisoblaydi. Uning ta'kidlashicha, faoliyat – bu subyektning borliqqa faol munosabatidir. Motiv va maqsadning bir-biriga mos kelishi faoliyatning eng muhim xususiyatidir. O'tkazilgan psixologik tadqiqotlar natijasida o'quvchilar faoliyati taraqqiyot darajasini o'rganish, ta'lining psixologik asoslarini bayon qilish, ularda aqliy faoliyat usullarini shakllantirish, qobiliyat va layoqatni tahlil qilish, o'zlashtirish, o'quvchilarning psixik rivojlanishini bayon qilish, ijodiy faoliyat muammolarini yoritish kabi psixologik hodisalar tadqiq qilingan.

NATIJALAR Pedagog olimlar tomonidan olib borilgan qator didaktik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ta'lim jarayoni samaradorligini oshiradigan o'qitish omillari ichida o'quv-biluv faoliyatiga motivlashtirish omili birinchi o'rinda turar ekan, ya'ni ta'lim samaradorligi 92% o'quv-biluv faoliyatini motivlashtirishga bog'liq ekan. Inson tabiatini ozgina bo'lsada tushunadigan kishi buning bejiz emasligini e'tirof etadi. Motivlar didaktik jarayonning asosiy harakatlantiruvchi kuchidir. Harakatlantiruvchi motivlarni o'rganish, to'g'ri qo'llash va uni to'g'ri yo'naltira olish pedagogik faoliyat mazmunining asosiy mohiyatini belgilaydi. Motivlashtirish – (lotincha *moveo* – harakatlantiraman, siljitaman degan ma'nolarni anglatadi) bu o'quvchilarni samarali o'quv-biluv faoliyatiga, o'quv materialini mazmunini faol o'zlashtirishga yo'naltiradigan jarayonlar, metodlar, vositalarning umumiy nomidir. Obrazli qilib aytganda, motivlashtirish tizginlarini o'qituvchi ham, o'quvchilar ham o'z qo'llarida tutib turadilar. O'qitish faoliyati nuqtai nazaridan qarasa, ta'limni motivlashtirish, o'qish faoliyati nuqtai nazaridan qarasa, o'quv-biluv faoliyatini motivlashtirish haqida gapirish mumkin. Motivlashtirish shaxsning ruhiy holati va munosabatlarining o'zgarish jarayoni sifatida motivlarga asoslanadi. Motiv deganda shaxsni u yoki bu xatti-harakatni amalga oshirishga majbur qiladigan muayyan sabab, turtki tushuniladi. [4,20]

Shuningdek, motiv deganda o'quvchining o'z faoliyati perimetriga munosabatini ham tushunish mumkin. Motivlar ehtiyoj va qiziqishlar, intilish va hissiyotlar, tayanch tushuncha va ideallar shaklida amal qilishi mumkin. Shuning uchun ham motivlar juda murakkab tuzilma bo'lib, alternativlar, tanlov va qarorlar tahlil qilinadigan, baholanadigan dinamik tizimdir. Motivlashtirishni o'rganish didaktika va pedagogik psixologiyaning markaziy muammolaridan biri bo'lib hisoblanadi. Bu borada muayyan yutuqlar qo'lga kiritilgan, ammo muammoning to'la yechimiga hali erishilgani yo'q. Motivlarning o'zgaruvchanligi, harakatchanligi, xilma-xilligi tufayli ularni muayyan tarkibiy tuzilmasini belgilash, boshqarishning aniq usul va vositalarini belgilash qiyin bo'lib hisoblanadi.

MUHOKAMA Ta'lim tizimida mavjud bo'lgan motivlarni turli mezonlarga ko'ra tasnif etish mumkin. Turiga ko'ra ijtimoiy va biluv motivlari farqlanadi. Darajasiga ko'ra esa motivlar quyidagilarga bo'linadi: – Keng ijtimoiy motivlar (burch, mas'uliyat, o'qishning ijtimoiy ahamiyatini tushunish). Eng avvalo, bu shaxsning o'qish orqali o'zining jamiyatdagi ijtimoiy mavqeini tasdiqlashi bilan belgilanadi. – Tor ijtimoiy (yoki pozisiyali) motivlar (kelajakda muayyan kasb-korni egallashga, atrofdagilarning e'tiboriga tushishga, o'z mehnatiga yarasha munosib taqdirlanishga bo'lgan intilish). – Ijtimoiy hamkorlik motivlari (atrofdagilar bilan turli ko'rinishdagi o'zaro hamkorlik qilishga, sinf jamoasi orasida o'z pozisiyasi va o'rinini belgilashga intilish). – Keng biluv motivlari. Erudisiyaga ko'ra yo'nalish olish, ta'lim jarayoni va uning natijalaridan qoniqish hissi bilan belgilanadi. Kishining o'quv-biluv faoliyati uning hayot faoliyatida yetakchi o'rin egallaydi. – O'quv-biluv motivlari (bilimlarni egallash usullari, muayyan o'quv predmetlarini o'zlashtirishga yo'nalganlik). – Mustaqil ta'lim motivlari (qo'shimcha bilimlarni egallashga yo'nalganlik). Amaliy pedagogikada bu motivlar yo'nalishi va mazmuniga ko'ra alohida guruhlariga birlashtiriladi:

- 1) ijtimoiy (ijtimoiy qimmatga ega) motivlar;
- 2) biluv motivlari;
- 3) kasbiy ahamiyatga molik motivlar;
- 4) estetik motivlar;
- 5) kommunikativ;
- 6) mavqe-pozisiyali motivlar;
- 7) tarixiy-an'anaviy motivlar;
- 8) utilitar-amaliy motivlar.

Aniqlanishicha:

a) jamiyat taraqqiyotining turli bosqichlarida o'quvchilar o'quv motivlarining u yoki bu gurhlari yetakchilik qiladi;

b) motivlarning gurhlari o'zaro dinamik bog'liq holda muayyan shart-sharoitlarga ko'ra amal qiladi. Ana shu bog'lanishga ko'ra o'qishning (o'quv-biluv faoliyatining) harakatlantiruvchi kuchi degan tushuncha paydo bo'ladiki, uning xarakteri, yo'nalganligi va ko'lamli motivlarning mujassam ta'siriga ko'ra belgilanadi.

Turli xildagi motivlar didaktik jarayonlarning kechishi va natijalariga turlicha ta'sir ko'satadi. Masalan, keng biluv motivlari ko'proq ta'lim mazmunini qamrab olishga intilishda namoyon bo'ladi, amm shunga qaramay bu motivlar o'quv-biluv motivlariga nisbatan kuchsiz bo'ladi. Chunki o'quv-biluv motivlari tor sohada mustaqil faoliyat yuritishga stimullashtiruvchi eng yaxshi vosita bo'lib hisoblanadi. Raqobatchilik muhitida esa ko'proq utilitar-amaliy motivlar hukmronlik qiladi. Shu nuqtai nazardan qaraganda maktab o'quvchilari motivlarini maqsadga yo'naltirilgan xatti-harakatlar asosida yotuvchi - qo'zg'otuvchi hamda umumahamiyatga molik

bo'lgan qadriyatlarni shaxsiy qadriyatlar darajasiga olib chiqadigan mohiyat kasb etuvchi motivlar singari turlarga ajratish mumkin.

XULOSA Ta'lim jarayonida o'quvchilarning o'quv-biluv faoliyatini motivlashtirishda o'qituvchi juda muhim o'rin egallaydi. Chunki u ta'lim jarayonini tashkil etuvchi va boshqaruvchi subyekt sifatida o'quvchilarning o'quv-biluv faoliyatini ham bevosita boshqarib boradi. Ehtiyojlar, motivlar, stimullar – bir dalaning hosilidir. Ta'lim jarayonida o'quvchilarni stimullashtirish ularda o'quv-biluv motivlarining boshqa motivlardan ko'ra kuchliroq bo'lishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. G'oziyev, E. (2010). Umumiy psixologiya. Yangi asr avlodi. 210 b
2. Davletshin, M. (2002). Umumiy psixologiya. TDPU. 102 b
3. Suyarov, A. (2017). The present condition of tourism in Samarkand, the results of research survey from tourists in region. SCOPE Acad. HOUSE BM Publ. 103, 41–46. b
4. Samarova Shoxista Rabidjanovna, Rakhmonova Muqaddas Qahramanovna, Mirzarahimova Gulnora, Ikromovna, Maratov Temur Gayrat ugli, Kamilov Bobir Sultanovich. (2020). Psychological aspects of developing creative personality and the concept of reduction of creativity to intellect. JCR. 7(17): 498-505. doi: 10.31838/jcr.07.17.69
5. Jabbor Usarov. (2019, June). Using Teaching Methods for Development Pupil Competencies. International Journal of Progressive Sciences and Technologies, 15(1), 272-274. b
6. Jabbor Eshbekovich Usarov. (2017). Formation Competence at Pupils as the Factor of Increase of Education's Efficiency. Theoretical & Applied Science, 53(9), 79-82. b
7. Mukhamedov Gafurdjan Isroilovich, & Usarov Djabbar Eshbekovich. (2020). Technologies for the Development of Competencies in Physics in General Secondary Education using Multimedia Resources. International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering, 9(3), 2677-2684.b

**MAKTABLARDA SUN'IY INTELLEKTDAN FOYDALANISHNING
KAMCHILIKLARI**

*Toshkent viloyati Chirchiq shahar
21-umum ta'lim maktabining
informatika va axborot texnologiyalar
fani o'qituvchisi L.N.Asadov*

Annotatsiya. Maqolada sun'iy intellektdan foydalanish va maktablarda foydalanishning kamchiliklari, xususan ta'lim sohada sun'iy intellektdan foydalanish haqida malumotlar keltirilgan bo'lib, individual ta'lim va an'anaviy o'qitish bilan birgalikda sun'iy intellektdan foydalanish borasida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Sun'iy intellekt, individual ta'lim, ta'lim, maktab, o'quvchilar, o'qituvchi, kompyuter, an'anaviy o'qitish.

Kirish: Maktablarda sun'iy intellektning umumiy ko'rinishi

Sun'iy intellekt - ta'lim natijalarini yaxshilash va o'rganish tajribasini yaxshilash salohiyati tufayli bugungi kun maktablarida tobora ommalashib bormoqda. Sun'iy intellekt - bu kompyuter fanining sohasi bo'lib, u tarixan inson aql-zakovati talab qilingan usullarda ishlaydigan va vazifalarni bajara oladigan aqlli mashinalarni yaratishga qaratilgan. Maktablarda Sun'iy intellekt turli xil ilovalar uchun ishlatilishi mumkin, masalan, avtomatlashtirilgan baholash va fikr-mulohazalar, shaxsiylashtirilgan o'rganish va hatto davomat maqsadlarida yuzni aniqlash. Ko'pgina afzalliklarga qaramay, maktablarda sun'iy intellektdan foydalanish o'ziga xos xavflar, axloqiy mulohazalar va bunday texnologiyani joriy etishdan oldin ko'rib chiqilishi kerak bo'lgan xavfsizlik muammolari bilan birga keladi degan xavotirlar mavjud. Ushbu inshoda biz maktablarda sun'iy intellektdan foydalanishning kamchiliklarini va ta'lim muassasalarida Sun'iy intellekt integratsiyasini baholashda nima uchun ularni hisobga olish kerakligini ko'rib chiqamiz.

2. Ishonchsiz baholash: Avtomatlashtirilgan ball tizimlarining qiyinchiliklari

Avtomatlashtirilgan baholash tizimlaridan foydalanish bilan bog'liq asosiy tashvishlardan biri bu baholashning ishonchsizligidir. Ushbu tizimlar cheklangan parametrlar to'plami bo'yicha o'qitiladi va inson tili va ifodasining nuanslari va murakkabliklarini qamrab ololmasligi mumkin. Natijada, ular haddan tashqari baholangan yoki kam baholangan baho berishlari mumkin, bu esa baholash xatolariga olib keladi. Bu, ayniqsa, yozilish sifati sezilarli darajada farq qiladigan insholar yoki tadqiqot ishlari kabi murakkabroq topshiriqlar bo'yicha o'quvchilar baholanganda qiyin bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, avtomatlashtirilgan

baholash tizimlari noxolis bo'lishi mumkin, bu esa teng bo'lmagan baholashga olib keladi.

Bu boshqa qiyinchiliklarga olib kelishi va turli xil ijtimoiy-iqtisodiy muhitga ega bo'lgan talabalar o'rtasidagi yutuqlar orasidagi farqni kuchaytirishi mumkin. Shunday qilib, avtomatlashtirilgan ball tizimlaridan foydalanishning mumkin bo'lgan afzalliklariga qaramay, o'qituvchilar ushbu tizimlarni sinfda joriy etishdan oldin ularning ishonchliligi va adolatligini hisobga olishlari kerak.

3. Shaxsiylashtirishning yo'qligi: individual ta'lim ehtiyojlarini qondirishda Sun'iy intellekt cheklovlari

Individual ta'lim ehtiyojlarini qondirishda Sun'iy intellektning cheklovlari maktablarda bunday texnologiyani joriy etishning muhim kamchiligi hisoblanadi. Sun'iy intellektga asoslangan ta'lim dasturlari har bir talaba uchun o'rganishni shaxsiylashtirish qobiliyatiga ega emas, bu ularning to'liq salohiyatini ro'yobga chiqarishni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Ushbu dasturlar individual taraqqiyotni kuzatishi va ishlash ma'lumotlari asosida tavsiyalar berishi mumkin bo'lsa-da, ular odamlarning o'zaro ta'siri va moslashuvini almashtira olmaydi. Har bir talabaning o'rganish uslubi, sur'ati, kuchli va zayif tomonlari o'ziga xos bo'lib, ularning individual ehtiyojlarini samarali qondirish uchun ta'limga shaxsiy yondashuv zarur. Shu sababli, sun'iy intellektning shaxsiylashtirilgan o'rganish tajribasini taklif etaolmasligi turli xil o'rganish uslublariga ega bo'lgan talabalar o'rtasida begonalashuv va ajralib chiqishga olib kelishi mumkin. Bundan tashqari, sun'iy intellektga asoslangan dasturlar faqat ma'lumotlar tahliliga tayanganligi sababli, mavjud noto'g'ri qarashlarni, ayniqsa, marginal talabalarga nisbatan davom ettirish xavfi katta.

4. Ijodiy va tanqidiy fikrlash ko'nikmalariga e'tibor bermaslik:

O'qitishda sun'iy intellektga haddan tashqari tayanish xavfi. Ta'limda sun'iy intellektga haddan tashqari ishonish tanqidiy va ijodiy fikrlash qobiliyatlarini e'tiborsiz qoldirishga olib kelishi mumkin. Sun'iy intellekt vositalaridan samarali foydalanish uchun o'quvchilar qanday ishlashini tushunishlari va ular ishlab chiqaradigan natijalar haqida tanqidiy fikr yurita olishlari kerak. Biroq, agar bu vositalar juda tez-tez ishlatilsa yoki an'anaviy o'qitish usullari o'rniga qo'llanilsa, o'quvchilar o'zlariga xotirjam bo'lib qolishlari va bu hayotiy ko'nikmalarni rivojlantira olmasliklari mumkin.

Bundan tashqari sun'iy intellekt vositalari odatda aniq javoblar yoki natijalarni taqdim etish uchun dasturlashtirilgan bo'lib, muqobil g'oyalar yoki ijodiy fikrlash uchun kam joy qoldiradi. Ushbu tor diqqat o'quvchilar ning o'ylash qobiliyatini cheklashi va real muammolarga o'zlarining innovatsion echimlarini yaratishi mumkin. Shu sababli, o'qituvchilar o'qitishda sun'iy intellektga juda ko'p tayanmaslikdan ehtiyot bo'lishlari va o'quvchilar ning tanqidiy fikrlarini

rivojlantirishda davom etishlarini ta'minlashlari kerak.

5. O'qituvchilar uchun potentsial ish yo'qotishlari: maktablarda sun'iy intellektni joriy etishning ijtimoiy va iqtisodiy oqibatlari

Maktablarda sun'iy intellektni qo'llash natijasida o'qituvchilar uchun potentsial ish joylarini yo'qotish ushbu texnologiyaning ijtimoiy va iqtisodiy oqibatlari haqida jiddiy tashvish uyg'otadi. Nafaqat o'qituvchi va ma'muriy ishchi kuchining muhim qismi ko'chiriladi, balki kengroq jamiyatga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Masalan, daromad va ish xavfsizligini yo'qotish xarajatlarni kamaytirishga olib kelishi mumkin, bu esa iqtisodiy faollikning pasayishiga olib keladi. Bundan tashqari, o'qituvchilar insoniy aloqalarni rivojlantirishda va o'quvchilarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi, buni sun'iy intellekt bilan to'liq almashtirib bo'lmaydi.

Shuning uchun maktablarda sun'iy intellektni joriy etishning ta'sirini diqqat bilan ko'rib chiqish va ish o'rinlarini saqlab qolish va barcha manfaatdor tomonlarning ijtimoiy va hissiy farovonligini birinchi o'ringa qo'yish muhimdir.

6. Xulosa: Sun'iy intellektdan foydalanishni an'anaviy o'qitish amaliyotlari bilan muvozanatlash.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, sun'iy intellektdan foydalanishni an'anaviy o'qitish amaliyoti bilan muvozanatlash o'quvchilarni kelajakka tayyorlaydigan har tomonlama ta'lim olishlarini ta'minlash uchun juda muhimdir. Sun'iy intellekt ko'plab afzalliklarni, jumladan shaxsiylashtirilgan o'rganish tajribasi va takomillashtirilgan ma'muriy funktsiyalarni taklif qilishi mumkin bo'lsa-da, u odamlarning o'zaro ta'siri va o'qituvchilarning o'ziga xos o'qitish uslublarini almashtira olmasligini yodda tutish kerak. Sun'iy intellektni an'anaviy o'qitish usullari bilan birgalikda qo'llash orqali maktablar har ikkita usulni eng yaxshi tomonlarini birlashtirgan muvozanatli va samarali ta'lim muhitini yaratishi mumkin. Oxir oqibat, ta'limning maqsadi o'quvchilarni o'z martaba va shaxsiy hayotlarida muvaffaqiyatga tayyorlashdir va bunga faqat texnologiya va insoniy aloqani birinchi o'ringa qo'yadigan yaxlit yondashuv orqali erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1) Xolms, Ueyn. "SUN'IY INTELLEKT va ta'lim". Siyosatchilar uchun qo'yllanma, Miao, Fengchun, UNESCO Publishing, 08.04.2021
- 2) Jon F. Pane. "Taraqqiyot haqida ma'lumot berish". Shaxsiylashtirilgan ta'limni amalga oshirish va effektlari bo'yicha tushunchalar, RAND korporatsiyasi, 1/1/2017
- 3) Andre A. Rupp. 'Avtomatlashtirilgan ball qo'yish bo'yicha qo'llanma.' Nazariya amaliyotga, Duanli Yan, CRC Press, 26/2/2020
- 4) Yu Lu. "Ta'limda sun'iy intellektga kirish". Shengquan Yu, Springer tabiati, 29.11.2021

ОСОБЕННОСТИ УДАРЕНИЯ В РУССКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ

*Икрамова Азиза Марат қизи**Магистрант по направлению филологии ДЖГПУ*

Аннотация: Данная статья посвящена изучению особенностей ударения в узбекском и русском языках. В статье излагаются сведения обобщающего характера теоретических исследований узбекских и русских ученых об свойствах и роли ударения в двух контактирующих языках. Автор рассматривает более актуальные вопросы о правильной постановке ударения в обоих сопоставляемых языках.

Ключевые слова: ударение, особенность, свойство, русский и узбекский язык, сопоставление.

Abstract. This article is devoted to the study of the features of stress in the Uzbek and Russian languages. The article presents information of the generalized nature of the theoretical studies of Uzbek and Russian scientists about the properties and role of stress in two contacting languages. The author considers more topical questions about the correct placement of stress in both compared languages.

Key words: stress, feature, property, Russian and Uzbek languages, comparison.

В русском и узбекском языках ударения играют огромную и особую роль, является неотъемлемой частью при грамотном и смысловом описании того или иного предмета, а также фраз и предложений прямой речи.

Правильная постановка ударения в словах — необходимый признак культурной, грамотной речи. Раздел языкознания, изучающий особенности и функции ударения, называется акцентологией (от лат. *accentus* – ударение и греч. *logos* – слово, учение).¹ Акцентологические нормы — это правила, определяющие место ударного слога в словах. Ударение — своеобразный фонетический «паспорт» слова.

Описанию структурных типов ударения для разных групп русских, узбекских слов, выявлению минимального набора акцентных кривых, проблеме объединения их в акцентные парадигмы в современном в узбекском языке посвящены работы таких лингвистов, как Решетов В.В., Азизов, О., Алиева Э. А., Бегматова А.М., Файзуллаев, М.Б., Салиева М.А., Бердиева М.А., Магзумова, З.А., также и в русском языке Р.И. Аванесов, А.А. Зализняк, Н.А. Еськова, Л.Л. Касаткин, Н.А. Федянина и многие другие.

¹ Розенталь Д.Э. и др. Словарь лингвистических терминов. Электронный ресурс. URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/DicTermin/z.php.

²В научных исследованиях А. Алиевой, ударение русского языка, в первую очередь, выполняет звукооформляющую функцию. При этом ударение помогает вместе со звуками оформлению внешнего облика слова. Кроме этого, ударение может выполнять смысловозначительную и формозначительную функции. А в научных исследованиях У.Д.Поливанова описываются важнейшие особенности и функциональные характеристики ударения в русском и узбекском языках. ³Отмечается, в частности, стремление узбекского ударения на конец слова (при возможности постановки русского ударения на последний, предпоследний, третий, четвертый, пятый и даже шестой и седьмой слоги с конца слова). Важным следствием этих различий является то, что узбекское ударение «не только определяет единство слова (то есть позволяет сосчитать количество слов в воспринимаемой фразе), но и позволяет провести границы между словами, так как отмечает собой последний слог каждого слова», а русское ударение «способствует дифференциации слов (и грамматических форм)».

Другой, чрезвычайно полный, по мнению автора статьи, сопоставительный анализ фонологических систем русского и узбекского языков представлен в труде И.А. Киссена. ⁴В работе, помимо детального описания и сопоставления системы гласных и согласных звуков русского и узбекского языков, рассматриваются особенности сочетаний звуков (стечение согласных в начале и в конце слова, сочетания согласных с гласными, двойные согласные и др.). Кроме того, автор уделяет существенное внимание ряду важнейших позиционных изменений звуков в русском и узбекском языках.

Результаты исследований сравнительных анализов русского и узбекского языков показывают, что оба языка относятся, в соответствии с морфологической классификацией, к языкам, имеющим аффиксы. Однако при этом русский является флективным (т. е. «гибким», лат.), тогда как узбекский – агглютинативным (что в переводе с латыни означает «склеивающий»).

Как это понимать? Оказывается, в узбекском языке каждое отдельно взятое морфологическое значение слова выражается отдельным аффиксом, причем аффиксы добавляются к основе в определенной последовательности (если их несколько).

² Алиева Э. А. Современный русский язык. Фонетика // Ташкент: «Go To gint», 2020. С. 43–46.

³Поливанов, Е.Д. Русская грамматика в сопоставлении с узбекским языком [Текст] / Е.Д. Поливанов. – Ташкент: 1999 г.

⁴. Киссен, И.А. Краткий очерк фонетики русского языка в сопоставлении с фонетикой узбекского языка [Текст] / И.А. Киссен. – Ташкент: 2001г. – 88 с.

Ударение как правило падает на последний слог. Повышение голоса к концу фразы, по этой причине наблюдаются стойкие трудности определения границ предложения.

⁵В русском языке морфологическое значение слова включает род, число, а также падеж, залог, наклонение и вид и образуется различными способами:

1. Внешней флексией – т. е. суффиксами, приставками и окончаниями, добавляемыми к корню слова – при-ехать, про-ехать-ся,
2. Внутренней флексией, т. е. замещением одних букв в корне слова на другие: лежать – ляг,
3. Чередованием фонем: искать – ищу, часто – чаще,
4. Супплетивным методом: человек – люди, ребенок – дети,
5. Сменой ударения: ищущий – искать.

В узбекском языке предлоги практически отсутствуют – их успешно заменяют разновидности суффиксов либо дополнительные слова, размещаемые после основного слова.

В русском присутствуют такие грамматические категории, которых нет и никогда не было в узбекском.

Таким образом язык как средство общения нуждается в единообразии как письменного, так и устного оформления. Неправильное произношение, ошибочное ударение не только отвлекают внимание слушающих на внешнюю сторону речи, но и свидетельствует о недостаточной образованности говорящего, низком уровне его речевой культуры. Ударение - один из самых сложных для усвоения фрагментов речевого пользования, так как оно отличается наличием большого количества акцентных вариантов. Орфоэпия и акцентология ставят своей задачей повышение произносительной культуры носителей русского и узбекского языков.

Список используемой литературы:

1. Алиева Э. А. Современный русский язык. Фонетика // Ташкент: «Go To rint», 2020. С. 43–46.
2. А.Т.Нурманов, С.Б.Королева, Д.С.Саъдуллаев, Ю.В.Тураходжаева. Методика преподавания русского языка. [Текст]: учебник. – Т.: Издательство «ZEBO PRINT», 2022 – 256 с.
3. Поливанов, Е.Д. Русская грамматика в сопоставлении с узбекским языком [Текст] / Е.Д. Поливанов. – Ташкент: 1999 г.
4. Киссен, И.А. Краткий очерк фонетики русского языка в сопоставлении с фонетикой узбекского языка [Текст] / И.А. Киссен. – Ташкент: 2001г. – 88 с.
5. <https://dzen.ru/a/YbgEBuqlrBOXudfK>

⁵ <https://dzen.ru/a/YbgEBuqlrBOXudfK>

**EKOLOGIYAVA DEMOGRAFIYA. EKOLOGIYA VA XALQARO
MUNOSABATLAR.**

To‘lqinboyev Hojiakbar Sodirjon o‘g‘li

Farg‘ona politexnika instituti talabasi.

tolqinboyevhojiakbar@gmail.com

+998976660512

Annotatsiya: Ekologiyava demografiya. Ekologiya va xalqaro munosabatlar. borasidagi muammo va yechimlar haqida umumiy ma‘lumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Demografiya, konvensiya, qishloq xo‘jaligi, tendensiya, davlat ekologiya qo‘mitasi.

Demografiya (yunoncha. Demos — odamlar va ... grafika) — aholi soni va uning rivojlanish qonuniyatlarini ijtimoiy-tarixiy sharoitda o‘rganuvchi fan. Ikkinchisi demografiya ijtimoiy fanlarga tegishli ekanligini bildiradi. Demografiyada markaziy o‘rinni aholining ko‘payishini, ya‘ni odamlarning ayrim guruhlarini boshqalar bilan almashtirish jarayonini o‘rganish egallaydi. Aholining takror ishlab chiqarilishi, birinchi navbatda, avlodlarning tabiiy o‘zgarishi natijasida, ya‘ni tug‘ilish va o‘lim darajasi yoki aholining tabiiy harakati deb ataladigan narsa orqali sodir bo‘ladi. XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab dunyo aholisining juda tez va notekis o‘lishidan iborat. Miloddan avvalgi 10 ming yil qishloq xo‘jaligi inqilobining boshida sayyoramizda 10 million kishi yashagan, yangi davr boshida esa -100 - 250 million kishi. 1830 yilda Yer aholisi 1 milliardga yetdi, 1930 yilda - 2 milliardga etdi, ya‘ni aholini ikki barobarga oshirish uchun 100 yil kerak bo‘ldi. Yer aholisi 1960 yilda 3 milliardga yetdi, 1990 yilda Yerdagi 4 milliard, 2003 yilda - 6,1 milliard kishi yashagan. BMT ekspertlarining ma‘lumotlariga ko‘ra, 1999-yil 17-iyulda GMT bilan soat 8:45da Sarayevoda Yerning olti milliardinchi aholisi tug‘ilgan.

O‘tgan mingyillikda Yer aholisi 18 baravar ko‘paydi. Birinchi ikki barobarga 600 yil, ikkinchisi 230 yil, uchinchi 100 yil va oxirgi 38 yil davom etdi. 1975 yildan 1985 yilgacha aholihar yili 77 millionga o‘tdi, ya‘ni. o‘rtacha 1,8% ga, rivojlangan mamlakatlarda - 0,5% ga, rivojlanayotgan mamlakatlarda - 2,1% ga, Afrikada - 3% ga. Bunday o‘shish sur‘atlari insoniyat tarixida hech qachon qayd etilmagan. Har soniyada aholi zichligi 3 kishiga oshadi. 90-yillarning ikkinchi yarmida o‘shish yiliga 80 mln.ni tashkil etdi (1,4%). Dunyodagi demografik vaziyatning rivojlanish tendentsiyalari. 21-asrda barqarorlashtirish imkoniyatlari. Prognozlar har yili e‘lon qilinadi va 1990 yilda 2000 yilda Yerdagi 6,25 milliard odam, 2025 yilda - 8,5 milliard, 2100 yilda - 11,3 milliard kishi yashaydi (1988 yil prognozi). 1990 yildan 2025 yilgacha iqtisodiy rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar aholisi sezilarli

darajada qayta taqsimlanadi. Davlat ekologiya qo‘mitasi delegatsiyasi xalqaro ahamiyatga ega bo‘lgan suvda suzuvchi qushlarning yashash joylari bo‘lgan suvli-botqoq joylar to‘g‘risidagi konvensiyasining (Ramsar konvensiyasi, 2.02.1971, Ramsar, Eron) Bosh kotibi Marta R. Urrego xonim bilan uchrashuv o‘tkazdi. Bu haqda Davlat ekologiya qo‘mitasi matbuot xizmati xabar berdi. Uchrashuvda suvda suzuvchi qushlarining yashash joylari uchun muhim bo‘lgan muhofaza etiladigan tabiiy hududlarni kengaytirish bo‘yicha erishilgan yutuqlar va keyingi rejalar haqida so‘z yuritildi. O‘zbekiston tomoni tabiiy resurslarni barqaror boshqarish sohasidagi hozirgi holat va olib borilayotgan ishlar, shuningdek, muhofaza qilinadigan tabiiy hududlarni, shu jumladan mamlakatimizda Ramsar Konvensiyasiga kiritilgan obyektlarini saqlash va kengaytirish rejalarini haqida ma’lumot berdi.

Kotibiyat suv botqoq yerlarida tadqiqot ishlarini olib borish sohasida faoliyat yuritayotgan mutaxassislarning malakaviy salohiyatini oshirishga yordam berishga tayyorligini bildirdi. Tomonlar 2021-yil noyabr oyida bo‘lib o‘tadigan tegishli konferensiyada ishtirok etishining muhimligini ta’kidladilar. Mazkur konferensiyada 2020-yildan keyingi bioxilma- xillikning global tizimi va global maqsadlarga erishishning asosiy ko‘rsatkichlari muhokama qilinishi kutilmoqda.

Foydalangan adabiyotlar.

1. V.V. Petrov "Vatanimiz florasini"
2. A. Onegav "Atrof-muhitni muhofaza qilish to'g'risida" 3.Yu.I.
Polyanskiy "Umumiy biologiya"
4. E.M.Milanova A.M. Ryabchikov

GLOBAL EKOLOGIK MUAMMOLAR.

Rahmonov Akmaljon Muhammadjon o'g'li

Farg'ona politexnika instituti talabasi.

+998990119880

Annotatsiya: *Global ekologik muammolarni yechimini toppish.*

Kalit so'zlar: *global muammolar, dunyo issiqxonasi, ozon tuynuklari, cho'llashish, sho'rlanish muammolari, ichimlik suvi muammosi, ekologik kasalliklar.*

Keyingi yillarda sayyoramizning ekologik holati qanday o'zgarishlarga uchramoqda? Bu masala nafaqat soha mutaxassislarini, balki har bir kishini qiziqtiradi, chunki har bir insonning hayoti tabiatdagi sodir bo'layotgan o'zgarishlarga juda bog'liqdir. Televizor ekranidan, radio, gazeta va jurnallar orqali deyarlik har kuni sayyoramizning u yoki bu burchagida sodir bo'layotgan ekologik falokatlar haqida noxush xabarlar kelib turibdi:

- Atmosfera havosi global darajada isimoqda,
- Antarktidadagi muzliklar emirilib, erib ketmoqda,
- Ba'zi mamlakatlarda suv toshqinlari sodir bo'lmoqda,
- Okean suvlarini isishidan to'fonlar paydo bo'lmoqda,
- Ozon tuynugi borgan sari kengaymoqda,
- Ichimlik suvi kamayib bormoqda,
- O'rmonlar maydoni qisqarib bormoqda...

Bunday ekologik o'zgarishlar inson hayotiga ham ta'sir ko'rsatmoqda, chunki inson va barcha tirik organizmlar ma'lum sharoitda yashashga moslashganlar. Shuningdek, har bir mamlakat o'zini sharoitiga ko'ra, ma'lum bir qishloq xo'jalik strukturasi ega. Hozirgi davrda tabiatda sodir bo'layotgan ekologik katoklizmalar (falokatli hodisalar) nafaqat tabiiy omillar asosan antropogen omillar ta'sirida sodir bo'layapti. Hozirgi davrda yashab turgan kishilar tabiatdagi global darajadagi ekologik o'zgarishlarni shohidi bo'lmoqdalar. Ularning bir qismi tabiiy omillar (Quyosh) ta'sirida sodir bo'layotgan bo'lsa, ikkinchi tomondan antropogen omillar ta'sirida ekologik falokatlar sodir bo'layapti. Ma'lumki keyingi yillarda aholi sonini o'sishi, ularning iste'mol tovarlarga bo'lgan talabining ko'payishi fan va texnikaning taraqqiyoti tufayli tabiiy boyliklarning ko'p miqdorda olinishi sayyoramizda global darajadagi ekologik muammolarni kelib chiqishiga sabab bo'lmoqda. Aholi soni inson paydo bo'lgandan 1830 yilgacha 1 mlrd.ga etgan bo'lsa, 1830 yildan 1930 yilga qadar 2 mlrd.ga, 1930 yildan 1960 yilga qadar 3 mlrd.ga, 1960 yildan 2000 yilga qadar 6 mlrd.ga etdi. Shu darajada ko'payish davom etaversa, XXI asr o'rtalarida sayyoramizda aholi soni 12-14 mlrd.ga etishi mumkin. Odam sonining ko'payib borishi sayyoramizda

yangi ekologik muammolarni kelib chiqishiga sabab bo'ladi. Atmosfera havosining YEr yuzasi sathidan 15-25 km balandlik qismida mavjud bo'lgan ozon qatlami Quyoshdan keladigan ultrabinafsha nurlarni yutib, YErda tirik organizmlarning hayotini muhofaza qilib turibdi. XX asrning 70-80 yillarida sayyoramizning har xil mintaqalari ustida "ozon tuynugi" sodir bo'layotganligi haqida olimlar ma'lumot berishdi. Rossiyalik olimlar Antarktida ustida 25 mln. km² kenglikda ozon qavatini siyraklashganligi haqida yaqinda (2004 yil) xabar qilishdi. Ozon qatlamini asosiy emiruvchilar freonlar bo'lib, masalan, bir molekula xlor atomi 100 ming ozon molekulasini emira oladi. Bundan tashqari N, SN lar hamda qishloq xo'jaligida keng qo'llaniladigan azot o'g'itlari ham ozonni emiruvchi manbalaridan ekanligi yaqinda aniqlandi. Bularning xalq xo'jaligida qo'llanish miqdori borgan sari ko'paymoqda, ya'ni ozon qavatini siyraklashuvi davom etaverishi mumkin. Ozon qavatini siyraklashuvi tufayli ultrabinafsha nurlari ta'siridan Antarktida yaqin bo'lgan birgina Yangi Zelandiya aholisining 11 mingdan ortig'i teri raki kasalligiga chalingan, 160 kishi halok bo'lgan. Ozon qavatini siyraklashuvini oldini olish borasida ba'zi choralar ko'rilmoqda. Masalan: BMT 16 sentyabrni Halqaro ozon qatlamini himoya qilish kuni deb e'lon qilgan. Uni oldini olish borasida boshqa ko'p tadbirlar belgilangan.

Yer atmosferasi tarkibidagi barcha gazlar ma'lum vazifani bajaradilar. Xususan is gaz (SO₂) YErda haroratni bir xilda ushlab turishi tufayli sayyoramizning "ko'rpasi" hisoblanadi. Is gazining atmosfera havosi tarkibidagi ulushi foiz bo'yicha 0,3 ni tashkil etsada, mavsumlar davomida o'zgarib turadi. Olingan ma'lumotlarga ko'ra, hozir inson tomonidan yiliga o'rtacha 22 mlrd. tonnadan ortiq is gazi atmosferaga chiqarilmoqda. Uning miqdori yildan-yilga ko'paymoqda.

Is gazi asosan sanoat korxonalaridan, avtotransport va o'rmonlarni yonishidan chiqadi. Mutaxassislarning fikricha atmosfera tarkibidagi ushbu gaz miqdori XX asr mobaynida 10-15% ortgan. XXI asr o'rtalariga borib, 40% ga etishi bashorat qilinmoqda. Is gazi Quyoshdan kelayotgan qisqa to'lqinli nurlarni ko'p qaytarib, ayni vaqtda YErda qaytgan uzun to'lqinli nurlarni tutib qolishi tufayli atmosfera havosini isishiga sabab bo'ladi. Bundan tashqari SN₄, N₂O gazlar ham havo haroratini isishiga ta'sir etadi.

Foydalangan adabiyotlar.

1. <https://elib.buxdu.uz/index.php/pages/referatlar-mustaqil-ish-kurs-ishi/item/12645-sayyoramizda-sodir-bo-ladigan-global-ekologik-muammolar>
2. <https://cyberleninka.ru/article/n/global-ekologik-muammolar>

LITOSFERA. TUPROQ IFLOSLANISH MUAMMOLARI.

Yuldasheva Nilufar Abdug‘ani qizi

Farg‘ona politexnika instituti

KLT fakulteti 62a-20 E va A guruh talabasi

Tuproqning ifloslanishi. Atrof muhitni ifloslanishining asosiy muammolaridan biri bu tuproqning ifloslanishi hisoblanadi. Gap har qanday tirik mavjudot uchun zararli bo‘lgan kimyoviy moddalarning chiqishi yoki chiqarilishi bilan yer sathining o‘zgarishi haqida. Tuproqning bu o‘zgarishi uning sifati va ozuqaviy elementlariga ham ta‘sir ko‘rsatadi, uni qishloq xo‘jaligi va oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish uchun yaroqsiz holga keltiradi.

Inson faoliyati davomida ma‘lum chiqindilarni hosil qilganda yoki kimyoviy moddalar bilan to‘kilganda, ular tuproqni ifloslantirishiga olib keladi. Ushbu moddalar tuproq tarkibini va tuzilishini o‘zgartiradi. Buning sababi shundaki, yer ozuqa moddalarini va unumdorligini yo‘qotadi. Yer qatlamining ichki qismida yashovchi tirik mavjudotlarga va unda o‘sadigan barcha o‘simliklar ta‘sir ko‘rsatadi. Ushbu holatlar ko‘plab turlarning yashash joylari bo‘lgan ekotizimlarda haqiqiy falokatlarini keltirib chiqarishiga sabab bo‘ladi.

Tabiiy ifloslanish. Tabiiy kimyoviy elementlarni yerga tortib, filtrlaydigan ba‘zi bir hodisalar ro‘y berganda ham tuproq tabiiy ravishda ifloslanishi mumkin. Tabiatga ko‘ra kimyoviy moddalarni tuproqqa topshirish ushbu kimyoviy moddalarning kontsentratsiyasini tuproq unumdorligini saqlab qolish uchun juda yuqori bo‘lishiga olib keladi. Tabiiy ifloslanishning ayrim misollari atmosferaga zararli gazlar kontsentratsiyasini chiqaradigan vulqon otilishlari, yong‘in va kislotali yong‘iri yog‘ishidir. Yog‘ingarchiliklar sodir bo‘lganda, zaharli gazlar suv tomchilari bilan cho‘kadi va tuproqni filtraydi. Ushbu toksinlar tuproq unumdorligi va sifatini yo‘qotishiga sabab bo‘ladi.

Insonning ifloslanishi. Tuproqni ifloslanishining asosiy sababchisi odam deb o‘ylash mantiqan to‘g‘ri. Inson faoliyati bilan biz tabiatga kimyoviy kelib chiqadigan ifloslantiruvchi moddalarni ham kiritamiz. Masalan, har safar transport vositamizdan foydalanganimizda atmosferani ifloslantiramiz. Yuqorida aytib o‘tganimizdek, bu gazlar suv tomchilari bilan birga cho‘kib, karbonat angidrid kabi issiqxona gazlarining tuproqqa tushishiga olib keladi.

O‘z navbatida, qishloq xo‘jaligi ekspluatatsiyasi, shuningdek, ekinlarning o‘sishi uchun o‘g‘it sifatida ishlatiladigan ba‘zi azotli ifloslantiruvchi moddalarning chiqindilarini hosil qiladi. Ushbu azotli o‘g‘itlar nafaqat tuproq va uning tarkibiga ta‘sir qilishi bilan birgalikda yer usti va yer osti suvlarini ham ifloslantiradi.

Tuproq ekotizim bilan ifloslangan bo'lsa, odatda, bu turlarning o'zaro ta'siri o'rtasida ekologik muvozanatni keltirib chiqaradigan qolgan muammolar uchun qo'zg'atuvchidir. Buning yaqqol misoli ifloslangan tuproqli o'rmon bo'lib, undan o'simliklar oziqlana olmaydi yoki rivojlana olmaydi va shuning uchun o'txo'rlardan boshlab butun oziq zanjirining ovqatlanishiga ta'sir qiladi.

Tuproqning infiltratsiya bilan ifloslanishi. Turli xil kimyoviy moddalarni ishlatish bilan suvni ifloslantirganimizda, quruqlik va suv o'rtasida infiltratsiya jarayoni sodir bo'ladi. Suv o'tkazadigan barcha ifloslanishlar filtrlash jarayonida tuproqda qoladi.

Oqishning bir necha turlari mavjud, ularning eng taniqli qismi o'g'itlar, moy, pestitsidlar, gerbitsidlar va boshqalar kabi ifloslantiruvchi moddalarni olib o'tishga qodir. Yomg'ir suvi ham, qor erishi ham erni ifloslantirishi mumkin.

Odamlar, shuningdek, uydan, ishdan, sog'liqni saqlashdan, ishlab chiqarishdan va hokazolardan har xil chiqindilarni ko'p miqdorda atrof muhitga tashlaydilar. To'g'ridan-to'g'ri ma'lum bir joyda yerga tushadi. Keyinchalik, bu qoldiqlarning degradatsiyasi jarayoni atrof-muhitga ta'sir qilish va uning oqibatida yuvilish tufayli yuzaga keladi. Lixivizatsiya suvga aralashirilgan va tuproqqa singib ketadigan kimyoviy moddalardan boshqa narsa emas. Bunga mo'l-ko'l yog'ingarchilik paytida yerdan ifloslantiruvchi moddalarning tortilishi oqibatida kelib chiqadigan ifloslanish sabab bo'ladi.

Tuproqning ifloslanishi oqibatlari. Birinchi darhol oqibat – bu yerning sifatini yo'qotilishi. Ushbu sifatni yo'qotilishi, har qanday hayvonot va o'simlik turlarini joylashtirish uchun sog'lom ekotizimni yaratish, etishtirish yoki ishlatish uchun foydalana olmaydigan darajada devalvatsiyani taxmin qiladi. Ushbu oqibatlar ko'pincha jimgina azoblanadi, bu son-sanoqsiz turlarning doimiy ravishda tarqalishiga va populyatsiyalarining kamayishiga olib keladi. Agar ifloslanish juda keskin bo'lsa, ko'plab qurbonlar uchun ekologik halokatlar kelib chiqadi. Masalan, Fukusimadagi avariya sodir bo'lgan radioaktiv qochqin U erni shunday ifloslantirdi, dehqonchilik, chorvachilik va baliq ovlashga jiddiy ta'sir ko'rsatdi.

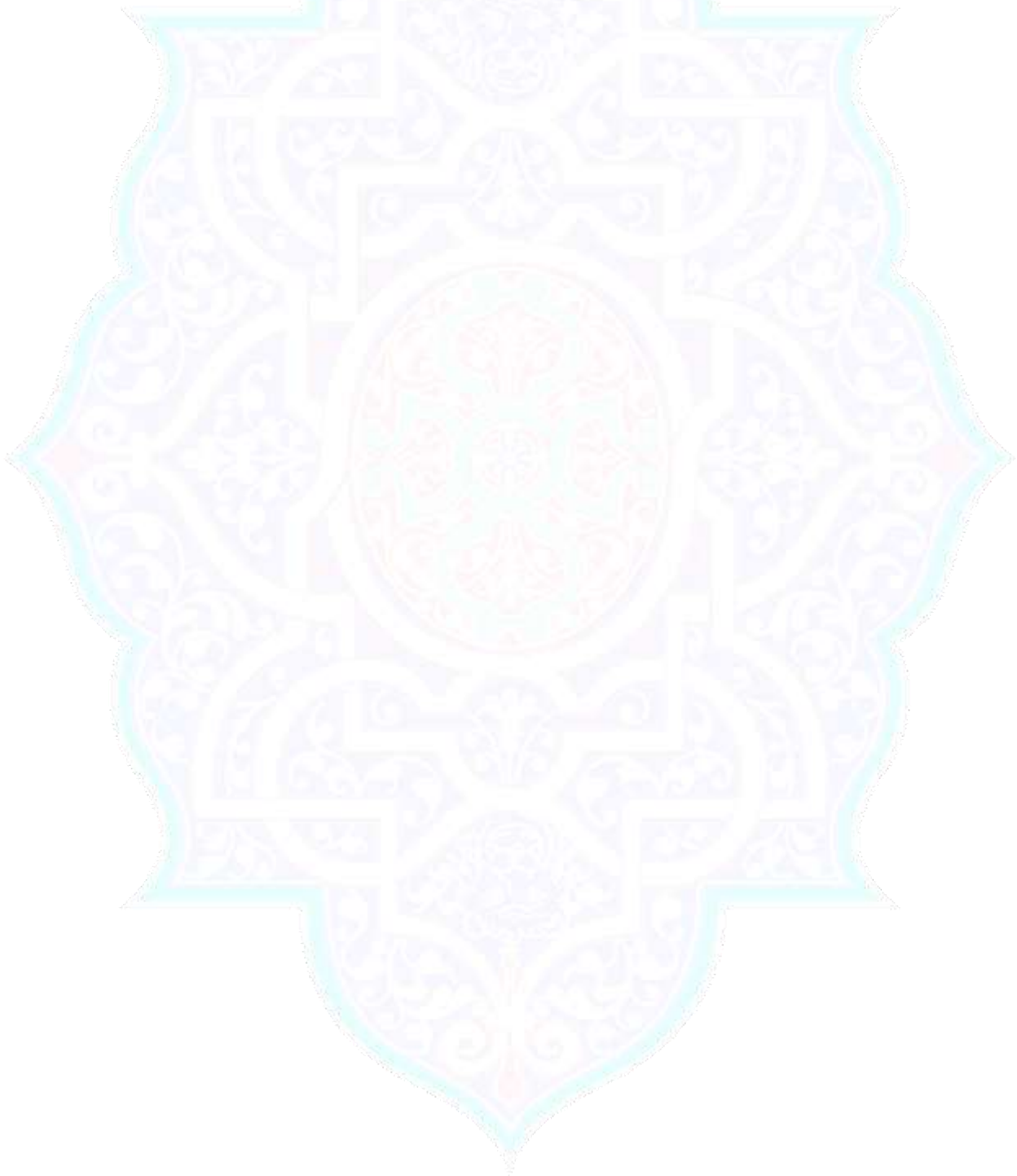
Boshqa tomondan, hayotni har tomonlama qo'llab-quvvatlash qobiliyatining qashshoqlashishi tufayli biz landshaftning yomonlashuviga duch kelmoqdamiz.

Tuproq eroziyasi— tuproqning eng unumdor yuqori qatlamlari va tuproq osti jinslarining atmosfera yog'inlari hamda sug'orish suvlari, shamol va boshqa ta'sirida yemirilish jarayoni. Yuz berish darajasiga ko'ra, tabiiy va jadallashgan (yemiradigan) turlarga bo'linadi. Tabiiy Tuproq eroziyasi nisbatan sekin kechib, tuproq tabiiy hosil bo'lish jarayonida qayta tiklanib turadi. Jadallashgan Tuproq eroziyasi odamning xo'jalik faoliyati (madaniy o'simliklarni o'stirishda yerdan noto'g'ri, uquvsiz foydalanish, eroziyaga qarshi tadbirchoralarga rioya qilmay yerlarni o'zlashtirish, sugorish, chorva mollarni boqish, o'rmonzorlarni yo'q qilish, qurilish ishlarini olib

borish va boshqalar) natijasida yuz berib, tuproq unumdorligini sezilarli darajada pasaytirib yuboradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. <https://www.renovablesverdes.com/uz/tuproqning-ifloslanishi-2/>
2. <https://peskiadmin.ru/uz/chto-zagryaznyaet-pochvu-istochniki-i-prichiny-zagryazneniya-pochvy-vidy.html>
3. <https://www.renovablesverdes.com/uz/tuproqning-ifloslanishi/>
4. https://uz.wikipedia.org/wiki/Tuproq_eroziyasi

BIOSFERA TUZILISHI VA UNING VAZIFASI.

Erkinov Shohijahon Hasanboy o'g'li
Farg'ona politexnika instituti talabasi.

Erkinovshohijahon00@gmail.com

+998910473808

Annotatsiya: *Ushbu tezisdan biosfera va uning doimiy ravishda yerning himoya qobig'i ekanli hamda hayot qobig'ini doimiy taminlash borasidagi muammo va yechimlar haqida umumiy ma'lumotlar keltirilgan.*

Kalit so'zlar: *Biosfera, yer qobiqlari, atmosfera, gidrosfera, litosfera, magnit bo'ronlar.*

Bugungi kunda yerni havfsiz va toza holatda saqlash va tabiatni tabiiy holatda davom etishi va iqlim o'zgarishlaridan himoya qilish juda muhim masalalardan biri hisoblanadi. Oldingi davrlarda evolyutsiya nazariyasi, turli tadqiqotchilar tomonidan ilgari surilgan va sabablari Ibtido turlarining kelib chiqishi holatlar turli ko'rib, asosan o'zgarish tushunchalar, irsiyat va atrof-organizmlarning evolyutsion moslashish o'zgarish qonunlari asosida. Hayvon o'zi asab tizimining murakkabligi seriya raqami haqiqat g'oyasini itarib deb biosfera va tashqi muhit bog'liq emas evolyutsiyasi o'zi ayrim spontan impulslari, moyil odamlar. Bu takomillashtirish ortida hech qanday aniq ilmiy tushuncha bor bo'lsa-da, hali ham u o'z tarixi va muammo nazariyasi talab etilmoqda.

Vernadsky ham tirik jonzoatlarning morfologik inqilobiy beqarorlik muhim bog'liq, deb taklif qildi bu geologik davrlar sayyoramizning tarixi, uzoq zaminiy hodisalar tashqarida borib impulslari. Jarayonining tezlik, uning fikricha, hali to'liq tergov yolg'on bo'lishi mumkin, lekin u, kosmik ta'sir bizga ochiq-oydin emas, chunki. Bu geologlar orasida birinchi paydo bo'ldi va ilmiy inson qiymati va Yer o'zgartirish boshqarishda o'z faoliyati ko'rinishini bildirdi qiziq. Muammo o'zi va aniq, chunki ularning faol ish biosfera odamlar, albatta, muammo ilmiy belgilar aylangan. Misol uchun, Amerika Explorer Charlz Schubert va rus olimi Aleksey Petrovich Pavlov, mustaqil geologik davrda Yer yuzida odamning paydo davri ta'kidlash zarurati haqida xulosaga keldi.

O'zi Vernadsky o'n to'qqizinchi asrda glatsiologiya Zh L. Agassi ham asoschisi, inson davrga haqida yozgan, deb ta'kidladi va uning oldida, XVIII asrda, Buffon – inson “shohligi». Lekin falsafiy fikr tarixida, uzoq, deb oldin, Vernadsky koinotdagi roli va hayot joyi tushunchasi bilan bog'liq fikrlarni ko'radi. Shuningdek, g'oyalarini bilan ularni bog'lab masalani tirik. Darwin va Dana haqida o'z mustaqil ko'chib oldin u uzoq, XVIII asrning ikki buyuk mutafakkirlar mavzu munosabati bilan eslash kifoya

insonning tabiat va chuqur tadrijiy g'oyalar bilan tabiatda o'z joyida. Bu ijodiy ta'siri, chunki tabiat va biosfera inson faoliyatining ta'siri yaxshilash jarayoniga tuganmas yuqori darajasi, cheksiz emas – bu mutafakkirlarining biri uning ishida “Inson, uning o'lim va Boqiylik” odam deb yozgan Aleksandr Nikolaevich Radischev edi. O'z-o'zidan bu xususiyat jismoniy kamchiliklari bartaraf etish uchun yordam beradi va biosfera Inson bo'lib belgilashda bir darajada bir kompensator omil bajaradi.

Yer yuzini tubdan o'zgartirishga qodir bo'lgan hoz. Davrda Biosferaning rivojlanishi yangi pog'onaga ko'tarildi. So'nggi yillarda insonning Biosferaga biokimyoviy ta'siri boshqa barcha tirik organizmlarga nisbatan juda katta kuchga aylandi. Lekin tabiiy resurelardan foydalanishni Biosferaning rivojlanishi va funksiyasi qonuniyatlarini nazarpisand qilmasdan amalga oshirilishi (mas, o'rmonlarning kesilishi, yerlarning o'zlashtirilishi, shaharlar, fabrikalar, sun'iy suv havzalari, yo'llar qurilishi va boshqalar.)

Yer osti boyliklarini qazib olib, juda ko'p miqdorda yoqilg'i yoqilishi moddalar almashinuvini tezlashtirib, Biosfera tarkibi va uning gomeostaz holatiga ta'sir ko'rsatadi. Shu tufayli Biosferani bir butun, muayyan darajada tartibga solingan murakkab dinamik sistema deb qaralishi unda kechadigan jarayonlarni to'g'ri tushunib olishga yordam beradi.

Chunki yer yuzidagi o'rmonlar qirqildi, katta – katta hududlar dehqonchilik qilish maqsadida o'zlashtirildi, dorilar bilan o'g'tlandi, har xil chiqindi hamda gazlar bilan toza havo va tabiat ifloslandi. Bundan tashqari tabiatda toshqinlar, o'rmon yoginlari, chang bo'ronlari va boshqa tabiiy jarayonlar yuz beradi. Bularning barchasi tabiatning tabiiy muvozanatiga putur yetkazadi. Dunyo bo'yicha kuzatiladigan tabiiy, antropogen yoki sof antropogen hodisalar umumbashariy muammolar deb qaraladi. Ana shunday ekologik muammolarga ba'zi bir misollarni keltirib o'tamiz:

1. “Atmosferaning dimiqishi” hodisasi.
2. “Ozon qatlamining siyraklanishi” hodisasi.
3. “Chuchuk suv” muammosi .
4. “Tirik tabiatdagi o'simlik va hayvon turlari sonining qisqarishi” muammosi.
5. “Pestisetlardan foydalanish” muammosi.

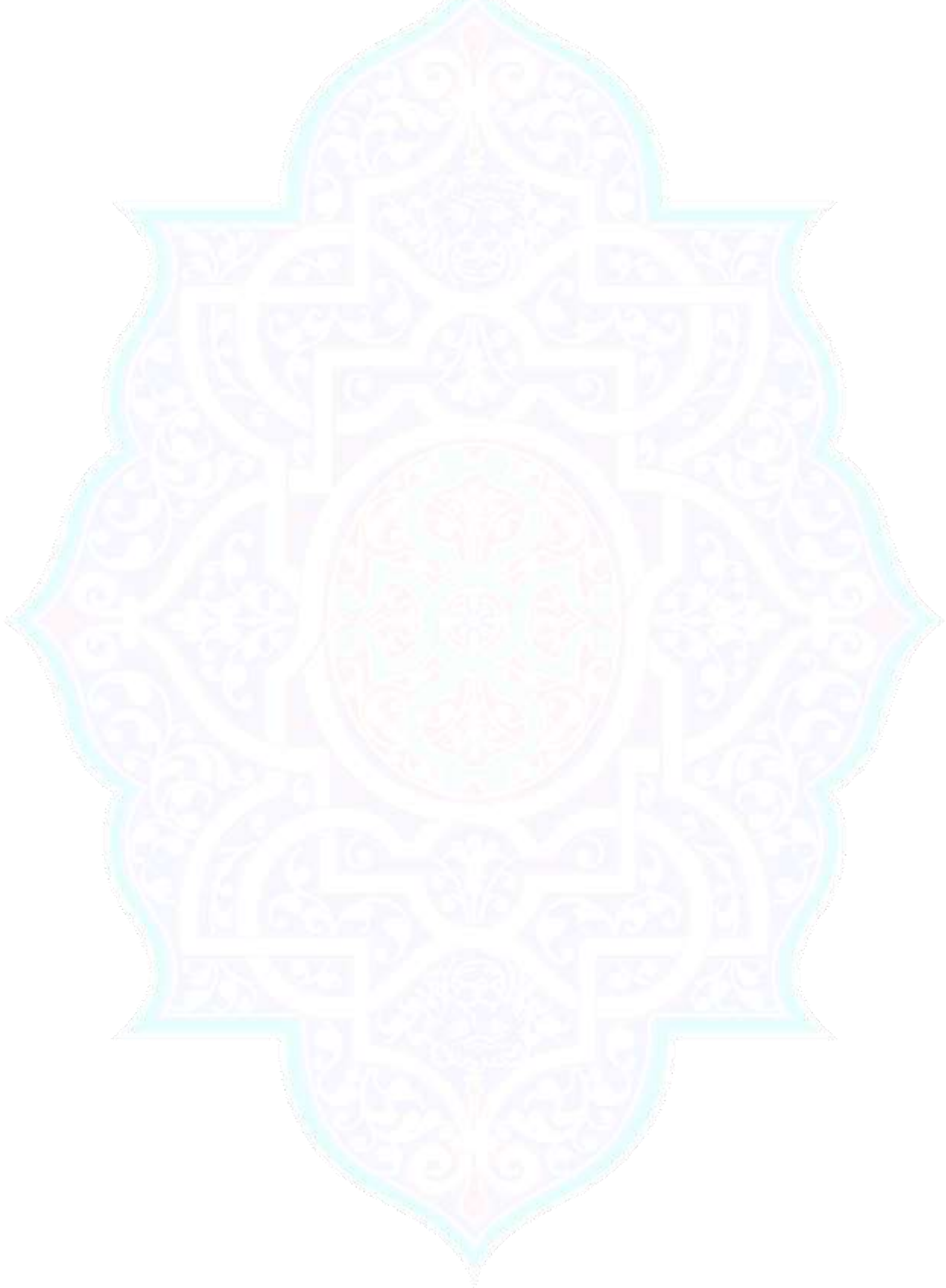
Yuqoridagi muammolarni vaqtida bartaraf etish orqali yerdagi hayotni doimiy va havfsiz holatda saqlash imkoniyati mavjud bo'ladi.

Ushbu tezis materialida yerning rivojlanishida, tabiat va jamiyatning rivojlanishi bilan bog'liq bo'lgan juda ko'p o'ta murakkab muammolarni xal etishda katta ahamiyatta ega.

Foydalangan adabiyotlar.

1. Mahamadsaidovich, Xolmirzayev Yusufali. “International Organizations Aimed At Environmental Conservation.” The American Journal of Applied sciences 3.02 (2022): 105-110.

2. <http://www.uz/ru/res/visitor/index?id=30140>
3. <http://geografiya.uz/ekologiya/122-ozbekiston-ekologiyasi-muammolari-va-ekologik-vaziyatni-yaxshilash-yollari.html>

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING EKALOGIK MUAMMOLARI

Orifjonov Xurshidbek Muxiddin o'g'li

Farg'ona politexnika inisituti talabasi

orifjonovxurshidbek773@gmail.com

+998901646154

Annotatsiya: Ushbu tezisda Global ekologik muammolardan Orol dengizi muammosi keltirilgan va Orol dengiz qanday bunday holatga kelganligi haqida, va Orol dengiz oqibatlarini haqida va Orol dengiz hozirgi holatiga saqlab qolish haqida tadqiq etilgan.

Kalit so'zlar: Orol dengizi, Amudaryo, Sirdaryo, Kasbiy dengiz, o'lik dengiz, tuz, ifloslanish, chang-tuzon.

O'zbekiston ekologiyasini yaxshilash uchun, mamlakatimizdagi iqtisodiy ahvolni yaxshilash, ekologik tanazzulning oldini olish uchun xalqimiz orasida qadimda ma'lum bo'lgan ekologik madaniyatni tiklashimiz, tarixni yaxshilab o'rganishimiz hamda undan hozirgi sharoitda foydalanish imkoniyatlarini qidirib topishimiz kerak. Inson faoliyati ta'sirida biosferaning o'zgarishi juda tezlik bilan bormoqda. Insoniyatning tabiiy jarayonlarga ana shunday ta'sirda yoki munosabatda bo'lishi natijasida XX asr o'rtalarida ekologik muammolar juda avj olib ketdi. Ekologik muammo deganda insonning tabiatga ko'rsatayotgan ta'siri bilan bog'liq. Inson sivilizasiyasining rivojlanishi va uning tabiat bag'riga tobora chuqurroq kirib borish oqibatida ahvol tubdan o'zgardi. Bugungi kunda ibtidoiy sof tabiat haqida gapirma ham bo'ladi. Chunki yer yuzidagi o'rmonlar qirgildi, katta – katta hududlar dehqonchilik qilish maqsadida o'zlashtirildi, dorilar bilan o'g'tlandi, har xil chiqindi hamda gazlar bilan toza havo va tabiat ifloslandi. Bundan tashqari tabiatda toshqinlar, o'rmon yoginlari, chang bo'ronlari va boshqa tabiiy jarayonlar yuz beradi. Bularning barchasi tabiatning tabiiy muvozanatiga putur yetkazadi. Dunyo bo'yicha kuzatiladigan tabiiy, antropogen yoki sof antropogen hodisalar umumbashariy muammolar deb qaraladi. Ana shunday ekologik muammolarga ba'zi bir misollarni keltirib o'tamiz:

1. "Atmosferaning dimiqishi" hodisasi.
2. "Ozon qatlamining siyraklanishi" hodisasi.
3. "Chuchuk suv" muammosi .
4. "Tirik tabiatdagi o'simlik va hayvon turlari sonining qisqarishi" muammosi.
5. "Pestisetlardan foydalanish" muammosi.

Mintaqaviy ekologik muammolar. Yer yuzasining muayan mintaqasi o'ziga xos tabiiy iqlim, ijtimoiy – ekologik, etnogirafik xususiyatlari uni tabiat bilan inson o'rtasidagi o'zaro aloqa munosabatlari harakterini belgilab beradi.

Bugungi kunda mustaqil o'zbekiston yirik sanoat va agrar mintaqaga bo'lib, kelajakda dunyoga yuz tutgan mashina sozlik, energetika, kimyo, oziq – ovqat sanoati, transport majmuini yanada rivojlantirish ko'zda tutulgan. Bunday ishlab chiqaruvchi kuchlarning rivojlanishi Respublikada ijtimoiy – ekotizmlarning holatiga muayan darajada salbiy ta'sir ko'rsatadi. Respublikada keskin bo'lib turgan ekologik va tabiatni muhofaza qilishga oid muammolar quyidagilar:

1. Yirik hududiy – sanoat majmualari joylashgan rayonlarda ya'ni Angren-Olmaliq Chirchiqlarda, Farg'ona-Marg'olonda, Navoiy va boshqa rayonlardagi tabiatni muhofaza qilish muammolari. Bu rayonlarda ijtimoiy-ekotizm holati yaxshi emas. Chunki sanoat markazlarida chiqayotgan turli-xil gazlar va chiqindilar atrof-muhitni ekologik holatini buzulishiga olib kelmoqda.
2. Agrosanoat majmuidagi ekologik muammolar.
3. Tabiatdagi suvlarning sanoat chiqindilari pestisedlar va mineral o'g'itlar bilan ifloslanishi ham muammolardan biridir.
4. O'simlik va hayvonot dunyosini muhofaza qilish va qayta tiklash muammolari, qo'riqxonalar va milliy bog'lar tarmog'ini kengaytirish.

Vujudga kelgan Orol dengizi muammosi bilan bog'liq halokatli ekologik – iqtisodiy va ijtimoiy ahvolni yaxshilash, Orol dengizini saqlab qolish maqsadida aholini sifatli ichimlik suvi bilan ta'minlash. Orol bo'yi aholisini normal sanitar sharoitlar va ozuqa bilan ta'minlash uchun Markaziy osiyo davlatlari bilan birgalikda qisqa vaqt ichida yagona suv xo'jaligi siyosatini ishlab chiqish hamda har-bir Respublikaning Orol dengiziga quya oladigan suvi, ya'ni Orol bo'yidagi barcha tabiiy ko'llarni saqlab qolish kabi ishlar rejalashtirilgan.

Yurtimizda boshqa sohalar qatori ekologik barqarorlikni ta'minlash, aholining qulay tabiiy muhitga ega bo'lishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratish, tabiiy resurslardan oqilona va samarali foydalanish, yuzaga kelayotgan ekologik muammolarning oldini olishva ularning salbiy oqibatlarini bartaraf etish masalalariga ham jiddiy e'tibor qaratib kelinmoqda. Prezidentimizning 2017 yil 12 iyuldagi Oliy Majlis palatalari, siyosiy partiyalar va O'zbekiston ekologik harakati vakillari bilan uchrashuvdagi ma'ruzasida hokimiyat vakillik organlari hamda siyosiy partiyalar va Ekologik harakatning o'tgan davrdagi faoliyati tanqidiy ruhda tahlil etilib, islohotlarni chuqurlashtirish yuzasidan oldimizda turgan muhim vazifalar belgilab berildi. Xususan, Ekologik harakat hamda uning Qonunchilik palatasidagi deputatlik guruhining istiqboldagi vazifalari aniq ko'rsatib o'tildi. Xo'sh, o'tgan davrda

Ekoharakat hamda uning Qonunchilik palatasidagi deputatlar guruhi bundan qanday xulosalar chiqardi, boshqacha aytganda, faoliyatimizda qanday ijobiy o‘zgarishlar yuz berdi? Avvalo, sohaga oid yangi qonun loyihalari yaratish, mavjudlarini takomillashtirish, nazorat-tahlil faoliyatini bugungi talab darajasida kuchaytirish, uzluksiz ekologik ta’lim konsepsiyasini ishlab chiqish, ekologik nazoratning jamoatchi inspektorlari tizimini rivojlantirish, aholi ekologik madaniyatini yuksaltirishga qaratilgan tizimli ishlarni amalga oshirish, atrof-muhitga zararli ta’sir ko‘rsatuvchi obyektlarni va suv tozalash inshootlarini inventarizatsiyadan o‘tkazish bo‘yicha chora-tadbirlar dasturi qabul qilinib, hayotga izchil tatbiq etilmoqda. O‘tgan davrda Ekoharakat deputatlari guruhi tomonidan qonunchilik tashabbusi asosida bitta yangi qonun hamda 8 ta qonunni takomillashtirishga qaratilgan qonun loyihalari ishlab chiqildi. Masalan, yangi tahrirdagi “O‘rmon to‘g‘risida”, Hayvonot dunyosini va o‘simlik dunyosini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to‘g‘risidagi qonun hujjatlari takomillashtirilishi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonunlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish haqidagi qonunlarqabul qilindi. Shuningdek, “Qayta tiklanuvchi energiya manbalari to‘g‘risida”, “Chiqindilar to‘g‘risida”, “Atmosfera havosini muhofaza qilish to‘g‘risida”, “Ekologik ekspertiza to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuniga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish haqida”, “Suv va suvdan foydalanish to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuniga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish haqida”gi qonun loyihalari tayyorlanib, Qonunchilik palatasiga kiritish mo‘ljallanmoqda.

Qonun loyihalarini ishlab chiqish, ular hayotiyiligini ta’minlash maqsadida qonun ijodkorligi jarayoniga keng jamoatchilik, olimlar va ekspertlar jalb qilinayotgani muhim ahamiyat kasb etmoqda. Misol uchun, ushbu qonun loyihalarini ishlab chiqish jarayonida o‘tkazilgan 40 dan ortiq ishchi guruhlarida tadbirlarida 230 dan ziyod taklif va mulohazalar o‘rtaga tashlandi. Birgina yangi tahrirdagi “O‘rmon to‘g‘risida”gi qonun loyihasi bo‘yicha 2017 yil iyul-avgust oylarida jamoatchilik vakillarini jalb etgan holda o‘tkazilgan muhokamalarda 110 dan ortiq takliflar, fikr va mulohazalar olindi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. <https://www.postposmo.com/uz/ortiqcha-effekti/amp/>
2. Ekologiya asoslarini tabiatni muhofaza qilish. (To‘xtayev A. Xamidov A.)
3. www.uz.wikipedia.org
4. Tabiatni muhofaza qilish. (Baratov. P)

AFG‘ONISTONDAGI ANTI-SOVET HARAKATLARINING TASHKIL ETILISHIDA SAUDIYA ARABISTONINING O‘RNI*Nurislom Axmadjonov**Toshkent davlat shaqrshunoslik universiteti magistranti***ANNOTATSIYA**

Ushbu maqolada 1979-yilda Sovet Ittifoqi tomonidan Afg‘onistonga qo‘shin kiritilishi natijasida yuzaga kelgan vaziyat nuqtai nazaridan Saudiya Arabistonining Afg‘onistondagi anti-sovet harakatlarining tashkil etilishidagi o‘rnini yoritib beradi. Shuningdek, Saudiya Arabistoni podshohligi tomonidan, inqiroz yillari Afg‘onistonga ko‘rsatilgan moddiy hamda iqtisodiy yordamlar ko‘lami ham olib borilgan tadqiqotda o‘z ifodasini topadi.

Tayanch so‘zlar: Afg‘oniston, Saudiya Arabistoni, Sovet Ittifoqi, mujohidlar.

THE ROLE OF SAUDI ARABIA IN ANTI-SOVIET MOVEMENTS IN AFGHANISTAN**ABSTRACT**

This article sheds light on the role of Saudi Arabia in anti-Soviet movements in Afghanistan in light of the situation that arose as a result of the introduction of troops into Afghanistan by the Soviet Union in 1979. Also, the scale of material and economic aid provided by the Kingdom of Saudi Arabia to Afghanistan during the crisis years is also reflected in the research conducted.

Key words: Afghanistan, Saudi Arabia, Soviet Union, mujahideen

KIRISH

Saudiya Arabistoni Al-Saud sulolasi a'zolari bo'lgan o'nga yaqin yetakchi shahzodalar tomonidan avtoritar tarzda boshqariladi. Bu uning Afg‘onistonga nisbatan siyosatiga ikki jihatdan ta'sir qiladi. Birinchidan, barcha muhim qarorlar bir necha shaxslar tomonidan mutlaqo noshaffof tarzda qabul qilinadi, bu esa afg‘on siyosatiga kim mas'ul ekanini aniqlashni ham qiyinlashtiradi. Ikkinchidan, barcha avtoritar rejimlar singari, hukmron oilaning asosiy siyosiy manfaatlari hokimiyatda qolishdir.

Shimoliy Atlantika Shartnomasi Tashkiloti (NATO) 2014-yilgacha o‘z qo‘shinlarini Afg‘oniston hududidan olib chiqib ketish to‘g‘risida qaror qabul qilganidan so‘ng, Saudiya Arabistoni bu davlatga nisbatan siyosatida yangi dolzarblik hissini shakllantirdi. O‘shandan beri Ar-Riyod yangi fuqarolar urushining oldini olish va Eronni Kobuldan uzoqlashtirib, Pokistonda Al-Qoidani yakkalab qo‘yish hamda

hech bo'lmaganda Tolibonning bir qismini o'z ichiga olgan milliy birlik hukumatini o'rnatish maqsadini amalga oshirmoqchi edi.

Bundan tashqari, AQSh hukumati Afg'onistondagi Sovet istilosiga qarshi afg'on mujohidlarini qo'llab-quvvatlagan. 1980 yil boshida AQSh hukumati isyonni moliyalashtirishda ishtirok etgan va qo'llab-quvvatlash tarmog'ini boshqaradigan Islomobod – Vashington - Ar-Riyod uchburchagini tashkil etish uchun uchinchi tomonga aylangan Saudiya Arabistoniga murojaat qildi.¹ Qo'shma Shtatlarning sa'y-harakatlari Markaziy razvedka boshqarmasi (CIA) tomonidan boshqarilayotganligi sababli, Saudiya Arabistoni tashqi razvedka xizmati, ya'ni Razvedka Bosh Boshqarmasi (GID) bu masalani o'z zimmasiga oldi. Natijada, Saudiya Razvedka Bosh Boshqarmasining o'sha paytdagi rahbari, shahzoda Turki al-Faysal 1977-yildan 2001-yilgacha bo'lgan uzoq yillik faoliyati davomida Afg'oniston bilan munosabatlar uchun mas'ul bo'ldi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

SSSRning Afg'onistonga yurishi boshlanishi bilanoq AQShning Markaziy razvedka xizmati bilan Pokiston maxfiy xizmatlari Afg'onistondagi jangarilarga harbiy materiallar va oziq-ovqat mahsulotlarini yetkazishni yo'lga qo'ydilar. Butun Arab mamlakatlari va Musulmon mamlakatlaridan Afg'onistondagi "muqaddas urushga" ko'ngilli askarlar yollandilar. Ta'kidlash joizki, Saudiya rahbariyati Afg'onistonni Qirollikning yaqin qo'shnisining bir qismi sifatida ko'rdi va Saudiya Arabistoni Sovet Ittifoqining Arab dengizi va Fors ko'rfazi tomon yurishini davom ettirishdan qo'rqan. Shuning uchun ham Saudiya Arabistoni 1980-yillardan buyon Afg'oniston kelajagiga katta qiziqish bildiradi. Shundan kelib chiqqan holda, Misr, Saudiya Arabistoni kabi mamlakatlarda o'rta va yengil jazoga mahkum qilingan jinoyatchilarga Afg'onistonda Sovetlarga qarshi jihad qilish takliflari kiritildi.²

Ushbu davlatlardagi Jihodchilarning yig'ilishida ikki faktor katta rol o'ynadi: Birinchisi, ushbu mamlakatlarda hukumatga qarshi asosiy kuchlar bu Islomiy kuchlar edi, masalan Misrda va boshqa yaqin sharq mamlakatlarida "Musulmon birodarlar" yoki Saudiya Arabistonidagi Saud qirollik oilasiga qarshi kurashuvchi islomiy kuchlar. Bu mamlakatlar bir vaqtning o'zida AQShning ittifoqchisi sifatida Afg'onistondagi Sovetlarga qarshi askar yetkazib berar, bir vaqtning o'zida esa o'z mamlakatlaridagi hukumatga qarshi radikal kuchlardan qutulishga harakat qilardilar. Barcha Mag'rib davlatlaridan keluvchi passajir samolyotlari dastlab Makkaga qo'nib, Kabani ziyorat qilib undan keyin Peshovarga uchishar edi. O'z navbatida AQSh ning Markaziy razvedka Boshqarmasi Bzrezinskiyning dasturi bo'yicha harbiy kuchlarning Afg'onlar

¹ Dr. Guido Steinberg, Nils Woermer. Exploring Iran & Saudi Arabia's interests in Afghanistan & Pakistan: Stakeholders or Spoilers - a zero sum game? part 1: Saudi Arabia. Sources of Tension in Afghanistan and Pakistan: A Regional Perspective. April 2013, p 5

² <https://geopolitika.uz/hududlar/yevrosiyo/osiyo/11-afg-on-fojeasi-afg-oniston-geostrategik-o-yinlar-qurbonimi>

qo‘liga emas (Afg‘onlar juda ham tarqoq holatda edi) balki radikal Islomizmni kuchaytiruvchi shayxlarning qo‘liga topshirilar edi. Shulardan eng mashxuri Usama Ben Ladendir. Uning hech qanday Afg‘onistonga aloqadorlik joyi bo‘lmasligiga qaramasdan Afg‘onistondagi birinchi yaxshi tayyorgarlik ko‘rgan harbiy kuchlar va tayyorgarlik poligonlari uning qo‘lida to‘plangan edi. Bu jangarilar zamonaviy qurol aslahalar bilan qurollangan bo‘lib, ayniqsa havo kuchlariga qarshi yengil qurol bo‘lmish AQShning Stinger nomli quroli orqali Sovet harbiy aviatsiyasiga ko‘zga ko‘rinarli zarar yetkazdi. Shunday qilib Afg‘onistondagi boshqaruv butunlay Afg‘onlar nazoratidan chiqib ketdi, Sovetlarga qarshi milliy ruhda kurashoyatgan Mujohiddinlar Islomiy kuchlar ta’siri ostida yo‘q bo‘lib ketdi. Lekin shunga qaramasdan Afg‘onistondagi jangarilar tarqoqligicha qoldi.

1989-yilda Sovet Armiyasi Afg‘onistonni tark etdi. 10 yillik urush davomida Afg‘oniston deyarli butunlay vayron qilindi, mamlakat tashqi kuchlarning ta’siriga to‘laligicha tushib qoldi. Sovetlarning urushi Afg‘onistonni Islomiy radikallashgan kuchlarning markaziga aylantirdi, ayniqsa bu hududda giyohvandlikni rivojlanishiga olib keldi. Sovetlar o‘rnatgan hukumat, ular mamlakatni tark etgandan so‘ng 4 yil davomida nazoratni ushlab turgan bo‘lishiga qaramasdan bu urush Sovetlar uchun katta mag‘lubiyat bo‘ldi. Sovet-Afg‘on urushining oqibatlarini hatto hozirgi kunda ham Sobiq Sovet mamlakatlarida kuzatildi. O‘sha urushda qatnashgan ayrim Sovet soldatlari uylariga radikallashgan Islomist sifatida qaytdilar, Juma Namangoniy, Tohir Yo‘ldosh, Sayid Abdullo Nuri Afg‘on Mujohiddinlaridan ta’sirlanib O‘rta Osiyoda Islom respublikasini tashkil qilishni maqsad qilib olgan shaxslardan edilar. Afg‘onistondagi bunday notinchlik va ahvolning murakkabligi uning joylashgan o‘rni bilan bog‘liqdir. 1980-yillarda bu hudud G‘arb va SSSR o‘rtasidagi raqobat maydoni bo‘lsa, Sovet Ittifoqi parchalangandan so‘ng bu hudud Islom dinining turli mahzablari orasidagi raqobatning va Afg‘onistondagi millatlar orasidagi kurashning qurboni bo‘ldi.

XXI asrga kelib esa bu hudud to‘laligicha Geostrategik o‘yinlar maydoniga aylandi. O‘z navbatida 1979-yil dekabr oyida sovet harbiylarining Afg‘onistonga bostirib kirishi neftga boy Fors ko‘rfaziga chiqish yo‘lida Sovet strategiyasining asosiy qadamlaridan biri bo‘lishi mumkin edi. O‘sha paytdagi Saudiya Arabistoni Razvedka bosh boshqarmasi boshlig‘i Turki al-Faysi SSSRning bunday hatti harakatlariga shunday degan edi: “Javob oddiy – ularga bizning neftimiz kerak. Hozircha biz bosqinchilikdan qo‘rqmaymiz, lekin Sovetlar o‘zlari uchun neft ta’minotini kafolatlaydigan vaziyat yaratish uchun kuch ishlatishlarini kutamiz.”³

Shunday qilib, Sovet Ittifoqi tomonidan qo‘llab-quvvatlangan dushman radikal rejimlarning kengayishi natijasida hokimiyatni yo‘qotish qo‘rquvi Saudiya Arabistoni va boshqa Fors ko‘rfazi Arab davlatlarining hukmron doiralarini partizan urushini

³ Швейцер П. Победа (перевод польского языка). Минск, 1995, с.63; The New-York Times, 08.02. 1980.

boshlash uchun AQSHning Markaziy razvedka boshqarmasi va afg'on muxolifati bilan hamkorlik qilishga undadi.⁴

1979-yil dekabrda Sovet qo'shinlari Afg'onistonga bostirib kirganidan so'ng, Saudiya Arabistoni Pokiston va Qo'shma Shtatlar qatorida afg'on mujohidlarining antisovet jihodining eng muhim tarafdoriga aylandi. Yuqorida sanab o'tilgan mamlakatlarda tashqari Saudiya Arabistoni asosiy e'tiborini Afg'oniston va undan tashqarida o'z siyosiy maqsadlarini amalga oshirish uchun qurol sifatida tashkil etgan sunniy mujohidlarning yettita siyosiy-harbiy tashkilotiga qaratdi. Ya'ni ular

- Afg'oniston Islom Partiyasi (Gulbiddin Hikmatyor boshchiligida 1976-yil tuzilgan);
- Afg'oniston Islom Jamiyati (Burhoniddin Rabboniy tomonidan 1976-yil tuzilgan);
- Afg'oniston Islomiy Partiyasi (Yunus Holis tomonidan 1979-yil tuzilgan);
- Afg'oniston Ozodligi Islomiy Ittifoqi (Abdul Rasul Sayyof tomonidan 1982-yil tuzilgan);
- Afg'oniston Qutqarish Milliy Fronti (Sibg'atullo *Mujaddadiy* tomonidan 1979-yil tuzilgan);
- Afg'oniston Miliy Islomiy Fronti (S.A G'iloniy tomonidan 1978-yil tuzilgan)
- Afg'oniston Islomiy Inqilobi Fronti (*Muhammad Nabi Muhammadiy* tomonidan 1978-yil tuzilgan).

1980-yillarda Saudiya Arabistonining Afg'onistonga nisbatan siyosati asosan uchta omilga bog'liq edi. Ya'ni 1979-yilda Erondagi islom inqilobi va 1979-yil noyabrda islomiy jangarilar tomonidan Makkadagi Masjid-i Haramni egallab olishga urinishlari⁵ hamda o'z siyosiy imidjini oshirish imkoniyatini qo'lga kiritish hamda Islomni himoya qilish orqali Afg'onistondagi anti-sovet jihodini qo'llab-quvvatlash edi.

Shu tariqa Saudiya ruhoniylar bilan munosabatlarni tikladilar va qarshisidagi diniy idoralarni tinchlantirdilar, uning asosiy g'oyaviy raqibi bo'lgan va Eron afg'on mujohidlarining shia blokini qo'llab-quvvatlayotgan Eron bilan qisman, shuningdek, asosiy global ittifoqchisi (AQSh) va asosiy mintaqaviy hamkori (Pokiston) bilan munosabatlarni mustahkamladi.

Afg'onistondagi anti-sovet harakatlarining tashkil etilishida Pokistondan farqli o'laroq, Qo'shma Shtatlar va Saudiya Arabistoni asosan sahna ortida harakat qildi.

⁴ Шарипов У.З. Персидский залив: Обострение политической и военной ситуации и международных отношений в конце XX - начале XXI вв. Москва 2010. Ст 31

⁵ 1979-yil 20-noyabrda Muhammad al-Qahtaniy, Juhayman al-Utaybiy va boshqa besh yuzga yaqin terroristlar Makkadagi musulmonlar uchun muqaddas hisoblangan Masjidul Haromni egallab oldilar. Qo'lga olingan masjidga hujum paytida Muhammad al-Qahtaniy o'ldirildi, Juhayman va tirik qolgan 68 kishi hibsga olindi va keyin o'limga hukm qilindi.

Amerika Qo‘shma Shtatlari Markaziy razvedka boshqarmasi (CIA) afg‘on mujohidlarini moliyalashtirish, qurollantirish hamda texnik jihozlash uchun maxfiy dasturni (**Operation Cyclone**) ishlab chiqdi.⁶ Saudiya Arabistoni har bir AQSh dollarini arab dollariga tenglashtirish majburiyatini oldi, shuning uchun har ikki davlat rasman 4 milliard dollar sarfladi. Saudiya hukumati tomonidan taqdim etilgan rasmiy moliyaviy yordam Bosh razvedka boshqarmasi (GID) va uning rahbari shahzoda Turki al-Faysal tomonidan taqsimlangan. Saudiya Arabistoni rasmiy to‘lovlarining asosiy qismi Markaziy razvedka boshqarmasining maxfiy dasturiga to‘g‘ri kelgan va qurol sotib olish uchun ishlatilgan. Qolgan pullar shahzoda Turki al-Faysal boshchiligida Saudiya Arabistonining Islomobodagi elchixonasi tomonidan Peshovardagi partiyalari rahbarlari va nufuzli ulamolar, siyosatchilar va qo‘mondonlar o‘rtasida to‘g‘ridan-to‘g‘ri naqd to‘lov sifatida taqsimlangan.⁷ Qolaversa, Saudiya Arabistonining Afg‘onistondagi anti-sovet harakatlarining tashkil etilishida qo‘shgan moliyaviy hissasining ikkinchi tarmog‘i norasmiy yoki xususiy xayriyalar bo‘lib, ular umumiy hisobda hukumat byudjeti xarajatlaridan ham yuqoriroq bo‘lgan. Ushbu mablag‘lar ko‘p sonli diniy xayriya tashkilotlari, masjidlar, tadbirkorlar yoki qirol oilasi a‘zolari kabi xususiy shaxslardan kelgan edi.⁸

Peshovardagi partiyalaridan Abdul Rasul Sayyof boshchiligidagi qat‘iy fundamentalist, vahhobiylik tarafdori bo‘lgan Ittehad-e Islomi baro-ye Ozodi-ye Afg‘oniston (اتحاد اسلامی برای آزادی افغانستان) (Afg‘oniston Ozodligi Islomiy ittifoqi) va Gulbiddin Hikmatyor boshchiligida Hizb-e Islomi-ye Afg‘oniston (حزب اسلامی افغانستان) (Afg‘oniston Islom partiyasi) Saudiya Arabistonining afg‘on yo‘nalishi uchun asosiy mijozlari sifatida paydo bo‘ldi va to‘g‘ridan-to‘g‘ri rasmiy mablag‘larning asosiy qismini oldi. Ayni paytda islomiy muxolifat o‘zining kuch tuzilmasini yaratishga qaror qildi. 1980-yil 10-fevralda Peshovarda surgundagi hukumatni saylash uchun Sho‘ro (kengash) chaqirildi. Pokiston va Saudiya Arabistoni rahnamoligida mujohidlarning “o‘tish davri hukumati”ga vahhobiy A.R.Sayaf, prezident esa S.Mojaddadiy bo‘ldi. Shia partiyalari va guruhlariga hukumat tuzishga ruxsat berilmagan. Natjada mujohidlar rahbarlari lagerida keskin kelishmovchiliklar kelib chiqdi. Qolaversa, "O‘tish davri hukumati" noqonuniy bo‘lib, xalqaro jihatdan hech kim tan olmadi.⁹

Ayni paytda Afg‘onistonning o‘zida ham vaziyat yomonlashdi. 1990-yil mart oyida Kobulda mudofaa vaziri Sh.Tanay boshchiligida hukumatga qarshi qo‘zg‘olon

⁶ Steve Coll, *Ghost Wars: The Secret History of the CIA, Afghanistan, and bin Laden, from the Soviet Invasion to September 10, 2001*, New York et al. 2004, pp. 63-65.

⁷ Peter Tomsen, *The Wars of Afghanistan: Messianic Terrorism, Tribal Conflicts, and the Failures of Great Powers*, New York 2011, pp. 196-198.

⁸ Steve Coll, *Ghost Wars: The Secret History of the CIA, Afghanistan, and bin Laden, from the Soviet Invasion to September 10, 2001*, New York et al. 2004, p. 296.

⁹ Коргун В. Г. Формирование и эволюция политической системы современного Афганистана, 1919-1999 г. Ст 41

ko‘tarildi. Qo‘zg‘olon bostirildi, qo‘zg‘olonchilar, jumladan, Vatan partiyasi (Hezb-i Vatan) (حزب وطن) siyosiy byurosi a‘zolari Pokistonga qochib ketishdi va u yerda G. Hikmatyorga qo‘shilishdi.

Biroq, 1989-yildan boshlab Sovet Ittifoqi Afg‘onistondan chiqib ketganidan keyingi davrda, Ar-Riyod hamda Sayyof va Hikmatyor o‘rtasidagi munosabatlar keskinlashdi. Partiya yetakchilari Afg‘onistonning shimoli-sharqidagi Kunar viloyatida 1990-1991 yillarda Mavlaviy Jamil ur-Rahmon rahbarligida paydo bo‘lgan kichik davlat – Vahhobiy amirligiga¹⁰ qattiq qarshilik ko‘rsatdilar. Vahhobiy amirligining vayron etilishi va Pokiston tomoni roziligi bilan Hizb-e Islomiy kuchlari tomonidan Jamil ar-Rahmonning o‘ldirilishi, Saudiya-Pokiston ikki tomonlama munosabatlarini keskinlashtirdi va Ar-Riyodda afg‘on ittifoqchilariga nisbatan chuqur g‘azabga sabab bo‘ldi.¹¹ Natijada Saudiya Arabistonining keskinlashuvi yanada kuchaydi. 1990-1991 yillardagi Quvayt urushi paytida Sayyof ham, Hikmatyor ham Iroq diktatori Saddam Husayn tarafida bo‘lganligi ziddiyatni yanada kuchaytirdi.

Bu xiyonatga qaramay, Saudiya Arabistoni 1992-yil aprelida Kobulda kommunistik rejim qulagandan so‘ng ichki mujohidlarning hokimiyat kurashida Ittehad-e Islomi baro-ye Ozodi-ye Afg‘oniston (اتحاد اسلامی برای آزادی افغانستان) va Hizb-e Islomi-ye Afg‘onestonga (حزب اسلامی افغانستان) yordam berdi. Ammo Saudiya tomoni kuchli sunniy islomiy ittifoq tuza olmadi.

1992 va 1995-yillar oralig‘ida Pokiston va Saudiya Arabistoni o‘zlarining afzal ko‘rgan afg‘on ittifoqchilari Hizb-e Islomiy (حزب اسلامی) va Ittehad-e Islomiyning (اتحاد اسلامی) bir-biriga qarama-qarshi alyanslarda kurashayotganliklariga guvoh bo‘ldilar va ularning hech biri g‘alaba qozona olmadi. Pokiston asta-sekin o‘z e‘tiborini va qo‘llab-quvvatlashini yangi paydo bo‘lgan Tolibon harakatiga qarata boshladi. Saudiya Arabistoni esa tez orada unga ergashdi va 1990-yillarning o‘rtalarida Tolibonning eng muhim ittifoqchilaridan biriga aylandi. Saudiya Arabistonining Mulla Umar harakatini qo‘llab-quvvatlashi, Toliblarning 1996-yil sentabrida Kobulni egallab olgandan keyin rasman tan olishi bilan yanada orta boshladi. Shunga qaramay, 1998-yilda Saudiya-Tolibon munosabatlari Ben Loden masalasi tufayli sezilarli darajada yomonlashdi. Aftidan, Mulla Umar 1998-yil iyun oyida Saudiya Arabistoni Podshohligi shahzoda Turki al-Faysalning Qandahorga qilgan tashrifi chog‘ida avvaliga Al-Qoida yetakchisini ekstraditsiya qilishni va‘da qilgan. Al-Qoidaning Keniya va Tanzaniyadagi AQSh elchixonalarini portlatishlari hamda AQShning

¹⁰ Afg‘onistonning [Sovetlar bilan urushi](#) va undan keyingi [fuqarolar urushi](#) davrida turli **salafiy davlatlar** paydo bo‘ldi. Salafiylik mafkurasi Afg‘onistonda afg‘on qarshilik ko‘rsatishning saudiyalik tarafdorlari tomonidan tarqatilgan. **Jamil ar-Rahmon al-Afg‘oniy** (1939-1991) [Afg‘onistonning Kunar viloyatida](#) joylashgan “*Jamoat al-Da‘va ila al-Quron val-Sunna*” **salafiy** tashkiloti rahbari sifatida 1991 yil yanvar oyida Kunar Islom amirligi tashkil etilganini e‘lon qildi.

¹¹ On the Wahhabi emirate cp. Peter Tomsen, *The Wars of Afghanistan: Messianic Terrorism, Tribal Conflicts, and the Failures of Great Powers*, New York 2011, p. 367.

Afg‘onistondagi harbiy-o‘quv lagerlariga javob zarbalaridan so‘ng Tolibon yetakchisi Ben Lodenni qo‘llab-quvvatlay boshladi.¹² Natijada Qirollik Tolibonga rasmiy moliyaviy yordamini to‘xtatdi. Qolaversa uning Afg‘onistondagi elchixonasi va konsulliklari va butunlay yopildi va Tolibon vakillarini Saudiya Arabistonidan chiqarib yuborildi.

Faqat, 2001-yildan keyingina Afg‘oniston mojarosining keyingi bosqichida Saudiyaning xususiy va diniy tuzilmalari va jismoniy shaxslarini tomonidan moliyaviy qo‘llab-quvvatlash davom ettirildi. Endigi vaziyat Tolibon va O‘tish davri hukumati bilan aloqalarni o‘rnatish edi. Lekin buni amalga oshirishning iloji yo‘qligini Afg‘onistondagi siyosiy vaziyatlar imkon bermadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR(REFERENCES)

1. Dr. Guido Steinberg, Nils Woermer. Exploring Iran & Saudi Arabia’s interests in Afghanistan & Pakistan: Stakeholders or Spoilers - a zero sum game? part 1: Saudi Arabia. Sources of Tension in Afghanistan and Pakistan: A Regional Perspective. April 2013, p 5
2. Швейцер П. Победа (перевод польского языка). Минск, 1995, с.63; The New-York Times, 08.02. 1980.
3. Шарипов У.З. Персидский залив: Обострение политической и военной ситуации и международных отношений в конце XX - начале XXI вв. Москва 2010. Ст 31
4. Peter Tomsen, The Wars of Afghanistan: Messianic Terrorism, Tribal Conflicts, and the Failures of Great Powers, New York 2011, pp. 196-198.
5. Steve Coll, Ghost Wars: The Secret History of the CIA, Afghanistan, and bin Laden, from the Soviet Invasion to September 10, 2001, New York et al. 2004, pp. 63-65.
6. Коргун В. Г. Формирование и эволюция политической системы современного Афганистана, 1919-1999 г. Ст 41
7. On the Wahhabi emirate cf. Peter Tomsen, The Wars of Afghanistan: Messianic Terrorism, Tribal Conflicts, and the Failures of Great Powers, New York 2011, p. 367.
8. Lawrence Wright, The Looming Towers: Al-Qaeda and the Road to 9 / 1 1, New York 2006, p. 244. In addition cf. Interview with Prince Turki alFaisal, Der Spiegel, <http://www.spiegel.de/international/spiegel/spiegel-interview-and-then-mullahomar-screamed-at-me-a-289592.html>, accessed March 12, 2013.
9. <https://geopolitika.uz/hududlar/yevrosiyo/osiyo/11-afg-on-fojeasi-afg-oniston-geostrategik-o-yinlar-qurbonimi>

¹² Lawrence Wright, The Looming Towers: Al-Qaeda and the Road to 9 / 1 1, New York 2006, p. 244. In addition cf. Interview with Prince Turki alFaisal, Der Spiegel, <http://www.spiegel.de/international/spiegel/spiegel-interview-and-then-mullahomar-screamed-at-me-a-289592.html>, accessed March 12, 2013.

**AFG‘ON MUAMMOSI FORS KO‘RFAZI MINTAQASI MILLIY
XAVSIZLIGINING USTUVOR MASALASI SIFATIDA***Nurislom Axmadjonov**Toshkent davlat shaqrshunoslik
universiteti magistranti***ANNOTATSIYA**

Ushbu maqolada afg‘on muammosining Fors ko‘rfazi mintaqasida milliy xavsizlik masalalariga tahdidlarni hamda ularni hal qilishda ustuvor masalalar tadqiq qilinadi. Afg‘onistonda o‘ttiz yildan oshiq vaqt mobaynida ro‘y berayotgan voqealar butun dunyo jamoatchiligi diqqat e‘tiborini o‘ziga tortib kelmoqda. Ayniqsa, 2001-yil sentyabr voqealaridan so‘ng Afg‘onistondagi katta o‘zgarishlar mamlakatning butunlay qayta tiklanish tomon yuz burishi hamda dunyo nigohining Afg‘onistonga nisbatan qarashlarida muhim voqea bo‘ldi. Jumladan Fors ko‘rfazi Arab davlatlarini ham.

Tayanch so‘zlar: Afg‘oniston, afg‘on muammosi, Fors ko‘rfazi davlatlari, tolibon

**THE AFGHAN PROBLEM IS A PRIORITY ISSUE OF THE
NATIONAL SECURITY OF THE PERSIAN
GULF REGION****ABSTRACT**

This article examines the threats to national security in the Persian Gulf region of the Afghan problem and the priority issues in their resolution. The events taking place in Afghanistan for more than thirty years have attracted the attention of the world public. Especially after the events of September 2001, the great changes in Afghanistan became an important event in the country's turning towards complete reconstruction and the world's view of Afghanistan. Including the Arab countries of the Persian Gulf.

Key words: Afghanistan, afghan problem, Persian Gulf countries, taliban

KIRISH

Afg‘oniston oxirgi 100 yillikdagi dunyodagi notinch va bu notinchlik doimiy davom etgan davlatlardan biridir. Xo‘sh notinchlikning asosiy sabablari nimada degan savol tug‘ilishi tabiiy. Lekin bunday savollarga javob berishdan oldin shoshmaslik lozim. Chunki umumlashtirilgan javoblar bizni maqsadimizdan chetlashtirib yanglish xulosalar chiqarishga olib keladi. Bilamizki Afg‘onistonda islomiy ekstremizm SSSR ning Afg‘onistonga qo‘shin kiritishidan tashqari, 1996-yilda Tolibonning

kuchayishi va hokimiyat tepasiga kelishi bilan ildiz otgan. 1990-yillarning ikkinchi yarmida Usama ben Ladin boshchiligidagi “Al-Qoida” xalqaro terrorchilik tashkilotiga boshpana bergan “Tolibon” Afg‘onistonni xalqaro terrorizm o‘chog‘iga aylantirdi.

Bundan tashqari tez orada boy arab davlatlar ham bu raqobatga qo‘shila boshlashdi. Masalan, Fors ko‘rfazi Arab davlatlari. Ushbu Ko‘rfaz davlatlari o‘zlarining hamkorlik kengashini tuzdilar (GCC). Ularga Bahrayn, Quvayt, Ummon, Qatar, Saudiya Arabistoni va BAA kiradi. U 1981-yil may oyida Fors ko‘rfazidagi arab petro-monarxiyalarining Humayniyning inqilobiy Eronining mintaqaviy ambitsiyalariga, shuningdek, 1981-yilda Iroq va Eron o‘rtasida urush boshlanishiga javob sifatida tashkil etilgan. Qo‘shma Shtatlar, ushbu kengashning olti a'zosining eng kattasi va eng ko‘p resurslarga ega bo‘lgan Saudiya Arabistoni boshchiligidagi ushbu kengashning yaratilishini ma'qulladi. Shu tariqa Ar-Riyod o‘zining kichik qo‘shnilari tomonidan qo‘llab-quvvatlanishi kafolatlandi hamda Iroq va Eronga qarshi uch qutbli mintaqaviy tizim ichida o‘z ta’sirini kuchaytirdi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Fors ko‘rfazi hamkorlik kengashi (GCC) yaratilganidan beri uning a'zolarining xavfsizligi uchta omilga bog‘liq bo‘ldi: Birinchidan, AQSh tomonidan taqdim etilgan himoya; ikkinchidan, mojarolarning oldini olish va ularni bartaraf etish uchun amalga oshiradigan diplomatiya; uchinchidan ichki ittifoqlar yaratish.¹ Aynan mana shu ikkinchi omil Fors ko‘rfazi Arab davlatlari uchun Afg‘on muammosini Arab dunyosida global aktor sifatida maydonga chiqdi.

1979-yil Fors ko‘rfazi davlatlari va unga qo‘shni mintaqadagi xalqaro munosabatlarda katta ahamiyatga ega bo‘lgan besh voqea tufayli burilish davri bo‘ldi. Bu birinchidan, Eronda Islom inqilobining g‘alabasi va shoh rejimining qulashi, ikkinchidan, Saddam Husaynning Iroqda diktator sifatida namoyon bo‘la borishi, uchinchidan, Sovet qo‘shinlarining Afg‘onistonga bostirib kirishi, to‘rtinchidan, Saudiya rejimiga qarshi bo‘lgan islom fundamentalistlari tomonidan Makkadagi Masjid-i Haramga hujum qilish va egallab olinishi,² hamda beshinchidan, Misr va Isroil o‘rtasida tinchlik shartnomasining imzolanishi. Ushbu voqealarning har biri ko‘rfazdagi buyuk davlatlarning strategik manfaatlarini uchun qiyinchilik tug‘dirdi.³

1979 yil dekabr oyida AQSh o‘zining strategik manfaatlarini ta'minlash uchun Saudiya Arabistoni, Pokiston va boshqa davlatlar yordamida Sovet armiyasini Afg‘onistondan quvib chiqarishni maqsad qilgan islomiy jangarilarni qo‘llab-quvvatlay boshladi. O‘z navbatida SSSR hamda Afg‘oniston Demokratik Respublikasi

¹ <https://www.realinstitutoelcano.org/en/analyses/international-relations-of-the-gulf-interests-alliances-dilemmas-and-paradoxes-ari/>

² <https://www.bbc.com/news/stories-50852379>

³ Haizam Amirah Fernández. International Relations of the Gulf: Interests, Alliances, Dilemmas and Paradoxes (ARI) 2011, p. 81-84

o‘zaro bog‘langan edi. Chunki, Afg‘onistonning tashqi siyosat yo‘nalishida Dovud o‘ziga xos ravishda yondashdi va boshqa davlatlar bilan tengma-teng hamda Afg‘onistonni hech bir davlatdan kam bo‘lmagan mavqega erishishiga intildi. 1974-yilda Muhammad Dovud Sovet Ittifoqiga rasmiy tashrif bilan keldi va ushbu davlat rahbari L.Brejnev (1964-1982) bilan muzokaralar olib bordi. 1975-yil dekabrda Sovet Ittifoqi va Afg‘oniston o‘rtasida “Neytrallik va o‘zaro hujum qilmaslik to‘g‘risida”gi Shartnoma yana 10 yil muddatga uzaytirilgani imzolandi.⁴

Biroq, Sovet Ittifoqining mag‘lubiyati va uning keyinchalik qulashi nafaqat Afg‘oniston va uning qo‘shnilariga xavfsizlikni ta‘minlay olmadi, balki fig‘on chekuvchi davlatni o‘zlarining ekstremistik va puritanistik islom versiyasini majburan singdirishga intilayotgan radikal jangarilar qo‘lida qoldirdi. Xuddi shu vazifa va usullar minglab *mujohidlarning paydo bo‘lishiga olib keldi hamda arab va musulmon davlatlaridan (ularning ko‘pchiligi Yaqin Sharqdan) o‘z mamlakatlariga qaytdi va shu tariqa jangari radikallarning kuchayishiga hissa qo‘shdi. Afg‘onistondagi sovet imperializmiga qarshi ushbu "jangchilar"ni AQSh va Arab davlatlari qo‘llab-quvvatlashining kutilmagan oqibati mintaqada ichida ham, undan tashqarida ham AQSh va uning ittifoqchilariga qarshi terrorchilik usullarini qo‘llashga tayyor bo‘lgan jihodiy mafkuraning transmilliy tarmoqlarining tarqalishiga olib keldi.⁵ O‘z navbatida mana shunday radikal kuchlarning ko‘rfaz mamlakatlariga qaytib borishiga va u yerda ham mana shunday tarmoqlarning yaratilishiga, Fors ko‘rfazi Arab davlari ham kafolat bera olmasligi uchun ham Afg‘on muammosiga e‘tibor qaratish zaruriyatini vujudga keltirmasdan qolmasdi. Bundan tashqari tashqi omillar ham Fors ko‘rfazi Arab davlari uchun Afg‘on muammosiga e‘tibori kuchayichiga olib keldi. Shuni aytish mumkinki, Amerika Qo‘shma Shtatlari so‘nggi yigirma yil ichidagi diplomatiyasi, Fors ko‘rfazi mintaqasida Afg‘on yo‘nalishi uchun raqobat, sentabr voqealaridan keyin ancha kuchaygan.⁶*

2000-yillarda Qo‘shma Shtatlar Fors Ko‘rfazi Hamkorlik Kengashi mamlakatlari bilan harbiy hamkorlikni kuchaytirdi, bu Afg‘oniston va Iroqda harbiy operatsiyalarni tayyorlash va keyinchalik o‘tkazish bilan bog‘liq edi. 2006-yil avgust oyida Qo‘shma Shtatlar Qatar, Quvayt va Birlashgan Arab Amirliklari bilan Iroq va Afg‘onistondagi harbiy operatsiyalarni qo‘llab-quvvatlash manfaatlarida ushbu davlatlar hududidagi havo bazalaridan uzoq muddatli foydalanish to‘g‘risida shartnoma tuzdi.⁷

⁴ Mannonov Abdurahim Mutalovich, Abdullayev Nodir Abdulhayevich, Rashidov Rustam Rasulovich “Afg‘oniston tarixi” Toshkent 2018. 211 bet

⁵ <https://www.realinstitutoelcano.org/en/analyses/international-relations-of-the-gulf-interests-alliances-dilemmas-and-paradoxes-ari/>

⁶ **Interbational conference on Research in science and technology. Berlin Germany, 2016. p 6**

⁷ *Е.С. Мелкумян. Регион персидского залива в мировой политике: история и современность. Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского, 2015, № 3. Ст 86*

O‘z navbatida AQSH hukmron doiralari Kobuldagi hokimiyatga yakuniy siyosiy dastur ishlab chiqdi. Chunki “Savr inqilobi”dan keyin tuzilgan *yangi hukumat (Afg‘oniston Demokratik Respublikasi) mamlakatda Sovet Ittifoqi manfaatlariga mos bo‘lgan sotsialistik jamiyat qurish dasturini e‘lon qilgan edi*. Prezident J.Karter ma‘muriyati zudlik bilan musulmonlar hududidagi ushbu pro-marksistik rejimga nisbatan “maxsus dastur” ishlab chiqdi. Bu ham Fors ko‘rfazi davlatlarining Afg‘on muammosiga tortilishiga olib keldi.

“Maxsus dastur” quyidagi yo‘nalishlarda amalga oshirildi: 1) Afg‘oniston Demokratik Respublikasiga qarshi “e‘lon qilinmagan urush” boshlash; 2) Fors ko‘rfazi zonasida Sovetparast Kobul rejimi xavfiga qarshi tashviqoti olib borish; 3) Fors ko‘rfazi davlatlari o‘rtasida "kommunistlarga qarshi kurash uchun" kuch va vositalar safarbar qilish hamda agarda Fors ko‘rfazi zonasiga "qizil infektsiya" tarqaladigan bo‘lsa, ularni qurol-yarog‘ bilan ta‘minlash.⁸ O‘z navbatida Ko‘rfazda AQSh harbiy kontingentlari va ularning NATO bo‘yicha hamkorlarining mavjudligi Fors ko‘rfazi Arab davlatlari uchun "mo‘tadil" siyosiy rejimlar xavfsizligining tashqi kafillari sifatida belgilanar edi. Chunki ko‘pchilik Arab davlatlarining hukmron doiralari Afg‘oniston Demokratik Respublikasining tashkil topishiga va AXDP hokimiyatiga o‘ta salbiy munosabatda edilar. Bu yuqorida aytib o‘tganimdek, sotsialistik rejimni Ko‘rfaz mamlakatlariga eksport bo‘lishi nuqtai nazaridan edi. Fors ko‘rfazi Arab mamlakatlari rahbariyatining bunday munosabatini hisobga olgan holda, AQSH ma‘muriyatining ushbu davlatlarni afg‘onlarga qarshi kampaniyaga jalb qilish uchun hukmron elitaning Afg‘oniston Demokratik Respublikasiga salbiy munosabatini chuqurlashtirish vazifasini qo‘ygan edi. Buning uchun G‘arb axborot va targ‘ibot vositalari, shuningdek, tijoriy televideniya kanallari orqali Sovet va Afg‘oniston hukumati qo‘shinlari tomonidan amalga oshirilgan “Afg‘onistondagi vahshiyliklar” haqidagi tegishli vizual tele va radio hamda bosma materiallar bilan amalga oshirdi. Bunda “Amerika Ovozi”, “BBC”, “Deutsche Welle” radiostansiyalari, “The New York Times”, “Newsweek”, “Middle East”, “Figaro”, “Spiegel” va boshqalar davriy nashrlari juda faol bo‘ldi.⁹

Barcha xalqaro forumlarda - BMT, Islom Hamkorlik Tashkiloti, Qo‘shilmaslik harakati sessiyalarida bu davlatlar guruhi Afg‘onistonning "marksistik" rahbariyati bilan har qanday rasmiy aloqalarni o‘rnatishdan bosh tortdilar. Aksincha, muxolifat tashkilotlari rahbarlari va delegatsiyalari uchun qabullar uyushtirdilar. Bundan tashqari, Fors ko‘rfazi Arab davlatlari afg‘on mujohidlarini moliyalashtirish va qurol-yarog‘ bilan ta‘minlashda faol ishtirok etgan.

⁸ Вахрушев В.В. Национально-освободительное движение против неокOLONИализма. М., 1986, с.86.

⁹ Шарипов У.З. Персидский залив: Обострение политической и военной ситуации и международных отношений в конце XX - начале XXI вв. Москва 2010. ст 54

Bu borada eng muhimi Saudiya Arabistonining yordami bo'ldi. Hatto bir qator G'arb ma'lumot manbalariga ko'ra, Afg'oniston Demokratik Respublikasi mavjud bo'lgan yillar davomida Ar-Riyod afg'on islom muxolifatiga 1,5 milliard dollardan 2,0 milliard dollargacha, ya'ni o'z mablag'lari hisobidan Markaziy razvedka boshqarmasi va boshqa AQSH razvedka idoralari uchun ajratgan mablag'lariga deyarli teng miqdorda mablag' ajratgan.¹⁰ O'z navbatida Fors ko'rfazi davlatlaridan Saudiya Arabiston, BAA, Ummon, Qatar, Bahrayn vaqti-vaqti bilan dengiz va havo yo'llari orqali qurol yetkazib berish "ko'prigi" sifatida Karachi, Kvetta, Sheroz, Zohedon va boshqa hududlardan foydalanganlar.¹¹

2018- yildan boshlab, Afg'oniston hukumat kuchlariga yordam endi Qatar va Birlashgan Arab Amirliklari harbiylari tomonidan ko'rsatiladigan bo'ldi. Bu ma'lumotni Afg'oniston Milliy xavfsizlik kengashi (MXK) tasdiqladi. Fors ko'rfazidagi ushbu ikki davlatning afg'on muammosini hal etishda ramziy ishtirok etish to'g'risidagi kelishuvi ularning mintaqadagi raqobati kuchayganini hisobga olsak, kutilmagan voqea bo'ldi. Biroq, ekspertlarning tahlilicha afg'on mojarosiga aralashish Qatar uchun o'z ambitsiyalarini namoyish qilish uchun zarur. Ehtimol, Qatar harbiylarini jo'natilishi Dohaning Shimoliy Atlantika Ittifoqiga (NATO) qo'shilish niyati bilan birgalikda ko'rib chiqilishini anglatar edi. Chunki Qatar bunga bir necha bor harakat qilgan. Qatar va BAAning ushbu taklifi Afg'oniston Islom Respublikasi Milliy xavfsizlik kengashi tomonidan ma'qullandi. Afg'oniston rahbariyatining qarori haqida Tolonews telekanali xabar berdi. Unga ko'ra, ikki davlatning maxsus harbiy bo'linmalari NATOning operatsiyalari doirasida Afg'oniston Islom Respublikasi hududida faoliyat yuritishi, shuningdek Qatar va BAA harbiylari mahalliy xavfsizlik kuchlarini tayyorlash va ularni qo'llab-quvvatlash bilan shug'ullanishi kerakligi ta'kidlandi.¹²

BAA va Qatar NATO a'zosi bo'lmaganiga qaramay, safarbarlikning "Qat'iy qo'llab-quvvatlash" missiyasi doirasida, ya'ni NATO va rasmiy Kobul o'rtasidagi Xavfsizlik kelishuviga muvofiq (2014-yil sentabr) amalga oshirilishi belgilangan edi. Qolaversa, Qatar hukmron doiralari Afg'onistonga cheklangan kontingent yuborish niyati uning NATO bilan bog'liq ambitsiyalari fonida ko'rish kerak.

Hozirgi kunda AQSh qo'shinlari Afg'onistondan chiqib ketganidan so'ng, Fors ko'rfazidagi uchta asosiy rol o'ynovchi davlatlar ya'ni Qatar, Saudiya Arabistoni va Birlashgan Arab Amirliklari bundan keying voqealar rivojini hamda oqibatlarini diqqat bilan kuzatmoqda. Ya'ni ularning har biri Qo'shma Shtatlar bilan munosabatlarida nimaga erishishi (yoki yo'qotishi) mumkinligini hisoblab chiqadi. Tolibon

¹⁰ Figaro, Paris, 10.05. 1987.

¹¹ Шарипов У.З. Персидский залив: Обострение политической и военной ситуации и международных отношений в конце XX - начале XXI вв. Москва 2010. ст 55

¹² <https://afghanistan.ru/doc/94078.html>

hokimiyatining qayta tiklanishi hamda AQShning Afgʻonistondan chiqishi Fors koʻrfazi Arab davlatlarining mintaqada koʻproq ishtirok etishi uchun oʻziga xos siyosiy maydon qoldirishi mumkin.

Fors koʻrfazining yana bir davlati Bahrain qirolligi ham tashabbus koʻrsatib, Afgʻon muammosini hal etish boʻyicha 2020-yil 23-24-noyabr kunlari Shvetsariyaning Jeneva shahrida boʻlib oʻtgan Afgʻoniston boʻyicha navbatdagi konferensiyada, elchi doktor Yusuf Abdulkarim Bucheri boshchiligidagi Bahrayn delegatsiyasi virtual ishtirok etdi.¹³ Elchi Bahrayn Podshohligi nomidan Afgʻonistondagi oʻzgarishlar toʻgʻrisida milliy bayonot berdi va tinchlik, xavfsizlik va qayta qurishni qoʻllab-quvvatlash va ragʻbatlantirishning taraqqiyoti, muammolari va eng samarali vositalarini baholadi. Bundan tashqari, u Bahraynning bu saʼy-harakatlarni qoʻllab-quvvatlashi va boshqalar bilan yaqindan hamkorlik qilishga sodiqligini taʼkidladi. Shuningdek elchi janoblari Tolibon oʻrtasida muzokaralarni Afgʻoniston va mintaqada tinchlikka erishish yoʻlidagi katta qadamlarda biri ekanligini taʼkidlab, Bahrayn Qirolligi hukumat va Tolibon oʻrtasidagi afgʻon ichidagi muzokaralarning muvaffaqiyatli natijasiga erishish va afgʻon xalqi uchun tinchlikka erishish uchun kuchli xalqaro yordam zarur, deb hisobladi. Bundan koʻrish mumkinki, Bahrain davlati Arab dunyosining boshqa davlatlariga qaraganda Tolibon va Gʻani hukumatiga nisbatan neytralligini izhor etganligini bilishimiz mumkin.

2021-yil avgust oyida Afgʻonistondagi mojaro toʻsatdan Tolibon foydasiga hal boʻldi va Tolibon hokimiyatni qayta egallab oldi. Afgʻoniston prezidenti Muhammad Ashraf Gʻani Ahmadzoy Tolibonni kuch jihatdan baholay olmay, vaziyatning jiddiyligi va dolzarbligini his eta olmadi va oxir-oqibat yaqin maslahatchilar guruhi bilan mamlakatni tark etib Fors koʻrfazi davlatlaridan biri BAAGA chiqib ketdi. Bu esa afgʻon davlatining hech boʻlmaganda 20 yil ichida rivojlangan har qanday institutsional salohiyatning tezda yoʻq boʻlib ketishiga olib keldi va Tolibon Afgʻoniston siyosiy maydonini deyarli toʻliq egallab oldi.

Afgʻonistondagi bu oʻzgarishlar Fors koʻrfazi davlatlarida ehtiyotkorlik bilan qabul qilindi. Biroq, turli siyosiy ishtirokchilarning Tolibonning qayta hokimiyatni egallashiga boʻlgan munosabati turlichadir. Tarixan, 1990-yillarda Saudiya Arabistoni va Birlashgan Arab Amirliklari Yaqin Sharqda Tolibon rejimini tan olgan yagona davlatlar boʻlgan boʻlsa, Afgʻonistonning bevosita qoʻshnisi boʻlgan Eron esa Tolibonning birinchi rejimiga ashaddiy raqib boʻlib qolgan edi. Qatar davlati esa 2013-yilda Dohada Tolibonning siyosiy idorasi ochilgandan keyingina afgʻon “kurashi”ga kirdi.¹⁴

¹³ Bahrain News Agency:

<https://www.bna.bh/en/BahrainsupportspeaceeffortsinAfghanistan.aspx?cms=q8FmFJgiscL2fwlzON1%2BDuAUSN7h mhaKKGmGfTmVHmE%3D>

¹⁴ <https://agsiw.org/with-taliban-takeover-gulf-states-maneuver-in-afghanistan/>

Bu safar esa Fors ko'rfazidagi Arab davlatlari an'anaviy tarzda Tolibonni tan olishga shoshilmayapti. Aksincha, Saudiya Arabistoni va BAA 2021-yil avgust oyi o'rtalarida Kobuldagi diplomatik vakolatxonalarini yopib qo'yishdi, bu esa Fors ko'rfazidagi davlatlar Kobuldagi siyosiy manzara aniqroq bo'lgunga qadar passiv bo'lishga qaror qilishini anglatadi. Aftidan, Saudiya Arabistoni ham, BAA ham Afg'onistondagi harbiy-siyosiy vaziyatni to'liq baholay olmadi va G'ani hukumatini to'liq qulashi va hokimiyatni Tolibon tomonidan to'liq qaytarib olishini hech qachon kutmagan edi.

2009-yilda Saudiya Arabistoni Tolibon vakili Tayyab Og'ani quvib chiqarganidan so'ng, hech bir davlat Tolibon bilan diplomatik yoki yashirin tarzda aloqalarini saqlab qolmadi. Qo'chimchasiga, ikkala davlat, ya'ni Saudiya Arabistoni Podshohligi hamda Birlashgan Arab Amirliklari Qatarning Tolibonning siyosiy idorasiga mezbonlik qilishini tanqid qilishda davom etdi. Shuning uchun ham, Saudiya valiahd shahzodasi hatto 2019-yilda Islomobodda bo'lganlarida ham Tolibon delegatsiyasi bilan uchrashishdan bosh tortgan¹⁵. Xuddi shunday, Tolibonning Ar-Riyod va Abu-Dabiga, xususan, ularning rahbariyatiga ishonch barometri sezilarli darajada pasaygan va Tolibon harakati ushbu ikki davlatda AQSh vakillari bilan muzokaralar olib borishga urinishlariga qarshilik ko'rsatgan.

O'z navbatida, chuqur konservativ va islomiy davlat qurish tarafdorlarning g'alabasi, ehtimol, Yaqin Sharqdagi islomiy davlat qurish uchun harakat qilayotgan guruhlar tomonidan yaxshi kayfiyat bilan kutib olinib ular uchun motivatsiya sifatida qabul qilindi. Bu Saudiya Arabistoni va BAA uchun katta tashvish tug'dirishi mumkin. Agar Fors ko'rfazidagi ushbu guruhlar Afg'onistonda Tolibon qo'l ostida boshpana topsa, bundan ham ko'proq muammoli vaziyatga tushib qolishlarini hisobga olishlari zarurligini anglab yetishmoqda. Shu munosabat bilan Saudiya Arabistoni ham, BAA ham barcha mintaqadagi terroristik guruhlar faoliyati va kuchayib borayotgan Eron ta'siri xavfi ostida qolishini hisobga olgan holda, avvalgi G'ani hukumatini afzal ko'rgan bo'lar edi. BAA esa Ashraf G'aniga siyosiy boshpana berdi, bu uning Afg'onistonning sobiq hukumat amaldorlari bilan yaqin aloqalari mavjudligini bilvosita anglatadi. Chunki ularning aksariyati BAAning daromadli real davlat sektoriga sarmoya kiritgan edi. Ushbu o'zaro aloqalarga qaramay, Afg'onistonning BAA uchun strategik ahamiyati ancha cheklangan. Shuning uchun BAA Tolibon bilan u qadar zudlik bilan aloqa qilmasligi mumkin. Biroq, agar Qatar mamlakatda yangi siyosiy tuzumning shakllanishiga ta'sir o'tkaza olsa va undan siyosiy daromad olishi mumkin bo'lsa, bu vaziyat o'zgarishi mumkin.

Ijtimoiy liberallashtirish darajasidan oldinga siljigan Saudiya Arabistonining hozirgi rahbariyati, Tolibon hukumati bilan ziddiyatga tushib qoladi (2009-yildan).

¹⁵ <https://agsiw.org/with-taliban-takeover-gulf-states-maneuver-in-afghanistan/>

Biroq Saudiya Arabistonining islom olamining markazi sifatidagi diniy obro'si va uning barcha afg'on guruhlari orasida saqlanib qolgan hurmati yoki ta'siri oxir-oqibat qirollikni birodar musulmon davlatida kattaroq rol o'ynashga undashi mumkin. O'tgan 10 yil ichida, go'yoki 2009-yilda Saudiya Arabistoni Tolibon bilan aloqalarini to'xtatganidan beri, Eron Tolibon bilan neytral munosabatlarni o'rnatgan hamda mahalliy qo'mondonlarini qurol-yarog' bilan ta'minlagan va Tolibon rahbariyatiga mezbonlik qilgan. 2015-yilda Afg'onistonning g'arbiy va janubidagi ayrim Tolibon guruhlari harakat rahbariyatiga qarshi qo'zg'olon ko'targan bo'lsa ham, Eron hamon Tolibon harakatining markaziy rahbariyatiga sodiq qolib qo'llab-quvvatlagan edi. Qolaversa, Islom inqilobi qo'riqchilari korpusining Quds kuchlari qo'mondoni brigada generali Ismoil Qaani afg'on mutaxassisi bo'lib, Tolibon bilan bu aloqalarning rivojlanishida asosiy rol bo'lib xizmat qilgan edi.¹⁶

Shunga qaramay, Ar-Riyod Tolibonga nisbatan eng kuchli "kartalar"dan birini saqlab qoladi. Ya'ni Tolibon o'zining diniy ma'lumotlaridan kelib chiqqan holda Qirollik bilan to'g'ridan-to'g'ri yoki bilvosita diplomatik aloqalarsiz afg'onlarning Saudiya Arabistoniga haj yoki umra ziyoratlariga borishlari qiyin bo'lishi mumkin. Aynan mana shu omil Tolibonning Saudiya Arabistoniga nisbatan yumshoqlik bilan siyosat olib borishga undaydi.

Fors ko'rfazi Arab davlatlari orasida Qatar, ehtimol, Afg'onistondagi eng muhim aktor va eng ko'p mablag' to'plangan davlat hisoblanadi. Chunki Qatar rahbariyati Tolibon rahbariyati bilan yillar davomida shakllangan ikki tomonlama ishonch va hurmatga asoslangan aloqalari, shuningdek, asosan Tolibon-AQSh muzokaralarining mezbon va yordamchisi sifatida betarafligi tufayli Qatar Afg'oniston masalasida diplomatik markaz sifatida harakat qilishi mumkin.

Afg'onistondagi inqirozli vaziyat va afg'on muammosiga Fors ko'rfazi Arab davlatlarining e'tibor qaratishi, Toliblarning ikkinchi bor hokimiyatni qo'lga kiritgandan so'ng yana namoyon bo'la boshladi. Qatar, BAA, Quvayt va Bahrayn Afg'onistondan evakuatsiya qilingan minglab odamlarni qabul qildi. Bundan tashqari BAA allaqachon gumanitar yordam ko'rsatish majburiyatining bir qismi sifatida [tibbiy va oziq-ovqat yordamini yuborgan edi](#). Chet [el yordami sifatida](#) Fors ko'rfazi yetakchilari mamlakat taraqqiyot byudjetining asosiy yo'naltiriluvchi tarkibiy qismini tashkil etuvchi sog'liqni saqlash infratuzilmasini yaxshilashga yordam berishdan tashqari, Afg'onistondagi rivojlanish loyihalarini qo'llab-quvvatlash uchun o'zlarining muhim moliyaviy imkoniyatlaridan foydalanishlari mumkin. Bu muqarrar ravishda Afg'onistondagi o'z siyosiy kapitalini shuningdek, Kobuldagi Tolibon hukumatini ochiq tan olish yoki afg'on xalqiga to'g'ridan-to'g'ri yordam ko'rsatish imkoniyatiga ega bo'lmagan G'arbdagi ittifoqchilarini ham siyosiy

¹⁶ <https://www.rferl.org/a/iran-s-new-quds-force-leader-has-a-long-history-with-afghanistan/30379354.html>

ro'lini oshiradi. Fors ko'rfazi Arab davlatlari, shuningdek, xorijiy pul o'tkazmalari Afg'oniston iqtisodiyotini barqaror ushlab turishda muhim rol o'ynaydigan ko'p sonli afg'on muhojirlarining vatani bo'lib qolmoqda. Lekin hali hanuzgacha [Afg'oniston mamlakat moliyaviy aktivlarining](#) eng muhim qismi sifatida iqtisodiy tanazzul yoqasida qolmoqda. Chunki Qo'shma Shtatlar tomonidan Afg'onistonning sobiq hukumatiga tegishli aktivlar muzlatilgan va Jahon banki hamda Xalqaro valyuta jamg'armasi tomonidan moliyaviy yordam to'xtatilgan. Hatto Tolibon rahbari Haybatulloh Oxundzoda tomonidan Afg'onistonda narkotik moddalar yetishtirish, ishlab chiqarish va sotishni taqiqlaydigan tegishli farmon e'lon qilingan bo'lsada,¹⁷ zarur xorijiy moliyaviy yordam va donorlarsiz, giyohvand moddalar ishlab chiqarish va savdosi keskin o'sishi mumkin.

Samarali boshqaruvning yo'qligi esa ekstremistik guruhlar uchun keng imkoniyatlar yaratib, mintaqaviy va global zo'rvonlik tahdidini kuchaytirishi mumkin. Shuning uchun ham Fors ko'rfazi Arab davlatlari yana bir bor afg'on muammosiga jiddiy e'tibor qaratishlari lozim.

XULOSA

Hozirgi kunda AQSh qo'shinlari Afg'onistondan chiqib ketganidan so'ng, Fors ko'rfazidagi uchta asosiy rol o'ynovchi davlatlar ya'ni Qatar, Saudiya Arabistoni va Birlashgan Arab Amirliklari bundan keying voqealar rivojini hamda oqibatlarini diqqat bilan kuzatmoqda - ularning har biri Qo'shma Shtatlar bilan munosabatlarida nimaga erishishi (yoki yo'qotishi) mumkinligini hisoblab chiqadi. Tolibon hokimiyatining qayta tiklanishi hamda AQShning Afg'onistondan chiqishi Fors ko'rfazi Arab davlatlarining mintaqada ko'proq ishtirok etishi uchun o'ziga xos siyosiy maydon qoldirishi mumkin.

[Fors ko'rfazidagi arab davlatlari Afg'onistondagi vaziyatga](#) o'zlarining manfaatlari yuzasidan fikr bildirmoqda. Masalan, Saudiya Arabistoni Afg'onistonda Tolibon harakati kuchayganiga munosabat bildirar ekan, Tashqi ishlar vazirligi o'z bayonotida Afg'onistondagi mavjud voqealarni diqqat bilan kuzatib borayotganini va bu mamlakatdagi vaziyatning barqaror bo'lishiga umid qilishini bildirdi. Ayni vaqtda Saudiya hukumati Afg'oniston xalqini va ularning hech qanday aralashuvsiz o'zlari qaror qilgan tanlovlarini qo'llab-quvvatlashini yana bir bor tasdiqlashini hamda shu bilan birga, Saudiya Arabistonining BMTdagi doimiy vakili Abdul Aziz al-Vasil Xavfsizlik kengashi yig'ilishida Tashqi ishlar vazirligining pozitsiyasini yana bir bor ta'kidlab, "Saudiya Arabistoni inson huquqlarini himoya qilish va hurmat qilishni kuchaytiruvchi tinchlik sa'y-harakatlarini qo'llab-quvvatlashini" qo'shimcha qildi.¹⁸

¹⁷ رهبر طالبان کشت خشکاش و تولید و مصرف مواد مخدر را در افغانستان ممنوع کرد <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-60972994>

¹⁸ فارس از وضعیت افغانستان خوشحال هستند؟ کشورهای عربی حاشیه خلیج: [https://www.khabaronline.ir/amp/1551538/%20%D8%AE%D8%A8%D8%B1%D8%A2%D9%86%D9%84%D8%A7%DB%8C%D9%86%20\(https://www.khabaronline.ir/amp/1551538/\)](https://www.khabaronline.ir/amp/1551538/%20%D8%AE%D8%A8%D8%B1%D8%A2%D9%86%D9%84%D8%A7%DB%8C%D9%86%20(https://www.khabaronline.ir/amp/1551538/))

Quvayt hukumati Afg‘onistondagi voqealarga ehtiyotkorona munosabatda bo‘ldi va Tashqi ishlar vazirligi bayonotida “Afg‘onistonning do‘st mamlakatidagi vaziyatni yaqindan kuzatib borishini” bildirdi. Vazirlik afg‘on tomonini “qon to‘kilishini oldini olish uchun maksimal darajada vazminlik ko‘rsatishga” chaqirdi.

Quvayt Tashqi ishlar vazirligi, shuningdek, “tinch aholini to‘liq himoya qilish va adashgan diplomatlar va chet el fuqarolarini xavfsiz evakuatsiya qilishga” tayyorligini namoyish etdi.¹⁹ Ammo Bahrayn hukumati Tolibon Afg‘onistonni o‘z nazoratiga olganidan keyin Fors ko‘rfazi hamkorlik kengashining amaldagi raisi sifatida Afg‘onistondagi vaziyat yuzasidan Fors ko‘rfazidagi boshqa arab davlatlari bilan maslahatlashuvlar o‘tkazishini ma‘lum qildi.²⁰ Shuni ta‘kidlash joizki, Afg‘onistondagi voqealar va Tolibonning kuchayishi haqida hali rasmiy pozitsiyani egallamagan Ummon sultonligi ham bor. Sultonlikning rasmiy pozitsiyasini hozircha oshkor etmaganligi yoki qo‘shirnoq ichida etaolmayotganligini bir tarafdin anglab olish qiyin emas.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES)

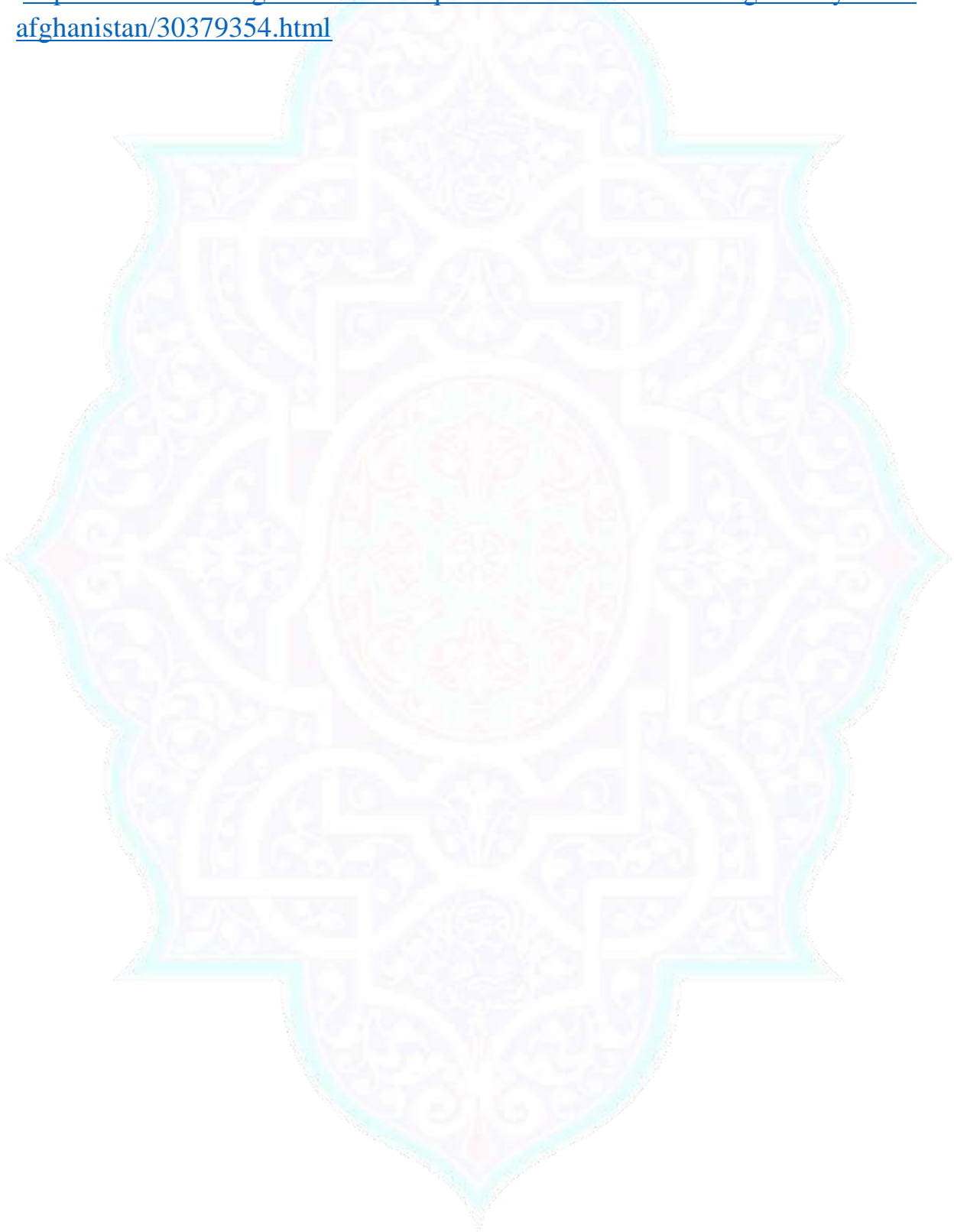
1. Mannonov Abdurahim Mutalovich, Abdullayev Nodir Abdulhayevich, Rashidov Rustam Rasulovich “Afg‘oniston tarixi” Toshkent 2018. 211 bet
2. [Haizam Amirah Fernández](#). International Relations of the Gulf: Interests, Alliances, Dilemmas and Paradoxes (ARI) 2011, p. 81-84
3. *Е.С. Мелкумян*. Регион персидского залива в мировой политике: история и современность. Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского, 2015, № 3. Ст 86
4. Вахрушев В.В. Национально-освободительное движение против неокOLONIALИЗМА. М., 1986, с.86.
5. Шарипов У.З. Персидский залив: Обострение политической и военной ситуации и международных отношений в конце XX - начале XXI вв. Москва 2010. ст 54
6. به رویکرد کشورهای منطقه خلیج فارس و رسانه‌های عربی به تحریف نام خلیج فارس. محمدسعید شفیعی Interbational conference on Research in science and technology. Berlin Germany, 2016. p 6
7. رهبر طالبان کشت خشخاش و تولید و مصرف مواد مخدر را در افغانستان ممنوع کرد. <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-60972994>
8. Bahrain News Agency: <https://www.bna.bh/en/BahrainsupportspeaceeffortsinAfghanistan.aspx?cms=q8FmFJgiscL2fwIzON1%2BDuAUSN7hmhaKKGMgFtMVHmE%3D>

¹⁹ O‘zbekiston Resublikasi Tashqi ishlar vazirligiga kelib tushgan xatdan namuna.

²⁰ فارس از وضعیت افغانستان خوشحال هستند؟ کشورهای عربی حاشیه خلیج

[https://www.khabaronline.ir/amp/1551538/%20%D8%AE%D8%A8%D8%B1%D8%A2%D9%86%D9%84%D8%A7%DB%8C%D9%86%20\(https://www.khabaronline.ir/amp/1551538/\)](https://www.khabaronline.ir/amp/1551538/%20%D8%AE%D8%A8%D8%B1%D8%A2%D9%86%D9%84%D8%A7%DB%8C%D9%86%20(https://www.khabaronline.ir/amp/1551538/))

9. <https://agsiw.org/with-taliban-takeover-gulf-states-maneuver-in-afghanistan/>
10. <https://www.realinstitutoelcano.org/en/analyses/international-relations-of-the-gulf-interests-alliances-dilemmas-and-paradoxes-ari/>
11. <https://www.bbc.com/news/stories-50852379>
12. <https://www.rferl.org/a/iran-s-new-quds-force-leader-has-a-long-history-with-afghanistan/30379354.html>

XX ASRDA SHIMOLIY AFG‘ONISTONGA O‘ZBEK VA BOSHQA TURKIY QABILALARNING MIGRATSIYASI*Nurislom Axmadjonov**Toshkent davlat shaqrshunoslik universiteti magistranti***ANNOTATSIYA**

Ushbu maqolada afg‘on XX asrda Shimoliy Afg‘onistonga o‘zbek va boshqa turkiy qabilalarning migratsiyasi kabi masalalar tadqiqot obyekti sifatida tadqiq etildi. O‘z navbatida, Shimoliy Afg‘oniston hududida joylashgan bir necha ming yillik tarixiy ahamiyatga ega me‘moriy yodgorliklarning haqiqiy meroschisi va ma‘naviy egasi Afg‘onistonda yashayotgan hozirgi o‘zbek millatidir. Shu jihatdan, Afg‘onistondagi o‘zbeklar soni, qanchalik kamaytirilib ko‘rsatilmasin, yetti-sakkiz milliondan oshib ketganligi ko‘pchilik mutaxassislarga ma‘lum.

Tayanch so‘zlar: Afg‘oniston, afg‘on o‘zbeklari, migratsiya, ko‘chishlar.

MIGRATION OF UZBEK AND OTHER TURKISH TRIBES TO NORTHERN AFGHANISTAN IN THE 20TH CENTURY**ABSTRACT**

In this article, issues such as the migration of Uzbek and other Turkic tribes to Northern Afghanistan in the 20th century were studied as an object of research. On the other hand, the true heir and spiritual owner of several thousand-year-old architectural monuments located in the territory of Northern Afghanistan is the current Uzbek nation living in Afghanistan. In this regard, it is known to many experts that the number of Uzbeks in Afghanistan, no matter how much it is reduced, exceeds seven to eight million.

Key words: Afghanistan, afghan uzbeks, migration, displacements

KIRISH

O‘zbek millati o‘z ona-yurti va ajdodlari hurmati vataniga mustahkam bog‘langan, uning muqaddas tuprog‘ini e‘zozlaydigan xalq ekani butun dunyoga ma‘lum. Mustabid Sovet tuzumi davridagi noinsoniy siyosat mislsiz qatag‘onlar va qonunsizliklarning salbiy oqibatlaridan biri millionlab vatandoshlarimizning xorijiy mamlakatlarga o‘tib muhojirlikda yashashlariga majbur qilingan edi. 1917-yilda bosh ko‘targan bolshevizm balosi, u tufayli kelib chiqqan mislsiz qirg‘in-barotlar, milliy urf-odat an‘analarimizni oyoq osti qilinishi, masjid va madrasalarimizni yondirilishi, ”oziq-ovqat razvedkasi” siyosati, ikki bosqichda o‘tkazilgan “yer-suv islohoti” va

qishloq xo'jaligini jamoatlashtirish davrida "quloq" qilish siyosati kabilar tufayli o'zbeklarning bir qismi Afg'onistonga va Sharqiy Turkiston(XXR)ga o'tib ketdilar. Turkistonliklar bir xil qo'riqlanmaydigan Amudaryo orqali qo'lbola qayiq va gupsarlarda qo'shni Afg'oniston hududiga o'tdilar.¹

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Afg'oniston o'zbeklari ikki guruhga bo'linib, mahalliy o'zbeklar va muhojir o'zbeklar sifatida tarixan tarkib topgan bo'lib, ular o'rtasida o'ziga xos millatdoshlik munosabatlari o'rnatilgan. Afg'onistonga turkiy qavmlar asosan tarixning uch bosqichi davrida ko'chib o'tgan bo'lib, birinchi to'lqin V-VI asrlarda ya'ni Turk xoqonligi davrida, ikkinchi bor ko'chishjarayoni XIV – XV asrlarda, Amir Temur va temuriylar davrida yuz bergan bo'lsa, uchinchi bosqich, Shayboniylar hukmronligi davriga, XVI-XVII asrlarga to'g'ri keladi.

O'zbeklar bugungi kunda Afg'oniston shimolida Maymanadan Badaxshongacha bo'lgan hudud hamda Solang dovonining berigi tarafida joylashgandir.² Shimoliy Afg'oniston ikki mintaqa-Turkiston va Qatag'an mintaqalaridan iborat. Turkiston mintaqasiga – Faryob, Juzjon, Saripul, Balx va Samangon viloyatlari; Qatag'an mintaqasiga – Bag'lon, Qunduz, Taxor va Badaxshon viloyatlari kiradi. Tarixiy ma'lumotlardan ma'lumki, Shimoliy Afg'oniston hududida qadimgi tosh asridan buyon Qora Kamar darasi hududida insoniyat ajdodlari yashab kelgan. Bu hududlar qadimdan insoniyat taraqqiyot o'choqlaridan biri sifatida yuzaga kelgan. Sovet hukumatining zo'ravonlik siyosatidan jabr ko'rgan va muhojirlikka mahkum etilgan o'zbeklar ikkinchi vatan sifatida avvalo Sharq mamlakatlarini tanladilar. Afg'oniston, Xitoy, Eron kabi mamlakatlar muhojir o'zbeklarning ilk yashagan davlatlari bo'lib, yer yuziga ular ushbu hududlardan tarqalgan. O'zbek diasporasining ushbu davlatlarda vujudga kelishi quyidagi omillar bilan bog'liq: ular chegaradosh va qo'shni davlatlar bo'lib, turkiyzabon xalqlar bilan qadim zamonlardan buyon iqtisodiy, savdo-sotiq, elchilik hamda madaniy aloqalarda bo'lishgan. Afg'oniston va Sharqiy Turkistonda yashagan xalqlar o'zbeklar singari asosan islom dinining sunniy mazhabiga e'tiqod qiladilar. Ushbu xalqlarning milliy urf-odatlar va an'analari, tabiiy sharoiti bir-biriga yaqindir. Yana bir omil Turkiston-Afg'oniston, Turkiston-Xitoy chegaralari uzoq masofalarga cho'zilganligi va o'sha paytlarda mazkur chegaralarning bo'sh qo'riqlanganligidir.

Ayniqsa, turkman sahrolari va Amudaryo sohillari bo'ylab cho'zilib ketgan afg'on chegarasini o'sha davrlarda qat'iy nazorat qilish imkoni yo'q edi.³ Amudaryoning sayoz, kechuvga qulay o'zanlari himoyasidan o'ta oladigan qalin

¹ N. Abdulxakimova. Muhojir o'zbeklar qismati tarixidan. Sherobod gazetasi. 04.12. 2015-y.

² Balx Universiteti professori, tibbiyot fanlari doktori Abdulla Darmonning guvohlik berishicha Afg'onistonda turkiy xalqlar 8mln ni tashkil etib, shundan 5,5mln o'zbeklardir (2010-yi hisobida)

³ Ergashev. J.YU. Shimoliy Afg'oniston o'zbekalari: tarix va hozirgi zamon. (Magistrlik dissertatsiya) BDU. Buxoro. 12-13b

to‘qayzorlaridan foydalanib o‘n minglab o‘zbeklar qo‘shni Afg‘oniston davlati sarhadlariga o‘tib ketganlar. Demak, bu o‘rinda nafaqat geosiyosiy, qolaversa tabiiy omilni ham hisobga olish kerak. Afg‘onistonning shimoliy hududlarida o‘zbek va turkmanlar istiqomat qilib kelganligi bilan bog‘liq tarixiy omilni ham qayd qilish zarur. Yuz minglab turkmanlarning Eron Xurosoniga o‘tishi ko‘p jihatdan tarixiy omilga bog‘liq. Muhojir o‘zbeklar asosan Sharq mamlakatlarida istiqomat qilishlariga sabab bo‘lgan yana bir omil ushbu davlatlardagi hukumatlarining ularga bo‘lgan munosabati bilan bir qadar bog‘liqdir. Sharqona axloq qoidalaridan kelib chiqqan ayrim hukumat rahbarlari muhojir o‘zbeklarga yumshoqroq munosabatda bo‘ldilar.

Afg‘onistonda XX asr 20- yillarida bir qator o‘zbek muhojirlari uchun nafaqalar belgilangan. Muhojir o‘zbeklarning ba‘zilari sarmoyalari hisobiga dehqonchilik qilish uchun yer, chorva mollarini boqish uchun esa yaylovlarni sotib olishgan. Turkiston muhojirlari qo‘shni afg‘onlarga gilam to‘qishni o‘rgatib, Shimoliy Afg‘onistonda qorako‘lchilikni taraqqiy qildirishda muhim rol o‘ynagan. Hatto Qunduz (Afg‘oniston) shahrida ular o‘zlarining “Spinzar” (Oq oltin) nomli paxta yetishtirish va sotish ishlarini bajaradigan birlashmalariga asos solganlar. Afg‘oniston va Sharqiy Turkistonga o‘tib olish uchun vatandoshlarimiz ozmuncha mashaqqat chekishmagan. O‘ttiz sakkiz kunlik chaqaloqlik paytida ota-bobolari yurti Marg‘ilonni (Farg‘ona viloyati) tark etgan muhojir o‘zbek Sobir Sayhonlining xotirlashicha, “Biz (muxojir) o‘n bir kun yo‘l yurib, ming mashaqqatlar bilan turkman cho‘llari orqali Amudaryo sohiliga yetib keldik. Uch kun davomida qo‘shni davlat: Afg‘onistonga o‘tkazib qo‘yishga va‘da bergan turkman yo‘lboshchilarini kutib yashirinib yotdik, salkam yarim oy davomida azob-uqubatlar bilan Afg‘onistonga o‘tib oldik”.⁴ Shuningdek, AQShlik muhojir o‘zbek G‘iyosiddin Nasafiy va uning oilasi 1931- yilda Kasbi qishlog‘idan (Qashqadaryo viloyati) chiqishib, o‘n yetti kun yo‘l yurib Amudaryo sohillariga yetib kelishgan. Ularni ko‘manchi turkmanlar katta miqdordagi pul to‘lovi evaziga Afg‘onistonning Andxo‘y shahriga o‘tkazib qo‘yishgan.⁵

Birgina Amir Olimxon 1921-yil 4-martda Sharqiy Buxoroning Ko‘lob viloyati hududiga qarashli Vaxsh daryosining Chubek irmog‘idan yuz minglab kishilarni Afg‘onistonga o‘zi bilan ergashtirib o‘tgan.⁶ Amir Olimxon Rustoq, Qatag‘on yo‘nalishi orqali Kobulga yetib keladi. U bilan birga chegaradan o‘tgan minglab o‘zbek, tojik, turkmanlar Afg‘onistonning Balx, Mozori Sharif, Jurjon, Faryob, Samangan, Xonabod, Qunduz, Tohar, Badaxshon, Kobul, Qandahor, Hirot, Paktiyo, Nangarhor viloyatlari va shaharlari bo‘ylab tarqalib ketadilar.⁷

⁴ O‘zbekiston adabiyoti va san‘ati. 1992-yil 15-may; Sobir Sayhonli. Adashganlar qismati(qissa). - T. Cho‘lpon. 1995. –B -47-49.

⁵ Abdulla M. Oltmish yillar so‘ng //O‘zbek adabiyoti va san‘ati. 1992 yil 7 avgust.

⁶ Amir Sayyid Olimxon. Buxoro xalqining hasratli tarixi. -T:Fan, 1991. –B.17

⁷ Абдуллаев К.Н. Из истории Бухарской послереволюционной эмиграции (к историографии проблемы) Общественные науки в Узбекистане. 1990 . 04. С-50

Amir Olimxon va uning hamroxlari avval Husayn Kavt va Hoshimxon, bir yildan so'ng esa Murodbegi qal'asi bog'ida yashaydilar. Afg'oniston poytaxti Kobuldan 11 km uzoqlikda joylashgan Fauh bog'i amirning so'nggi qarorgohi bo'lgan.⁸ 1923-yilning yozida BXSР hukumatining qarori bilan amir Said Olimxonning onalari To'raoyim, Shamsiyaoyim, To'tioyim, qizlari Hosiyatxon, Saodatoy, zavjalari Muharramoyim, Musharrafoyim, Muborakoyim, Xursandoyim, amakilari Muhammad Siddiq Muzaffarxon o'g'li, Mir Nosir Muzaffarxon o'g'li, Mir Abdul Azimxon Muzaffarxon o'g'li, singlisi Shohoy, tuqqan onasi Davlat Baxt va boshqa yaqin qarindoshlari o'z ixtiyoriga ko'ra Afg'onistonga yuborildi.⁹

Amir Olimxon sovet hokimiyatining talabi bilan uy qamog'ida saqlangan, ayniqsa, "Yosh afg'onlar" hukumati davrida afg'on-sovet munosabatlari va o'zaro diplomatik aloqalar yaxshi bo'lganligi uchun amir Fatuh qal'asidan chiqqan taqdirda ham Kobuldan 11 km uzoqlikdagimasofaga borishi mumkin emasdi. Yoz va qish fasllarida u Pag'mon yoki Jalolobodga bormoqchi bo'lsa, avval bu to'g'rida afg'on hukumatini ogoh qilib ruxsat olardi.¹⁰ Xatto, Afg'oniston mustaqillik bayrami Pag'monda o'tkazilganida (1923-yi) milliy kiyimda tashrif buyurgan amir ichkariga qo'yilmagan edi. Dastlab amir Olimxon afg'on hukumatidan 11 ming rupiy miqdorida nafaqa olgan. 1925-yil o'rtalarida amir Afg'oniston hukumatidan 14 ming rupiy maosh olib turardi.¹¹ 1918-1922-yillarda "bosmachi" yo'l boshchilari bilan Afg'oniston chegarasidan o'tgan 1 million atrofidagi turkistonliklar ushbu mamlakat hududlari bo'ylab tarqalib ketdilar.¹² Farg'ona vodiysidan besh yillik urushdan so'ng aka-uka Shermuhammadbek va Nurmuhammedbeklar 1923-yilning boshida Afg'onistonga o'tib ketishdi. 1923-yilning yozida Nurmuhammadbekning Farg'onaga o'tib harbiy harakatlardagi ishtiroki muvaffaqiyatsizlikka uchraganidan so'ng, aka-ukalar umrbod muhojirlikda yashashdi.¹³

Afg'oniston hukumati Shermuhammadbek va Nurmuhammadbeklarga siyosiy boshpana berdi. Ba'zi ma'lumotlarda Shermuhammadbek 1923-yil oktyabrda 140 kishilik askari bilan Peshovar (Hindiston) ga ketganligi qayd qilinadi. U Hindistondagi Angliya hukumati vakillari bilan muzokalar olib borishga harakat qiladi. Biroq Angliya hukumati unga yordam berishni istamadi. 1924-yil 17-martda Afg'onistonga qaytgan Shermuhammadbekga afg'on hukumati tomonidan 500 afg'on rupiyasi miqdorida nafaqa belgilanadi.¹⁴ 1930-yillar boshida Shermuhammadbek va

⁸ Sayyid Mansur Olimiy. Buxoro-Turkiston beshigi. –Buxoro, 2004.-B.86-89

⁹ Rajabov Q. Yurt diydoriga talpinib//O'zbekiston ovozi. 1996 yil 15 avgust.

¹⁰ Sayyid Mansur Olimiy. Buxoro-Turkiston beshigi.- Buxoro. 2004 yil. –B.91

¹¹ Бойко. В.С. Среднеазиатская эмиграции в Афганистане в 20-е , начело 30-х годов XX века.// О'zbekiston tarixi.2004. 03. B-26.

¹² Prof Dr Ahat Andrican Turkiston mucadelesi. –S. 191.

¹³ Rajabov Q. G'olib armiyaning qora ishlari. // Sharq yulduzi, 1998, №6, -B. 168

¹⁴ Абдуллаев К.Н. Из истории Бухарской послереволюционной эмиграции (к истографии проблемы) Общественные науки в Узбекистане. 1990 . 04. С-54

Nurmuhammadbeklar Kobul atrofidagi shaharlardan biri Chorikor yaqinida yer olib dehqonchilik qilishgan. 1930-yillarda turkistonlik muhojirlarga afg'on hukumatining talabi va tazyiqi bilan mislsiz jabr-zulm o'tkazildi. Afg'oniston shohi Nodirshoh hukumronligi davrida (1929-1933 yillar) berilgan ayrim imtiyozlar, ya'ni sobiq qo'rboshilarni taqib qilmaslik, yer olish huquqi va uch yilgacha soliqlardan ozod qilish, yashash joyini erkin tanlash kabilar tezda bekor qilindi. 1930-1939-yillarda afg'on hukumati buyrug'i bilan muhojir o'zbeklarning katta qismi Afg'onistonning yashash sharoiti og'ir bo'lgan, o'ta issiq, tinimsiz garmsel esib turadigan ichimlik suvi muammo hisoblangan markazi Lashkargoh bo'lgan Helmand viloyatiga ko'chirildi. Helmanddagi issiq 50-70 darajagacha bo'lib, ko'plab kishilarni nobud bo'lishiga, ayniqsa keksalar va bolalar ochlik va turli kasalliklardan o'lib ketishiga sabab bo'lgan.¹⁵

XX asrning 70-yillarida oxiri va 80-yillarining boshlarida Afg'onistonda 1,5 million, Turkiyada 20 ming, Pokiston va Hindistonda 6 ming, Suriya va Misr Arab Respublikasida 37 ming, AQSh da 2 mingdan ortiq o'zbek, hamda uncha katta bo'lmagan o'zbek jamoalari Germaniya, Italiya, Fransiya, Avstriya, Daniya va Gollandiyada istiqomat qilishi qayd etiladi. ¹⁶“Komsomley Uzbekistana” ro'znomasi xabaricha: “aniq bo'lmagan ma'lumotlarga ko'ra xorijda 3 millionga yaqin o'zbeklar yashaydilar ulardan 2 millioni o'zbekistonlik o'zbeklardir”.¹⁷“Vatan” jamiyat raisining sobiq muovini ma'lumotiga ko'ra, xorijlik o'zbeklar soni 3 million kishi atrofida. Xorijda yashovchi o'zbeklarning hozirgi zamon etnik madaniy jarayonlari mavzusida maxsus tadqiqot olib borgan faylasuf olim X. Sanoqulov “hozirgi vaqtda Afg'oniston, Saudiya Arabistoni, Xitoy, Eron, Turkiya, AQSh, Hindistonda 5milliondan ortiq o'zbeklar yashamoqda”¹⁸ - deb ma'lumot beradi.

Sharqshunos olim H. Hoshimbekov xorij olimlarining ma'lumotlariga tayanib Shimoliy Afg'onistonda 1921- yilda 800 ming, 1960- yilda 1,2million, 1986- yilda 1,5 -1,6 million atrofida o'zbeklar yashaganligi bilan bog'liq raqamlarni keltiradi. Yuqoridagi raqamlar Afg'onistonning Maymana, Mozori Sharif, Balx, Shibirg'on, Xonobod, Qunduz, Toshqo'rg'on, Mukri viloyatlaridagi o'zbeklarga tegishlidir.¹⁹

Demak, muhojir o'zbeklarning umumiy soni yuqoridagi ma'lumotlarda turlicha berilib, bir-biridan farq qiluvchi raqamlarda ifodalangan. Respublika tarixchi olimlarining asarlarida ham 1917-1930-yillarda muhojirlikka mahkum etilgan o'zbeklar soni bilan bog'liq ma'lumotlar berilgan. “1917-1934-yillarda xorijga o'tib

¹⁵Orif Usmon. Bodi sabolardan kutilgan mujda. // Muloqot. 1991. №8. –B. 55-59

¹⁶Xoshimbekov. X. Узбеки северного Авганистана. –M.1994. –S.12-13

¹⁷ShamsutdinovR. Qishloqfojeasi: jamoalashtirish, quloqlashtirish, surgun (O'rtaOsiyo respublikalari misolida) –T : Sharq. 2003. – b.328

¹⁸ Rajabov Q. Xaydarov M. Turkiston tarixi (1917-1924 y). T. 2002.-B.40

¹⁹ Rahimboboyeva Z. Vatan, vatanparvar, vatanjudo. // Xalq so'zi. 1991 yil 17 yanvar.

ketganlarning soni 900 ming kishini tashkil qilgan”.²⁰ Ikkinchi ma’lumotda yuqoridagi tarixiy davrda Turkistondan 1,5 million kishi muhojirlikka ketganligi qayd qilinadi.²¹ Q. Rajabovning fikricha, 1920-1924-yillarda birgina Buxoro Respublikasi hududidan “ayrim ma’lumotlarga ko‘ra 400 ming kishi xorijga ketishga majbur bo‘lganligi”, 1918-1924-yillarda 1 mln o‘zbek muhojirlikka ketganligi aytiladi. Tadqiqotchi K. N. Abdullayev 1921- yil bahorida Buxoro amiri Said Olimxon bilan birga Amudaryodan Afg‘oniston qirg‘og‘iga 50 ming oila, 200 ming o‘zbek va tojiklar o‘tib ketganligini yozadi. Ular Kobul, Qandahor, Samangon, Balx, Juzjon, Qunduz, Saripul (Afg‘oniston), Makka, Madina, Toif, Jidda, Ar-Riyod (Saudiya Arabistoni), Istanbul, Adana, Anqara, Izmir (Turkiya Respublikasi), Yorkent, Xo‘tan, Chuguchak, Urumchi, Qoshg‘ar, G‘ulja (XXP); Damashq (SAR), Karachi, Lohar, Ravalpindi, Peshovar (Pokiston), Omon, Irbid (Iordaniya), Bombay, Dehli (Hindiston), Nyu-York, Vashington, Filadelfiya, Chikago, Los-Anjeles, San-Fransisko, Pensilvaniya (AQSh), Melburi, Sidney, Adelaida (Avstriya), London (Angliya), Myunxen, Kyoli, Dyusseldorf (Germaniya) va boshqa jahonga mashhur shaharlarda yashaydilar.²² Muhojir o‘zbeklarning umumiy hamda alohida olingan mamlakatlardagi soni haqida hal qiluvchi aniq raqamlarni aytish uchun, eng avvalo, har bir mamlakatdagi o‘zbeklar hayotini yorituvchi tarixiy tadqiqotlar, asarlar, maqolalar yozilishi kerak. Ikkinchidan esa, muhojir o‘zbeklar bilan O‘zbekiston munosabatlarini yo‘lga qo‘yishda ijobiy ishlar qilayotgan respublikadagi turli davlat va jamoat tashkilotlarining hamkorlikdagi faoliyati zarur. Sovet hukumati yillarida xorijga o‘tib ketishga majbur bo‘lgan o‘zbeklar, jumladan, boshqa O‘rta Osiyo xalqlari (qirg‘iz, turkman, qozoq, qoraqalpoq, tojik) muhojir bo‘lgunga qadar turli-tuman ijtimoiy mavqelarda turganlar. Muhojirlikning dastlabki tarixiy to‘lqini ro‘y bergan 1917-1924-yillarda Afg‘oniston, Sharqiy Turkiston (XXP) va Eron Xurosoniga ko‘chgan o‘zbeklar muhojirlikda ham o‘z yurtlaridagi ijtimoiy mavqelarini imkon qadar saqlab qolishga xarakat qilganlar.²³ Buxoro amirligining so‘nggi hukmdori Amir Olimxon bilan birga 1921-yil bahorida Afg‘oniston yeriga uning yuzlab amaldor va a‘yonlari, beklari, savdogar va yirik yer mulk egalari, dehqon va chorvadorlar, batrak va xizmatchilar o‘tib ketdi. O‘sha tarixiy vaziyatda Shimoliy Afg‘oniston viloyatlarida istiqomat qiluvchi mahalliy o‘zbeklarning asosiy qismi dehqonchilik va chorvachilik bilan mashg‘ul bo‘lgan.²⁴

Birlashgan Millatlar Tashkilotining Qochqinlar bo‘yicha Oliy komissarligi rasmiy saytida “Xavf ostida bo‘lgan ozchiliklar” loyihasining nashriga ko‘ra, o‘zbeklar XVI asrda Markaziy Osiyo bo‘ylab turkiy xalqlarning bosqinlari paytida bu hududga

²⁰ “Vatandosh” radiostantsiyasi joriy arxivi. 1990 yil 16 aprel. 17-yanvar eshittirishlari materiallari.

²¹ Xoshimbekov X. Узбеки северного Афганистана . –М. 1994.-S. 12-13.

²² Audrey C. Shalinsky, “Islam and Ethnicity: The Northern Afghanistan Perspective”. n.d., 72–83.

²³ Абдуллаев К. Н. Историю бухарской послереволюционной эмиграции (к историографии проблемы) // Общественные науки в Узбекистане. 1990. –С. 50.

²⁴ Xoshimbekov X. Узбеки северного Афганистана . –М. 1994.-S. 23.

ko‘chib kelgan. 1920-1930-yillarda Afg‘onistonga aholi sovetlashuv davridagi O‘rta Osiyo hududidan ko‘plab o‘zbeklar ham ko‘chib kelgan. Andrey Shalinskiy o‘sha muhojirlar Afg‘onistonda muhojirlar deb atalganini eslatib o‘tadi. Ular etnik jihatdan o‘zlarini vatanidagi Namanganliklar, Qo‘qonliklar yoki Andijonliklar kabi shahar yoki shaharlarga bog‘langan deb bilishadi. Bular shaxsiy kimligini eslatuvchi ismlarga ham qo‘shilgan.²⁵ Ikkinchi to‘lqin muhojirlarining asosan ko‘pchiligi shaharlik edi. Qishloq xo‘jaligidan tashqari to‘qimachilik va mayda hunarmandchilik bilan ham shug‘ullanganlar. Shuningdek, bugungi kunda afg‘on o‘zbek ayollari o‘zlarining gilam fabrikalari bilan mashhur. SSSRning bevosita ishtirokida kommunistik tuzum o‘rnatilgandan so‘ng, etnik guruhlar siyosati konteksti o‘zgartirildi. Agar ilgari “imtiyozlar” ga urg‘u berilgan bo‘lsa, bu safar “tenglik” asosiy o‘rinni egallaydi. Ayrim millatlar, ayniqsa, o‘zbeklar turli davriy nashrlar (masalan, “Yulduz” haftalik gazetasi), radio eshittirishlar Afg‘oniston matbuotida she‘rlar chop etish va boshqa ko‘plab nashrlar orqali o‘z tillarini qo‘llab-quvvatlash imkoniyatiga ega bo‘ldilar. Ma‘lumotlarga ko‘ra, Sovet va Afg‘oniston hukumatlarining Amudaryoning har ikki tomonidagi o‘zbeklarning mustaqillik uchun kurashishda birlashishi mumkinligidan xavotirlanishi madaniy avtonomiyaga haddan tashqari e‘tibor qaratishdan voz kechish uchun asos bo‘lgan.

1989 -yilda Sovet qo‘shinlari chiqib ketganidan so‘ng o‘zbeklar hokimiyatda mutanosib siyosiy hokimiyat va muxtoriyat uchun kurash olib bordilar. General Abdurashid Do‘stum Najibulloh rejimidan chiqib, Shimoliy viloyatlar ustidan nazorat o‘rnatmaguncha o‘zbeklarning o‘z siyosiy tashkiloti yo‘q edi. Afg‘onistonda hokimiyati o‘rnatilgandan so‘ng o‘zbeklar Tolibon rejimiga qarshi kurashgan Shimoliy ittifoq tarkibiga kirgan. Shunday qilib, tuzum qulagandan keyin o‘zbeklar Afg‘onistonning harbiy-siyosiy hayotida yanada ta’sirchan xususiyatga ega bo‘ldilar. Afg‘onistonga o‘tgan muhojir o‘zbeklarning bir qismi mahalliy o‘zbeklar kafilligi ostida o‘zlarining azaliy mashg‘uloti bilan shug‘ullanadi. Tadqiqotlarimizdan ayon bo‘ladiki, muhojir o‘zbeklarning aksariyati tijorat (kichik va o‘rta biznes) bilan shug‘ullanadi. Tijorat atamasini ular tor ma’noda, ya’ni bir joydan mol olib kelib ikkinchi joyda sotish, deb tushunmaydilar. Tijoratga dunyoning turli joylarida keng ko‘lamli savdo uyushtirish, reklama, savdo, madaniyat, ta’minot va boshqatarmoqlarni o‘z ichiga olgan muayyan faoliyat sohasi sifatida qaraydilar. Muhojir o‘zbeklar orasida tijorat va ishbilarmonlik orqali firma va kompaniyalar tashkil etib, boyib ketganlar ham bor.²⁶

O‘zbeklar orasidan o‘tgan tarixiy davr ichida oz sonli bo‘lsa-da, vazirlar, elchixonalar xodimlari, harbiy mutaxassislar, generalllar va yuqori unvondagi zobitlar

²⁵ United Nations High Commissioner for Refugees, “Assessment for Uzbeks in Afghanistan”. Refworld, 31 December 2003, <https://www.refworld.org/docid/469f3a521d.html>.

²⁶ Naby. The Uzbeks in Afghanistan. <https://www.refworld.org/docid/469f3a521d.html>.

yetishib chiqqan. Afg‘oniston hududida o‘zbek millatiga mansub bo‘lgan, siyosiy jihatdan katta nufuzga va kuchga ega shaxslar ham mavjud, ulardan eng yirigi sobiq marshal Abdulrashid Do‘stum hisoblanadi. A. Do‘stum 1954-yilda Afg‘onistonning Juzjon viloyatidagi Shibirg‘on yaqinidagi Xvaja Du Koh shahrida tug‘ilgan. U kambag‘al o‘zbek oilasidan bo‘lib, yoshligida maktabni tashlab ketishga majbur bo‘lganligi sababli juda oddiy an’anaviy ta’lim oldi. U yerdan qishloqning yirik gaz konlarida ishlay boshladi. U qobiliyatli va shiddatli harbiy rahbar ²⁷ sifatida ko‘riladi va mamlakatdagi o‘zbek jamiyati orasida juda mashhurdir. ²⁸ Ko‘pchilik tarafdorlari uni “poshsha” (posho) deb ataydilar. U Afg‘oniston milliy armiyasining sobiq marshali, “Junbush-e Milliy” siyosiy partiyasi asoschisi va rahbari. Do‘stum Sovet-Afg‘on urushi davrida kommunistik hukumatning asosiy armiyasi qo‘mondoni bo‘lgan va 2001-yilda Tolibon hukumatini ag‘darish kampaniyasida AQSh maxsus kuchlari va Markaziy razvedka boshqarmasining asosiy mahalliy ittifoqchisi edi.²⁹ U afg‘on urushlari boshidan beri eng qudratli va nom qozongan sarkardalardan biri³⁰ bo‘lib, turli urushlarda g‘oliblar tarafdori bo‘lgani bilan tanilgan.³¹ 1988-yilda prezident Muhammad Najibulloh tomonidan “Afg‘oniston Qahramoni” unvoni bilan taqdirlangan.³² Bu vaqtga kelib u o‘z mas’uliyati ostidagi mintaqadagi 45 000 askarga qo‘mondonlik qilgan. ³³

Yana bir o‘zbek millatining yetakchilaridan biri, Buxoro Xalq sovet Respublikasining (BXSR) Afg‘onistondagi elchisi bo‘lgan Hoshim Shoiq Buxoriy (Hoshim Shayx Yoqub afg‘oniyalar hukumatida va undan keyin xam 1935- yilda va davom etgan). U Afg‘oniston davlatida maorif vaziri bo‘lib ishlagan. Muhammad Jalol esa Afg‘oniston hukumatida moliya vaziri o‘rinbosari moliya vaziri (1971-1974-yillar); savdo vaziri (1974-1979-yillar) keyinchalik Babrak Karmalning birinchi hukumatida (1979-1986- yillar) savdo vaziri sifatida faoliyat olib bordi. Said Islombek Xudoyorxonov (1889-1983-yillar) 1919-1920-yillarda Afg‘onistonga muhojir bo‘lib borgan. 1920-1921-yillarda Moskvadagi (RSFSR) Afg‘oniston elchixonasida qisman elchilik qilgan, Fransiya poytaxti Parijda Afg‘oniston elchixonasida ish boshlab 1922-1960-yillar davomida, nafaqaga chiqqunga qadar Afg‘oniston davlatining Fransiya va Shveysariyadagi elchixonadagi hodimi bo‘lib ishlagan. U Afg‘oniston bilan

²⁷ Schlichte, Klaus (2009 yil 10 avgust). *"Davlatbilandavlatga qarshimi?"*

"Qurolliguruhlarining shakllanishi". *Zamonaviy xavfsizlik siyosati*. 30 (2): 246–264. doi : [10.1080/13523260903059799](https://doi.org/10.1080/13523260903059799)

²⁸ “Ot ustidagi qahramonmi yoki ommaviy qotilmi?”. PRXdan dunyo.

²⁹ Xarnden, Tobi, Birinchi qurbon: Markaziy razvedka boshqarmasining qasos olish bo‘yicha missiyasining 11-sentabrning noma’lum hikoyasi . Little, Braun, 2021. 54-bet.

³⁰ “Afg‘oniston: qudratli qo‘mondon yuqori martabali harbiy lavozimga ega bo‘ldi. Radio Free Europe/ Radio Liberty.

³¹ Partlou, Joshua (2014 yil 23 aprel). “U Afg‘onistondagi Amerikaning odami edi. Keyin vaziyat yomonlashdi. Endi Abdurrashid Do‘stum qaytib kelishi mumkin”. The Washington Post . 2018 yil 4 yanvarda olindi .

³² “Afg‘onistonni belgilaydigan jangovar qo‘mondon”. Bryus Ridelnig “Biz nima yutdik” filmidan 2001-yil 30-noyabr .

³³https://www.soc.mil/SWCS/DOTDP/AY_2007/Hwang,%20B%202007.pdf

mamlakatlari o'rtasidagi o'zaro savdo-sotiq va diplomatik aloqalarda muhim rol o'ynagan shaxsdir. Umrining so'nggi yillarini Shveysariyaning Beri shahridagi qariyalar uyida o'tkazgan, Fransiyadagi Ier-Lashez qabristoniga daft etilgan Said Islombek o'z davrini aqilli, bilimdon va dono siyosatdoni bo'lganligini fransuz temurshunos olimi L.Keren ham tasdiqlaydi. Xullas, Afg'onistondagi o'zbeklar soni haqidagi ma'lumotlar turli-tumanligi uzoq vaqt bu mamlakatda urush harakatlari davom etayotganligi hamda aholi ro'yhati o'tkazilmaganligidir. Afg'onistonda aholining milliy – etnik tarkibi xilma-xil bo'lib, bu mamlakat zaminida 20 dan ortiq elat, qabila va etnik guruhlari stiqomat qiladi. Pushtun, dari (fors-tojik)lardan keyin, uchinchi o'rinda o'zbek millatiga mansub aholi ko'p sonli bo'lib, tadqiqot qilinishicha, millatdoshlarimiz umumiy aholining 20%ni tashkil qiladi. Ularning soni haqida aniq ma'lumotlar mavjud emas. Bunga esabir qator omillar bor. Birinchidan, 30- yillardan buyon afg'on zaminida barqaror tinchlik o'rnatishning imkoni bo'lmayapti, shuningdek, aholini ro'yxatga olish o'tkazilmaydi. Ikkinchidan, o'zbeklar, bu yurtda o'zlarini "o'zbek" deb emas, balki "turkistonlik" deb tanitadi. Uchinchidan, o'zbeklar Afg'onistonning 32 viloyati bo'ylab tarqalib, qabilachilik munosabatlari mavjud. O'zbeklarning 92 urug'idan 20 ta urug'i vakillari Afg'oniston bo'ylab tarqalgan. Afg'oniston o'zbeklari asosan ushbu davlatning Shimoliy Afg'oniston viloyatlarida istiqomat qilishadi. Afg'oniston davlatining shimoliy qismi tarixiy manbalarda "Janubiy Turkiston", "Afg'on Turkistoni", "Chor viloyat" kabi atamalar bilan tilga olinadi. Shimoliy Afg'onistonning yettita viloyati (provinsiyasi) da o'zbeklar salmog'i 50% dan 90% ga qadar bo'lib, xususan, Juzjon, Samangan, Balx Helmanda viloyatlarida o'zbeklar zich yashaydi.³⁴

XULOSA

O'zbeklarning ushbu mamlakatda aholi zich yashaydigan viloyatlarida o'ziga xos xo'jalik an'analari vujudga kelib, o'zbeklarning asosiy mashg'uloti tijorat, dehqonchilik va chorvachilik, ular oralarida hunarmandlar, ishchi va mardikorlar ham bor. Muhojir o'zbeklarning aksariyati kichik va o'rta biznes bilan mashg'ul, ularning kiyim-kechak, oziq-ovqat do'konlari anchagina. Shuningdek, ular orasidan hukumat a'zolari, harbiylar, vrach, injener, muallim va ulamolar yetishib chiqqan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES)

1. Абдуллаев К.Н. Из истории Бухарской послереволюционной эмиграции (к историографии проблемы) *Общественные науки в Узбекистане*. 1990 . 04. С-50
2. Audrey C. Shalinsky, "Islam and Ethnicity: The Northern Afghanistan Perspective". n.d., 72–83.
3. Бойко. В.С. Среднеазиатская эмиграции в Афганистане в 20-е , начело 30-х годов XX века.// *O'zbekiston tarixi*.2004. 03. В-26.

³⁴ J. Ergashev . Shimoliy Afg'oniston o'zbeklari: tarix va hozirgi zamon. Magistirlik dissertatsiyasi. BDU Buxoro. 2017.72-73-b

4. Amir Sayyid Olimxon. Buxoro xalqining hasratli tarixi.-T:Fan, 1991. –B.17
5. Ergashev. J.YU. Shimoliy Afg‘oniston o‘zbekalari: tarix va hozirgi zamon. (Magistrlik dissertatsiya) BDU. Buxoro. 12-13b
6. N. Abdulxakimova. Muhojir o‘zbeklar qismati tarixidan. Sherobod gazetasi. 04.12. 2015-y.
7. O‘zbekiston adabiyoti va san’ati.1992-yil 15-may; Sobir Sayhonli. Adashganlar qismati(qissa). - T. Cho‘lpon.1995. –B -47-49
8. Abdulla M. Oltmish yillar so‘ng //O‘zbek adabiyoti va san’ati. 1992 yil 7 avgust.
9. Sayyid Mansur Olimiy. Buxoro-Turkiston beshigi. –Buxoro, 2004.-B.86-89
- 10.Rajabov Q. Yurt diydoriga talpinib//O‘zbekiston ovozi. 1996 yil 15 avgust.
- 11.Orif Usmon. Bodi sabolardan kutilgan mujda. // Muloqot. 1991. №8. –B. 55-59
- 12.Xoshimbekov. X. Узбеки северного Афганистана . –М.1994. –S.12-13
- 13.ShamsutdinovR. Qishloqfojeasi: jamoalashtirish, quloqlashtirish, surgun (O‘rtaOsiyo respublikalari misolida) –T : Sharq. 2003. – b.328
- 14.Rajabov Q. Xaydarov M. Turkiston tarixi (1917-1924 y). T. 2002.-B.40
- 15.Xoshimbekov X. Узбеки северногоАфганистана . –М. 1994.-S. 12-13.
- 16.United Nations High Commissioner for Refugees, “Assessment for Uzbeks in Afghanistan”. Refworld, 31 December 2003, <https://www.refworld.org/docid/469f3a521d.html>.
- 17.Naby. The Uzbeks in Afganistan. <https://www.refworld.org/docid/469f3a521d.html>.
- 18.Xarnden, Tobi, Birinchi qurbon: Markaziy razvedka boshqarmasining qasos olish bo‘yicha missiyasining 11-sentabrning noma'lum hikoyasi . Little, Braun, 2021. 54-bet
- 19.Partlou, Joshua (2014 yil 23 aprel). “U Afg‘onistondagi Amerikaning odami edi. Keyin vaziyat yomonlashdi. Endi Abdurrashid Do‘stum qaytib kelishi mumkin”. The Washington Post . 2018 yil 4 yanvarda olindi
- 20.https://www.soc.mil/SWCS/DOTDP/AY_2007/Hwang,%20B%202007.pdf

ПСИХИЧЕСКИЙ ИНФАНТИЛИЗМ

Абдуламинава Адолат Абдурасул кизи

abdulaminovaadolat@gmail.com

*Студентка специальности Специальная педагогика
и инклюзивное образование Ташкентский Государственный
педагогический университет имени Низами.*

Аннотация: Инфантилизм, инфантильность — сохранение в психике и поведении взрослого особенностей, присущих детскому возрасту. Про инфантильных людей часто говорят, что они «ведут себя, как дети»: избегают ответственности, действуют импульсивно, в случае неудач винят других. Подобное незрелое поведение часто мешает человеку строить отношения, находиться в социуме и двигаться по карьерной лестнице.

Ключевые слова: инфантилизм, психический инфантилизм, развитие, эмоция, нарушение, психика, личность, задержка.

Annotation: Infantilism, infantilism — the preservation of the characteristics inherent in childhood in the psyche and behavior of an adult. It is often said about infantile people that they "behave like children": they avoid responsibility, act impulsively, blame others in case of failures. Such immature behavior often prevents a person from building relationships, being in society and moving up the career ladder.

Keywords: infantilism, mental infantilism, development, emotion, disorder, psyche, personality, delay.

1.ВВЕДЕНИЕ INTRODUCTION

Инфантилизм – нарушение развития, при котором у человека сохраняются особенности мышления и поведения, которые характерны для предыдущих этапов его становления как взрослой личности: подросток ведет себя, как ребенок, взрослый человек – как подросток.

Зрелая личность	Инфантильная личность
Может себя обеспечить и постоять за себя	Не может обеспечить себе самостоятельное выживание, предпочитает иждивение и защиту близких
Умеет учитывать интересы окружающих людей	Сосредоточена только на себе
Умеет думать наперед и оценивать риски	Живет «сегодняшним днем», плохо оценивает риски
Живет в реальном мире, мыслит и действует на основе фактов	Не видит окружающий мир, а придумывает – создает воображаемые образы себя и окружающих
Учится на своих ошибках, принимает и анализирует поражения	Повторяет свои ошибки, перекладывает всю вину на обстоятельства
Пытается самостоятельно постичь правила и законы реальности, учится их использовать	Постоянно ждет и просит простых и удобных советов, схем, инструкций от окружающих
Формирует собственное мнение	Всецело зависит от мнения окружающих
Не боится ответственности за свою жизнь	Стремится переложить ответственность на окружающих, зависит от обстоятельств
Стремится найти, что есть счастье именно для нее. Сама создает свою жизнь	Руководствуется принципами «Как принято, как надо, все как у людей». Подражает
С годами становится умнее и глубже	Не меняется с годами

Психологический инфантилизм имеет искусственно созданную родителями основу, поэтому крайне опасен для ребенка. В данной ситуации, ребенок, рождаясь психически и физически здоровым, попадает под активную «защиту» ребенка родителями от жизни, тем самым искусственно задерживая его социализацию эгоцентрическим или тревожно-мнительным характером воспитания.

2.МЕТОДЫ METHODS

Предпосылками психической инфантильности являются патологии нервной, эндокринной системы, наследственная предрасположенность, неправильное воспитание. К факторам риска относятся:

- *Легкие поражения головного мозга.* Психический инфантилизм чаще развивается после воздействия неблагоприятных пренатальных,

натальных и постнатальных факторов. К ним относятся инфекции, интоксикации, травмы, гипоксии, асфиксии.

- *Психические расстройства.* У детей с умственной отсталостью, аутизмом, шизофренией, задержкой психического развития, риск возникновения психического инфантилизма выше. Синдром формируется на базе социальной дезадаптации.
- *Наследственная отягощенность.* Существуют генетические и конституциональные особенности, передающиеся ребенку от родителей. Скорость созревания корковых структур, метаболические процессы, инертность нервной системы – факторы, влияющие на формирование инфантилизма.
- *Стиль воспитания.* Развитию инфантильности способствует ограничение свободы ребенка, повышенный родительский контроль. Психическая незрелость – результат гиперопеки или деспотического воспитания.

Симптомы психического инфантилизма и черты характера сливаются воедино:

- Эгоцентризм.
- Несамостоятельность - территориальная и экономическая зависимость от родителей, неумение себя обеспечивать.
- Неумение прогнозировать последствия своих действий.

Для инфантила характерна импульсивность, а не продумывание своих поступков. Нежелание брать на себя ответственность.

3. РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЕ

Инфантильный человек всегда бежит от ответственности, так как не умеет с ней справиться. Он всегда уверен, что другие лучше справятся с заданием, чем он.

- Внешний локус контроля. У инфантильного человека всегда виноваты либо обстоятельства, либо кто-то другой. Часто можно услышать: «Я не виноват, меня спровоцировали, меня заставили» и так далее.
- Неумение справиться с обязательствами. Инфантильный человек боится «скучной» деятельности: ему не хочется внимательно читать юридические документы, он склонен опаздывать и пропускать сроки.
- Чрезмерная обидчивость и частое пребывание в состоянии несправедливости. Эмоционально-незрелый человек часто считает, что «все против него».
- Неспособность контролировать свои желания. А точнее, нежелание выдерживать паузу между появлением желания и его реализацией. Это проявление инфантильности активно эксплуатируется производителями и рекламодателями. Незрелого человека легко уговорить на импульсивные покупки, так как он не задумывается о последствиях.

- Неумение управлять эмоциями. Если исходить из концепции «трех Эго» Эрика Берна, инфантильным человеком управляет Ребенок. А у зрелого человека рядом с ним постоянно находится внутренний Взрослый, который помогает ему понять свои эмоции и подсказывает, что с ними делать в данный момент. Зрелый человек обладает развитым «эмоциональным интеллектом», чего нельзя сказать об инфантильном человеке.

- Ощущение беспомощности, страха перед миром. Родители инфантила ограждали его от реального мира, рисуя его как страшное место, полное вызовов и угроз. Вырастая, человек не будет стремиться в этот большой и страшный мир, ведь куда лучше остаться там, где ему хорошо и безопасно.

Необходимо подчеркнуть, что психологический (искусственно созданный) инфантилизм обусловлен дефектами воспитания. Инфантилизм в данном случае культивируют изнеживанием и гиперопекой, при котором происходит ограничивание ребенка в общении со сверстниками и обществом в целом. Его действия просчитаны родителями на каждую минуту, любое неповиновение сделает его «позором семьи» или же «слишком слабым» по сравнению с другими детьми его возраста. Родители любым способом хотят избавить его от приложения усилий для достижения какой-либо цели, и решают все проблемы ребенка сами, убирая препятствия с пути. При этом само дитя ни о чем не подозревает и растёт, принимая всё это как должное. Сожаление вызывает тот факт, что ребенок был изначально совершенно здоров и не имел никаких предпосылок возникновения инфантилизма, но из-за искусственно созданных «тепличных» условий его мозг «поврежден», а восприятие реальности уже искажено.

4.ВЫВОДЫ CONCLUSION

Что предполагает из себя психический инфантилизм учащихся подросткового возраста:

- задержка развития чувства долга (гедонистическая направленность в СМИ),
- обвинение в адрес школы в том, что их ребенок не может выполнять уроки без слез и т.д.,
- неспособность прогнозировать последствия своих действий,
- отсутствие ответственности, умения согласовывать свои желания с обстановкой, с интересами других людей,
- неспособность различать понятия «я хочу/мне нужно»,
- неспособность учитывать и оценивать сложившуюся ситуацию,
- медленное формирование эмпатии,
- неусидчивость, короткая концентрация внимания,

- сложности с учебной, дублирование классов, • эгоцентрическая позиция личности, желание постоянно быть в центре внимания,
- неустойчивая эмоциональная сфера, резкие перепады настроения. При этом необходимо упомянуть, что у детей, страдающих психическим инфантилизмом, отставания в умственном развитии нет: они вовремя начинают говорить, задавать вопросы, рисовать и т.д.

Интеллектуальная задержка формируется вторично, вследствие неудачной адаптации в обществе, и проявляется в период школьного обучения. Также при частичном инфантилизме возможность успешно адаптироваться к сверстникам и обществу значительно ниже, чем при тотальном, так как при тотальном инфантилизме они легче взаимодействуют с детьми на год-два старше их, чтобы те, в свою очередь, заботились о них

Современные ученые считают, что причинами психического инфантилизма являются:

- незрелость мозговых структур;
- травмы;
- неадекватное родительское воспитание;
- сочетание нескольких факторов между собой.

Объем лечебных мероприятий зависит от вида нарушений. В случае их органического варианта врач старается устранить основную патологию нервной системы, а затем провести коррекцию психических расстройств. Он использует:

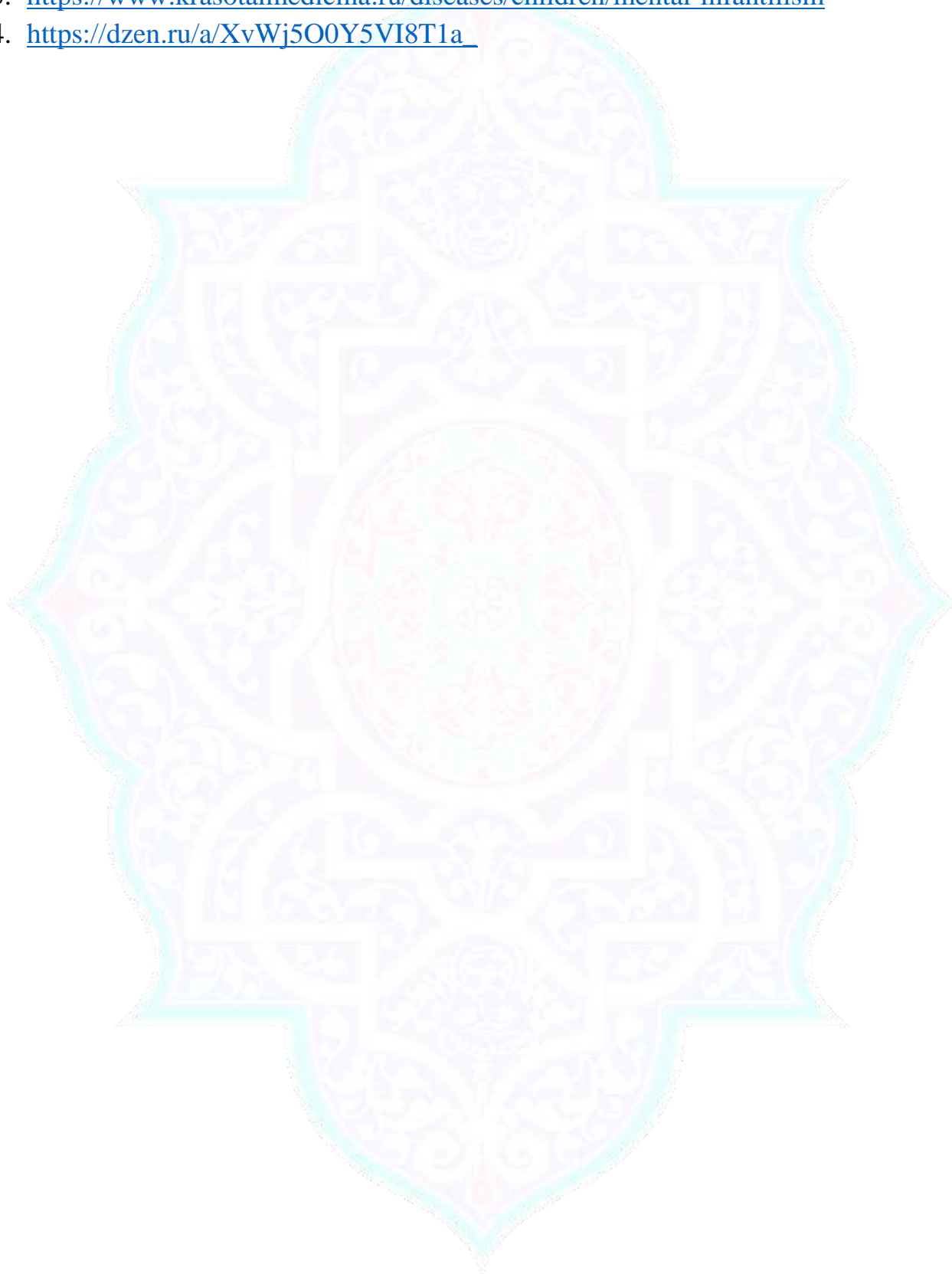
- Лекарственную терапию — назначает медикаменты, улучшающие питание мозговой ткани, успокаивающие средства. Облегчают запоминание новой информации ноотропные препараты.
- Психотерапевтическое воздействие — работа с эмоциональными и поведенческими установками, обучение способам адаптации. Ребенок учится ставить цели, самостоятельно их достигать, планировать действия, выполнять домашние задания без участия взрослых.
- Консультативную помощь родителям. Специалист по детской психике рассказывает об этапах развития личности и влиянии на них родителей, особенностях воспитания в разные возрастные периоды. Он объясняет, как взаимосвязаны имеющиеся нарушения с гиперопекой и прочими воспитательными ошибками.

Лечение психического инфантилизма у детей проводится в амбулаторных условиях не реже 1 раза в 6 месяцев. Нахождение ребенка в стационаре требуется только при осложнениях и подозрении на хроническое расстройство психики.

Сноски/ Referenses

1. Гарбузов В.И. Психический инфантилизм. Нервные дети: Советы врача. - Л.: Медицина, 1990. — 176 с.

2. Дацковский И. Детальный тест на инфантильность - DIT // Гуманитарные научные исследования. - 2018. - № 12 [Электронный ресурс]. URL: <http://human.snauka.ru/2018/12/25440>
3. <https://www.krasotaimedicina.ru/diseases/children/mental-infantilism>
4. <https://dzen.ru/a/XvWj5O0Y5VI8T1a>

THE INFLUENCE OF STEREOTYPES AND MOTIVATIONAL FACTORS ON THE PROCESS OF LEARNING WRITTEN TRANSLATION

*Teacher of the department Language and Translation
Samarkand State Institute of Foreign Languages
Absamadova Munira Isroilovna*

It is known that the motivation of educational activities is a system of motives that organically includes cognitive needs; goals; interests; aspirations; ideals. Motivational relations that give it an active and directed character enter into the structure and determine its content-semantic features.

The established system of motives forms educational motivation, characterized by stability and dynamism. Without taking these features into account, translation training is impossible.

Key words: motivation, educational activities, content-semantic features, motive, independent work, correlation process, tendency.

We understand motivation as a set of motives determining a certain action, and success motivation as one of the types of activity motivation related to the need of a person to achieve success and avoid failure.

The motivation to achieve success can be implemented in various activities. This is explained by the fact that the result of the activity does not realize the achievement motive by itself, it is a personal motive widely generalized according to the content of the subject. Personal motives are characterized not by the activity-oriented result itself, but by what personal characteristics are involved in the implementation of this activity.

Achievement-seeking subjects prefer tasks that are average or slightly above average. They believe in the successful outcome of their plans, they are distinguished by the search for information to evaluate their success, persistence in uncertain situations, a tendency to take reasonable risks, willingness to take responsibility, great determination in pursuit of a goal. an adequate average of claims, which increases after success and decreases after failure. Too easy tasks do not give them a sense of satisfaction and real success, and if they choose too difficult, the probability of failure is high; therefore they choose neither one nor the other. When selecting tasks of moderate difficulty, success and failure are the same, and the result depends to a large extent on one's own efforts. They will not disappear in the conditions of competition and testing of abilities. Success-oriented individuals are happy to do independent work - such activity is an additional motivational factor for them.

From the above, we can conclude that the professionally constructed process of teaching translation based on the teacher's and student's personality, the possibility of

doing independent work, using new educational technologies, increases the student's enthusiasm. What factors can lead to demotivation?

Determining the motivating and demotivating factors that affect the process of teaching school students in all subjects helps to identify the most problematic areas, and then special attention should be paid to the process of teaching translation to foreign faculty students.

In this experiment, we refrained from trying to conduct a survey among students majoring in "Translation and Translation Studies" because in this case, taking personal factors into account and conducting complex correlation process.

References:

1. Isroilovna, Absamadova Munira. "MEANS OF TRANSLATION OF JOURNALISTIC TEXTS AND THE PHENOMENON OF EQUIVALENCE IN WRITTEN TRANSLATION." *Journal of new century innovations* 21, no. 3 (2023): 62-66.
2. Roman Jakobson, 1969, *On the Linguistic Aspects of Translation*, in *Translation. Studies Reader*, ed. by S. Gabrielyan, Yerevan: Sahak Partev, 2007.
3. Eugene Nida, 1969, *Principles of Correspondence*, in *Translation Studies Reader*, ed. by S. Gabrielyan, Yerevan: Sahak Partev, 2007.
4. Absamadova Munira Isroilovna, "PERSON-ORIENTED AND ACTIVITY-ORIENTED APPROACHES IN TEACHING WRITTEN TRANSLATION ", *IEJRD - International Multidisciplinary Journal*, vol. 7, no. ICMEI, p. 4, Jun. 2022.
5. <https://www.redalyc.org/journal/4783/478362701001/html/>
6. *Methodological Frameworks in Written Translation, AM Isroilovna" ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM*, 37-40, 2022

METHODODOLOGICAL MODELS OF TEACHING TRANSLATION

*Teacher of the department Language and Translation
Samarkand State Institute of Foreign Languages
Absamadova Munira Isroilovna*

As mentioned before, we have identified several positions for research. Among them, one of the most important is to increase the level of organization of lessons. This section of our research is devoted to the analysis of the existing ones, as well as to the development and justification of new methodological models of teaching translation at different stages of the process.

Key words: Text analysis, a foreign text, concept, approach, method, professional subjects, allusions, symbols, quotations.

Learning to analyze the source text before translation

Translation (pre-translation) text analysis is one of the main (and the first!) stages of translation.

Any complex text must be analyzed before translation - otherwise the meanings will be lost and the author's intention will be violated. In this case, we are no longer talking about translation, but about free, "household", transfer.

It is very difficult to interpret a foreign text, especially if you have to take into account the author's aesthetic preferences, allusions, symbols, quotations, etc. - and especially if the tone of the background information (vertical context) is not well known to translators.

How to teach students to analyze a text before translation? According to the rules of didactics, the organized study of any subject is based on a methodological apparatus (system) consisting of a concept, approach, method (understood as a generalized model of teaching based on a certain concept and approach), principles, and content. education, its means, methods and methods. At the same time, choosing a concept, approach, method, etc. determined by the purpose of education.

We studied in detail the three most common models of teaching students pre-translational text analysis - M.P. Brandes, T.A. Kazakova and I.A. Tsaturova, N.A. Kashirina, - and the second, as a further development, relies on the previous two.

It is necessary to emphasize careful and deep study of the material. But nevertheless, we must admit that this model is very useful for a qualified translator with some experience in practical work, and difficult for a student who is just learning to translate. Note that the proposed algorithm clearly specifies WHAT to do and does not specify HOW. In our opinion, another problem is that the model is not systematically

developed: it seems to us that the model was formed without taking into account horizontal interdisciplinary connections. Let's explain this with an example.

We have developed a program to teach students about pre-translational text analysis, taking into account cross-disciplinary horizontal connections and curricula. The need for communication between academic subjects is determined by the didactic principles of teaching. Interdisciplinarity in the system of higher professional education is an inevitable result of the transition to a new paradigm of education.

As mentioned above, in accordance with the curricula of most universities, the subject "Practical course of translation" begins in the fourth semester, where NLA skills should be studied and strengthened during the study and foreign language problems. Stylistics, textology and pragmatics are studied much later. Therefore, it seems appropriate for us to teach students about pre-translational analysis choosing material in accordance with the lecture material studied in terms of text, special and general professional subjects.

The teaching of pre-translational text analysis to students majoring in "Translation and translation studies" begins in the fourth semester. In the lectures on "Theory of Translation" the algorithm of pre-translation analysis of the text (lexico-semantic aspect) is proposed and the necessity of using references and web search systems is justified.

Students were offered the following algorithm:

1. Read the text. If not specified, find out the name, author and year of writing of the material. If necessary, use Internet search engines.

2. Highlight the relevant names in the text.

Analysis of anthroponyms. Find information about someone. Estimate the popularity level for this person's translation receptors. Decide whether you need an explanation for the translation. Find the traditional pronunciation of the anthroponym in the language of the learner. If there is more than one option, find out which one is protocol (for officials). In other cases, use the most frequent one (confirmed by search engines). If there is no traditional form of pronunciation, use the information on special sites (transcription of the corresponding names, the list is attached). If the given anthroponym is a nickname, determine what it means. Consider this when choosing a translation solution.

Analysis of toponyms. Find information about the area. Estimate the popularity of this toponym for translation receptors. Decide whether you need an explanation for the translation. Find the traditional pronunciation of the toponym in the learned language. If there is more than one option, find out which one is used in atlases and maps. In other cases, use the most frequent one (confirmed by search engines). If there is no traditional form of pronunciation,

use information from special sites (transcriptions of relevant names, the list is attached).

Analysis of ethnonyms and cultural names. A similar sequence of actions.

3. Reveal the truth. Find out if these facts are known to the target language receptor. Decide on the need for clarification.

4. Identify phraseological units and inter texts (if possible). Collect all available materials and use them in a group discussion at the next workshop.

5. Identify all the words and phrases whose sign is unclear. Use all available vocabulary. Use the resulting material in a group discussion at the next workshop.

References:

1. Isroilovna, Absamadova Munira. "MEANS OF TRANSLATION OF JOURNALISTIC TEXTS AND THE PHENOMENON OF EQUIVALENCE IN WRITTEN TRANSLATION." *Journal of new century innovations* 21, no. 3 (2023): 62-66.
2. Roman Jakobson, 1969, *On the Linguistic Aspects of Translation*, in *Translation Studies Reader*, ed. by S. Gabrielyan, Yerevan: Sahak Partev, 2007.
3. Eugene Nida, 1969, *Principles of Correspondence*, in *Translation Studies Reader*, ed. by S. Gabrielyan, Yerevan: Sahak Partev, 2007.
4. Absamadova Munira Isroilovna, "PERSON-ORIENTED AND ACTIVITY-ORIENTED APPROACHES IN TEACHING WRITTEN TRANSLATION ", *IEJRD - International Multidisciplinary Journal*, vol. 7, no. ICMEI, p. 4, Jun. 2022.
5. <https://www.redalyc.org/journal/4783/478362701001/html/>
6. *Methodological Frameworks in Written Translation, AM Isroilovna" ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM*, 37-40, 2022

**TA'LIM MUASSASALARIDA O'QUVCHILARNI KASB-HUNARGA
YO'NALTIRISH ISHLARI.***Ashirova Zumrad Abdisharipovna**Xorazm viloyati Qo'shko'pir tumani 8-son maktabi*

Anotatsiya: Ta'lim muassasalaridagi 7-11-sinf o'quvchilarida kasb tanlashda uchraydigan asosiy muammolar, ularning yechimlari, o'quvchi yoshlarni to'g'ri kasb tanlashga ko'maklashish.

Kalit so'zlar: Kasb-hunar, o'smir, o'spirin, motivatsiya, kasb tanlash, vatanparvarlik, ekskursiya.

Agar inson o'z qiziqishlari va layoqatidan kelib chiqib, o'zi uchun eng ma'qul kasbni tanlasa, u inson har kuni o'z ishidan zavqlanadi va pozitiv ruhda yuradi. O'z ishidan hayoti uchun energiya va shijoat oladi, hayotini mazmunli o'tkazadi. Ta'lim muassasalarida 7-11-sinf o'quvchilari qaysi kasbga moyillik va qiziqish yuqori ekanini aniqlovchi platforma yaratilgan. Kasbim –kelajagim deb nomlangan bu platforma o'quvchilarni qaysi sohaga qiziqishini aniqlagach, shu sohaga qaysi kasblar kirishi va buning uchun zarur qobiliyat hamda o'zlashtirishi kerak bo'lgan fanlar haqida ma'lumotlar bazasi shakllantirilgan. Bu o'quvchilarga qiziqqan sohasini aniqlab kasb-tanlashga motivatsiya beradi.

Turli kasbiy yo'nalishlar, istiqbolli soha va mutaxassisliklar to'g'risida bilimlarni mustahkamlash kerak. Maktab o'quvchilariga tanish bo'lmagan kasblar bilan ham tanishtirib borish, hozirda talab yuqori kasblarni bilish, bundan o'n yil keyin talab yuqori bo'lishi mumkin bo'lgan kasblar to'g'risidagi ma'lumotlarni to'plab, kasblar bilan yaxshiroq tanishish lozim.

Kasbiy qiziqish va moyilliklarni shakllantirishda hamma uchun zarur bo'lgan umumiy qobiliyatlar (masalan, ijodkorlikka bo'lgan qobiliyat) yoki juda ko'p kasblar va faoliyat turlari uchun zarur bo'lgan qobiliyatlar [tashkilotchilik qobiliyatlari] ayrim kasblar yoki nisbatan tor doiradagi kasblar uchun muhim hisoblangan maxsus qobiliyatlar hisobga olinadi. Masalan elektromexanik releni sozlovchi kishining qo'llarida sezuvchanlik juda yaxshi rivojlangan bo'lishi kerak, bir xil ohangdagi qo'zg'atuvchilarga nisbatan bardoshlilik, transport vositalarini haydovchi kishi uchun zarur, chizmalarga karab murakkab buyumlar tayyorlaydigan kishilar uchun esa jismlarning fazodagi holatini tasavvur qila olish qobiliyati yaxshi rivojlangan bo'lmog'i kerak. Har qanday kasbda ham umumiy va maxsus qobiliyatlar birga qo'shib kelgan taqdirdagina ishning muvaffaqiyati ta'minlanishi mumkin. Xo'sh, agar kishida tanlangan kasb uchun zarur qobiliyatlarning hammasi bo'lmaschi? Bunday holda ikki yo'l bo'lishi mumkin: yo tanlangan kasbni o'zgartirish yoxud

yetishmayotgan yoki kam namoyon bo‘lgan qobiliyatlar o‘rnini qoplash yo‘llarini qidirib ko‘rish kerak bo‘ladi. Masalan: Xotirada kamchilik bo‘lsa, muntazam ravishda har xil yozuvlar olib borish, kartoteka tuzish va boshqa shunga o‘xshash tadbirlar bilan o‘sha yetishmovchilik o‘rnini qoplash mumkin. Jismning fazodagi tasvirini tasavvur etishdagi kamchiliklarni to‘ldirish uchun hajmli modellardan foydalaniladi va hokazo. Qobiliyatning bo‘sh rivojlanishi o‘rnini qoplash bu odatdagi va zarur hodisa bo‘lib, agar kishi o‘z ishi sohasida chindan ham yuksak mahoratni egallashi kerak bo‘lsa, qo‘shimcha mashg‘ulotlar uning hayotida katta o‘rinni egallashi kerak. Maktabda olib boriladigan faol o‘quv faoliyati sizning har biringizga o‘z aqliy qobiliyatingizni va eng avvalo tafakkur tiniqligini, mantiqan to‘g‘ri fikrlashni, tafakkurning mustaqil va original bo‘lishini, topqirlikni, chuqur mulohaza qilishni, aqliy teranlik va o‘ziga tanqidiy munosabatda bo‘lishni rivojlantirish imkonini beradi. Irodaviy sifatlarni, ya’ni: dadillik, qat’iyat, intizomlilik, o‘ziga va o‘z kuchiga ishonish, o‘zini idora qila bilish, og‘irvazmin bo‘lish singari fazilatlarni rivojlantirishga ham harakat qilish kerak. Mana shu sifatlarning hammasi birga qo‘shilib mehnatga bo‘lgan qobiliyatni ta’minlaydi.

Odamning biror faoliyat sohasida muvaffaqiyat qozonishiga yordam beradigan har qanday individual psixologik xususiyatni qobiliyat deb hisoblash mumkin. Qobiliyatni faqat bilim va malakalardan iborat deb hisoblab bo‘lmaydi. Masalan, agar odam hidlarning bir-biridan farkini yaxshi bilsa va ularni esda saqlab qola olsa, u holda bunday fazilat ximik uchun, degustator uchun, oshpaz va boshqa shunga o‘xshash kasbdagi kishilar uchun juda zarur bo‘lgan qobiliyat hisoblanadi. Basharti, kishining xotirasida juda ko‘p raqamlar, harflar, so‘zlar yoki tashqi alomatlar mustahkam saqlanib qoladigan bo‘lsa, u kishi mana shu o‘z xotirasidagi ma’lumotlarni kerak paytda ishlata olsa, u holda bu ham juda zarur fazilat, matematikka, dasturchiga, konstruktorga va boshqa shunga o‘xshash kasbdagi kishilar uchun zarur bo‘lgan qobiliyat hisoblanadi. Har qanday faoliyat muayyan qobiliyatlar jamini ishlatishni taqozo etadi. Masalan, veterinariya feldsheri yoki shifokor kuzatuvchan yoki tashabbuskor kishi bo‘lishi, chuqur aql-idrokka ega bo‘lgan chaqqon-epchil odam bulmog‘i, o‘z ishiga g‘oyat halol munosabatda bo‘lishi kerak. O‘quvchilarning kasbga qiziqish va qobiliyatlarini o‘rgatishga oid maxsus xujjatlarni ishlab chiqish hamda ulardan foydalanish ishi maktablarda keng yo‘lga qo‘yilgan. O‘zbekiston Respublikasi Tashxis markazi tamonidan tavsiya qilinadigan test va metodikalar orasida o‘quvchilarning kasbiy qiziqishlari va moyilliklarini aniqlash, kasb tanlash motivini aniqlash, qiziqishlar xaritasi kabi bor. Bularning bir platformaga joylanib elektron tarzda tez va oson ishlash o‘quvchilar va maktab psixologlari uchun ancha qulay.

Jumladan, maktab o‘quvchilari uchun “Vatanparvarlik” darslarini va poligonlarda 2 kunlik harbiy dala mashg‘ulotlarini o‘tkazish hamda ularni chavandozlar maktablariga jalb qilish, harbiy qism ofitserlari, serjantlari va Qurolli Kuchlar faxriylari ishtirokida

“Vatan tinchligiga barchamiz mas’ul!”, “Vatan ozodligi — baxt garovi!”, “Vatanga xizmat — oliy fazilat” mavzularida davra suhbatlarini tashkil qilish, o‘quvchilarning me’moriy va tarixiy obidalar, madaniyat muassasalari hamda muhofaza etiladigan tabiiy hududlarga tashrifini uyushtirish, o‘quvchilarning qiziqishlari, talab va istaklaridan kelib chiqib sport musobaqalari, konsert tomoshalari va san’at asarlari ko‘rgazmalarini o‘tkazish, buyuk ajdodlarimizning ilmiy va madaniy merosi, ularning ibratli hayot yo‘li hamda jahon sivilizatsiyasini rivojlantirishga qo‘shgan hissalariga oid targ‘ibot ishlarini olib boorish, ulug‘ allomalarning tug‘ilgan sanalariga bag‘ishlangan ilmiy haftaliklar, seminar va anjumanlar tashkil etish, hayotiy misollar asosida ota-onalarning farzandlar tarbiyasidagi o‘rni, majburiyati va mas’uliyati haqida tushuntirish ishlarini olib borsin, ularni qiziqtirgan va xavotirga solayotgan masalalar bo‘yicha ochiq muloqotlar hamda o‘quv-seminarlarni tashkil etish, boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga o‘quv rejaga kiritilgan fanlar doirasida mehnat bozorida mavjud bo‘lgan turli kasblar to‘g‘risida tushunchalar berib boorish, kasb egalarining mehnat faoliyati bilan yaqindan tanishish maqsadida 5-7-sinf o‘quvchilari uchun turli uchrashuv va sayyor darslarni tashkil etish, 7-9-sinf o‘quvchilarining kasbga moyilligini aniqlash bo‘yicha tashxislar o‘tkazib borish hamda natijalaridan kelib chiqib, ishlab chiqarish korxonalari, hunarmandchilik markazlari va boshqa tashkilotlarga ekskursiyalar tashkil qilish hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy salohiyati va o‘sish nuqtalariga muvofiq maktab o‘quvchilari uchun ustuvor kasblarni belgilash hamda 10-11-sinf o‘quvchilarini ushbu kasblarga, shu jumladan kasb-hunarga o‘qitish markazlari, mahalla aholisini kasb-hunarga o‘qitish maskanlari, qisqa muddatli kurslar ochilgan ta’lim muassasalarida o‘qitish choralari ko‘rish kabi aniq va izchillikdagi vazifalarni sanab o‘tish o‘rinli. Bu vazifalarni bajarish orqali o‘quvchi yoshlarni kasb tanlashdagi va mustaqil hayotga qadam qo‘yganidagi duch keladigan muammolarning yechimini topamiz. Bu o‘quvchilarni bo‘sh vaqtlarini mazmunli o‘tkazish va kelajakda to‘g‘ri kasb tanlashda ko‘makchi hisoblanadi. Zero yoshlar kelajagi-yurtimiz kelajagidir

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi “2022-2026-yillarda xalq ta’limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturni tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-134-sonli qarori.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi PF-241-sonli qarori.
3. Qodirov B.R., Qodirov I.B. “Kasbiy tashxis metodikalari to‘plami” Toshkent, 2003 yil.
4. Qoziev E.Q., Mamedov K.K. “Kasb psixologiyasi” Toshkent 2003 yil
5. Z.Ibodullaev. Tibbiyot psixologiyasi. T., 2008 yil darslik.
6. P.I.Ivanov va M.Zufarova Umumiy psixologiya

**MAKTABCHA TA'LIMDA BOLALARGA RUS TILINI O'QITISH
METODIKASI VA DOLZARBLIGI**

Maxammatqulova Nodiraxon Dilshodjon qizi

Qo'qon DPI talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalar uchun rus tilini o'qitish metodikasi tasvirlangan. Bundan tashqari hozirgi kunda rus tili xuddi ingliz tili kabi jahon tiliga aylanmoqdaligi, shuning uchun u maktabgacha yoshdan boshlanishi kerak, ya'ni bolalar bog'chasi yoshidan boshlab o'qitilishi kerakligi haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: rus tili, jahon tili, globallashuv, so'zlar, texnika, qo'shiqlar, musiqa, o'yinlar

**МЕТОДОЛОГИЯ И ЭФФЕКТИВНОСТЬ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ
ЯЗЫКУ ДЕТЕЙ В ШКОЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ**

Аннотация: В данной статье описывается методика обучения русскому языку детей дошкольного возраста. К тому же говорят, что русский язык, как и английский, становится мировым языком, поэтому его надо учить с дошкольного возраста, то есть с детского сада.

Ключевые слова: русский язык, мировой язык, глобализация, слова, техника, песни, музыка, игры

**METHODOLOGY AND RELEVANCE OF TEACHING RUSSIAN TO
PRESCHOOL CHILDREN**

Abstract: This article describes the methodology for teaching the Russian language to preschool children. In addition, they say that the Russian language is becoming a world language in the same way as English, so it must be taught from preschool age, that is, from kindergarten age.

Keywords: Russian language, world language, globalization, words, technologies, songs, music, games

Kirish

O'zbekiston ta'lim islohatlarini amalga oshirish bo'yicha butunlay yangicha g'oyalar yondashuvlar, tamoyillar va yo'nalishlarga asoslangan bosqichga qadam qo'ydi. Shuni unutmasligimiz kerakki, kelajagimiz poydevori ilm dargohlaridan yaratiladi. Aynan shu dargohlarda mamlakat ertangi kuniga zamin yaratiladi. Boshqacha qilib aytganda, xalqimizning ertangi kuni qanday bo'lishi, yosh avlodning

bugun qanday ta'lim va tarbiya olishga bog'liq. Shunday ekan, kelajagimiz yoshlariga beriladigan ta'lim sifatli, mazmunli va qiziqarli bo'lishi kerak. Shu o'rinda aytib o'tish joizki, har bir ta'lim dargohining o'z o'rni, ahamiyati mavjud, lekin boshlang'ich bosqich hisoblanmish maktabgacha ta'lim dargohlarining ahamiyati kun sayin ortib bormoqda.

Mamlakatimiz mustaqillikka erishgach, rus tiliga e'tibor biroz pasaygan davrlar ham bo'ldi. Sababi, uning o'rniga boshqa xorijiy tillar, xususan, ingliz va fransuz tillari kirib kela boshladi. Ammo aholining hanuzgacha salmoqli qismini tashkil qiladigan o'rta yoki katta avlod vakillari orasida rus tilining qadri, ahamiyati balandligicha saqlanib qolgandi. Har qanday til insonni yuksaltiradi deganlaridek, rus tilini o'rganish ham insonga katta imkoniyatlar eshigini ochadi. Zero hanuzgacha yer yuzi aholisining ancha qismi rus tilida muloqot qilishadi. Rossiya federatsiyasi va Sharqiy Yevropa davlatlarining aksariyat qismi aynan ushbu tilda muloqot qiladilar. Yurtimiz misolida olib qaraydigan bo'lsak ham aholining ma'lum qismi bo'lmish ruslar, tatarlar va shu kabi xalqlar ushbu tilda so'zlashadilar. Shunday ekan ushbu tilni o'rganish, o'rgatish dolzarb masaladir.

Rus tilini maktablar, kollej va litseylar, universitetlarda, shuningdek, maktabgacha ta'lim dargohlarida o'qitish yo'lga qo'yilgan. Rus tili ham ingliz tili kabi ikkinchi tilimizga aylanib bormoqda. Til - ta'limning eng muhim vositasidir, faqat ona tilini yaxshi bilishgina boshqa tillarni jumladan, rus tilini o'rganishga va o'qitishga yordam beradi.

Bugungi kunda ko'plab ota-onalar nafaqat farzandlarining ona tilini saqlab qolishga, balki rus tili va boshqa xorijiy tillarni ham o'zlashtirishga intilmoqda. Jamiyatda rus tiliga bo'lgan talab, shuningdek, ota-onalarning iltimos va takliflari kun sayin ortib bormoqda. Agar ota-onalar farzandlarining rus yoki chet tilini chuqur o'rgatadigan yaxshi maktabda o'qishini xohlasalar bola maktab yoshigacha bu tilni ma'lum darajada bilishi kerak. Shuni ta'kidlash kerakki, bolalar uchun til o'rganish qanchalik erta boshlansa, til ko'nikmalarini o'zlashtirish darajasi shunchalik yuqori bo'ladi.

Rus tilini o'qitishning asosiy shakli darsdir. Sababi yurtimizda ushbu til birinchi tili bo'lgan aholi soni u qadar ko'p emas va hammada ham jonli muloqot or qali ushbu tilni o'rganish imkoniyati mavjud emas. Mashg'ulotlarning asosiy maqsadi bolalarning nutq faolligini uyg'otish va rus tilidagi nutqning to'g'riligiga erishishdir. Bolalarga rus tilini o'rgatish bo'yicha ishlarni rejalashtirishda o'qituvchi guruhdagi, oilalardagi nutq holatini, bolalarning rus tilini tushunish darajasini hisobga olishi kerak. Har bir darsda nutq muammolarini har tomonlama yechish ko'zda tutilgan bo'lib, bunda mavzu va aniq vazifalardan qat'i nazar, tilning fonetik, leksik, grammatik jihatlari ustida ish bir vaqtda olib boriladi, izchil nutq malakalari shakllantiriladi.

Rus tilini o'qitishning asosiy muammosi - bu bolaning yoshi. Ma'lumki, bolalarga

rus tilini o'rgatishda ularning yoshi asos qilib olinadi, chunki bola chet tilini so'zlar, qo'shiqlar, musiqa va o'yinlar orqali o'rganadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarga chet tilini o'rgatishning asosiy maqsadlari:

- bolalarda chet tilida boshlang'ich muloqot ko'nikmalarini shakllantirish;
- bolalarda chet tillarini keyingi o'rganishga ijobiy munosabatni shakllantirish; - boshqa mamlakatlar hayoti va madaniyatiga qiziqishni rivojlantirish;
- chet tilining tuzilishiga ko'nikish davrini tashkil etish; - bolaning tushunishini osonlashtirish

Har qanday tilni o'rgatishda bolaning nutqi yodlangan iboralar va so'zlarga asoslanishiga yo'l qo'ymaslik kerak, zero bu narsa bolani cheklab qo'yadi va doimiy takrorlanishga olib keladi. Avval boshidanoq bolalar tomonidan rus tilini o'rganishning asosiy sababi bu muloqot qilish uchun foydalanish g'oyasini o'z ichiga olmog'i lozim. Ushbu jihat bolaga erkinlik taqdim etadi hamda ma'lum bir qolipga tushib qolishdan saqlaydi. O'qituvchilar, ota-onalar va yon atrofdagilar tomonidan aytilgan aytilgan narsalarni tushunish va anglash rus tili o'qitishning dastlabgi davrlarida asosiy maqsad bo'lmog'i lozim.

Maktabgacha yoshda rus tilini o'rgatishda bolalarda muloqot va malaka asoslari asta-sekin shakllanadi, rus tilini o'rgatishning dastlabki bosqichlari quyidagi jihatlarni o'z ichiga oladi:

- o'qituvchidan keyin rus tilidagi so'zlarni fonetik nuqtai nazardan to'g'ri takrorlash qobiliyati;
- rus tili lug'atini mustahkamlash va o'zlashtirish;
- darslarni qiziqarli tashkil etadigan jihatlarga e'tibor qaratish va bolalarning tilni o'rganishga bo'lgan qiziqishini oshirish.

O'qituvchilarning metodikasi hamda kasbiy mahorati yuqorida sanab o'tilgan maqsadlarga erishishda katta rol o'ynaydi. O'qituvchi oldiga qo'yilgan vazifa - kommunikativ vazifalardan foydalanish va xilma-xillik orqali bolani qiziqtirish va uni mashg'ulotga jalb qilish, barcha o'quvchilarni qamrab olish uchun hamma imkoniyatlarni ishga solishdir. Misol uchun, so'zlarni o'rgatishda siz birinchi navbatda bolaga biror jismni ko'rsatasiz va uning nomini rus tilida talaffuz qilishga undaysiz, o'quvchilar so'zni talaffuz qiladilar va yangi so'zni qayta talaffuz qiladilar. Og'zaki nutqni rivojlantirishda nafaqat rasmlardan balki istalgan turdagi ko'rgazmali qurollardan foydalaning. Bundan tashqari, rus tili musiqa, she'rlar, tez aytishlar va qofiyadosh so'zlarni yodlatish, talaffuz qildirish ham ancha samarali hisoblanadi. Agar taqdim qilinadigan audio materiallar videokliplar bilan birga taqdim etilsa yanada samaraliroq bo'lar edi, sababi bunda maktabgacha yoshdagi bolalar unda aks ettirilgan muloqot holatini, muloqotga kirishayotgan shaxslarning mimikalari, tana harakatlarini kuzatib yanada jarayonni anglashlari tezroq kechar edi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda xotira yaxshi rivojlana boshlaydi.

Psixologlarning ta'kidlashicha bolalar o'zlarini qiziqtirgan narsalarni yaxshi eslash qoladilar va nomlarini tezda yod oladilar. Shunday ekan har bir darsga maktabgacha ta'lim yoshdagi bolalarning qiziqishlaridan kelib chiqib yondashishni talab qiladi.

Ushbu davrda bolalar uchun har bir dars bayramdek bo'lmog'i lozim, ya'ni rus tilida o'qituvchi bilan, ertak qahramonlari bilan muloqot qilish ular uchun sevib kutiladigan jarayonga aylansin. Darsning qiziqarli syujetlari, didaktik o'yinlar, jismoniy tarbiya daqiqalari, turli usullar va o'quv qo'llanmalari darsni qiziqarli tashkil qilishga yordam berish uchun mo'ljallangan.

Qo'shiqlar ham o'z navbatida bolalarga hissiyotlarni beradi, bolalarning so'z boyligini kengaytiradi va to'g'ri intonatsiyaning talaffuzini kuchaytirishga yordam beradi. Shunday qilib, qo'shiqlar bilan bolalar rus tilidan foydalanish imkoniyatlari haqida tushunchalarini kengaytiradilar.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning aksariyati chet tilini o'rganishni xotirjam va ijobiy, ba'zi bolalar esa qiziqish bilan qabul qilishadi. Yangi tilni o'rganishga bo'lgan ishtiyoq bu yoshdagi bolalarda juda muhimdir. Bolalarning ushbu tilga qiziqishi yo'qolmasligi uchun o'qituvchi darsni zavq bilan o'tkazishi, vaqti-vaqti bilan bolalarga yoqqan darslarni takrorlashi kerak.

Rus tilini o'qitishda muvaffaqiyatli natijaga erishish uchun siz turli xil bolalar o'yinlaridan ham foydalanishingiz mumkin.

"Tarjimonlar" Bu to'p o'yini. O'yin bolaning nutqini, so'zlarni yodlashni rivojlantiradi. Bolalar aylanaga yig'ilishadi. O'qituvchi so'zni o'z ona tilida gapiradi (ranglar, uy, hayvon, kiyim-kechak, poyabzal, o'yinchoqlar va boshqalar), bola uni rus tiliga tarjima qiladi.

"Men nima demoqchiman" Ushbu o'yin tasavvurni rivojlantirishga yordam beradi va qo'shimcha ravishda so'z boyligini o'rgatadi. Siz ushbu o'yinni kartalar yoki xonadagi narsalarni taxmin qilish bilan o'ynashingiz mumkin. Misol uchun, agar o'qituvchi guldon haqida o'ylagan bo'lsa, u holda o'qituvchi uni so'z bilan ta'riflashi kerak, shunda bola bu qanday narsa ekanligini tushunishi va taxmin qilishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, yosh bolalarga til o'rgatish qiziqarli mashg'ulotdir. Bugungi kunga qadar barcha bog'chalar zarur jihozlar bilan ta'minlangan. O'qituvchi bolalar bilan ishlashda o'z metodikasiga amal qilishi, ularni rus va boshqa chet tillarini o'rganishga qiziqтира olishi kerak. Bolalar qo'shiqlari, she'rlari va boshqa bir qator o'yinlar yordamida o'qituvchi bolalarni yangi xorijiy tillarni o'rganishga jalb qila olishi kerak. Bundan tashqari, chet tilini o'rganish yangi ko'nikma va bilimlarga ega bo'lishga, boshqa mamlakatlar tarixi va madaniyati haqida ko'proq ma'lumot olishga yordam beradi. Har bir ota-ona o'z farzandining chet tilini bilishini va o'zlashtirishini xohlaydi, shuning uchun chet tilini o'rganishni maktabgacha yoshdan boshlab 4-5 yoshdan boshlagan maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Devid A. J., Eggen, P. Kauchak. Ta'lim usullari; Talabalarning o'qishini rag'batlantirish [M] 2002.
2. Feng Vang, Erta yoshdagi bolalar ta'limida tadqiqotga asoslangan ta'lim texnologiyasini qo'llash.
3. E. Yu. Protasova, N.M. Vatan: Maktabgacha yoshdagi bolalarga chet tilini o'rgatish usullari.
4. <https://www.maam.ru/detskijsad/obuchenie-vtoromu-ruskomu-jazyku-cherez-igru.html>
5. Google qidiruvi: Bolalarni ruscha kidskey.org saytiga qiziqtirish uchun 12 ta maslahat
6. S. M. Gafforova , G. Z. Garafiyev , D.S. Garipova, G. M. Bilalova , R. F. Nigmatullina , Z.F. Badrutdinova : Biz rus tilini o'rganamiz. Maktabgacha yoshdagi bolalarga rus tilini o'rgatish bo'yicha uslubiy qo'llanma.

TA'LIM MUASSASALARIDA DARSDAN TASHQARI TARBIYAVIY ISHLAR.

Masharipov Raxmatulla Beknazarovich

Osiyo Xalqaro Universitetining 70110102 Pedagogika va

psixologiya yo'nalishi magistranti

Xorazm viloyati Urganch tumani

Imom Faxriddin ar-Roziy o'rta maxsus islom bilim yurti ARM

rahbari, pedagogika va psixologiya fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ta'lim muassasasi, Tarbiya turlari, Ekologik va gigiyenik tarbiya turlari va Atrof-muhit, Tabiatni muhofaza qilish, Ona tabiatni asrash, o'simliklar va hayvonot dunyosi va hokozalarni o'rgatish haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Tarbiya, tabiat, atrof muhit salomatligi, kitob, adabiyot, ta'lim-tarbiya, madaniyat, muhofaza. va x.k.

Avvalo, maktabning pedagogik jarayonida sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlarning o'rnini aniqlash kerak. Sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlar turli xil faoliyat turlarining kombinatsiyasi bo'lib, bolaga keng ko'lamli tarbiyaviy ta'sir ko'rsatadi. Sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlar turli xil faoliyat turlarining kombinatsiyasi bo'lib, bolaga keng ko'lamli tarbiyaviy ta'sir ko'rsatadi. Zamonaviy pedagogik nazariyaga ko'ra, "sinfdan tashqari tarbiyaviy ish - bu o'qituvchi tomonidan maktabdan tashqari vaqtda maktab o'quvchilari uchun turli xil faoliyat turlarini tashkil etish, bolaning shaxsini ijtimoiylashtirish uchun zarur shart-sharoitlarni ta'minlash". Mohiyatni tushunish uchun sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlarning turli shakllarini tashkil etish va o'tkazish jarayonida ochiladigan imkoniyatlarni ko'rib chiqaylik. Shunday qilib, tajriba shuni ko'rsatadiki, sinfdan tashqari mashg'ulotlarning xilma-xilligi, birinchi navbatda, bolaning individual qobiliyatlarini har doim ham sinfda hisobga olish mumkin bo'lmagan har tomonlama ochib berishga yordam beradi. Ikkinchidan, kichik yoshdagi o'quvchilarni turli xil sinfdan tashqari mashg'ulotlarga jalb qilish bolaning shaxsiy tajribasini, uning inson faoliyatining xilma-xilligi haqidagi bilimlarini boyitadi, bola zarur amaliy ko'nikma va malakalarni egallaydi. Uchinchidan, sinfdan tashqari turli xil tarbiyaviy ishlar bolalarning turli xil faoliyat turlariga qiziqishini, jamiyat tomonidan ma'qullangan samarali mehnatda faol ishtirok etish istagini rivojlantirishga yordam beradi.

Bolaga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishning keyingi imkoniyatlari haqida to'xtalib, uni batafsilroq ta'kidlab o'tishga arziydi. Sinfdan tashqari ishlarning turli shakllarida bolalar nafaqat individual xususiyatlarini namoyon etadilar, balki jamoada yashashni,

ya'ni bir-biri bilan hamkorlik qilishni, o'rtoqlariga g'amxo'rlik qilishni, o'zlarini boshqa odamning o'rniga qo'yishni o'rganadilar. Bundan tashqari, sinfdan tashqari faoliyatning har bir turi - ijodiy, kognitiv, sport, mehnat, o'yin - maktab o'quvchilarining jamoaviy o'zaro ta'siri tajribasini ma'lum bir jihatda boyitadi, bu birgalikda katta tarbiyaviy samara beradi. Shunday qilib, mohiyati sinfdan tashqari ish shundan iboratki, u o'qituvchining o'quv-tarbiyaviy ishining havaskor sohasi bo'lib, sinfdagi tarbiyaviy ish bilan chambarchas bog'liq holda amalga oshiriladi.

Sinfdan tashqari ish maktabdagi tarbiyaviy ishning ajralmas qismi bo'lganligi sababli, zamonaviy o'qituvchi N.I. Shelixov, "umumiy maqsadga erishishga qaratilgan maqsadlar tarbiya - bolaning jamiyat hayoti uchun zarur bo'lgan ijtimoiy tajribani o'zlashtirishi va ushbu jamiyat tomonidan qabul qilingan qadriyatlar tizimini shakllantirish.

Tadqiqotchi raqamni ham sanab o'tadi vazifalar ta'limning umumiy maqsadi va sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlarning o'ziga xos xususiyatlari bilan shartlangan. Asosiy vazifalar quyidagilardir:

1. Bolada ijobiy "Men-kontseptsiya"ning shakllanishi.

Ushbu kontseptsiya quyidagi uchta omil bilan tavsiflanadi:

- a) boshqa odamlarning bolasiga mehrlil munosabatda bo'lishga ishonch;
- b) u yoki bu faoliyat turini muvaffaqiyatli egallashga ishonch;
- v) o'z ahamiyatini his qilish.

Ijobiy "Men-kontseptsiya" bolaning o'ziga bo'lgan ijobiy munosabatini va o'zini o'zi qadrlashning ob'ektivligini tavsiflaydi. Bu bolaning individualligini yanada rivojlantirish uchun asosdir. "Qiyin" bolalar o'zini salbiy tasavvurga ega bo'lishga moyil. O'qituvchi bu g'oyalarni mustahkamlashi yoki ularni o'zi va qobiliyatlari haqida ijobiy tasavvurga o'zgartirishi mumkin.

2. Bolalarda hamkorlik, jamoaviy o'zaro munosabat ko'nikmalarini shakllantirish. Tez ijtimoiy moslashish uchun bola nafaqat o'ziga, balki boshqa odamlarga ham ijobiy munosabatda bo'lishi kerak. Agar bola ijobiy "men-kontseptsiya" mavjud bo'lsa, o'rtoqlar bilan muzokaralar olib borish, mas'uliyatni taqsimlash, boshqa odamlarning manfaatlari va istaklarini hisobga olish, birgalikda harakatlar qilish, zarur yordam ko'rsatish, nizolarni ijobiy hal qilish qobiliyatiga ega bo'lsa, boshqasining fikrini hurmat qiling, shunda uning kattalar ish faoliyati muvaffaqiyatli bo'ladi. To'liq ijobiy "Men-kontseptsiya" faqat kollektiv o'zaro ta'sirda shakllanadi.

3. Har xil faoliyat turlari bilan bevosita tanishish orqali bolalarda samarali, jamiyat tomonidan tasdiqlangan faoliyatga bo'lgan ehtiyojni shakllantirish, bolaning individual xususiyatlariga, zarur ko'nikma va malakalarga mos ravishda ularga qiziqishni shakllantirish. Boshqacha aytganda, sinfdan tashqari mashg'ulotlarda bola

foydali mashg'ulotlar bilan shug'ullanishni o'rganishi, u bunday mashg'ulotlarga aralasha olishi va ularni mustaqil ravishda tashkil qilishi kerak.

4. Bolalar dunyoqarashining axloqiy, hissiy, irodaviy komponentlarini shakllantirish. Sinfdan tashqari mashg'ulotlarda bolalar axloqiy tushunchalarni o'zlashtirish orqali xulq-atvorning axloqiy normalarini o'rganadilar. Hissiy soha ijodiy faoliyatda estetik tasvirlash orqali shakllanadi.

5. Kognitiv qiziqishni rivojlantirish. Sinfdan tashqari ishning ushbu vazifasi o'quv va darsdan tashqari mashg'ulotlarning uzluksizligini aks ettiradi, chunki sinfdan tashqari ishlar sinfdagi tarbiyaviy ishlar bilan bog'liq bo'lib, pirovardida ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishga qaratilgan. Bolalarda kognitiv qiziqishni sinfdan tashqari faoliyatning yo'nalishi sifatida rivojlantirish, bir tomondan, ta'lim jarayonini "qo'llab-quvvatlash" ga qaratilgan bo'lsa, boshqa tomondan, bolaga ta'lim ta'sirini kuchaytiradi.

Sinfdan tashqari tarbiyaviy ishning maqsadi va vazifalari yaxlit pedagogik jarayonning asosiy funksiyalari - o'qitish, tarbiyalash va rivojlantirishga o'ziga xos xususiyat beradi. Tajriba shuni ko'rsatadiki, bu erda o'quv faoliyatidagi kabi o'rganish funksiyasi asosiy emas. Sinfdan tashqari ishlarda u tarbiyaviy va tarbiyaviy funksiyalarni yanada samarali amalga oshirish uchun yordamchi rol o'ynaydi. Sinfdan tashqari ishlarda o'qitish funksiyasi bolalarga muayyan xulq-atvor ko'nikmalarini, jamoaviy hayotni, muloqot qobiliyatlarini va hokazolarni o'rgatishda namoyon bo'ladi. Rivojlantiruvchi funktsiya maktabdan tashqari vaqtda bolalar bilan o'tkaziladigan tarbiyaviy ishlarda eng aniq va to'liq amalga oshiriladi, bu maktab o'quvchilarining individual qobiliyatlarini tegishli faoliyatga jalb qilish orqali maqsadli rivojlantirishdan iborat. Sinfdan tashqari ishlarning rivojlantiruvchi funksiyasi - yashirin imkoniyatlarni aniqlash, bolaning manfaatlarini rivojlantirish. Bolaning biror narsaga qiziqishini payqab, o'qituvchi bu masala bo'yicha qo'shimcha qiziqarli ma'lumotlarni taqdim etishi, adabiyotlarni taklif qilishi, ko'rsatmalar berishi mumkin. Badiiy qobiliyatga ega bolani spektakl, bayram, KVNgga jalb qilish mumkin. Rahbar bolaga shunday shart-sharoitlarni yaratishi kerakki, u bu masalada uning malakasi uchun bolalar jamoasining roziligini oladi. Binobarin, sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlar jarayonida o'qituvchining o'zini kichik yoshdagi o'quvchi uchun yangi imkoniyatlar ochish va uning faol ijodiy qiziqishlarini kuchaytirishdan iborat.

Amaliy faoliyatda shuni hisobga olish kerakki, yuqoridagi vazifalar uning asosiy maqsadiga erishishda sinfdan tashqari ishning asosiy yo'nalishlarini belgilaydi va umumiy qoidalar xarakteridadir. Ishda ular umumiy maktabning sinfdan tashqari ishlariga, shuningdek, o'qituvchining o'ziga xos xususiyatlari va imkoniyatlariga muvofiq konkretlashtirilishi kerak. Pedagogik jarayon faqat o'qitish bilan chegaralanmaydi. Ayrim pedagogik manbalarda dars soatlaridan keyin ta'lim-tarbiya ishlarini amalga oshirish nuqtai nazaridan maktabda olib boriladigan barcha ishlarni

bitta umumiy tushuncha – sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlar birlashtiradi¹. Boshqa manbalarda sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlar bilan bir qatorda o‘quv fanlari bo‘yicha (fan to‘garaklari, seksiyalar, olimpiadalar, ijodiy ishlar ko‘rgazmalari va boshqalar) sinfdan tashqari ishlar ham mavjud. Sinfdan tashqari ishlar sinf o‘quvchilari, maktab kutubxonachisi va boshqa barcha maktab xodimlari bilan darsdan keyin amalga oshiriladigan, lekin maxsus ifodalangan mavzu xarakteriga ega bo‘lmagan ishlarni o‘z ichiga oladi (birorta o‘quv fanini o‘rganishga yo‘naltirilmaydi). Bu ish maktab devorlari ichida ham, uning tashqarisida ham amalga oshirilishi mumkin, lekin uni maktab xodimlari (yig‘ilishlar, sinf soatlari, hukmdorlar, dam olish oqshomlari, ko‘rgazmalar, ekskursiyalar, sayohatlar va boshqalar) tashkil qiladi va amalga oshiradi. Sinfdan tashqari tarbiyaviy ish shakllari o‘quv fanlari bo‘yicha sinfdan tashqari ish shakllariga qaraganda ancha xilma-xil bo‘lib, biz ularga alohida to‘xtalib o‘tamiz. Bundan oldin faqat bir narsaga e‘tibor qaratamizki, sinfdan va sinfdan tashqari ishlar bilan bir qatorda sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlar ham alohida ajralib turadi. U musiqa va san‘at maktablarida, yosh tabiatshunoslar, yosh texniklar stantsiyalarida, turli tashkilotlar qoshidagi to‘garaklar va boshqalarda amalga oshiriladi, ya‘ni. maktab o‘qituvchilari emas, balki maktabdan tashqari muassasalar xodimlari rahbarligida amalga oshiriladi va

¹ Masalan, qarang: Pedagogik ensiklopediya: 4-jildda-M., 1964. -T. 1. -S. 340. darsdan tashqari ishlarga nisbatan amaliyroq va ixtisoslashgan. Sinfdan tashqari tarbiyaviy ish shakllarining xilma-xilligi doimiy ravishda maktab hayotining o‘zgaruvchan ijtimoiy sharoitlariga mos keladigan yangi shakllar bilan to‘ldiriladi. Ko‘pincha ularning mazmuni va metodologiyasining asoslari mashhur televizion o‘yinlardan ("Spark", KVN, "Davra suhbat", "Auktsion", "Nima? Qaerda? Qachon?" va boshqalar) olingan. Talabalar bilan tarbiyaviy ishning barcha shakllarini ular hal qiladigan asosiy tarbiyaviy vazifaga qarab uch guruhga bo‘lish mumkin: 1) maktab hayotini boshqarish va o‘zini o‘zi boshqarish shakllari (yig‘ilishlar, hukmdorlar, mitinglar, sinf rahbarlarining soatlari, yig‘ilishlar). talabalarning o‘zini o‘zi boshqarish vakillik organlari, devor qog‘ozi va boshqalar); 2) kognitiv shakllar (ekskursiyalar, sayohatlar, festivallar, og‘zaki jurnallar, ma‘lumotlar, gazetalar, mavzuli kechalar, studiyalar, bo‘limlar, ko‘rgazmalar va boshqalar); 3) o‘yin-kulgi shakllari (ertalik va oqshomlar, "skitslar", "yig‘ilishlar" va boshqalar).

Tabiiyki, qo‘llaniladigan pedagogik jarayonning har bir shakli bir nechta ta‘lim vazifalarini hal qiladi. Masalan, maktab hayotini boshqarish shakllari nafaqat o‘quvchilar jamoasi faoliyatini tashkil etish vazifasini, balki maktab o‘quvchilarini tarbiyalash (birinchi navbatda, boshqaruv masalalarida) va ularning boshqaruv qobiliyatlarini rivojlantirish

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O`zbekiston Respublikasining «Ta`lim to`g`risida»gi Qonuni. Barkamol avlod – O`zbekiston taraqqiyotining poydevori. – Toshkent: Sharq, 1997. – 64 b.
2. O`rta maktab didaktikasi. - M., 1982. - Ch.
3. Maxmutov M.I. Zamonaviy dars. - M., 1985 yil.
4. Ilyin E. N. Talabaga yo'l. - M., 1988 yil.
5. Shevchenko S.D. Maktab darsi: Hammaga qanday o'rgatish kerak. - M., 1990 yil.
6. Kondratenkov A.E. O'qituvchining ishi va iste'dodi. - M., 1989 yil.
7. Volkov IP Maktab o'quvchilarini ijodkorlik bilan tanishtirish. - M., 1982 yil.
8. Yakovlev A.M., Sohor A.M. Maktabda darsning usullari va usullari. - M., 1985 yil.
9. Fridman L. M. Pedagogik tajriba psixolog nazarida. - M., 1987 yil.

MAKTAB O'QUVCHILARINING MUSTAQIL FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISH TEXNOLOGIYASINI LOYIHALASH.

Masharipov Raxmatulla Beknazarovich

Osiyo Xalqaro Universitetining 70110102 Pedagogika va psixologiya yo'nalishi magistranti Xorazm viloyati Urganch tumani

Imom Faxriddin ar-Roziy o'rta maxsus islom bilim yurti ARM rahbari, pedagogika va psixologiya fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Texnologiya, mustaqil faoliyat, maktab, o'quvchi, ta'lim tarbiya va hokozalarni o'rgatish haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Texnologiya, loyiha, mustaqil ish, kitob, adabiyot, ta'lim-tarbiya, madaniyat, muhofaza. va x.k.

Respublikamiz Prezidenti Oliy Majlisning XIV sessiyasida “yangi darsliklarni, zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarini o'z vaqtida ishlab chiqish va joriy etishni ta'minlashni nazorat ostiga olish zarur”ligini alohida ta'kidladilar. Bugun olimlar va o'qituvchilar ilg'or pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqishga astoydil kirishishlari shart va ular bu ishga ma'suldirlar. Bu sohaga yaqin xorijiy davlatlar ham e'tibor kuchaytirilmoqda. Quyida rossiyalik olimlar tomonidan taklif etilgan yangi pedagogik texnologiya loyihalari bilan tanishamiz.

1. Aksiomatik yondasuv. Bu yondasuv asosida yotuvchi asosiy g'oya: pedagogik texnologiyalarni loyihalash va yaratish didaktik aksiomalar tizimi talablariga tayanish kerak.

Olimlarning fikrica, pedagogika fani azal-azaldan aksiomalardan foydalanib keladi. Ma'lumki, isbot talab qilinmaydigan holat aksioma deyiladi. Bunday holatlarni pedagogik jarayonda ko'plab uchratis mumkin: sinf-dars tizimi, 45 minutlik dars, mavzuli reja va bosqa.

Keyingi yillarda biz ta'lim fazosini standartlastirish jarayonining guvohi bo'lyapmiz. Bu is ancha murakkab va bajaruvchilar uchun kutilmaydigan holat bo'ldi. Ta'lim standartlarining yuzaga kelishi mavjud vaziyatni birmunca qiyinlastirib yubordi, chunki standartning shartsiz bajarilisini kafolatlaydigan va pedagogik amaliyotga joriy etadigan texnologiyalar ishlab chiqilmagan edi. Har bir o'quvchi (talaba) ta'lim standarti darajasiga erishishi uchun o'quv yurtlaridagi mavjud an'anaviy metodikalar o'rniga yangi pedagogik qurollar zarur bo'ladi. O'quv jarayoni loyihasini texnologiya darajasiga chiqaris va bu loyihaning joriy eitilishi o'quvchini yuqori malakali mutaxassisga aylantirish bilan birgalikda o'rganuvchining mavqeini

ham kucaytiradi va ijodiy hamkorlikning yangi ufqlarini ochadi. Endi o'qituvchi loyiha muallifi bo'lib oladi, bu esa yangi vazifadir.

Muallif aksiomalar tizimini uch guruhga ajratadi. Birinchisi – pedagogik texnologiyalarni bir butun ta'limiy kenglikka qo'shish aksiomalari, ikkinchisi – o'quv jarayonini modellashtirish aksiomalari, uchinchisi – o'quv jarayonini me'yorlash aksiomalari. O'z navbatida ularning har biri o'ziga uchtadan aksiomalarni birlashtiradi.

Birinchisi (A1) – pedagogik texnologiyaning ta'lim makoniga talab qo'yish aksiomasi; A2 – pedagogik texnologiyaning "o'qituvchi" tizimiga moslik aksiomasi; A3 – pedagogik texnologiyaning predmet metodikasi tizimiga nisbatan universallik aksiomiyasi.

Ikkinchi guruhga (A4) pedagogik texnologiya asosini tashkil etuvchi o'quv jarayoni modelini loyihalash aksiomasi kiritiladi. Bu axborotli model quyidagi parametrli topshiriqlar yordamida tavsiflanadi:

1 - parametr (maqsadga joizlik) o'quv-tarbiyaviy jarayonning umumiy maqsad va yo'nalishini mikromaqsadlar tizimi ko'rishida ifoda etadi.

2 - parametr (tasxis) mikromaqsadlarga erishish yoki erishmaslik dalili to'g'risida bosqaruv axborotlarni mujassamlashtiradi.

3 - parametr (miqdorli o'lcov) o'quvchilarning mustaqil faoliyati xususiyatlari, xarakteri va hajmi haqida tasxisning muvaffaqiyatli o'tisini kafolatlas uchun yetarli bo'lgan mazmunli va sonli axborotlar beradi.

4 - parametr (mantiqiy tuzilma) – bu o'qituvchining metodik fikrlarini o'quv jarayonining yaxlit va mantiqan ko'rsatmali iodeliga aylantiris bosqichini e'tiborga oladi va o'qituvchi mahoratining yuksak jarajasini belgilab beradi. Bu faoliyat shuncalik o'quv jarayonining mantiqiy tuzilmasi fotografiyasi emas, balki maxsus shakllangan ischi maydon bo'lib, unda barca elementlar texnologik qonuniyatlar asosida ifodalanadi va ma'lum muolajalar yordamida yetarlicha muqobillashtiriladi.

5 - peremetr (tuzatish) pedagogik yaroqsizlik, ya'ni tashxisdan o'tmagan o'quvchilar haqida va tuzatisning metodik yo'llari to'g'risidagi axborotlarni tasvirlaydi.

Shuningdek, ikkinchi guruhga (A5) o'quv jarayoni modelining tashkil etuvchi ko'rsatgichlari tizimi yaxlitligi va takrorlanuvchanligi aksiomasi ham kiritiladi.

O'quv jarayonini texnologiyalashtirish ob'ekti har qanday predmetning o'quv mavzusi bo'lib qolisi kerak, uning hajmi esa qat'iyonligi bilan ajralib turadi: – 6-8 dars, maksimum – 22-24 dars. Ana su mavzu loyihasida bo'lajak o'quv jarayoni yuqori nomlangan beshta parametr yordamida yaxlit beriladi va aynan shu o'quv mavzusi har qaysi predmet bo'yica o'quv jarayonini loyihalashga imkon beradigan bir xildagi muolajalar ko'rishida texnologiyalashtirish va loyihalasning takrorlanuvchanligini ta'minlaydi.

Ikkinchi guruh tarkibiga kiradigan yana bir aksioma (A6) – bu o‘quv jarayonining axborotli modelini texnologiyalashtirishdir. V.M.Monaxov tajribasida bir mavzu doirasida beshta parametrlarni o‘zida mujassamlashtirgan o‘quv jarayoni loyihasining texnologik xaritalari yaratilgan. Texnologiya o‘qituvchini loyihalash muolajalari tizimi bilan qurollantirsa, texnologik xaritalar o‘quv mavzusi bo‘yicha o‘quv jarayoni loyihasining pasporti sifatida kerak bo‘ladi.

Muallif uchinchi guruh aksiomalarini (o‘quv jarayoni loyihasini me‘yorlas) pedagogik texnologiya mavjudligining asosiy mahsuloti sifatida tavsiflaydi. O‘qituvchining kasbiy faoliyatini texnologiyalashtirish aksiomashtirish aksiomasi (A7) kasbiy faoliyatining quyidagi innovatsion komponentlariga tegishli:

- o‘quv jarayoni loyihasining pedagogik g‘oyalarini butun bir o‘quv yili uchun o‘qituvchi tomonidan o‘z xususiy metodik tajribasiga, o‘quv dasturi mazmuniga va davlat ta‘lim standartlarini talablariga tayangan holda mikromaqsadlar ketma-ketligi ko‘rinishida ifodalash kasbiy ko‘nikmasi. Boshqaca qilib aytganda, bu – standart talablarini mikromaqsadlar tiliga o‘tkazishning texnologik muolajasidir, mikromaqsad esa o‘quvchilarning bilish va rivojlanish zinapoyasidir. Bu komponent bevosita an‘anaviy o‘quv mavzularini qaytadan tuzis bilan bog‘liqdir.

- Texnologik xaritani loyihalash kasbiy ko‘nikmasi. Bu jarayon pedagogik mahorat cho‘qqisi hisoblanadi, sababi o‘qituvchi bo‘lajak o‘quv jarayonin oldinidan ko‘ra biladi, o‘z g‘oyalarini texnologik xaritada qoidali tarzda tasvirlaydi. Ta‘kidlas joizki, bu kasbiy ko‘nikma yetarlicha murakkab, ko‘p bosqichli, o‘z mohiyatiga ko‘ra integrativ bo‘lib o‘qituvchidan yaxshi rivojlangan refleks qobiliyatni talab etadi;

- darsning axborotli xaritasini konstruktsiyalas kasbiy ko‘nikmasi yoki bu xaritalar yig‘indisi har bir o‘quv mavzusi uchun bo‘lajak o‘quv jarayonining aniqlastirilgan loyihasi hisoblanadi;

- ikki pedagogik ob‘ektni taqqoslash kasbiy ko‘nikmasi: texnologik xaritalar ko‘rinishidagi o‘quv jarayoni loyihasi va ma‘lum sinfda real o‘quv jarayoni natijalari bilan birgalikda darsning axborotli xaritalar tizimi. Taqqoslashni aniq ko‘rsatkiclar va texnologik muolajalar bo‘yicha o‘tkazis kerak. Qiyoslas muolajalari asosida taxshlas natijasiga ko‘ra mazkur sinfda o‘quv-tarbiyaviy faoliyat rivojini qayd etuvchi maxsus monitoring yotadi.

O‘quv jarayoni loyihasini me‘yorlas aksiomasining (A8) mohiyati quyidagilardan iborat: o‘quv jarayoni loyihasi texnologik xarita tarzda tayyor bo‘lgach, bevosita zaruriy hisoblar amalga osirilishi kerak: o‘quv vaqti, didaktik axborotlar hajmi, uni o‘zlashtirish tezligi, su o‘quv mavzusi chegarasida o‘quvchilarni rivojlantirishning metodik dasturiga ajratiladigan vaqt va bosqa.

Nihoyat, ucinci guruhning so‘nggi aksiomasi shunday ifodalanadi: yakuniy natijani kafolatlaydigan pedagogik texnologiyaning maqbul islati uhcun ishchi maydonni shakllantiris aksiomasi(A9). Har qanday pedagogik texnologiya bu aksioma

talablarini bir vaqtning o'zida o'quvchilarning ham o'quv, ham umumiy yuklamasi bo'yicha qanoatlantirishi shart; darsning axborotli xaritasi ichida yos jihatidan o'z guruhi doirasida o'quvchilarni o'quv-bilish faoliyatlarining asosiy turlari me'yorini saqlash zarur. Bu bevosita psixologik-pedagogik va fizio-gigienik me'yorlarini saqlashga ham tegislidir.

Shunday qilib, B. M. Monaxov tomonidan taklif etilgan to'qqizta didaktik aksiomalar bilan kitobxonlar tanish bo'ldi. Olimning ta'kidlasicha, bu aksiomalarni bajarish va ularga rioya qilish bevosita pedagogik texnologiyalarni loyihalas va ta'lim kengligiga asosli ravishda tatbiq etish imkonini tug'diradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni. Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. – Toshkent: Sharq, 1997. – 64 b.
2. N.N. Azizxo'jaeva. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. T. Nizomiy nomidagi TDPU. 2006 y.
3. Madyarova S. A. va boshq. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat.- T.: IQTISOD-MOLIYA, 2009, 240 b.
4. Sayidahmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar. T. "Moliya" nashriyoti, 2003 y. – 171 b.
5. M.Ochilov. Yangi pedagogik texnologiyalar. Qarshi. "Nasaf"2000 y.-80 b.
6. Talipova J.O., G'ofurov A.T. Biologiya ta'limi texnologiyalari: O'rta maxsus va kasb-hunar ta'limi muassasalari biologiya o'qituvchilar uchun metodik qo'llanma. – T.: O'qituvchi, 2002.
7. U. Tolipov, M.Usmanbayeva. pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot. T. "Fan". 2005.
8. O'. Tolipov. Oliy pedagogik ta'lim tizimida umummehnat va kasbiy kO'nikma hamda malakalarni rivojlantirishning pedagogik texnologiyalari. T. "Fan".-167 b. 2004y.
9. O'. Tolipov, M.Usmonboeva. Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot. T. "Fan". 2005 y.-205 b.
10. T.G'afforova, A.Qurbonov, E.Godfri. Ta'limning ilg'or texnologiyalari. Qarshi "Nasaf". 2003y.-112 b.
11. B.L. Ilg'or pedagogik texnologiyalar. T.,2001
12. Choriev A. Yangi pedagogik texnologiyalar. Ma'ruzalar matni, Qarshi 2000.
13. Farberman B. Ilg'or edagogik texnologiyalar – T.: 1999.

**EKSPERIMENTNING BOSHIDA MAKTAB O'QUVCHILARINING
MUSTAQIL FAOLIYAT DARAJASINI BAHOLASH.**

Masharipov Raxmatulla Beknazarovich

Osiyo Xalqaro Universitetining 70110102 Pedagogika va

psixologiya yo'nalishi magistranti

Xorazm viloyati Urganch tumani

Imom Faxriddin ar-Roziy o'rta maxsus islom bilim yurti ARM

rahbari, pedagogika va psixologiya fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Mustaqil faoliyat, maktab o'quvchilari va talabalarning darsdan tashaqari mustaqil ishlari va hakoza larni o'rgatish haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Eksperiment, Mustaqil faoliyat. To'garaklar, mustaqil ishlar, va boshqa sinfdan tashqari ishlar. va x.k.

Mustaqillik bolalikdan boshlab shakllanishi kerak bo'lgan muhim shaxsiy fazilatlardan biridir. Aksariyat bolalarda bu xususiyat rivojlanmaydi. Ko'pgina ota-onalar farzandining hech narsa qilishni bilmasligini, hech narsaga o'rganmaganligini payqagach, bu haqda o'ylay boshlaydi. Qoidaga ko'ra, bu sizning barcha sa'y-harakatlaringizni ushbu sifatni shakllantirishga yo'naltirish kerak bo'lgan paytdan keyin sodir bo'ladi.

Biroq, birinchi navbatda, buning ajdodi oiladir. Ko'pincha, ota-onalarning o'zlari farzandlarida bu xususiyatni tarbiyalashni xohlamaydilar, chunki bu biroz kuch va vaqtni talab qiladi, eng oson yo'li - rad etish va uni boshqa odamlarga tashlash yoki biron bir "jiddiy" sababga murojaat qilish. Misol uchun, bola uy vazifasini bajarishda yordam so'raydi, va ota-onalar buni olib, o'zlari bajaradilar yoki o'quvchi oddiygina ota-ona nazoratisiz uy vazifasini bajarmaydi. Bularning barchasi bolada qobiliyatsizlikni shakllantiradi, u har qanday vazifani bajarish uchun eng kichik imkoniyatdan mahrum bo'ladi. Bundan kelib chiqib aytishimiz mumkinki, kichik yoshdagi o'quvchilarda mustaqillikni shakllantirishning ushbu muammosi dolzarbdir.

Mustaqillik bolaning butun ulg'ayishi davrida rivojlanadi va asta-sekin shakllanadi va har bir yoshda o'ziga xos xususiyatlarga ega. Shuni ta'kidlash kerakki, har qanday yoshda ma'lum bilim, ko'nikma va ko'nikmalarni shakllantirish bilan birga, bolalarning mustaqilligini oqilona chegaralarda rag'batlantirish kerak. Ota-onalarning bolaning mustaqil faoliyatiga chek qo'yishi uning tushkunlikka tushishiga, yopiq, passiv, yig'ilmasligiga olib keladi, ya'ni bularning barchasi salbiy reaksiyalarni keltirib chiqaradi. Yosh maktab o'quvchilari, psixologlar va o'qituvchilarning fikriga ko'ra, asosiy narsa bolaga jamiyatda o'zini to'la huquqli shaxs sifatida anglashga yordam beradigan zarur shaxsiy fazilatlarni shakllantirishdir.

O'quv faoliyatida mustaqillikni rivojlantirish uchun psixologlar va o'qituvchilar bolaga kattalar nazoratisiz o'z nuqtai nazarini ifoda etish va uy vazifasini mustaqil ravishda bajarish imkoniyatini berishni maslahat berishadi. Maktabda sinfda mustaqil ishlash uchun topshiriqlar muhim ahamiyatga ega. Bu holatda kattalarning qo'llab-quvvatlash darajasi bolaning rivojlanishiga bog'liq.

Kichik yoshdagi o'quvchilarda mustaqillikni shakllantirishga tanlov holatini yaratish yordam beradi. Sifatida S.Yu. Shalovanning ta'kidlashicha, "tanlov holati ma'lum bir erkinlik darajasini, ya'ni odamning muayyan vaziyatda xatti-harakati yoki muammoni hal qilish usuli va boshqalar uchun eng mos variantni aniqlash qobiliyatini anglatadi va shu bilan birga, o'z tanlovi uchun javobgar bo'lishi va shuning uchun uning faoliyati natijalari uchun. Pedagogik jarayonda bu "ijobiy" erkinlik - erkinlik bo'lishi muhimdir ... ijtimoiy va shaxsiy ahamiyatga ega bo'lgan fazilatlarining namoyon bo'lishi, har bir o'quvchining individual potentsialini tashkil etuvchi qobiliyatlarni ro'yobga chiqarish uchun.

Talabning ishi yaratilgan va to'g'ri yo'nalishni topishga yordam berganligi sababli, bu o'qituvchilardir. Ularning asosiy vazifasi mustaqillikni rivojlantirish va faol faollikni shakllantirishda muayyan natijalarga erishishdir.

Tadqiqotning nazariy jihatlarini tasdiqlash uchun biz eksperiment o'tkazdik. Unda kichikning 60 nafar farzandi ishtirok etdi [maktab yoshi](#)- Tatariston Respublikasi, Yelabuga shahridagi 3-sonli MBOU o'rta maktabining 3-sinf o'quvchilari, shu jumladan 30 qiz va 30 o'g'il.

Eksperimental tadqiqotning gipotezasi boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarda mustaqillikni shakllantirish uchun biz tomonidan ishlab chiqilgan dastur ushbu sifat darajasining statistik jihatdan sezilarli darajada oshishiga yordam beradi degan taxmindir.ga muvofiq [nazariy tadqiqotlar](#) boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarning mustaqilligini rivojlantirish muammolari, biz ushbu ko'rsatkichning intellektual-kognitiv, hissiy-motivatsion va slarini aniqladik. Ularni o'rganish uchun biz quyidagi usullardan foydalandik:

1. Boshlang'ich maktab yoshidagi bolalar mustaqilligining intellektual-kognitiv komponentini o'rganish uchun mustaqillik ko'rinishlarining o'zgartirilgan xaritasi qo'llanildi (A.M. Shchetinina metodologiyasi asosida).
2. Kichik maktab o'quvchilari mustaqilligining hissiy va motivatsion komponentini o'rganish uchun "Iroda namoyon bo'lish xususiyatlari" (R.M.Gevorkyan) metodikasi qo'llaniladi.
3. Kichik yoshdagi o'quvchilarning mustaqilligining refleksiv-o'z-o'zini tuzatish komponentini o'rganish uchun "Harakatlar zanjiri" texnikasidan foydalanildi.

Kognitiv mustaqillik deganda o'quvchilarda turli manbalardan mustaqil ravishda yangi bilimlarni olish, umumlashtirish orqali yangi tushunchalarning mohiyatini ochib berish, kognitiv faoliyat usullarini o'zlashtirish, ularni takomillashtirish va ijodiy

qo'llash zarurati va qobiliyatida namoyon bo'ladigan shaxs sifati tushuniladi. har qanday muammolarni hal qilish.

Tadqiqotimiz shuni ko'rsatdiki, boshlang'ich maktab yoshi kognitiv mustaqillikni rivojlantirish uchun sezgir davrdir.

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, kichik yoshdagi o'quvchilarning kognitiv mustaqilligini rivojlantirishning samarali vositasi bu muammoli vaziyat bo'lib, bu o'quvchining bunday vazifani bajarish jarayonida yuzaga keladigan ma'lum bir ruhiy holati sifatida tushuniladi, bu unga o'rtasidagi ziddiyatni tushunishga yordam beradi. vazifani bajarish zarurati va uni mavjud bilimlar yordamida bajarishning mumkin emasligi.

Nazariy xulosalar darslar doirasida kichik yoshdagi o'quvchilarning kognitiv mustaqilligini rivojlantirish dasturini yaratish va sinab ko'rish imkonini berdi. Kognitiv mustaqillikni rivojlantirishni tashkil etishda bir qator tamoyillarni amalga oshirish ustida ishlash kerak.

Ong va faoliyat tamoyiliga tabiiy qoidalar kiradi: intensiv aqliy faoliyat natijasida olingan chuqur mustaqil mazmunli bilim, o'quvchilar tomonidan bilimlarni ongli ravishda o'zlashtirish va o'quvchining o'z bilish faoliyati. Ushbu tamoyil rag'batlantirish usuliga asoslanadi. Pedagogik texnika sifatida muvaffaqiyat vaziyatini yaratish, harakat namunalarni ko'rsatish, baholash va rag'batlantirish ta'kidlangan.

Muhim pedagogik tamoyil nazariyani amaliyot bilan bog'lash tamoyilidir - o'qitish samaradorligi va sifati amaliyotda tekshiriladi, tasdiqlanadi va boshqariladi. Bu tamoyilni amalga oshirish avvaldan foydalanilgan muammoli vaziyatlar orqali yangi tajribalarni aniqlash bo'yicha pedagogik ishlarni tashkil etish orqali amalga oshiriladi. Muammoni hal qilishning yangi usulini loyihalash va modellashtirish pedagogik texnika sifatida ajralib turadi.

Tizimlilik va izchillik tamoyili taqdimotni taklif qiladi o'quv material o'qituvchi uni o'quvchilar ongida tizimlilik darajasiga olib chiqdi, shunda bilim o'quvchilarga faqat ma'lum bir ketma-ketlikda emas, balki ular o'zaro bog'liq bo'ladi.

Tizimlilik va izchillik tamoyili axborotni izlash va tanlash usuliga asoslanadi. Pedagogik texnika sifatida bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda amalga oshiriladigan muammoli vaziyatni izlash va tanlash ajralib turadi.

Nazorat tajribasi kichik yoshdagi o'quvchilarning kognitiv mustaqilligini rivojlantirishda ijobiy dinamikani ko'rsatdi. Nazorat eksperimenti natijalarini tahlil qilish quyidagi natijalarni ko'rsatdi: kichik yoshdagi o'quvchilarning kognitiv mustaqillik darajasi oshdi. O'z-o'zidan bilim olishga intilish namoyon bo'lgan talabalar soni ko'paydi, ular hodisalar va jarayonlar o'rtasidagi bog'liqlikni tushunishga harakat qilmoqdalar. Barqaror motivatsiya kognitiv mustaqilligi yuqori va o'rta darajadagi bolalarda paydo bo'ldi. Talabalar nafaqat dasturiy materialga qiziqish bildiradi

boshladilar, balki darslikda berilganidan ko'ra ko'proq narsani o'rganishga harakat qilishdi.

Shunday qilib, gipoteza tasdiqlandi, vazifalar hal qilindi, ish maqsadiga erishildi. Shuning uchun usullar muammoli o'rganish kichik yoshdagi o'quvchilarning kognitiv mustaqilligini rivojlantirishning samarali vositasi sifatida qaralishi mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Asmolov, A.G. Boshlang'ich maktabda universal o'quv faoliyatini qanday loyihalash kerak: harakatdan fikrga: pos. o'qituvchi uchun / A.G. Asmolov, G.V. Burmenskaya, I.A. Volodarskaya / Ed. A.G. Asmolov. - Moskva: Ta'lim, 2008. - 151 p.
2. Bolotova, A.I. Kichik yoshdagi maktab o'quvchilarining kognitiv mustaqilligini matematika yordamida rivojlantirish / A.I. Bolotova // Ta'lim va ta'lim, 2009. - № 6. - B.17-19.
3. Braverman, E.M. Talabalarning mustaqilligini rivojlantirish - davr talabi / E.M. Braverman // Boshlang'ich maktab, 2006. - No 2. - S. 15-19.
4. Verevko, S.A., Boshlang'ich umumiy ta'limning federal davlat ta'lim standartini amalga oshirish: Qo'llanma/ S.A. Verevko, E.V. Gubanov, L.A. Kucheryaev. - Saratov: GAOU DPO "SarIPKi PRO", 2011. - 367 p.
5. Rivojlanish va pedagogik psixologiya / komp. I.V. Dubrovin, A.M. Parishionerlar, V.V. Zatsepin. - Moskva: Akademiya, 2005. - 368 p.
6. Vygotskiy, L.S. Psixologiya / L.S. Vygotskiy. - Moskva: EKSMO matbuoti, 2000. - 108 p.
7. Grigorieva, L.G. Kichik maktab o'quvchilarining kognitiv mustaqilligini shakllantirish va rivojlantirish xususiyatlari / L.G. Grigorieva // ChGPU xabarnomasi im. VA MEN. Yakovleva, 2011. - 3-son. - 2-qism. - B.15-17.

PSIXOLOGIK MASLAHAT BERISHGA QO'YILADIGAN TALABLAR.

Ergasheva Nilufarxon Asomiddinovna

Farg'ona viloyati O'zbekiston tumani 55-maktabi psixologi

Anotatsiya: Ushbu maqola maktab psixologlarini maslahat berishdagi muhim tomonlari va maslahat berishning qonun-qoidalari haqidagi ma'lumotlar bilan boyitilgan.

Kalit so'zlar: Psixologik maslahat, tavsiya, xulosa, psixolog, psixologik xizmat, kasbiy sir, inson huquqlari, majburiyat,

Maslahat berish — bu psixolog-maslahatchi va mijozlarning ikkala tomonning shaxs sifatida tengliklari jarayonidir. Ushbu tenglik doimiy hisoblanadi va maslahat berishning barcha bosqichlari uchun taalluqlidir. Agarda psixolog-maslahatchi haq bo'lsa, unda maslahatchi uni ishontirishda davom etishi kerak va faqatgina psixologning urinishlariga yengib bo'lmas qarshilik ko'rsatgan holdagina to'xtatish kerak bo'ladi. Shundan keyin maslahatchi mijoz o'zi qanday to'g'ri deb hisoblasa, shunday harakat qilishga imkon berishi kerak.

Psixologik maslahatga va psixolog-maslahatchi amaliy ishiga qo'yiladigan umumiy, kasbiy va ma'naviy-axloqiy talablar tizimi nizomlarda juda yaxshi aks ettirilgan. Mana shu Nizomning ko'pchilik qoidalari psixolog-maslahatchi ishiga bevosita qo'llanilgan. Ularning «psixolog» iborasi o'rniga «psixolog maslahatchi» so'z birligini kiritib, ushbu qoidalarni eslatib o'tamiz. Psixolog-maslahatchining kasbiy faoliyati u taklif etgan tavsiyalari uchun mijoz oldida mas'uliyati bilan ifodalanadi. Psixolog-maslahatchining kasbiy faoliyati ma'naviy-axloqiy va yuridik asoslarga muvofiqlikka tayanishi kerak. Psixolog-maslahatchining faoliyati mijozning intellektual va shaxsiy rivojlanishi yo'lida har qanday cheklanishlarni olib tashlashni ko'zda tutuvchi insonparvarlik maqsadlariga erishishga qaratilgan. Psixolog-maslahatchi o'z ishini mijoz shaxsini so'zsiz hurmat qilish va daxlsizligi asosida tashkil etadi. Psixolog-maslahatchi inson huquqlari deklaratsiyasi bilan belgilangan inson huquqi asoslarini hurmat qiladi. Mijozlar bilan ishlashda psixolog-maslahatchi halollik va ochiqlik tamoyillariga amal qiladi. Shu bilan birga u mijozga maslahat va tavsiyalarni berganda puxta o'ylashi va ehtiyot bo'lishi kerak. Psixolog-maslahatchi mijoz huquqlari buzilishini sezganda o'z kasbiy birlashmalari a'zolari, hamkasblariga xabar berish, mijozlar bilan insonparvarlik munosabatlari buzilayotgani holatlarini aytishi kerak. Psixolog-maslahatchi mijozlarga kerakli ma'lumoti, malakasi, bilimlari va ixtisosi mavjud bo'lgan xizmatlarni ko'rsatishi mumkin. O'zishida psixolog-maslahatchi faqat zamonaviy umumfan standartlariga javob beradigan sinovdan o'tgan metodikalarni qo'llashi kerak. O'zining bilimlari va malakalarini doimiy ravishda

yuksak darajasini ta'minlab turish psixolog-maslahatchining majburiy tarkibiy qismi hisoblanadi. Ilmiy tajribalarga to'la javob bermaydigan, yetarlicha sinovdan o'tmagan psixologik metodlar va tavsiyalarni qo'llashga majbur bo'lganida psixolog-maslahatchi bu haqida o'z mijozlarini ogohlantirishi va o'z xulosalarida juda ehtiyot bo'lishi kerak. Psixolog-maslahatchi o'z mijozni to'g'risida ma'lumotni oshkor qilishga yoki maslahatlar natijasi to'g'risida ma'lumotni uchinchi shaxsga aytishga haqqi yo'q. Psixolog-maslahatchi huquqi bo'lmagan, kasbiy tayyorgarlikka ega bo'lmagan shaxslarning psixologik maslahatlar va psixologik ta'sir ko'rsatish metodlaridan foydalanishlariga to'sqinlik qilishi hamda shunday «mutaxassislarning» xizmatlaridan foydalanayotganlarni bu haqda ogohlantirishi kerak. Psixolog-maslahatchi huquqi bo'lmagan odamlarga mijozlar bilan psixologik ishlar metodlarini o'rgatishi mumkin emas. Psixolog-maslahatchi mijoz tomonidan noqinonlik va umid yuzaga keltirmaslik uchun, ehtiyot bo'lishi kerak, unga bajarib bo'lmaydigan va'dalar, maslahatlar va tavsiyalar bermasligi kerak. Psixolog-maslahatchi mijozlarga taalluqli axborotlarni sir saqlash uchun shaxsiy javobgarlikni bo'yniga oladi. Odob normalariga amal qilish psixolog-maslahatchi amaliy ishida majburiy hisoblanadi. Bundan tashqari kasbiy tayyorlangan yaxshi psixolog-maslahatchining kasbiy tola tayyorlanmagan psixolog-maslahatchidan ajratib turadigan yana bir qator muhim farqlar bor. Bu farq psixolog-maslahatchining mijozga bo'lgan munosabati, psixologik maslahatlar davomida uchrab turadigan qiyin vaziyatlardan u qanday chiqib olishiga bogliq. Psixolog maslahatchining asosiy qobiliyat va xususiyatlari quyidagilar bo'lishi lozim.

Empatiya - bu psixolog-maslahatchi ega bo'lishi kerak bolgan asosiy shaxsiy sifatidir. Bu sifatda odamning boshqa odamni psixologik his etishga va tushunishga, o'z dunyoqarashini vaqtincha esdan chiqarib uning ko'zi bilan dunyoga qarashga tayyorligidir. Bu sifatni psixolog-maslahatchi butun maslahat berish jarayoni davomida namoyon etadi va shuning hisobiga mijozni yaxshiroq va chuqurroq tushunadi, unga samarali yordam bera oladi.

Ochiqlik — shaxs xislati bo'lib, bir necha ko'rinishlarga ega bo'ladi. Birinchidan, psixolog-maslahatchining shaxssifatida mijoz uchun ochiq bo'lishga tayyorligi (lekin mijoz bilan maslahatchi o'zini almashib va mijoz maslahatchining muammolari to'g'risida bilib olib, uning o'ziga rahmi keladigan, hamdardlik qiladigan darajada emas). Rollarni almashish odatda psixolog-maslahatchi mijozga o'z muammolarini gapira boshlab, unda maslahatchiga yordam berish istagi paydo bolganida sodir bo'ladi. Ochiqlik me'yori mijozning sezgisi bilan belgilanadi: Agarda u psixolog maslahatchini ochiq inson deb hisoblasa va uning oldida ochiqlikdan qoniqsa - demak, maslahatchining mijoz oldidagi ochiqlik masalasida hammasi joyida hisoblanadi. Ikkinchidan, ochiqlik — bu psixolog-maslahatchining mijoz bilan muloqotda faqat o'z ustunliklarini emas, balki imkoniyatlarini va kamchiliklarini mijozga tabiiy namoyon

etib, qanday bo'lsa shundayligicha qolishga intilishidir. Ochiq inson bo'lib psixologmaslahatchi o'zining kamchiliklarini mijozga namoyon etib, uni o'ziga tortish yoki hayron qoldirishni, uning tomonidan hamdardlik yuzaga keltirishni xohlamaydi, balki maslahatchining o'zi ham oddiy tirik odam, barcha kabi ekanligini ko'rsatishni, kamchiliklari ham borligini va maslahat berish jarayonida hayotda unga xos bo'lmagan rolni o'ynashga harakat qilmasligini ko'rsatishga harakat qiladi.

Uchinchidan, ochiqlik maslahatchining mijozga u bilan har qanday masalalarni muhokama etishga tayyorligini ko'rsatishida namoyon bo'ladi. Empatiya ochiqlikni keltirib chiqaradi, biri ikkinchisiz deyarli mavjud bo'lishi mumkin emas. Maslahatchining mijoz to'g'risida chin ko'ngildan qayg'urishi, psixolog-maslahatchining mijoz to'g'risidagi shaxsiy g'amxo'rliqi ifodasi deb tushuniladi. Bunday g'amxo'rlik ham haddan tashqari bo'lishi kerak emas. Mijozning psixologik holatiga haya jonlanuvchi ta'sir ko'rsatmaslik uchun psixolog-maslahatchi mijoz bilan muloqotda haddan tashqari ta'sirchan odam bo'lmasligi tavsiya etiladi.

Do'stonalik — bu ham maslahatchining muhim psixologik sifati hisoblanadi. Ushbu sifat deyarli yuqorida aytib o'tilgan barcha shaxs xislatlari bilan aloqador bo'lsa ham, u o'zining shaxsiy individual ko'rinishiga ega. Ularga masalan har qanday vaziyatlarda, nima bo'lsa ham va mijoz o'zini qanday tutishiga qaramay psixolog maslahatchining u bilan do'stona muloqot usulini saqlab qolishini bildiradi.

Psixologik maslahat amaliyotida psixolog-maslahatchining mijozga baho bermaslik deb ataluvchi munosabati alohida o'rin egallaydi. Bu nimani anglatishini tushuntirib o'tamiz. Psixolog-maslahatchining mijoz bilan muloqot davomida uning harakatlari va shaxsini to'g'ridan to'g'ri baholamasligi zarur. Uning muammolarini iloji boricha chuqurroq tushunishi va ushbu muammoni hal etishda unga yordam berishdan iborat hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Psixologik maslahat va korreksiyaga oid ma'ruzalar.
2. V.M.Karimova, R.Sunnatova. «Mustaqil fikrlash» o'quv qo'llanmasi bo'yicha mashg'ulotlarni tashkil etish uslubiyoti. Toshkent «SHarq» 2000
3. Ye.G'oziev, SH.V.Azizova "Tashkiliy psixologiya" Toshkent-1999y.
4. M.Rajabov "Eksperimental psixologiya metodlari to'plami". Farg'ona 2012
5. Shevandrin N.I. Psixodiagnostika, korreksiya i razvitie lichnosti. – M.:

**THE MOST EFFECTIVE CLASSROOM ACTIVITIES TO ORGANIZE
SPEAKING LESSONS**

Khusomiddinov Boboyor Nurmat o'g'li

*Teacher, English philology,
UZBEK STATE UNIVERSITY OF
WORLD LANGUAGES, TASHKENT,
REPUBLIC OF UZBEKISTAN*

Abstract: As everyone knows, speaking is considered as the most challenging aspect to develop, it is not only a difficult job to improve for students but also it is a bit problematic to conduct speaking lessons for most teachers. Taking into consideration of speaking related issues, this article has been decided to be written. In this article, some of the most advantageous activities and games can be found and used by individually or as a group. Almost all of them have already been experienced during the lessons and got the attention of different level students. These games can help to make lessons spice.

Keywords: classroom activities, games, interactive games, speaking, developing speaking skills, role play, debate, story telling, discussion, presentation, black hole, utopia.

Speaking is an essential part of language learning, but it can be challenging for many students. Classroom activities that encourage speaking can help students build confidence and improve their communication skills. In this article, we will discuss the best classroom activities to improve speaking and back them up with citations. Here one can find out the most common ways of conducting speaking lessons.

1. Role Play

Role play is an excellent activity for improving speaking skills because it allows students to practice real-life situations. According to a study published in the Journal of Language Teaching and Research, role play can improve students' communicative competence and language proficiency (Zhang & Li, 2013). Teachers can provide students with scenarios and roles to play, or they can let students create their own scenarios.

2. Debate

Debate is another excellent activity for improving speaking skills because it encourages students to express their opinions and defend their arguments. According to a study published in the Journal of Language Teaching and Research, debate can improve students' critical thinking skills and language proficiency (Jiang & Zhang, 2014). Teachers can provide students with topics to debate or let them choose their own topics.

3. Storytelling

Storytelling is a fun and interactive activity that encourages students to use their imagination and creativity. According to a study published in the Journal of Language Teaching and Research, storytelling can improve students' oral proficiency and vocabulary acquisition (Li & Zhao, 2014). Teachers can provide students with prompts or let them create their own stories.

4. Discussion

Discussion is a simple yet effective activity for improving speaking skills because it allows students to express their thoughts and ideas. According to a study published in the Journal of Language Teaching and Research, discussion can improve students' oral proficiency and communication skills (Wu & Li, 2014). Teachers can provide students with topics or let them choose their own topics.

5. Presentation

Presentation is a challenging activity for improving speaking skills because it requires students to organize their thoughts and present them in front of an audience. According to a study published in the Journal of Language Teaching and Research, presentation can improve students' oral proficiency and public speaking skills (Zhang & Li, 2014). Teachers can provide students with topics or let them choose their own topics.

Apart from these ways, coming from my own experience I strongly suggest following activities. The first is reflection, it is for intermediate level students. In this game, a teacher should divide the class into two big groups and plays two different short award winning videos. After the first group watched the video, the second starts watching the second. Finally, the former group should describe the whole video to the latter. At the end, the whole class watch the videos one more time and give feedback one another.

“Utopia” is also an interesting game for most students whose level is pre inter and intermediate. This activity also requires teachers to divide the group into several groups so that students can work collaboratively and communicate actively in their L2. In this game, students are asked to dream and create their own utopian country and talk about its structures by dividing their speeches.

In conclusion, classroom activities that encourage speaking can help students build confidence and improve their communication skills. Role play, debate, storytelling, discussion, and presentation are some of the best activities for improving speaking skills. These activities have been proven to be effective tools for improving students' communicative competence, critical thinking skills, oral proficiency, and public speaking skills.

References:

1. Jiang, H., & Zhang, H. (2014). The effects of debate on EFL learners' critical thinking and language proficiency. *Journal of Language Teaching and Research*, 5(3), 580-586.

2. Li, Y., & Zhao, Y. (2014). Storytelling as a tool for teaching English to young learners. *Journal of Language Teaching and Research*, 5(2), 390-396.
3. Wu, Y., & Li, X. (2014). The effects of discussion on EFL learners' oral proficiency and communication skills. *Journal of Language Teaching and Research*, 5(6), 1389-1395.
4. Zhang, J., & Li, X. (2013). The effects of role play on EFL learners' communicative competence and language proficiency. *Journal of Language Teaching and Research*, 4(3), 522-528.
5. Zhang, H., & Li, X. (2014). The effects of presentation on EFL learners' oral proficiency and public speaking skills. *Journal of Language Teaching and Research*, 5(1), 47-53.

USTRUSHONA AHOLISINING DAFN AN'ANA VA MAROSIMLARI

*Jizzax davlat pedagogika
universiteti Tarix fakulteti o'qituvchisi
Tugalov Boburjon Baxodir o'g'li*

Annotatsiya: Mazkur maqolada Ustrushona aholisining dafn an'ana va marosimlari haqida yozma arxeologik manbalarga tayangan holda ma'lumotlar berishga harakat qilingan.

Kalit so'zlar: Ustrushona, dafn etish, ma'rosim, tosh quti, tosh dahma, katakomba, Shirinsoy mozor-qo'rg'onlari.

Dafn etish bilan bog'liq urf-odatlar juda qadimiy ildizlarga ega bo'lib, arxeologik ma'lumotlarga ko'ra u paleolit davridan buyon ma'lum. O'rta paleolit davrida yashagan neandartal odami ham qabrga, ma'lum rasm-rusumlar bajarilganidan so'ng dafn etilgan. Qadimgi aholi orasida ruhlarga, turli xil jonli va jonsiz narsalarga ishonish va ularni ilohiylashtirib, sig'inish keng yoyilgan. Ayniqsa, ajdodlar, barcha o'tganlar ruhiga hurmat nihoyatda baland bo'lgan. Bu hurmat belgisi dafn marosimlarida o'zining yorqin ifodasini topgan. Ular "narigi dunyo" borligiga ishonib, o'z yaqinlarini so'ngi manzilga kuzatish tadbiriga alohida tayyorgarlik ko'rganlar va uni o'ziga xos qonuniyatlarga asoslangan tartib qoidalar asosida o'tkazganlar.

Ustrushonada vafot etgan kishini narigi dunyodagi abadiy "hayot" ga kuzatishda, unga yaxshi sharoitga ega "uy" tayyorlab, turli xil amallar bilan poklab, tirikligida shug'ullangan kasb kori bilan bog'liq buyumlarni birga qo'shib dafn etishgan. Shuningdek ushbu marosimda, hayotiy faoliyatida muhim ahamiyat kasb etgan va keyinchalik ilohiylashtirilgan jonivorlar, yoki ularning ba'zi a'zolari (ba'zan ramzlari)ni qo'shib dafn etish ham keng yoyilganligini ko'rsatmoqda. Ushbu dafn udumlari qadimgi aholining o'tganlar ruhiga nisbatan hurmat ko'rsatish bilan bog'liq marosimlarni keng qo'llaganligini ko'rsatadi.[1]

Qadimgi kishilarning dafn marosimlarida asosiy vazifa, dafn inshootlari (go'r tuzilishlari), dafn etish usullari (ko'mish, kuydirish va b.) va marhum bilan birga qo'yiladigan buyumlarga qaratilgan. Bu marosimda, avvalo, marhumga narigi dunyoda yashashi uchun qulay sharoit yaratish, ruhi va tanasini poklash hamda zaruriy buyum va oziq ovqatlarini qulay qilib joylashtirish muhim bo'lgan.[2] Ayni paytda marhum ruhidan qo'rqish va uning "o'liklar mamlakati"dan qaytmasligi chorasi ham qo'llanganiki, buning uchun olovli to'siq yasash, yoki uning ramziy ifodalarini qo'llash va qabrni turli xil usullarda qazish va ustini shu yerdagi tuproq (yoki shag'al) dan baland qilib (qo'rg'on) ko'tarish kabi amallar bajarilgan. Ustrushonadagi dafn

marosimlari ham ana shunday ma'lum qonuniyatlar va bosqichlar asosida kechganligi aniqlangan.

Ustrushonada shu paytgacha dafn etishning tuproq (turli xil shakldagi qabrlar, yer usti qabr inshootlari – tosh quti, tosh dahma va h...) ga qo'yish, marhum suyaklarini maxsus idish (xum va ostadon)larda dafn etish, oilaviy sag'analar ko'rinishlari o'rganilgan.[3] Ustrushona qabrlarida marhumlarni, yakka, juft va ba'zan guruh tarzda, asosan uzala yotqizib yoki g'ujanak holda dafn etish an'anasi bo'lgan.

Ustrushona qabrlaridagi dafn odatlari va etnografik ma'lumotlardan aholi orasida ruh va jonning yashashi haqidagi qarashlar keng yoyilganligi kuzatiladi. Unga ko'ra o'limdan keyin hayot davom etishi insonlar ongida mujassamlashgan. Shuning uchun dafn marosimlar bekami ko'st o'tkazilgan, jasad bilan birga turli xil buyumlar qo'yish an'anasi keng yoyilgan. Ularning asosiy qismini sopol idishlar, metallardan ishlangan qurollar, uy ro'zg'or va zeb ziynat buyumlari tashkil etadi. Qabrga qo'yilgan buyumlar nisbatiga e'tibor qaratadigan bo'lsak, unda sopol idishlar qo'yish eng ko'p uchraydi. Bu uy ro'zg'or buyumlari orasida sopol idishlarning ko'p ishlatilganligi bilan bog'liq bo'lsa kerak.

Dafn inshootlari yonbag'ir yo'nalishidan kelib chiqqan holda bo'lsa-da, bosh yo'nalishlarining turli-tumanligi xronologik yoki etnik masalalarga bog'liqlikni ishorasi bo'lishi mumkin. Dafn inshootlarining yo'nalishi hududning topografik xususiyatlariga xosligi holati esa Kenko'l madaniyati uchun xarakterlidir.[4] Marhumni xonaga joylashtirgandan so'ng, kirish joyi turli hajmdagi toshlar bilan yopilgan va dromos, aftidan, ilgari qazib olingan tuproq bilan qayta ko'milgan.

Katakomba qabrlarining "Kenko'l" tipida marhumlar asosan qabr poliga qum, qamish bo'yra, namat, yog'och doskali to'shamalar ustiga qo'yilib, dafn etilgan. Ular asosan chalqancha yotqizilib, oyoq-qo'llarining holati yozilgan yoki turli xil o'zgarishlar bilan qo'yilgan.

Qabrlardagi kulolchilik idishlari asosan, jasad bosh tomoni va yoniga qo'yilgan bo'lib, ularning asosiy qismini ko'proq ko'chmanchilar dashtlarida uchraydigan, qo'lda yasalgan sopol idishlar tashkil etadi. Ular orasida isiriqdondan alohida ahamiyatga ega, bu idishlar G'ulboning birinchi mozorqo'rg'oni va Sayxonsoyda qayd qilingan. G'ulbodagi isiriqdon o'rnida ishlatilgan idish, sopol xurmachadan yasalgan. Ya'ni u, butun holatdagi, qo'lda yasalgan va o'rtacha pishirilgan xurmachani tig'li asbob bilan urish natijasida, uzunasiga teng ikkiga bo'lib olingan. Xurmachani bu yarim bo'lagi isiriqdon vazifasini o'tagan. U jasadning oyoq tomoniga 40 x 50 o'lchamidagi, balandligi 40 sm bo'lgan supacha ustiga qo'yilgan.

Sayxonsoy va qabrlarida o'rganilgan isiriqdon ichiga solib qo'yilgan sopol qutichalar alohida ahamiyatga ega. Birinchi sopol quticha G'ulboda o'rganilgan qozonning ichiga joylashtirilgan. Sopol quticha qo'lda, kulrang loydan mayda qum qo'shib yasalgan. Qutichaning bo'yi 7 sm gardish diametri 4,5 sm tagdoni 4,5 x 6 sm.

Quticha to‘g‘ri burchakli shaklga ega bo‘lib, barcha to‘rt tomondan diametri 0,5 sm teshikchalar qilingan.[5] Idishchani ichki qismini qalin dud qoplagan. Qutichani yerga emas, balki qozon ichiga joylashtirilishi ma‘lum bir udum bilan bog‘liqdir. Sayxonsoy qabridagi isiriqdon ichiga joylab qo‘yilgan imitativ sopol idishcha qo‘lbola uslubda yasalgan. Kulrang tusda. Shakli to‘rtburchak bo‘lib, bo‘yi 7 sm gardish tomonlari 4,5x4,5 sm. To‘rt tarafida ikkitadan, jami 8 ta teshik bor. Yelka qismida to‘rttala burchagida bittadan jami to‘rtta teshik qo‘yilgan. Idishchada jami 12 teshikcha mavjud. Har ikkala qabristonda ham idishcha bir xil holada yerga emas, qozonning ichiga joylashtirilgan. Bu topilmalarni o‘rgangan tadqiqotchilar qutichani barcha tomonidan teshikchalar qilinishi va yerga emas, balki qozon ichiga joylashtirilishi uni “marhum ruhini kelib ketib turishi bilan bog‘liq tasavvurlar asosida qo‘yilgan” degan fikrga kelgan.[6]

Buxoro vohasida o‘rganilgan sag‘analarda maxsus tuynukchalar bo‘lib, qadimgi odamlarning tasavvuriga ko‘ra, ular orqali ruhlarning kirib-chiqishi ta‘minlangan. Qozoq xalqida ham qabrlarga tuynuklar qo‘yishi odati mavjud bo‘lib, bu teshiklar ruhlarni atrof dunyo bilan aloqa qilishini ta‘minlagan. Xorazm vohasida sag‘ana shaklidagi qabrlarda tuynuklari bo‘lib, ushbu tuynuklar havo almashinib turishi va marhum ruhining kelib ketib turishi uchun qo‘yilgan.[7] Yuqoridagilarga tayanib tadqiqotchilar ushbu odatni vafot etgan kishining ruhi bilan bog‘liq bo‘lib, u orqali marhum ruhi narigi olam bilan muloqotda bo‘lgan, degan fikrga kelgan.

Yuqoridagi paragraflarda ko‘rib o‘tganimizdek, Qadimgi Ustrushonada xum va ostadonlarga dafn etish ham alohida ahamiyatga ega bo‘lgan ko‘rinadi. M.H. Pardayev va J.I. G‘ofurov tomonidan o‘rganilgan Tepa Mulkush ostadonlarida qubbali shakldagilar ko‘pchilikni tashkil etadi.[8] Bu qabr va o‘tovning ramziy ifodasi bo‘lsa kerak. Ostadonlarga qo‘yilgan teshikchalar ham ruxning odamlar bilan muloqotiga muljallab qo‘yilgan bo‘lsa kerak.

Ustrushona mozorqo‘rg‘onlarida (Shirinsoydagi 1-qabrda) marhum bilan birga tanga (xitoy jez tangasi) solib dafn etish holati qayd qilingan. Bu tanganing yuza tomonida markazdagi teshikdan o‘ngda Rim raqami V ga o‘xshash u-shu tipidagi tangalarni eslatuvchi ”u” iyeroglifi aks etgan. Shunday qilib marhum yoniga faqat daryodan o‘tish haqi emas, balki yo‘lda ovqat sotib olishi yoki narigi dunyoda o‘tishda yaxshi munosabatga erishishi uchun ham tanga solingan. Demak, Ustrushonada ham bu odat maxalliy ildizlarga ega bulgan. Farg‘ona vodiysidagi yodgorliklarda ham Shirinsoydagiga o‘xshash u-shu tipidagi tangalar ko‘plab o‘rganilgan [9], jumladan Farg‘ona vodiysidagi Munchoqtepada sag‘analarga tanga-chaqa ko‘shib dafn etish ikki marta (3 va 9-sag‘analar) kuzatilgan.[10]

Ustrushona mozorqo‘rg‘onlarida marhumni zeb-ziynat buyumlari bilan ko‘mish urf odati kuchli bo‘lganligi seziladi. Dafn buyumlari orasida munchoqlar ko‘pchilikni tashkil etadi. Shirinsoy mozor-qo‘rg‘onlaridan ko‘plab turli xil shakldagi munchoqlar

va bezak buyumlari qayd qilingan. Ular sirtiga zarhal berilgan, oq shishasimon va yashil yaltiroq rangdagi, kubsimon, bikonik va yassi yapaloq, sharchasimon shaklda bo'lgan. Ustrushona mozor-qo'rg'onlarida jami olti dona uzuklar qayd qilingan bo'lib, ular Shirinsoy, G'ulbo va Bekkeldi va Zomin tog' o'rmon xo'jaligi hududida ochilgan qabrda (bir dona) o'rganilgan.[11] Uzuklarning, Ustrushonadagi mozor-qo'rg'onlarda ko'plab uchrashi zeb-ziynat buyumlarida ularning o'ziga xos o'ringa ega bo'lganligi ko'rsatadi. Ustrushonaliklar qabrlarida ko'zgularning ko'plab uchrashi ularning dafn marosimlarida alohida ahamiyat kasb etganligini ko'rsatadi. Kurkat dahmalari, Sag'anoq, Bekkeldi, Sayxonsoy, Zomin tumani Birlashgan qishlog'ida va Zomin tog' o'rmon xo'jaligi hududidagi qabrlarda va Xontepa yodgorligidan ham ko'zgularni o'rganilgan.[12] Shunday qilib, dafn marosimida marhum bilan birga qabrga qo'yilgan buyumlardan ustrushonaliklarning dafn marosimlarida ularning alohida ahamiyat kasb etganligi seziladi.

Sag'anoq mozorqo'rg'onlarida qurbonlik qilinayotganda hayvon suyaklarini yoqish qayd qilingan. Boshqa yodgorliklardan farqli ravishda G'ulbo mozorqo'rg'onlarining deyarli barchasida (birinchi mozorqo'rg'ondan tashqari) vafot etgan kishilarni yog'och yoki qamish to'shamaga yotqizib, ba'zan marhum ustiga ham yog'och taxlab yoki qamishga o'rab turli darajada (to'liq yoki qisman) yoqish odatlari kuzatildi.[13] Ba'zi jasadlarning suyaklari kuchli kuygan bo'lib, bu ularning saqlanishiga yomon ta'sir ko'rsatgan. Barcha jasadlar tagida kul qoldiqlari bor. Yong'in izlari hatto mozorqo'rg'on tuproq uyumi (nasip)da ham o'z izini qoldirgan.[14] Bunday, jasadlarni yoqish holati, Ustrushonaning Xo'jand viloyatidagi Xo'jai Sof qishlog'ida o'rganilgan antik davrga oid, ashyolarga boy lahadli qabrlarda ham kuzatilgan.[15] Ushbu ma'lumotlar Ustrushonada marhumlarni dafn marosimida yoqish ancha keng yoyilganligini ko'rsatadi.

Ularni Bo'ston VI qabristonining bir chetiga ko'milganligi qayd qilinadi. Bu qabrlarning ahamiyatli jihati shundaki, krematsiyali qabrlar tuzilishi xuddi Sopolli madaniyatiga xos ayvonli lahad tuzilishida bo'lib, ulardan topilgan sopollar tarkibi ham aynan Mo'lali va Bo'ston sopol buyumlaridan iborat.

Qabrlarda jasadlarni nafaqat yoqish, balki uning ramziy ifodasi ham kuzatiladi. Masalan, G'ulbodagi to'rtinchi mozorqo'rg'on tuproq uyumi orasidan har xil o'lchamli oq toshlar ayvon ichidagi tuproq orasida esa yonib jigarrang tusga kirgan va atayin tashlangan ko'plab kesakchalar qayd qilingandi. Bu kabi holatlar Ustrushona aholisida boshqa chorvador qabilalarda bo'lgani kabi olov timsolini ifodalovchi udumlar ham keng yoyilganligini ko'rsatadi. O.Mamirov tomonidan Ustrushonadagi Eski Xovos yodgorligida olib borilgan arxeologik qazuv ishlarida shu yerdagi istiqomat qilgan axoli topinish udumlari bilan bog'liq qurilmalar ham aniqlandi. Tadqiqotchining ta'kidlashicha, "Bu yerda ochilgan o'choqlardan ikkitasi olovga topinish maqsadida bunyod etilgan va ulardagi old qismi sharqqa qaratilgan qo'sh o'choqlardan, diniy

marosimlarda foydalanilgan”. [16] Ustrushonada bunga o‘xshash o‘choq qoldiqlari ko‘plab o‘rganilgan bo‘lib, bu kabi olovga topinish qurilmalari uzoq davrlar mobaynida rivojlanib, aholi ma‘naviy madaniyatida o‘ziga xos ahamiyat kasb etib kelgan. Olov kultining tozalash, poklash, himoyalash funksiyalari o‘troq va ko‘chmanchi aholi madaniyatida bir xil tushuncha hosil qilgan. Bu holat shuni ko‘rsatadiki, barcha hayotiy o‘zgarishlar qatorida olov kultiga sig‘inish ham o‘zgargan. Mozorqo‘rg‘onlardagi olov bilan bog‘liq marosimlar aholining bu dunyodagi yashash tarzining narigi dunyodagi ramziy ko‘rinishi deyish mumkin. Dehqonchilik vohalarida uchraydigan o‘choqlar esa, halq ma‘naviy hayotida oilaning fayzi va farovonligi, xudo bergan ne‘matlarining timsoli sifatida turli tasavvurlarda aks etgan.

Dafn marosimida olovdan foydalanish va marhumni kuydirish jasad ruhini osmonga eltishda uni tozalash va ilohiy ximoya tushunchalari bilan bog‘liq bo‘lgan. Boshqacha so‘z bilan aytganda “jasadni dafn etishda yoqilgan olov, tiriklar va osmonda yashovchi ajdodlar o‘rtasida vositachi vazifasini o‘tagan”. [17] Marhumni dafn etishda uni yoqish antik davrdan ancha oldin O‘rta Osiyoda keng yoyilib ulgurgan. Ustrushonaliklar uchun, olov hatto xudolar uchun ham o‘lmas, olam va abadiylikning birinchi timsoli hisoblangan. Olov vafot etgan kishining ruhini osmon olovi-buyuk xudo –quyoshga yetkazish vositasi hisoblangan. Gerodot massagetlar haqida yozarkan ...“massagetlar ibodat qiladigan yagona tangri-quyoshdir. Undan tutatqidon vazifasida foydanilgan bo‘lsa ajabmas. G‘ulbo yodgorligidagi 1- mozorqo‘rg‘onda esa xurmacha bo‘lagidan tutatqi (isiriq)don sifatida foydalanilgan. Idishda olov, kuya izlari va kuygan o‘simlik qoldiqlari bor. Qabrlarga tutatqidon qo‘yish milodiy I asrga mansub mozorqo‘rg‘onlarda ko‘p uchraydi. [18] Bu amallar xona – “yang uy”ni yovuz kuchlardan tozalash maqsadida-Avestoda ta‘kidlangan “o‘lgan kishi tanasinini yovuzlik qamrab oladi”, degan tasavvurga qarshi qo‘llangan.

Ustrushona aholisi dafn udumlaridagi olov bilan bog‘liq amallar esa avvalo, jasadni “o‘liklar mamlakati”ga yuborishda uning ruhi va tanasini poklash, tabiat hodisalari, jumladan, quyoshga sig‘inish, jasad ruhini va tanasini xudolar yashaydigan muqaddas makonga poklangan holda eltish, bu dunyoda tirik qolganlarga arvohnning qo‘rqinchli, salbiy ta‘sirini kamaytirish uchun olovdan to‘siq yasash, hamda o‘tganlar ruhiga sig‘inish kabi diniy tasavvurlar bilan bog‘liq bo‘lgan.

Ustrushonaning tog‘ oldi toshloq hududda joylashgan Ko‘rpa, Qoratepa va Qoratosh I, II mozorqo‘rg‘onlarida kenotaf qabrlar qayd qilingan. Ularda qabr yasalgan, konstruksiya mavjud. Biroq ularga odam dafn etilmagan yoki hayvon suyaklari qo‘yilgan. Bu kabi kenetoflar Shimoliy Baqtriyada yaxshi o‘rganilgan. Ulardan L.T.Pyankova Tigrovaya Balkada 116 ta qo‘rg‘onda arxeologik qazishmalar olib borib, shulardan 82 tasida jasadlar topilgan. Qolganlari kenotaf qabrlar ekanligi aniqlangan.

V.F. Gaydukevich tomonidan o'rganilgan Shirinsoy qabrlarining taxminan 25 % da marhumlarni bukchaytirilgan tarzda dafn etish va o'ziga xos oraliq holat ham mavjud. Shirinsoydagi 26- qabrda murda chalqancha yotqizilgan, lekin uning oyoqlari yig'ilgan. Bu yerda yana bir holat (2 va 13- qabrlarda) jasadni chalqancha yotqizib, tizzalarini tepaga ko'tarib qo'ygan holatda ko'mish ham kuzatiladi. Oraliq holatni ham hisobga olsak 1/3 qismida bukchaytirib dafn etish mavjud.

F.E. Toshboyev tomonidan o'rganilgan Bekkeldi mozorqo'rg'onidagi qabrga bir nafar o'rta yoshlardagi ayol kishi chap yoni bilan (yuzi sharqqa qaratib) to'liq bukchaytirilgan (skorchenni) holda dafn etilgan. Marhumning yotish holati bolaning ona qornida yotish holatiga aynan o'xshash, ya'ni marhum qo'llari tirsagidan yuqoriga bukilgan va ikkala qo'li ham ko'krak usti – iyagini tagiga yig'ilgan. Oyoqlari ham tizzasidan keskin bukilgan. Biroq, har ikkala oyoqlari (tizza va to'pig'iga teng masofada) chopib olingan – kesilgan. Chopib olingan oyoq va barmoq suyaklari tizzaga yaqin joyga jamlab qo'yilgan.[19] G'ulbo (birinchi va to'rtinchi qabrlarida)da esa chalqancha yotqizib dafn etish bilan birgalikda, bukchaytirish alomatlari mavjudligi (poza vsadnika) ham qayd etilgan. Qulpisar 5- mozorqo'rg'on, 1- qabrda yonboshlatib va Qulpisar 1- mozorqo'rg'onida yarim bukchaytirilgan holda dafn etish ham qayd qilingan (3- jadval). G'ulbo mozorqo'rg'onlarida esa chalqancha yotqizib dafn etish bilan birgalikda, bukchaytirish alomatlari mavjudligi (poza vsadnika) ham qayd etilgan. Jelli g'ulli tosh quti qabrlarida esa marhmlar to'liq g'ujanak holda dafn etilgan. Jelli g'uli, Shirinsoy va Bekkeldi qabristonlaridagi kabi, marhumlarni bukchaytirib, oyoqlarni chalishtirib, tizzalarni ko'tarib yoki yon tomonga qiyshaytirib – otliq holat ko'rinishida dafn etish holatlari O'zbekiston hududida ko'p o'rganilgan.

Manbalarda ta'kidlanishicha g'ujanak (skorchenni) holda dafn etish asosan vafot etgan kishi ruhidan qo'rqish va marhumning tiriklarga ziyon yetkazishining oldini olish maqsadida qo'llanilgan. Asli mazmun mohiyatiga ko'ra bir xil ma'noda qo'llanilgan bu kabi odatlar dunyoning ko'p joylarida turlicha xil ko'rinishda bajarilgan. Ushbu holatda to'liq bukchaytirilgan tarzda dafn etish, Shimoliy Baqriyadagi To'pxona mozorqo'rg'oni № 212 qabrda uchraydi.[20] Biz e'tibor qaratayotgan to'liq bukchaytirilgan (skorchenni) holda dafn etish ibtidoiy jamoa tuzumidan buyon qo'llanib kelinadi. V.V. Golmsten bukchaytirilgan holda dafn etish, marhumning tiriklarga ziyon yetkazishining oldini olish uchun qo'llanilgan deb yozadi. S.A.Pletneva bukchaytirilgan holda dafn etish urug' jamoasida paydo bo'lganligi, sinfiy jamiyatda esa u mustaqil bo'lmagan (qaram) lik timsoli bo'lganligini ta'kidlaydi.

Bunday tarzda dafn etish asosan dasht bronza davri Andronovo jamoalariga mansub qabrlarda ko'p kuzatilgan. Sobiq ittifoq davri arxeologik adabiyotlarida Andronovo madaniyati Afanasyev va uning so'ngi bosqichi hisoblangan Okunevsk madaniyatlari ta'sirida vujudga kelgan deyiladi. Bunday xulosaga kelinishiga ushbu

madaniyatning dafn etish, moddiy buyumlar xususiyati va qabr inshootlarining tuzilishidagi umumiy xususiyatlarga ega o'xshashliklari sabab bo'lgan.

O.V. Obelchenkoning fikricha, jasadlarni g'ujanak holda yoki oyoqlari tizzadan yig'ilib ikki tomonga yoyilgan "otliq-chavandoz" va "yarim otliq holat" ko'rinishida dafn etish, o'troq yoki yarim o'troq hayotga o'tgan ko'chmanchilarning qadimiy udumlaridan bo'lib, u marhumni ulug'lash bilan bog'liq bo'lgan.[21] O'sha davr kishilarining tasavvurida otlar narigi dunyoda ham odamlarga hamrohlik qiladi, degan tushuncha mavjud bo'lgan. Chunki, qabrlardagi marhumlarning yotish holati otliq odamning otda ketishiga o'xshab ketadi. Qator tadqiqotchilar o'lgan kishini oyoqlarini yig'ib tizzasini tepaga qilib dafn etishni vaqt o'tishi bilan jasad tizzalari ikki tomonga qulashi natijasida hosil bo'lgan ko'rinish deb baxolashadi. So'ngak qabristoni qabrlarida faqat yakka holda ko'mish odati kuzatiladi. Mayit bilan juda oz miqdorda buyumlar qo'yilgan. Mayitlar qo'l-oyog'i yozilgan holda, chalqancha yotqizilgan. F.E. Toshboyev tomonidan Ustrushona mozorqo'rg'onlari dafn marosimlarida qayd qilingan yana bir holatga e'tibor qaratgan. Bu holat qabrga chuqurchalar kavlab qo'yish hisoblanadi. Ushbu olimning yozishicha, G'ulbodagi uchinchi mozorqo'rg'onida ayvon va lahad tutashgan joyda ikkita bir xil, bir-biridan 17 sm uzoqlikdagi masofada aylana shaklidagi, diametri 6 sm chuqurligi 3,5 sm chuqurchalar bo'lgan. Bu kabi magik udumlar etnograflar tomonidan ilmiy tahlil qilingan.

Elshunos olim A. Ashirov Farg'ona vodiysidagi dafn udumlarida shunga o'xshash holat, ya'ni marhum vafot etgan uyda chuqurchalar qilib qo'yilishi haqida ma'lumot beradi.[22] Tadqiqotchi bu holatni ilmiy o'rganib, bunday odat marhum dafniga uch kun to'lganda jag'i tushadi, yettinchi kundan boshlab shisha boshlaydi, yigirmanchi kundan boshlab maddasi ortadi va qirq kun o'tganda jasad yoriladi degan tasavvurga tayanib, marhum yorilishida azob chekmasin degan maqsadda qo'llanilganligini yozadi. Demak, qabrlardagi bu chuqurchalar marhumning "narigi dunyo"ga ketishida qiynalmasin degan maqsadda qo'llangan. Farg'ona vodiysi xalqlarida uchraydigan yuqoridagi kabi udumlar mohiyatan, qadimgi dafn odatlarida qo'llanilgan (qabrlarga chuqurchalar yasash) udumlarning davrlar mobaynida o'zgarishga uchragan holdagi saqlanib qolgan ko'rinishidir.

O'rganilgan qabrlarda jasad yoniga turli xil buyumlar qatorida hayvon suyaklarinig qo'yish ham kuzatiladi. Bu an'ana birinchidan Qadimgi Ustrushona aholisi orasida turli xildagi rux va jonning yashashi haqidagi qarashlar, totemimizim bilan bog'liq zoolatrik tasavvurlaridan darak beradi. Ikkinchidan, asosiy mashg'uloti va yashash manbaining asosi bo'lgan jonivorlar bilan bog'liq turli xildagi qarashlar keng yoyilganligini ko'rsatadi. Bu esa aholi xo'jaligida chorvachilik muhim o'ri tugaligi va mavjud barcha chorva mollariga nisbatan alohida e'tibor qaratganligi, ularning nasl va mahsuldorligini tinimsiz ravishda oshirib borganligi belgisi hisoblanadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, Qadimgi Ustrushona aholisining dafn marosimlarida ajdodlarimizning o'sha davrda ham azaliy ma'naviy qadriyatlarga, uni o'rab turgan borliq – ona zamin va tabiatga nisbatan beqiyos e'zozda bo'lganliklari, o'tganlar, umuman, barcha ajdodlar ruhiga nisbatan alohida hurmat ko'rsatganliklari seziladi. Dafn marosimidagi har bir tartib muayyan ma'no va mohiyatga ega bo'lgan va og'ishmay bajarilgan. Bu marosimda ijro etilgan amallar marhumni narigi dunyoga kuzatishda, unga nisbatan yuksak hurmat ko'rsatilganligidan darak beradi. Bu davrga oid dafn udumlarida chorvador aholining qadimiy an'analarni saqlagan holda yangi madaniyatlarga tegishli urf-odatlarini ham qabul qilib borganligi seziladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Каримова Шимолий Бактрия аҳолисининг дафн маросимлари ва диний эътиқодлари (Бронза даври моддий маданият ёдгорликлари мисолида). Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун ёзилган дисс... Тошкент, 2017. Б.81
2. Матбобоев Б.Х. Фарғона водийси аҳолисининг илк ўрта асрлар даври диний қарашларини дафн маросимларида акс этиши (Мунчоктепа мисолида)... – Б.156.
3. Уструшона чорвадорларининг антик даврдаги маданияти. Тошкент. ”Тафаккур қаноти”, 2014. Б. 73-76.
4. Кожомбердыева Э.И. Об ориентировке погребальных сооружений кенкольской культуры // Вестник Московского университета, Сер. 8. История, № 1. – Москва. 1995.
5. Тошбоев Ф.Э Уструшона чорвадорларининг антик давр маданияти. Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун ёзилган дисс... Тошкент, 2017. Б.81-82., 11,2 расм.
6. Тошбоев Ф.Э. Мамиров О.У. Сайхонсой мазорқўрғонлари // ЎЗБЕКИСТОН АРХЕОЛОГИЯСИ. № 2 (25) Самарқанд, 2021. Б. 22.
7. Снесарев Г.П. Реликты до мусульманских верований и обрядов у узбеков Хорезма. – М.: Наука, 1969. С.10, 47, 112.
8. Пардаев М.Х., Гофуров Ж.И. Фарбий Уструшонада зардўштий қавмлар излари // О'ЗБЕКИСТОН АРХЕОЛОГИЯСИ № 2. – Т.: Фан, 2011. Б. 87.
9. Литвинский Б.А. Курганы и курумы Западной Ферганы (раскопки. погребальный обряд в свете этнографии). Главная редакция Восточной литературы, М.: 1972. – С. 212.
10. Матбобоев Б.Х. Фарғона водийси аҳолисининг илк ўрта асрлар даври диний қарашларини дафн маросимларида акс этиши (Мунчоктепа мисолида)... –Б. 165.
11. Тошбоев Ф.Э. Уструшона чорвадорларининг антик даврдаги маданияти... – Б. 105,45,3- расм., Гайдукевич В.Ф. Могильник близ Ширинсая

12. Узбекистане... – С. 337., Грицина А.А. Уструшанские были... –С. 205-206.
Грицина А.А. Уструшанские были... – С. 198, 205-206.
13. Тошбаев Ф.Э., Пардаев М.Х., Грицина А.А. Изучение Гульбинского могильника // Культура номадов Центральной Азии. – Самарканд: 2008, – С.184-189.
- 14.Тошбоев Ф.Э. Олов билан боғлиқ удумлар ҳақида баъзи мулоҳазалар // Самарканд Давлат университети илмий тадқиқотлар ахборотномаси. – Самарканд: 2010. – №4 (62), -Б.29-33.
- 15.Марафиев С.Ш., Москаленко Н.А. Аархаические находки из Ходжаи Соф // АРТ вып. XXI. 1981 Душанбе, 1988, 73-88.
- 16.Мамиров О.Ў. Шимолий-ғарбий Уструшона оловга топиниш қурилмалари (Эски Ховос ёдгорлиги материаллари асосида). // Мустақиллик йилларида Ўзбекистон археологияси: ютуқлар ва истикболлар Самарканд –Samarkand, 2016. Б. 98- 100,
17. Аванесова Н.А., Тошпулатова Н. Символика огня в погребальной практике в сапаллинской культуры (по материалам исследование могильника Бустан VI)... –С. 29.
- 18.Обельченко О.В.Могильник Акжартепе // ИМКУ – Ташкент: 1962.–№ 3. –С. 67.
19. Тошбоев Ф.Э. Бронза даври андронова жамоалари дафн маросимларининг Уструшонага таъсири // Материалы II Международной научно-практической конференции «Gglobal science and innovations 2018: CENTRAL ASIA». Астана, 2018. С. 142.
20. Литвинский Б.А.,Седов А.В. Культы и ритуалы кушанский Бактрии. – М.: Наука, 1984. – С.47.
21. Обельченко О.В. Куюмазарский могильник // Труды Института истории и археологии АН Узбекистана. – Ташкент: 1956. -№ VIII –С. 226.
- 22.Аширов А.А.Ўзбек халқининг қадимий эътиқод ва маросимлари... -Б. 125.

FLAT AND ROUND CHARACTERS IN JANE AUSTEN'S NOVELS

Saibnazarova Makhliyo Asatullayevna

UTAS, teacher of the Languages department

of the English language

Republic of Uzbekistan

Annotation

Austen never repeats her characters. The characters Mr. Collins of “Pride and Prejudice” and Mr. Elton of “Emma” are similar. They are both arrogant. Yet Austen presents them in a completely different way. Similarly, the vulgarity of Mrs. Bennet is distinct from the vulgarity of ‘Sense and Sensibility’s Mrs. Jennings. Austen has beautifully distinguished her characters from each other. Her characters depict a specific class but simultaneously they do not leave behind their distinct identity. For instance, Pride and Prejudice’s character Mr. Wickham exemplifies all charming soldiers but simultaneously he is also a self-centered person.

Key words: self-centered, arrogant, characters, vulgarity, distinguished, soldiers

Annotatsiya

Jane Osten hech qachon o'z qahramonlarini takrorlamaydi. "Mag'rurlik va xurofot" filmidagi janob Kollinz va "Emma" filmidagi janob Elton qahramonlari o'xshash. Ularning ikkalasi ham takabbur. Shunga qaramay, Osten ularni butunlay boshqacha tarzda taqdim etadi. Xuddi shunday, missis Bennetning qo'polligi "Sense and Sensibility" ning Jennings xonimning qo'polligidan farq qiladi. Osten o'z qahramonlarini bir-biridan ajoyib tarzda ajratgan. Uning qahramonlari ma'lum bir sinfni tasvirlaydi, lekin ayni paytda ular o'zlarining o'ziga xosligini qoldirmaydilar. Misol uchun, "G'urur va xurofot" ning qahramoni janob Uikxem barcha jozibali askarlarga o'rnak bo'ladi, lekin ayni paytda u o'zini o'ylaydigan odamdirdir.

Kalit so'zlar: o'zini o'ylaydigan, mag'rur, xarakterlar, qo'pollik, taniqli, askarlar

Most of Austen’s characters liven up by their dialogues because the voice that narrates the story is subordinate to the voice of her novel’s characters. In her novels, lengthy, clumsy dialogues are rare as are elaborate physical illustrations. In place of all these, Austen uses the brisk, lively, witty dialogues. The way the characters talk to each other from that a reader can know about their nature and behaviors. For example, Mr. Bennet’s indifferent behavior uncovers from his dry wit, in the same way Mrs. Bennet’s emotional surplus comes out from every dialogue she passes. Austen’s dialogue generally works to show the negative sides of her characters – Miss Bingley’s malicious, arrogant manners are easily evident in her dialogues. In the same way,

dialogues also hide wicked aspects of character. For example, Wickham conceals his deceptive heart below the clatter of pleasing, playful banter and he is able to deceive Elizabeth with his well ordered tongue even if his elegance and looks aids as well. Jane Austen's main characters are round and, at the same time, her minor characters are flat. Flat characters are those characters that do not have complexity and are mostly shallow or one-dimensional. For example, Mrs. Bennet of "Pride and Prejudice". Mrs. Bennet remains dull, vulgar, and showy from beginning to the end of the novel. On the other hand, round characters are those characters that change and develop over time in the story. For example, Elizabeth and Darcy. As the novel progresses they develop, evolve, and mature. Jane is also one such character who goes through an emotional turn in the novel.

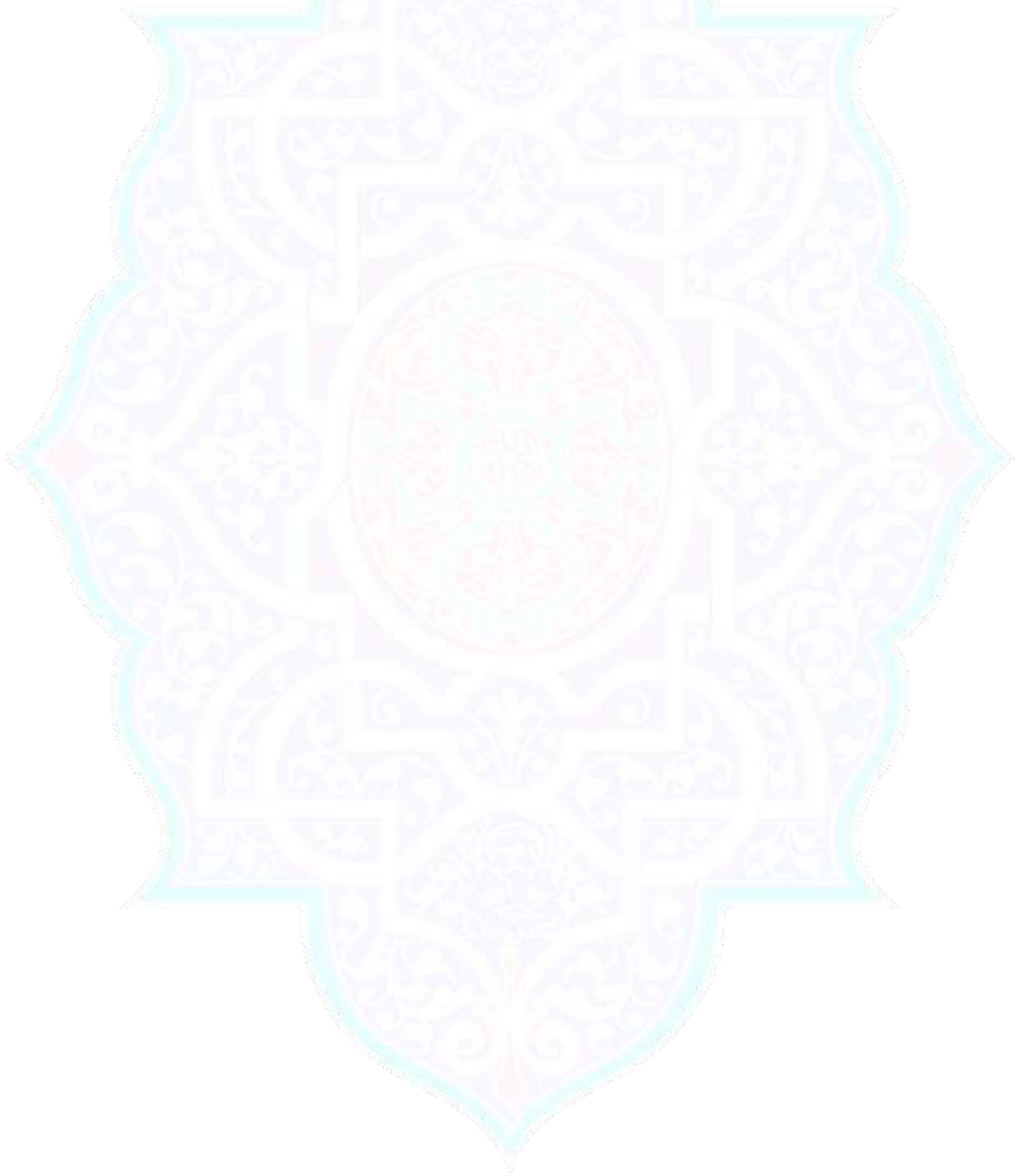
Finally we can say that fine conversational capability and attractive personality appear side by side. In Austen's "Pride and Prejudice" Darcy and Elizabeth are the finest conversationalists in comparison to all the characters in the novel. Austen points out certain Victorian manners distinctive of the age in which she worked: the obsession with social status, call for honor and prestige, treating marriage as a way to achieve material wealth, and the duality of society. Austen also delineates female characters by their weaknesses. They were treated like worldly goods and were half-educated. For example, Charlotte Lucas who undoubtedly want to marry Mr. Collins due to the fact that this marriage will bring along some sort of solidity, certainty and property. While at the same time, she states that she finds Mr. Collins "tolerable". Most of the characters of Jane Austen are authentic and life-like. By looking at her characters, it seems that they derived from our own society. Their conduct and approach are quite normal. She observes her characters very affectionately. Austen's characters have a mixture of honesty and dishonesty, virtue and evil, and integrity and worthlessness. They are congenial along with distasteful. For example, Elizabeth in *Pride and Prejudice* is an intelligent and sensible character but her intelligence and understanding are tainted by her early prejudices. In the same way, Wickham is a charming character but at the same time, he is also selfish.

Jane Austen's characterization did not have only positive features, but her art of characterization also had a few shortcomings. Undoubtedly, many of her characters are not authentic and life-like. Marry Bennet from "Pride and Prejudice" is not able to influence us and is not essential to the story. Additionally, Margaret in "Sense and Sensibility" does not ever come into being. But these minor characters cannot stop us from labeling Jane Austen as one of the finest delineators of characters. So we can conclude by saying that her characters are thoughtfully organized and coherently put together.

Used literature

1. Day, Malcolm. *Voices from the World of Jane Austen*. David & Charles, 2006.

2. Erickson, Carolly. Our Tempestuous Day: A History of Regency England. NY: William Morrow, 1986.
3. Girouard, Mark. Life in the English Country House: A Social and Architectural History. New Haven: Yale University Press, 1978.
4. Saibnazarova, M. A. (2020). An Expression Of National Customs In The Works Of
5. Jane Austen And Abdullah Qadiri. CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PEDAGOGICS (2767-3278), 1(01), 16-20.
6. Dilnoza, M., Maftuna, S., Guzalkhon, K., Makhliyo, S., & Maftuna, K. (2019).

DEVELOPING READING SKILLS

Berdikulova Munira Azizovna

Teacher of University of Tashkent Applied for Science

E-mail: maftunaberdikulova99@gmail.com

Tel: +99893 589 16 98

Abstract: Reading is considered one of the important skills to explore our target language in teaching and learning. Reading is useful for language acquisition if students more or less understand what they read, the more they read, the better they get it. Additionally, reading is the fundamental skill upon which all formal education depends. The most effective strategies for reading and the importance of reading skills in language learning are depicted in this article.

Keywords: Target language, teaching, learning, fundamental skill, formal education, effective strategies.

One approach to learning language and knowledge is by reading. The majority of knowledge is recorded in books. People must first read, especially students, if they wish to grasp and know them. They must continue to read. First of all, many students desire to be able to read texts in English for their jobs, for academic purposes, or just for fun, which makes training them to read English texts a crucial part of the teacher's job. Anything we can do to facilitate their ability to carry out these actions must be a positive idea. If children can understand what they read, reading can help them learn a language. The more they read, the more fluently they can communicate. The essential ability that underpins all formal education is reading. Research unmistakably demonstrates that unless these students are identified early in their academic careers and given the intensive, systematic intervention they require, they are unlikely to ever acquire the reading skills they need to successfully complete elementary school. Any youngster who does not learn to read early and proficiently will find it difficult to pick up other knowledge and abilities, and they are unlikely to ever succeed in school or in life. According to Harmer (2002), reading helps students with their vocabulary understanding, spelling, and writing. Interesting themes can be introduced in well-written literature. Reading is regarded as another crucial skill for the students. Reading books offers useful writing examples in English. When learning how to create effective phrases, paragraphs, and texts as a whole, reading material can be used as a tool. According to Grabe (2002), many people around the world learn to read a second language while enrolled in formal academic settings. Students learn to read so they may participate in advanced coursework, land a decent career, obtain knowledge, become more culturally aware, interact with others, or just for fun. Reading is believed

to stimulate the muscles in the eyes and aids in brain development, according to Damian (2001). Reading is an activity that requires higher degrees of concentration and improves the reader's conversational abilities. Consistently, it is a luxury that improves acquired knowledge. Reading regularly also aids readers in understanding unfamiliar words and expressions they hear in speech. The behavior has the potential to develop into a beneficial addiction and increases knowledge on a variety of subjects. It sharpens our awareness of international issues and keeps us in contact with both present and historical literature. Reading can also be done for fun or excitement. The goal of this text is for the readers to enjoy what they have read. They might read novels or short stories, for instance. Reading is a way to extend one's vocabulary in addition to being a source of information and enjoyment. In other words, reading is seen as a crucial activity since it fosters stronger vocabulary development, higher-level writing, better spelling, and reading comprehension.

Once language learners have had enough practice speaking and listening, reading will be introduced. Reading lessons, whether they are taught as a single lesson or as supplemental work, can be offered once language learners have solid speaking and listening skills. There are various sorts of reading, and the information must be graded according to the language learners' proficiency level.

1. Choral reading still plays a significant role in enhancing students' pronunciation even if it is rather uncommon in current language schools. Working in groups will provide language students the confidence they need to pronounce words with a foreign accent, and practice is highly advised in this approach. For language learners who are hesitant and bashful to replicate the teacher's expression on their own, this strategy can be helpful.

2. Silent reading Reading can start once language learners have mastered the words' pronunciation and emotion. You can accomplish this by reading aloud. The teacher reading aloud can be the first step in silent reading. The correctness and expressiveness of the teachers' reading are models. It is believed that a successful combination of student reading aloud, teacher reading aloud, and student quiet reading secures a high level of interest in reading. The teacher can use questions based on the text, translations, or summaries to assess the student's comprehension of what they have read.

3. Intensive reading. citing Ira (2002) On shorter texts, intensive reading is utilized to glean specific information. It includes extremely precise reading for fine detail. Utilize your extensive reading skills to comprehend the facts of the scenario. It is crucial that you comprehend every word and truth in this situation. A course on intensive reading might go like this: 1. When the book is shut. The pupil pays attention to the teacher. On occasion, he will inquire to make sure that all is understood. b. The newly learned vocabulary is posted on the board. They have their own pronunciations

and phrases. c. After the pupils have opened their books, the teacher reads the introduction to the selection aloud. Dramatic gestures and techniques are used to heighten the impact and improve comprehension. Words written on the board are mentioned. d. The reading is now alternately done silently and aloud by the class. It is advised to read narrative or expository portions aloud, whereas conversation or dialogue should be read aloud. Parts may be given to students. Now, numerous forms of summaries can be used for the choice. Selected students may be requested to provide a summary in either their native language or the target language. The teacher might pose a string of related inquiries. Each response is delivered and written on the board as it is given. All of the solutions are then read out loud.

4. Extensive reading. The phrase "extensive reading" has been defined in a number of different ways. Hedge, 2003 Some people use it to allude to "skimming and scanning activities," while others link it to the volume of material. According to Hafiz and Tudor (1989), "The pedagogical value attributed to extensive reading is based on the assumption that exposing learners to large quantities of meaningful and interesting L2 material will, in the long run, produce a beneficial effect on the learners' command of the L2." It's utilized to gain a broad understanding of a topic and involves reading larger texts for enjoyment in addition to business literature and expanding your overall awareness of business practices. Silent reading is done outside of class during extensive reading. The teacher should clarify the initial challenging section or new words so that language learners experience fewer difficulties when reading extensively. There are several questions assigned that are relevant to the book, and the answers must be put down. Following the completion of the reading, language learners and the teacher should write several sorts of summaries, whether they be written or oral reports. In order to keep language learners motivated, the language may grade the summaries.

5. Additional reading is done outside of class as well. Reading materials are entirely up to the discretion of language learners. Newspapers, periodicals, and other reading materials published in the target language are all acceptable. The term work should include further reading. Reading at least one book in the target language should be a requirement for all language students. Again, the teacher should grade the additional reading assignment. The teacher needs specific ways to hone students' reading abilities in the teaching-learning process, particularly when it comes to reading. It is necessary to make it simpler for the children to advance their reading abilities.

Reading is a task that helps us comprehend the information in the texts we read. The reader can obtain any message or information that will advance their knowledge through reading. Reading is the activity of comprehending written texts, and comprehension is the act of making sense of words, sentences, and connected material, according to Pang et al. Perception and thought are both involved in reading comprehension. Readers will make use of prior knowledge, vocabulary, grammatical

skills, and other techniques to aid in their comprehension of written material. It implies that reading is a way of communication between the author and the reader. The author wants to deliver a message through facts, feelings, ideas, and arguments. The writer then incorporates the message into the writing. Therefore, reading is a method of understanding or interpreting something. Understanding words and grammar is only one aspect of reading. Reading involves more than just translating; in order to understand English reading material, the reader must consider what the text means. Students in Indonesia are learning English as a second language. Interpreting the meaning or the idea from written language is definitely not an easy task for students. Students need to be proficient in word, sentence, and content meaning in order to understand the reading material. However, understanding the writer's thoughts is the most crucial skill. The researcher deduces from the explanation above that reading comprehension is the process of understanding the content and all information related to the issue in the text. In reality, because English is a foreign language, it can be difficult for students to understand an English text. Because they are limited in their ability to comprehend and analyze the meaning of words and sentences, many readers are unable to understand the author's point. In order to understand the author's meaning, the reader must pay close attention while reading. Students must practice reading frequently and employ specific tactics in order to improve their reading abilities. The student's capacity to employ strategies to comprehend what the author is saying determines their ability to comprehend the material. This indicates that the method aids students in understanding the material they read. Nuttal (1982) divided reading techniques into four categories. These reading techniques are skimming, scanning, thorough, and intense readings. a. Scoping Skimming is an effective reading strategy. According to Grellet (1999), skimming entails reading a text quickly to acquire the gist of it. It implies that skimming is employed to increase pupils' self-assurance and awareness that it is feasible to understand a document without reading every word. Before reading a piece properly, skimming can help readers grasp its core point. The title or another heading, looking at the picture, and reading the first and last paragraphs of the text are just a few examples of how students can skim text (Islam and Steenburgh, 2009). b. Scannable According to Grellet (1981), scanning is the process of quickly skimming a text in pursuit of a particular piece of information. The ability to quickly read a text in order to discover crucial information, such as a date, a figure, or a person, and to ignore all other information is what is meant by the term "scanning." For instance, a student might search through a phone book's list of names to find a number. The reader can quickly locate information by scanning without reading the entire text. b. Prolonged Reading The lengthier text that readers encounter when reading extensively. Readers must fully comprehend the writing in order to really enjoy reading. According to Brown (2001), in-depth reading is done to get a sense of work

overall. According to Long and Richards (1987), extensive reading happens when students read a lot of highly engaging material while focusing on the meaning, reading for the gist, and skipping words they don't know. Therefore, the goals of extensive reading are to increase readers' enjoyment and confidence. d. Continually Reading. Reading intently is known as intensive reading. Typically, the text is shorter. A reader typically wants to learn something specific. Intensive reading exercises, according to Macleod (2011), may involve comparing main ideas to details, understanding what the text implies, drawing inferences, examining the order of information and how it affects the message, identifying words that connect one idea to another, and identifying words that signal a change from one section to another.

According to Nuttal (1982), pupils should be able to understand a text properly in order to determine the main concept, locate references, draw inferences, understand specific information, and comprehend language.

These elements are seen as challenges that the pupils face when trying to understand the text. Finding the main idea. A sentence that expresses the author's position on the subject is the major theme. Finding the core idea is crucial to understanding a paragraph or short selection, according to Longan (2002). The first sentence of a paragraph is typically where the primary concept is found, although it can also be the middle of the last sentence (Vener, 2002). Consequently, this may make it more challenging to identify the key theme. The kids could find it difficult to determine a passage's key idea and where it is located. b. Locating Reference A pronoun's antecedent is a reference. A pronoun's antecedent is the word or phrase it refers to (Sharpe, 2005). The students in grade 12 are expected to comprehend the purposes of the pronouns in the sentences, such as the pronouns used to show individuals, places, or situations. c. Understanding Vocabulary While reading a piece, the student increases his or her vocabulary by, for example, looking up new terms in a dictionary and inferring their meaning from context. Students can make a more general interpretation of the meaning with the aid of context (Sharpe, 2005). Making inferences based on the context can enable pupils to comprehend a passage's meaning without having to stop and look up each new word in a dictionary. Readers' lack of vocabulary is one of the reasons they have trouble understanding the text. d. Drawing Conclusions Students are expected to understand the material to draw conclusions from the assertions in the text while drawing an inference. e. Kopitski (2007) asserted that to draw conclusions from a text, readers must have expertise in fusing textual evidence with their prior knowledge. This means that pupils will be able to develop hypotheses and draw conclusions with the aid of textual cues. to be able to respond to the inquiries. These inquiries frequently take the form of one of the following: "From the passage, we can conclude that..", "It can be inferred from the passage..", or "What does the statement above mean?"

The application of various tactics to improve reading comprehension is discussed with positive results. The fundamental ability that is connected to other abilities like writing, speaking, and listening is reading. In order to have better results in the learning process, students must read a lot and comprehend the reading material. Reading can be taught as a means to extract information from the text and create an interpretation of that information, claim Grabe and Stoller (2002). This indicates that reading is a method for pupils to acquire knowledge and information during the educational process. A student who enjoys reading and reads frequently has the skills necessary to write well. Students can expand their vocabulary and write more effectively by reading. On the other hand, a pupil with poor reading skills will struggle during the learning process. Additionally, the pupils will experience self-consciousness when adjusting to their educational surroundings. On the other hand, a competent teacher needs to have a stronger command of grammar and vocabulary. Building pupils' comprehension of the material in reading texts is a key goal of reading instruction. Such as the ability to read a variety of English-language texts, the capacity to change reading habits depending on the reading task (e.g., skimming, scanning), and the capacity to evaluate the texts' content critically (Hedge, 2003, as cited in Alyousef, 2005).

REFERENCE

1. Alyousef, H.S. (2005). Teaching Reading Comprehension to ESL/EFL Learners, (www.readingmatrix.com/articles).
 2. Arikunto, S. (2006). *Prosedur Penelitian Suatu Pendekatan Praktik*. Jakarta: PT Rineka Cipta Jakarta.
 3. Ary, D. (2002). *Introduction to Research in Education*, Sixth Edition, USA: Wadsworth Thomson Learning
- Bogdan, R. C. & Sari K. B. (1992). *Qualitative Research for Education*, Boston: Syracuse University.

THE IMPORTANCE OF CREATIVE WRITING

Berdikulova Munira Azizovna

Teacher of University of Tashkent Applied for Science

Student of University of Tashkent Applied for Science

Yoʻldoshova Shalola Madaminjon qizi

E-mail: maftunaberdikulova99@gmail.com

Tel: +99893 589 16 98

Abstract: Writing skill is a necessary condition for success as a lifelong learner, yet it can be difficult for teachers to teach and assess writing in their students. Teaching writing in English to students who are learning it as a second language presents several difficulties for English language teachers. The importance of creative writing, regular feedback, and the value of drafts are some of the effective strategies and concrete steps suggested to improve writing skills. These measures aim to prevent a lack of support for teachers, a lack of a learning culture among students, and a lack of English proficiency on the part of both students and parents.

KEYWORDS: Strategies, writing skills, necessary, difficulties, support, competence

English is a universal language that is spoken by people all over the world. It is frequently employed in a variety of disciplines, including business, science, the arts, travel, politics, and economics. Someone should then learn English in order to comprehend what all of that means. Writing is one of the most crucial abilities for foreign language learners to master when learning the English language. Writing requires acquiring, discovering, growing, and refining language skills, making it a crucial language ability. Because writing is so prevalent in the industry and in higher education, it is crucial. According to Ramelan (1992), writing is vital to contemporary society. People have trouble relating to instructors, employers, coworkers, or pretty much anyone else if they do not know how to communicate themselves in writing. While Prabhakar Pillai (2010) asserts that writing proficiency is crucial for reaching professional and business objectives. It serves as a crucial communication tool. It is also seen as a predictor of how well students will acquire English and how well they will do in their future careers. Writing is a means of communicating personal meanings verbally. People form their own thoughts about a particular topic. When writing, students write phrases that are tied together and in a precise arrangement. However, learners run across numerous issues when attempting to compose sentences or create English paragraphs. A lot of English students find writing to be one of the most challenging activities. According to Rachmawati et al. (2017) and Heaton (1989: 135),

writing skills are complex and challenging to teach since they require not just grammatical and rhetorical abilities but also conceptual and judgment skills. Writing is challenging since the writer lacks ideas and doesn't know what they want to write. Writing aids learning for pupils studying a foreign language. Writing helps kids learn grammar rules, idioms, and terminology, which is the first benefit. Second, kids still have the chance to express themselves creatively, beyond what they have already learned to say, and risky. Thirdly, while they write, kids are inspired to become interested in the new language. This is because writing requires regular use of the hands, eyes, and brain. Writing is a special way to learn. As students struggle with what to write next or how to put it on paper, they also discover something new to write about or a new way to communicate their ideas. They have a genuine desire to find the appropriate phrase and words. Although it is simple to teach writing, it is more difficult to teach writing properly.

There are a few measures to follow in order to properly teach English writing. Teaching writing can be broken down into at least five steps (Harmer, 2004). The first step in this situation is to demonstrate. Teachers give examples of the kinds of texts that students in this grade will learn. Details of the book are explored, including its aim, social purposes, and linguistic features. An explanation of the variations among various text types is given to them. The second phase is to inspire and stimulate. The teachers are about to challenge and encourage them to create ideas using fundamental and straightforward techniques. Before entering the classroom, teachers should plan their activities so that they can motivate students' creativity. The third phase in teaching English writing is support. Actually, the teachers must provide a lot of assistance to the kids. As a result, anytime students ask for assistance in the classroom, teachers need to be prepared. Throughout the writing process, students should have questions ready to ask. Grammar, vocabulary, punctuation, and any other elements of writing will be discussed. The fourth phase entails acting. In this step, the teachers offer critiques of the student's work. It has to do with how instructors edit the writing of their pupils. Teachers will offer comments or suggestions rather than marking students' work with a correction symbol. Evaluation is the last phase. It must be a part of every work or activity. As though it were the final product, teachers grade their own work. For purposes of grading, each teacher will be given a grade. Typically, students write correction symbols in their work. It may also be applied in academic settings. When they receive their scripts, which are already populated with correction symbols, they can learn the grammatical flaws and unsuitable words they used as well as how to edit them. The five phases to teaching writing for EFL (English Foreign Language) students based on Harmer can be deduced from the aforementioned assertions as follows: demonstrating, inspiring and provoking, supporting, responding, and evaluating.

Teaching writing in English to students who are learning it as a second language presents a number of difficulties for English language teachers. The school-level standards for English as a second language were impeded by a shortage of study materials, poor planning, and unqualified teachers. The study demonstrates the urgent necessity for adopting a variety of tactics to help learners improve their writing abilities. Students should be inspired to comprehend this necessity and to take an active part in honing their language abilities. Students are given opportunities to practice paraphrasing, sequencing, and synthesizing through the use of techniques and strategies, which gives them the power to improve their writing abilities. These techniques provide students with a more complete set of academic writing techniques that boost their self-assurance and conviction. While autonomous learning is lifelong learning, which is crucial for overcoming the difficulties of conventional face-to-face learning methods, collaborative learning aids in the development of the learners' interpersonal skills. The study makes recommendations for improved writing instruction for both teachers and students. It also recommends new methods and approaches for teaching writing skills.

Listing

By establishing some broad thoughts and then elaborating on those associations for additional detail using a bullet point list, the listing is a procedure that produces a lot of information in a short amount of time. If you need to narrow down a very broad starting topic, the listing might be quite helpful.

Write down every word that might come to mind as it relates to the overall subject you are working on. If you operate as a team, this process works extremely well. Ideas can be generated by the entire team, with one person serving as a scribe. Do not stress about editing or eliminating ideas that might not be sound. Just jot down as many options as you can. Group the items that you have listed according to arrangements that make sense to you. Are things thematically related? Label each group with a name. You now have a more focused topic with potential development points. Describe the title you have given the collection of ideas in a sentence. You now have a thesis statement or a topic sentence.

Clustering

The technique of clustering, also known as mind mapping or idea mapping, enables you to examine the connections between concepts. Place the topic in the page's middle. Underline or encircle it. Write any additional thoughts you have on the page surrounding the main concept. Use lines to connect the fresh concepts to the main circle. Add to those when you come up with concepts that are related to the novel concepts. The outcome will appear on your page as a web. Find the clusters that interest you and start your paper there using the terms you gave the main ideas.

Clustering is particularly helpful for figuring out how thoughts are related to one another. In cases where there are several ideas, you will be able to tell how they work together. By grouping your ideas, you may visualize them differently and more easily understand the potential routes your article might go in.

Freewriting

Freewriting is a technique for producing a large amount of information by writing continuously in complete sentences for a set period of time. It enables you to concentrate on a particular subject, but because you must write quickly, you are unable to edit any of your ideas. Spend five to ten minutes uninterruptedly freewriting on the assignment or broader subject. In order to avoid writing "I don't know what to write about" repeatedly until you get an idea, force yourself to keep writing even if nothing specific comes to mind. It's ok; the most crucial thing is that you keep writing. Many ideas will be included in this freewriting; at this time, coming up with ideas is more important than using proper language or spelling. Following your session of freewriting, review your work and mark the most important and intriguing ideas. Then, start afresh with a narrower focus (see looping). Your topic will get more focused, and in the process, you'll come up with several pertinent points regarding it.

Looping

A freewriting approach called looping enables you to continuously focus your ideas as you look for a writing topic. Once you've practiced freewriting, pick out one of your main ideas or thoughts from your writing, and use that notion as your beginning point when you do it again. To create a succession of freewriting, each more focused than the last, you will loop one 5–10–minute freewriting after another. Looping follows the same guidelines as freewriting: write quickly, don't edit, and keep going. As many times as necessary, loop your freewriting, circling a new intriguing idea, phrase, or sentence each time. You will start to have precise information that reveals what you are thinking about a certain issue once you have completed four or five looping rounds. When you are done, you might even have the foundation for a rudimentary thesis or a better notion of how to approach your work.

The ability to write is the most important and productive of the four language abilities, and mastering it is extremely difficult. It is recognized that there is a critical requirement for adopting a variety of tactics to help learners improve their writing abilities. Students are given opportunities to practice paraphrasing, sequencing, and synthesizing through the use of techniques and strategies, which gives them the power to improve their writing abilities. These techniques provide students with a more comprehensive set of academic writing skills, boosting their assurance and conviction. While autonomous learning is lifelong learning, which is crucial for overcoming the difficulties of conventional face-to-face learning methods, collaborative learning aids in the development of the learners' interpersonal skills. The study makes

recommendations for improved writing instruction for both teachers and students. It also recommends new methods and approaches for teaching writing skills.

Reference

1. Adebija, E. (2004) (ed.). Language, Communication, and Study Skills. Ota Ogun State: Covenant University Press.
2. Beavan, M. (1977). Individualized goal setting, self-evaluation, and peer evaluation. In C.R. Cooper & L. Odell. Evaluating Writing Urbana, IL: National Council of Teachers of English. p.135-156.
3. Gokhale, A.A. (1995). "Collaborative learning enhances critical thinking". Journal of Technology Education.
4. Hurd, L. (2008). Language learning strategies in independent settings. Bristol, UK: Multilingual Matters. p. 3.

**BOSHLANG'ICH SINFLARINI INTEGRATSIYALASHGAN
HOLDA TASHKIL ETISH**

Umurzaqova Muhayyoxon Boxodirovna

Farg'ona viloyati, Bag'dod tumani

55-maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada boshlang'ich sinflarda integratsion ta'limni yo'lga qo'yishning ayrim talab va shartlari yoritilgan bo'lib, integratsion darsning umumiy xususiyatlari atroflicha bayon etiladi. Shuningdek, muallif integratsion darslarning umumiy mundarijasidan kelib chiqqan holda, bu turdagi dars loyihasiga doir mashg'ulot strukturasi hamda integratsion texnologiyani tasniflaydi.

Kalit so'zlari: boshlang'ich ta'lim, integratsiya, integratsion darslarning strukturasi.

KIRISH

So'nggi yillarda ta'lim-tarbiya tizimida yangi avlod tarbiyasida jahon fani va madaniyatining ilg'or yutuqlarini jamlagan, o'tmish ajdodlarimiz aql-zakovoti mahsuli sifatida yaratilgan milliy va ma'naviy qadriyatlarimizga tayangan holda zamonaviy ta'lim-tarbiya berish uslublarini shakllantirish muammosi vujudga keldi. Barkamol avlod jamiyat taraqqiyotining asosi. Shu bois mamlakatimizda ham jismonan, ham ma'nan barkamol avlodga ta'lim-tarbiya berish davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan.

Davlatimiz rahbari bolalar tarbiyasi jarayonida o'z ishini puxta biladigan, malakali va har bir bolaga individual yondasha oladigan pedagog-kadrlarni jalb qilgan holda, ularni go'daklardan fikr va tafakkurni to'g'ri shakllantirib bormasak, kelajakda yuksak saviya, bilim va ma'naviyatga ega bo'lgan barkamol avlodni tarbiyalash, yosh avlodni tarbiyalashning asosiy bo'g'ini bo'lgan boshlang'ich ta'lim tizimini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilishi lozimligini ta'kidlaganlar.

Zamonaviy boshlang'ich sinf o'qituvchilari ushbu vazifalarni hal etish uchun tashkiliy jihatdan ham, mazmuniy jihatdan ham boshlang'ich ta'limning integrativ xarakterini, o'zining bo'lajak kasbiy faoliyatining integrativ yo'nalganligini aniq his qila olishi zarur. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligida integratsiyalash zarurati unda kasbiy kompetentlikni shakllantirish samaradorligini belgilab beruvchi asosiy shartlardan biri hisoblanadi. Boshqacha aytganda, integrativ yondashuv nuqtai nazaridan ko'rib chiqilgandagina bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining metodik tayyorgarligi samarali bo'ladi.¹

¹ "Boshlang'ich ta'limda integratsiyaviy – innovatsion yondashuvlar" O'zbekiston Respublikasi miqiyosida 2019 yil 6 mayda o'tkazilgan respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari Toshkent 2019 8-b.

Bugungi kunga kelib, an'anaviy o'qitish o'rnini shaxsga yo'naltirilgan yondashuvlar egallamoqda. Shu nuqtai nazardan qayd etish lozimki, XX asrning yakuni texnokratik taraqqiyotga nuqta qo'yib, gumanitar madaniyatning ibtidosiga yo'l ochdi. Kuch va qo'rquv mantig'ining ong va muhabbat falsafasiga almashingani XXI asrning o'ziga xos strategiyasidir. Demak, ta'lim-tarbiyada ham amalga oshiriluvchi islohotlar mana shu mantiqqa mos tarzda, jamiyatga xizmat ko'rsatishi lozim. Bu o'rinda noan'anaviy o'qitish shakli – integratsiyaning ahamiyati yanada oshib boradi. Negaki, integratsiyaning darajasiga qarab, uning qo'llanilish texnikasiga ko'ra, amalga oshirilgan texnologiyaning istiqbolini belgilash mumkin bo'ladi. Zero, integratsiya yetarlicha namoyon bo'la olgan, turli xarakterli mazmunning singdirilishi natijasida yangi sifatiy holatga o'tishda asosiy omil bo'lib yuzaga chiqqan oluvchi faktor hisoblanadi. Integratsiya chuqur, noan'anaviy ta'lim bilan tavsiflana oluvchi, turfa xarakterdagi katta hajmli o'quv materialining uyg'unlashuvini o'zida namoyon etadi.²

Integrativ ta'limni yo'lga qo'yishdan oldin, uning tasnifi – integrativ ta'limning sinflarga bo'linishi (klassifikatsiya) borasida ma'lum tushuncha hosil qilish lozim bo'ladi. Pedagogika fanlari doktori, professor R.A.Mavlonovada bu tasnif quyidagicha ifoda etiladi:

- chegaradosh fanlar asosida tuzilgan kurslar;
- asosiy fanlar asosida tuzilgan kurslar;
- umumiy ilmiy tushunchalar, qonuniyatlar, nazariyalar asosidagi kurslar;
- fan evolyusiyasi bilan bog'liq muammolarni, tabiatni ilmiy nuqtai nazardan o'rganish uslublari, olamning ilmiy ko'rinishini o'rganish asosidagi kurslar;
- kompleks ob'ektlar asosida;
- turli muammolar asosida;
- faoliyat asosida.³

Binobarin, mazkur tadqiqotda urg'u berib qaralayotgan boshlang'ich ta'limdagi integratsiya o'z atrofida: o'qish, matematika, tabiatshunoslik, rasm, mehnat singari o'quv fanlari hamda ingliz tilini jamlaydi.

O'z darsini integratsiyalashgan usulda tashkil etayotgan o'qituvchi boshlang'ich sinf o'quvchisining yoshi, aqliy rivojlanish darajasi va albatta qiziqishlari doirasiga mos tarzda vosita va usullar tanlaydi.

Integratsion dars loyihasining tematikasi o'quv dasturining qaysidir masalasiga tegishli bo'lishi mumkin, bunda alohida qaralgan iqtidorli o'quvchilar va umuman, sinf o'quvchilaridagi mazkur mavzu yuzasidan o'zlashtirish darajasini belgilovchi bilimni chuqurlashtirish, o'rganish jarayonini differensiallashtirish maqsad qilib olinadi.

² Кукушин В.С., Болдырева-Вараксина А.В. Педагогика начального образования. / Под общ. ред. В.С.Кукушина. – М.: ИКЦ «март»; Ростов н/Д: Издательский центр «март», 2019.

³ Mavlonova R.A. Boshlang'ich ta'limning integratsiyalashgan pedagogikasi. Metodik qo'llanma. – T.: Nizomiy nomidagi Toshkent davlat universiteti, 2005. [http:// library.ziyonet.uz/ru/book/33810](http://library.ziyonet.uz/ru/book/33810). Murojaat sanasi: 2018 yil, 24 mart.

Integratsiya tushunchasi quyidagi ikki xil jarayon sifatida talqin etiladi:

birinchidan, tizim, organizmning alohida tabaqalashtirilgan qism va vazifalarning bog`liqlik holatini bildiruvchi tushuncha va shu holatga olib boruvchi jarayon;

ikkinchidan, tabaqalashtirish jarayonlari bilan birga amalga oshirilayotgan fanlarni yaqinlashtirish jarayoni.

Genetik jihatdan integratsiya-uzviylik, predmetlararo aloqadorlik, o`zaro aloqadorlik va nihoyat o`zaro bir-birini to`ldiruvchi, kengaytiruvchi hamda chuqurlashtiruvchi, o`quv predmetlari mazmunini eng kamida ta`lim standartlari darajasida sintezlab, mantiqan tugallangan mazmun shakli va oliy darajasidir. Chunki predmetlararo aloqadorlikning har qaysi quyi darajasi, o`rganilayotgan o`quv predmetlari doirasida ma`lum didaktik birliklar orasida o`rnatilib, ularni o`rganish mazmunini va muddatlarini muvofiqlashtirishni ko`zda tutadi, bundan farqli o`laroq integrativ aloqadorlik asosida tashkil etilgan o`quv predmeti yoki integratsiyalab o`rganilayotgan predmet, hodisa yoki jarayonlarni yaxlit tizim shaklida har tomonlama aloqadorlik va munosabatlar nuqtai nazaridan talqin etishni talab etadi.

Bu o`z navbatida hozirgi va istiqbol talablariga javob beradigan, mustaqil fikr yurituvchi va ijodiy faoliyat ko`rsatuvchi, etuk shaxsni shakllantirishga imkon beradi. Zero u tahsil oluvchilardan faqatgina tahlil qilish va sintezlash operatsiyalarini talab qilish bilan chegaralanib qolmasdan, balki mavhumlashtirish, algoritmlashtirish, turkumlash, shartli belgilar yordamida ifodalash, sabab oqibatli aloqadorlikni aniqlash, tahlil etish, sintezlash, tizimlashtirish, modellashtirish kabi yuksak darajali tafakkurlash operatsiyalarini talab etadi. Bu operatsiyalar o`rganilayotgan ob`ektni barcha muhim jihat va xususiyatlarini ajratib olib (tabaqalashtirib), mohiyati va mazmunini anglab etish va ularni umumlashtirish orqali amalga oshiriladi. Demak, integratsiya har doim ham uning ikkinchi tomoni bo`lgan tabaqalashtirish (differensiatsiya)ga tayangan holda rivojlanib boradi yoki aksincha.

Boshlang`ich sinf o`quvchilarida fikrlash qobiliyatining har xil turlarini shakllantirish integratsiyaning negizi hisoblanadi.

Asosiy fanlarni o`zlashtirish va olamdagi bor narsalar qonuniyatlarini tushunishda predmetlar ichidag va predmetlararo aloqalarini o`rnatish ta`limni integratsiyalashga yondashuvning metodik asosidir. Bunda turli darslar tushunchalariga ko`p marta qaytish, ularni chuqurlashtirish va boyitish, shu yoshga tushunarli bo`lgan muhim belgilarni aniqlash orqali erishish mumkin. Shunday qilib, tarkibiga shu o`quv predmetiga tegishli bo`lgan tushunchalar guruhi kiritilgan har qanday dars integratsiyaga asos qilib olinishi mumkin.

XULOSA

Demak, darslarni integratsion shaklda tashkil etish nafaqat darsning maroqli va sermazmun o`tishini, balki o`quvchilar dunyoqarashining har tomonlama rivojlanishini kafolatlaydi.

Fanlararo bog`liqlik, fanlararo falsafiy masalalarni shaxsan his etmay turib, o`quvchiga integratsion mashg`ulotni taqdim etmaslik to`g`ri bo`ladi, zero, anglanmagan integratsiya o`quvchi ongidagi bilish jarayonini mavhum holatga, u orqali chalkash xulosalarga taqab qo`yadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YXATI

1. “Boshlang`ich ta`limda integratsiyaviy – innovatsion yondashuvlar” O`zbekiston Respublikasi miqiyosida 2019 yil 6 mayda o`tkazilgan respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari Toshkent 2019 8-b.
2. Основные идеи И.Г.Песталоцци. <http://uchitel76.ru/osnovnye-idei-i-g-pestalocci/>. Murojaat sanasi: 2016 yil 24 mart.
3. Shorustamova D.S. Boshlang`ich ta`lim darslarini integratsiyalashga pedagogik psixologik yondashuv. Magistr akademik darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. – T., 2019.
4. Кукушин В.С., Болдырева-Вараксина А.В. Педагогика начального образования. / Под общ. ред. В.С.Кукушина. – М.: ИКЦ «март»; Ростов н/Д: Издательский центр «март», 2019.
5. Mavlonova R.A. Boshlang`ich ta`limning integratsiyalashgan pedagogikasi. Metodik qo`llanma. – T.: Nizomiy nomidagi Toshkent davlat universiteti, 2005. <http://library.ziyonet.uz/ru/book/33810>. Murojaat sanasi: 2018 yil, 24 mart.
6. www.ziyonet.uz
7. www.unlibrary.uz
8. www.researchgate.ru
9. www.aim.uz

PRAGMATIC FUNCTIONS OF PHRASEOLOGY IN TRANSLATION

Karimova Manuchehra Alisherovna
Master's degree student at SamSIFL

Annotation: Translating the phraseological units is a complex and challenging task that requires a deep understanding of both the source and target languages. The article discusses the challenges of accurately translating these expressions, which are deeply rooted in the culture and language of the source text. The article also explores different approaches to translating phraseology in media texts, including the use of equivalent expressions in the target language and providing cultural explanations or footnotes to help the target audience understand the meaning and significance of the expression. The article highlights the importance of considering the pragmatic features of phraseology in media texts when translating them, in order to ensure that the intended meaning and cultural references are accurately conveyed to the target audience.

Keywords: Pragmatics, Translation, Phraseology, Idioms, Proverbs, Collocations, Cultural References, Target Audience, Equivalent Expressions, Cultural Explanation, Footnotes.

Introduction:

In the present day, the English language is widely utilized across the globe and has become the language of the 21st century, particularly in the realm of informative technologies. It is important to note that the English language is the primary language of the global media.

To fully comprehend English, one must not only be familiar with its standard vocabulary, but also its various styles, dialects, proverbs, sayings, phrasal verbs, and idioms, as they are utilized in a variety of contexts such as books, films, newspapers, and formal speeches. Upon examining papers, magazines, and journals, one may notice that the language can sound different, as familiar words may have unfamiliar meanings. This is due to the presence of idioms, phrasal verbs, and other linguistic devices. Idioms, in particular, are figures of speech that do not have an obvious literal meaning and can vary depending on the culture and country, as they often use commonplace objects, people, or animals.

Literature review

The literature review for this article on the pragmatic features of translation of phraseology in media texts reveals that the translation of phraseology is a complex and challenging task that requires a deep understanding of both the source and target languages and cultures. Phraseology, which includes idioms, proverbs, and collocations, is deeply rooted in the culture and language of the source text, making it

difficult to accurately translate. Several studies have highlighted the challenges of translating phraseology in media texts. For example, in their study on the translation of idioms in news articles, Zhang and Li (2019) found that idioms are often culturally specific and require a thorough understanding of the cultural context to accurately translate. Similarly, in their study on the translation of proverbs in advertisements, Wang and Li (2018) found that proverbs often have multiple meanings and require careful consideration of the intended meaning in the source text. Other studies have explored strategies for translating phraseology in media texts. For example, in their study on the translation of collocations in TV shows, Li and Zhang (2017) found that translators often use a combination of literal and free translation to accurately convey the intended meaning and cultural references. Similarly, in their study on the translation of idioms in news articles, Zhang and Li (2019) found that translators often use cultural equivalents or explanations to convey the intended meaning to the target audience.

Main part

Media text refers to any form of communication that is produced and distributed through mass media channels, such as television, radio, newspapers, magazines, social media, and the internet. Media texts can take many forms, including news articles, advertisements, television shows, movies, music videos, and social media posts. The purpose of media texts can vary widely, from informing and educating audiences to entertaining and persuading them. Media texts are often created with a specific audience in mind and are designed to appeal to that audience's interests, values, and beliefs.

The translation of phraseology in media texts is a complex and challenging task that requires a deep understanding of both the source and target languages and cultures. Phraseology, which includes idioms, proverbs, and collocations, is deeply rooted in the culture and language of the source text, making it difficult to accurately translate.

One of the main challenges of translating phraseology in media texts is the cultural specificity of idioms, proverbs, and collocations. These linguistic expressions are often deeply embedded in the culture and history of the source language, and may not have direct equivalents in the target language. As a result, translators must have a thorough understanding of the cultural context and intended meaning of the source text to accurately translate phraseology in media texts.

Another challenge of translating phraseology in media texts is the multiple meanings and connotations of idioms, proverbs, and collocations. These linguistic expressions may have different meanings depending on the context in which they are used, and may be interpreted differently by different audiences. As such, translators must carefully consider the intended meaning of the source text and the cultural references associated with the phraseology to accurately convey the intended meaning to the target audience.

To overcome these challenges, translators often use a combination of literal and free translation to accurately convey the intended meaning and cultural references of phraseology in media texts. Literal translation involves translating the phraseology word-for-word, while free translation involves conveying the intended meaning of the phraseology in a way that is culturally appropriate for the target audience. Translators may also use cultural equivalents or explanations to convey the intended meaning of the phraseology to the target audience.

In addition to linguistic and cultural considerations, translators must also consider the pragmatic features of phraseology in media texts when translating them. Pragmatic features, such as cultural references and intended meaning, play a crucial role in accurately conveying the meaning of phraseology to the target audience. As such, translators must have a deep understanding of the cultural context and intended meaning of the source text to accurately translate phraseology in media texts.

Pragmatic features of translation of phraseology in media texts:

1. *Cultural references*: In the English language, the phrase "to spill the beans" means to reveal a secret. However, this phrase may not have a direct equivalent in other languages. A translator may need to use a cultural equivalent or explanation to convey the intended meaning of the phrase to the target audience.
2. *Intended meaning*: The phrase "to kick the bucket" is an English idiom that means to die. However, a literal translation of this phrase may not accurately convey the intended meaning to the target audience. A translator may need to use a free translation or cultural explanation to accurately convey the intended meaning of the phrase to the target audience.
3. *Multiple meanings*: The English phrase "to let the cat out of the bag" can mean to reveal a secret or to make a mistake. A translator must carefully consider the context in which the phrase is used to accurately convey the intended meaning to the target audience.
4. *Pragmatic function*: The English phrase "to have a chip on one's shoulder" is an idiom that means to be easily offended or to hold a grudge. A translator must consider the pragmatic function of the phrase in the source text to accurately convey the intended meaning to the target audience.

The pragmatic features of translation of phraseology in media texts play a crucial role in accurately conveying the intended meaning and cultural references to the target audience. Translators must carefully consider the cultural specificity, multiple meanings, and pragmatic function of phraseology in media texts when translating them.

In conclusion, the translation of phraseology in media texts requires a deep understanding of both the source and target languages and cultures. Translators must carefully consider the cultural specificity, multiple meanings, and pragmatic function of phraseology in media texts when translating them. By doing so, translators can

accurately convey the intended meaning and cultural references of phraseology to the target audience, ensuring effective communication and understanding.

References:

1. Baker, M. (1992). *In Other Words: A Coursebook on Translation*. Routledge.
2. Hatim, B., & Mason, I. (1997). *The Translator as Communicator*. Routledge
3. Katan, D. (1999). *Translating Cultures: An Introduction for Translators, Interpreters and Mediators*. St. Jerome Publishing.
4. Newmark, P. (1988). *A Textbook of Translation*. Prentice Hall.
5. Pym, A. (2010). *Exploring Translation Theories*. Routledge.
6. Schäffner, C. (1997). Strategies of Translating Idioms in Subtitles. *The Translator*, 3(2), 221-238.
7. Shuttleworth, M., & Cowie, M. (2014). *Dictionary of Translation Studies*. Routledge.
8. Venuti, L. (1995). *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. Routledge.

PROVERBS AS A MIRROR OF CULTURE

Alidjanova Nodira Murodilloyevna

Teacher of Samarkand State Institute of Foreign Languages

E-mail: alidjanovanodira@gmail.com

Abdushukurova Sabina Parvozovna

Student of Samarkand State Institute of Foreign Languages

Abstract: This article shows how important the role and importance of proverbs is in teaching and learning culture. The origin of proverbs is mainly related to people's culture and ancient way of life, and for this reason, these two concepts are always studied and analyzed in relation to each other.

Key words: proverbs, generation, ideas, concepts, fixed expression, language, experiences.

Аннотация: В данной статье показано, насколько важна роль и значение пословиц в обучении и обучении культуре. Происхождение пословиц в основном связано с народной культурой и древним бытом, и по этой причине эти два понятия всегда изучаются и анализируются в связи друг с другом.

Ключевые слова: пословицы, порождение, идеи, понятия, устойчивые выражения, язык, переживания.

Introduction. Culture can be defined as a collection of fundamental ideas, practices, and experiences passed down from generation to generation through a learning process. Culture can also refer to people's beliefs, norms, and attitudes that they use to guide their behavior and solve human problems. Furthermore, culture can be viewed as a system of expressive practices and mutual meanings associated with one's behaviors from an interpretative and performance standpoint.

Proverb formation and comprehension are deeply embedded in national culture. Proverbs express the truth through the social life of specific circumstances and life more broadly, specific concepts linked to emphasize. Proverbs have a number of characteristics in common that transcend cultural differences. The most important thing to remember is that proverbs are frequently used metaphorically rather than literally. Proverbial usage reflects the universal role of conceptual metaphor in people's understanding of the world. Simultaneously, specific national cultural backgrounds are important factors that influence metaphor production, use, and comprehension.

Main part. Proverbs are ready-made words created by the masses that reflect and summarize historical and modern life experiences and laws. Proverbs, as a form of language, have evolved with society and have distinct characteristics of the times. They

cover all aspects of social life, customs, and habits, as well as reflecting people's voices in real life.

Proverbs and culture are inextricably linked because they are an important part of language. They act as a "window" through which one can observe and perceive the fundamental elements of a culture, values being one of them. Because proverbs frequently reflect and describe common human experiences and natural laws, they are universal, and the same message can be found in proverbs from different cultures.

In a variety of ways, proverbs provide cultural insight. Because they are passed down from generation to generation, they preserve traditional (and sometimes outmoded) views and values, behavior, experiences, and working methods (for example, *"Early to bed and early to rise makes a man healthy, wealthy, and wise"*, *"Spare the rod, spoil the child"* and *"A woman's place is in the home"*). Simultaneously, modern proverbs (for example, *"What you see is what you get"*, *"Garbage in, garbage out"*, *"Woman without a man is like a fish without a bicycle"*) reflect both life in the computer age and women's changing position in society.

Furthermore, cultural boundaries can be seen in the positive or negative connotations of specific proverbial elements. In English, for example, the word dog is mostly used in a derogatory sense (e.g. *"Every dog has its day"*), and the heart is commonly thought to be the seat of emotions (e.g. *"Absence makes the heart grow fonder"*).

Proverbs must be studied in order to understand a country's culture. Proverbs and sayings reflect widely accepted cultural values in society and contain widely used and accepted evaluations of human behavior and actions or deeds in various situations and circumstances. Surrounding phenomena are frequently incorporated into proverbs. This culturally rich material should be included in a speech course. Knowledge of the proverbs of the studied language leads to a better understanding of culture and national identity.

Proverbs are fixed expressions found in human languages that have educational value.

The goal of moral education is to develop shared feelings with others and to make one committed to one's own personal responsibilities and actions. Proverbs are adaptable in the sense that they can come from any location and any society, and they can have a variety of origins. Proverbs are stories about people's lives that are associated with certain types of local wisdom and cultures. Proverbs can live on in the minds of people for a very long time.

Understanding a foreign culture and developing intercultural competence come from a variety of sources, including one's own cultural background, religion, and life experience, media, and, in particular, language textbooks and school." A variety of educational techniques and practical strategies are available in the classroom for the

language instructor to lay the groundwork for students to develop intercultural competence.

Teaching a language is inextricably linked to teaching its culture. Language, in fact, is a part of one's culture. Teachers should consider using proverbs as teaching materials because they can be used to teach students not only morals and lessons, but also the language used in the proverb. Language can be learned using proverbs in this case to provide learners with a better understanding of the language as it is learned through a cultural approach with morals and lessons to learn.

Proverbs and sayings are a reflection of the wisdom of many generations. For many years, these sayings were a set of laws of morality and norms of behavior and had a huge impact on the formation of the spirituality of the nation. Proverbs and sayings reflect the historical experience of the people, ideas related to work, life and culture of people.

Conclusion. Proverbs and sayings are good material for getting to know the peculiarities of the national character, as they bear the imprint of the originality of the figurative system. The study of proverbs and sayings in any language can contribute to understanding the mentality and national character of the native speaker of this language.

References:

1. Alidjanova N.M. Proverbs and Foreign language teaching. Journal of Pedagogical Inventions and Practices (2022) 44-46p.
2. Alidjanova N.M. *Comparison of a number of idiomatic expressions in English and Uzbek languages*. Journal of new century innovations (2022) 103-107p.
3. Abrahams, R. D. *Proverbs and proverbial expressions*. In R. M. Dorson (Ed.), *Folklore and folklife*. Chicago: University of Chicago Press, 1972.-127p.
4. Arora, Shirley L. 1984. "The Perception of Proverbiality." *Proverbium* 1: 1–38; also in Mieder 1994.- 329p.
5. Dundes, A. 1975. "On the Structure of the Proverb." *Proverbium*, no.25, 1975.- 988p.
6. Grzybek, Peter. "Foundations of Semiotic Proverb Study." *Proverbium* 4: 1987.- 103p.
7. Mieder Wolfgang. *Proverbs - A Handbook*. Westport, CT; Greenwood Press, 2004.-322p.
8. Seitel, Peter. 1969. "Proverbs: A Social Use of Metaphor." *Genre* 2: 1969.-226p.

INGLIZ TILIDA “DOG” KONSEPTI VA UNING IBORALAR ORQALI VOQELANISHI

Qurbonova Gulmera Akbar qizi

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti o'zbek tili va adabiyoti kafedrasida tayanch doktoranti.

Annotatsiya. Ingliz tili iboralari hali oxirigacha o'rganilib tugatilmagan fan sohalaridan biri hisoblanadi. Tilning iboralar boyligida bir qancha qiziqarli mavzular bor bo'lib, “Dog” konsepti ham bundan mustasno emas. Barcha hayvonlar ichida it ingliz jamiyatida yuqori o'rinda turganligi sababli, ushbu konseptga doir iboralar talaygina. Ushbu maqola ingliz tilida turli ma'nolarda qo'llanilgan “Dog” konsepti haqida so'z yuritadi.

Kalit so'zlar. Iboralar, o'z ma'no, ko'chma ma'no, top dog, jolly dog, dirty dog, dog my cat, dog in a blanket.

Hozirgi kunda ingliz tili mamlakatimizda juda keng qo'llanilmoqda. Shuningdek, bu til ko'pchilik maktablar, kollej-litsey, institut hamda universitetlarda ham majburiy fan sifatida o'tilmoqda. Til o'rganishda shu narsa aniqki, tilni mukammal egallash uchun unda mavjud iboralarni ham yaxshi o'rganish kerak bo'ladi. Chunki biz har kungi muloqot davomida iboralardan tez-tez foydalanamiz. Muloqot jarayonida iboralarni to'g'ri qo'llay olgan kishi juda ravon va chiroyli nutq egasi hisoblanadi. Yozma nutqda ham iboralarni ko'plab uchratishimiz mumkin. Ingliz tilida qo'llaniluvchi iboralarni o'zbek tilidagi iboralar bilan taqqoslab o'rganish orqali undagi o'xshashlik va tafovutlarning yaqqolroq ko'zga tashlanishiga hamda ularni amalda yaxshiroq qo'llashga imkon yaratadi.

Ammo, iboralar til so'z boyligining juda katta qismini tashkil qilishini hisobga olib, men ushbu tadqiqot uchun ingliz va o'zbek tillardagi “Dog” konseptiga aloqador iboralarni o'rganishga qaror qildim. Ingliz va o'zbek tillardagi “Dog” konseptini o'zida jamlagan iboralarni tahlil qilish orqali men ingliz tilini endi o'rgana boshlaganlar va tarjimonlarning iboralar bilan ishlashda duch kelishi mumkin bo'lgan muammolariga muqobil yordam bo'lishiga umid qilaman.

O'zbek va ingliz tilining tuzulishi, grammatikasi hamda kelib chiqishi turlicha bo'lganligi ko'pchilikda “Dog” konseptiga aloqador iboralardan kerakli o'rinda samarali qo'llashga va uning o'zbek tiliga muqobil variantlarini topishda qiynaladilar.

Haqiqatda ham, yangi til o'rganuvchilari iboralarga keragidan ko'ra kamroq ahamiyat qaratadilar, natijada esa ular ushbu iboralardan og'zaki va yozma nutq jarayonida yetarlicha samarali foydala olmaydilar. Shu sababli ushbu tadqiqot ishi ko'pchilik uchun foydali bo'lishi mumkin.

Biz iboralar haqida gapirganimizda, soʻzlarning oʻz va koʻchma maʼnosi haqida gapirib oʻtishimiz lozim. Dr. Duong Ky Duc (2003) ning fikricha, soʻzlarning oʻz maʼnolari bilan bir qatorda koʻchma maʼnolari ham mavjud boʻlib ular alohida-alohida shaklda emas, balki bir butun shaklda namoyon boʻladi. Ushbu bir butun shakl deganimizda, soʻzning oʻz maʼnosi markazda turadi va koʻchma maʼno oʻsha til madaniyatidan kelib chiqqan holda soʻzga qoʻshimcha maʼno beradi. Ushbu tadqiqot ishi “Dog” konseptini oʻz ichiga oluvchi iboralarni qamrab olganligi sababli, biz, asosan, soʻzning koʻchma maʼnosi haqida soʻz yuritamiz.

Iborashunoslik yoʻnalishida umuman olganda, 30 dan ortiq maqola, kitob yoki bitiruv ishi uchun ilmiy izlanishlar olib borilgan, ammo hayvonlar haqidagi iboralarni oʻzida jamlovchi ilmiy ishlar 2 yoki 3 tani tashkil qiladi.

Maʼlumki, har bir obyektning oʻziga xos koʻpgina xususiyatlari mavjud boʻladi va har bir jamiyat uning turli xususiyatlarini oʻzlariga asosiy maʼno sifatida tanlaydilar. Obyekt xususiyatlarini tarix, madaniyat, til foydalanuvchilarining oʻziga xos psixologiyasi kabilar natijasida oʻxshash soʻzlar turli tillarda turlicha maʼno anglatib boshlagan. Shu tariqa, “Dog” konseptining oʻzbek va ingliz tillarida qoʻllaniluvchi iboralar oʻrtasidagi oʻxshashlik va tafovutlari haqida soʻz yuritamiz. “Dog” konseptiga aloqador iboralar ikki tilda ham ijobiy maʼnoda, ham salbiy maʼnoda, ham neytral maʼnoda qoʻllaniladi. Quyida buni misollar orqali koʻrib chiqamiz.

1. “Dog” konseptining ingliz tilida ijobiy maʼnoda qoʻllanilishi;

• **Top dog**

• Iboraviy maʼnosi: maʼlum tashkilot yoki hududdagi eng muhim va kuchli ijtimoiy maqomga ega boʻlgan inson

• E.g. Yes, I am worried. Mr. Brown has been our **top dog** for 25 years, but he is retiring. Three of our senior executives are fighting for his job, and nobody knows who will end up as new **top dog**.

• **be dog at**

• Iboraviy maʼnosi: biror ish yoki hunarning ustasi boʻlmoq (suv qilib ichmoq)

• E.g. He is dog at swimming

• **Clever dog**

• Iboraviy maʼnosi: aqlli odam

• E.g. He’s a clever dog, isn’t he?

• **Jolly dog**

• Iboraviy maʼnosi: xushchaqchaq odam

• E.g. My boss is a jolly dog

2. “Dog” konseptining ingiz tilida salbiy ma‘noda qo‘llanilishi;

- **dead dog**

- Iboraviy ma‘nosi: hech narsaga yaroqsiz, hech kimga kerak bo‘lmagan odam
- E.g. She’s referring to herself as a dead dog.

- **dirty dog**

- Iboraviy ma‘nosi: yomon, jirkanch va xor deb hisoblangan odam
- E.g. He responded by calling the arresting officer “a dirty dog”.

- **dumb dog**

- Iboraviy ma‘nosi: kamgap, indamas odam, og‘zidan bir gap sug‘urib olib bo‘lmaydigan odam

- E.g. As a kid I was told I would never achieve anything, that I was a dumb dog.

- **lazy dog**

- Iboraviy ma‘nosi: dangasa, ishyoqmas odam
- E.g. Come on, you lazy dog. I can’t carry all these groceries by myself.

3. “Dog” konseptining ingiz tilida neytral ma‘noda qo‘llanilishi;

- **dog my cats**

- Iboraviy ma‘nosi: biror narsaning rost ekanligini ishontirishda yoki hayron qolganlikni ifodalashda ishlatiladi (“chin so‘zim”, “ana xolos” shaklida tarjima qilinadi)

- E.g. -It turns out that lottery ticket I bought for you won 200 dollars.

-Really

-Dog my cats!

- **dog in a blanket**

- Iboraviy ma‘nosi: xamir ichiga solib pishirilgan sosiska
- E.g. Kids love dog in a blanket

- **it rains cats and dogs**

- Iboraviy ma‘nosi: yomg‘ir sharros yog‘moqda, yomg‘ir xuddi chelaklab quygandek yog‘moqda.

- E.g. There’s no way they’ll be playing at the park, it’s raining cats and dogs out there.

- **dog-sleep**
- Iboraviy ma‘nosi: xushyor uxlaroq, bir ko‘zi ochiq uxlaroq.
- E.g. The clever Mitchu was only having a dog sleep.

Biz yuqorida “Dog” konseptiga aloqador bir qancha idiomalarni berib o‘tdik va bu misollardan ko‘rinib turibdiki, ushbu konsept ingliz jamiyatida muhim va kuchli ahamiyatga ega hisoblanadi. Shu sababli ham, ingliz tili iboralarida boshqa hayvonlardan ko‘ra, it obrazini ko‘proq uchratishimiz mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Đào Thanh Tú. Idiomatic expressions containing the word ‘Dog’ in English and Vietnamese. VIETNAM NATIONAL UNIVERSITY, HANOI COLLEGE OF FOREIGN LANGUAGES POST-GRADUATE STUDIES, Hanoi, 8/2007
2. Ф.С.АЗИЗОВА. Инглизча – ўзбекча – русча фразеологизмларнинг қисқача луғати. Т.: «Fan va texnologiya», 2010
3. Раҳматуллаев Шавкат. Ўзбек тилининг изоҳли фразеологик луғати. Darslik. Т.: «O‘qituvchi», 1978

**FIRIBGARLIK JINOYATLARINING SABAB-SHAROITLARINING
QIYOSIY-HUQUQIY VA ILMIY TAHLILI**

Muxtorov Muhammad Amin Mirkomil o'g'li

*O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi
kunduzgi ta'lim 3-o'quv kursi 303-guruh kursanti*

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada firibgarlik jinoyatlarining sabab-sharoitlarining qiyosiy-huquqiy va ilmiy tahlili bayon etilgan. Bunda xorij tajribasi ham o'rganilgan bo'lib, milliy muhitdagi firibgarlik jinoyatlarini turi kelib chiqish sabablari va sharoitlari ilmiy tahlil etilib, xulosa va takliflar berilgan.

Kalit so'zlar: firibgarlik, jinoyat, profilaktika, penitensiar, xulq-atvor.

АННОТАЦИЯ

В данной статье проводится сравнительно-правовой и научный анализ причин мошенничества. Также изучается зарубежный опыт, научно анализируются причины и условия возникновения вида мошенничества в отечественной среде, делаются выводы и рекомендации.

Ключевые слова: мошенничество, преступление, профилактика, пенитенциарное учреждение, поведение.

ABSTRACT

This article provides a comparative legal and scientific analysis of the causes of fraud. It also studies foreign experience, scientifically analyzes the causes and conditions for the occurrence of a type of fraud in the domestic environment, draws conclusions and recommendations.

Keywords: fraud, crime, prevention, penitentiary, behavior.

KIRISH

Ijtimoiy turmushda insonlar o'zaro bir-birlari bilan muomala qilar ekan, ular orasida turli xil munosabatlar o'rnatiladi. Ayrimlar sof, halol yo'l bilan, o'zgarlar haqidan qo'rqqan holda bu munosabatni o'rnatasa, ayrimlar insonlarning soddaligi, ishonuvchanligini suiiste'mol qiladi. Bunday toifa shaxslarni o'z nomi bilan firibgar va tovlamachi deb aytishlari ham bejizga emas. Ta'kidlash joizki, respublikamizda sodir etilayotgan jami jinoyatlar orasida firibgarlik jinoyatlarining salmog'i yildan-yilga o'sib borishi kuzatilmoqda. Tahlillarga ko'ra, 2016 yilda firibgarlik jinoyati jami sodir etilgan jinoyatlarning 11,7 foizini tashkil qilgan bo'lsa, 2017 yilda bu ko'rsatkich 13,1 foizni tashkil qilgan. 2018 yilning 12 oyi davomida respublika bo'yicha sodir etilgan firibgarlik jinoyati(6483) 2017 yilning shu davriga nisbatan 32,78 foizga kamaygan bo'lsada, umumiy jinoyatlarda xissasi 15,1 foizni tashkil etmoqda.

Firibgarlik jinoyatining salmoqli qismi Toshkent shahri (1296 ta yoki 20%) Farg‘ona viloyati (840ta yoki 13%), Samarqand (632 ta yoki 9,7) va Toshkent (557 ta yoki 8,6) viloyatlari hisobiga to‘g‘ri kelgan. Eng achirnarlisi, 2018 yilda sodir etilgan firibgarlik jinoyatlarining 7,4% (478ta) fosh etilmasdan qolgan.

Firibgarlik jinoyatlarining kamaytirish masalasi HMQOlar oldida turgan eng muhim va ustuvor vazifalaridan bo‘lib, mazkur vazifalarni amalga oshirish samaradorligini ta‘minlash ko‘proq ogoh etuvchi profilaktik chora-tadbirlarni ishlab chiqishni hamda ularni amalga oshirishda qo‘llanilayotgan firibgarlik jinoyatining barvaqt profilaktikasi mexanizmini muntazam ravishda takomillashtirib borishni taqazo etadi. Firibgarlik jinoyatining barvaqt profilaktikasi samaradorligini ta‘minlash uchun eng avvalo mazkur turdagi jinoyatlarning sodir etilish sabablari va ularga imkon berayotgan shart-sharoitlarni aniqlash muhim ahamiyat kasb etadi. Darhaqiqat, har qanday voqea, hodisa, jarayon yoki mavjudlikning mohiyatini o‘rganish uning kelib chiqishi yoki sodir bo‘lishiga turtki bergan sabablar, imkoniyat yaratgan shart-sharoitlar haqida aniq ma‘lumotga ega bo‘lishni talab etadi. Aksariyat huquqshunos olimlar huquqbuzarlikni kasallikka, huquqbuzar shaxsni bemorga qiyoslashadi va mazmunan ularni bir-biriga yaqin tushunchalar deb bilishadi. Darhaqiqat, tizimda jazo huquqbuzar shaxsni jazolashga emas, balki axloqan tuzatishga xizmat qilishi lozim degan qarash mavjud. Tibbiyot sohasida esa bemorni ham jisman, ham ruhan sog‘lomlashtirishga e‘tibor qaratiladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Shuni ta‘kidlab o‘tish lozimki, huquqbuzarliklarning barcha sabab va sharoitlari kishilar psixologiyasi va ongiga ta‘sir ko‘rsatib, ularda g‘ayriijtimoiy qarashlarni, xulq-atvorni shakllantiradi yoki ularni oziqlantiradi, kuchaytiradi. Shuning uchun ham huquqbuzarliklarning sabab va sharoitlari hamma vaqt ijtimoiy psixologik xususiyatga ega. Ijtimoiy-psixologik sabab va sharoitlar ijtimoiy sharoitlardan kelib chiqqan bo‘lib, ma‘lum darajada mustaqildir.

Firibgarlik jinoyatini sodir etish sababini o‘rganish maqsadida shu turdagi jinoyatni sodir etib jazoni ijro etish muassasalarida jazo o‘tayotgan mahkumlar orasida o‘tkazilgan anketa so‘rovlari natijalari shuni ko‘rsaktmoqdaki, so‘rovda ishtirok etgan 1395 nafar mahkumlarning 30,5 foizi moddiy yetishmovchilik, 28,8 % ta‘lim-tarbiyadagi kamchilik, 17% ishsizlik, 13,5 % huquqiy madaniyatning pastligi, 5,3 foizi profilaktik ishlari yetarli emasligi, 2,2 foizi huquqni muxofaza qiluvchi organlarning faoliyatidagi kamchiliklarni sabab sifatida e‘tirof etishgan.

Yoshlar tomonidan firibgarlik jinoyatining sodir etilishi sababini o‘rganish yuzasidan o‘tkazilgan so‘rovda ishtirok etgan mahkumlarning 38,1% ta‘lim va tarbiyadagi sustkashlik, 32% ishsizlik, 14,9 % huquqiy madaniyatning pastligi, 5,4 % moddiy yetishmovchilik, 4,1 % oson yo‘l bilan pul topish, 1,6 %ni ichkilik, 0,6 % internetning salbiy ta‘siri deb belgilashgan.

Tahlillardan kuzatish mumkinki, firibgarlik jinoyatining sodir etilishining asosiy sabablardan biri shaxslardagi pulga bo'lgan ehtiyojning mavjudligidadir. Shuni unutmash lozimki, shaxslarda firibgarlik jinoyatini sodir etishga undovchi boshqa turdagi ehtiyojlar ham mavjud. Har qanday insonda jismoniy ehtiyoj qondirishga bo'lgan xoxish kuchliroq bo'ladi. Huquqshunos olimlarning fikriga ko'ra, ayrim toifadagi firibgarlar xayotda zaruriy ehtiyojni qondirish estagida firibgarlikka qo'l urishadi. Firibgarlar orasida spirtli ichimlikka ruju qo'ygan va giyohvandlikka chalinganlarda asosan bunday xolat kuzatiladi. Chunki, ularda hayotga, yaxshi yashashga bo'lgan qiziqish so'ngan bo'ladi. Ular faqatgina kundalik jismoniy ehtiyojini qondirish maqsadida bo'lishadi.

Umuman olganda, jinoyatni sodir etishi mumkin bo'lgan shaxslardagi ehtiyojlarni quyidagi toifalarga ajratib o'rganish mumkin:

- jismoniy ehtiyoj: ochlik, chanqoq, jinsiy xayrixoxlik;
- ijtimoiy ehtiyoj: ijtimoiy aloqalar, muloqot, bog'langanlik, boshqalar haqida qayg'urish va o'ziga nisbatan g'amxurlik, hamkorlikdagi faoliyat;
- ruxiy ehtiyoj: iqrorlik, xoxish-istiak;
- ma'naviy ehtiyoj: o'zini o'zi hurmat qilish, boshqalar tomonidan xurmat qilinishi, natijadorlik va yuqori baxoga erishish, tan olinish;
- moddiy ehtiyoj: doimiy yashash sharoitini yaxshilashga intilish.

Yengil pul topish, xayotda qiyinchilik ko'rmasdan kun kechirish, kiyinchiliklarni osonlik bilan yengib o'tishga o'rinish har qanday shaxsni o'ziga jalb etish ehtimoli yuqori. Biroq, shuni ta'kidlash joizki, shaxslardagi g'urur, insof, diyonat, vijdon kabi xususiyatlar hamda axloqiy tarbiya tamoyillari ko'pchilikni jinoyat sodir etishiga yo'l qo'ymaydi. Yuqoridagilardan kelib chiqib, quyidagi to'rt xolatda shaxs firibgarlikka qo'l uradi degan fikrdamiz:

- axloqiy tarbiyadagi kamchiliklar;
- pulga bo'lgan ehtiyoj qondirish zaruriyati;
- jismoniy ehtiyoj qondirish zaruriyati;
- boyib ketishga bo'lgan kuchli xoxish.

Firibgarlikka oid jinoyat ishi materiallari tahlili shuni ko'rsatmoqdaki aksariyat hollarda jabrlanuvchilarning individual xususiyatlari (o'ta ishonuvchanligi) mazkur jinoyatning sodir etilishiga imkon yaratgan. Firibgarlik jinoyatlarini sodir etilishiga imkon bergan shart-sharoitlar tahlil qilinganida, 71,4 foiz holatda jabrlanuvchilarning o'ta shonuvchanligi, 16,3 foiz holatda jabrlanuvchilarning o'z maqsadlariga noqonuniy yo'llar bilan erishishga urinishlari, 6,9 foiz holatda jabrlanuvchilarning huquqiy bilimlari yetishmasligi mazkur jinoyatlarning sodir etilishiga sharoit yaratgan⁴.

Haqiqatdan ham yuqorida ta’kidlanganidek, firibgarlik jinoyatining sodir etilishida jabrlanuvchilarning muayyan darajada o‘ziga xos xissasi mavjud. Chunki ular firibgarlarning aldovlariga ishonib, chuv tushib qolishmoqda.

Nazariyada firibgarlik jinoyatining sabab va sharoitlari kelib chiqishi bo‘yicha asosiy va asosiy bo‘lmagan sabab va sharoitlarga bo‘lib o‘rganiladi. Asosiy sabab va sharoitlar deb jamiyat rivojlanishining har qan–day bosqichi–da ham firibgarlikning ob‘ektiv qonuniy hodisa sifatida mavjud bo‘lishini taqozo qiluvchi, belgilab beruvchi hodisa, voqea va jarayonlar yig‘indisiga aytamiz. Bunday sabablarga misol qilib ishlab chiqarish bilan iste’mol o‘rtasidagi, jamoat manfaati bilan shaxsiy manfaat o‘rtasidagi, aqliy mehnat bilan jismoniy mehnat o‘rtasidagi va shunga o‘xshash jamiyat rivojlanishining ob‘ektiv qonunlariga asosan har qanday jamiyatda, uning barcha bosqichlarida mavjud bo‘lgan qarama-qarshiliklarni salbiy tomonlarini keltirishimiz mumkin. Asosiy bo‘lmagan sabab va sharoitlar deb, jamiyat rivojlanishining ma’lum bir bosqichida paydo bo‘lgan, vaqtinchalik va o‘tkinchi xususiyatiga ega bo‘lishini taqozo qiluvchi, belgilab beruvchi voqea, hodisa va jarayonlar yig‘indisiga aytamiz. Asosiy bo‘lmagan sabablarga misol qilib hozirgi vaqtda ishsizlik, yetishmovchilik, huquqiy madaniyatning pastligi, milliy valyutaning qadrsizlanishini, tashkiliy-boshqaruv sohasidagi yo‘l qo‘yilayotgan xato va kamchiliklarni keltirishimiz mumkin. Xorijiy mamlakatlarda sodir etilayotgan firibgarlik jinoyatining sabablar o‘rganilganda bir qator uxshash holatlarni kuzatish mumkin. Masalan, AQShda faoliyat olib borayotgan hind call-markazlari ishtirokida keng qamrovli firibgarlik jinoyati sodir etilgan bo‘lib, jinoyatchilar o‘z faoliyatini telefon va internet imkoniyatlaridan foydalangan holda amalga oshirishgan. Mazkur jinoyatning qurbonlari asosan keksa yoshdagilar va muxojirlar bo‘lishgan. Mazkur jinoyatdan jabrlanganlar soni 15 mingdan oshgan va ular jabrlanuvchilardan 250 ming AQSh dolloridan ortiq miqdorida pul undirishgan. Deyarli 4 yil davomida bu jinoiy guruh telefonda odamlarni aldash va tahdid qilish uchun turli usullardan foydalangan, asosiy tahdid – qamoq jazosi, deportatsiya va AQSh hukumati bilan bog‘liq boshqa muammolar bo‘lgan. Yuqoridagi misolda quyidagi sabab va sharoitlar firibgarlikning sodir etilishiga olib kelgan deb xulosa qilish mumkin:

☒ AQShda yashayotgan va mazkur jinoyatning qurboniga aylangan 15 mingdan ortiq fuqarolarning xulq-atvorida ishonuvchanlikning yuqoriligi;

☒ AQSh HMQOlar faoliyatida tashkiliy-boshqaruv soxasidagi yo‘l qo‘yilgan xato va kamchiliklar;

☒ fuqarolarda huquqiy madaniyatning yetarli emasligi;

☒ internet va zamonaviy texnologiyalar bilan ishlash imkoniyatining kengligi;

– AQSh moliya tizimida moliyaviy monitoringning bo‘shliqning mavjudligi;

☒HMQOlar tomonidan amalga oshirilayotgan nazoratning sustligi tufayli

firibgar erkin harakat qilish imkoniyatining mavjudligi.

Xayotda uchrayotgan bir qator omillar borki ularning mavjudligi firibgarlik kabi

jinoyatlarning sodir etilishiga sharoit yaratadi. Tahlillarga asoslanib ularni quyidagi toifalarga ajratgan holda o'rganish asoslantirildi:

▣ shaxs yashayotgan va uni o'rab turgan ijtimoiy muhit bilan bog'liq omillar (katta yoki kichkina muhitdagi salbiy holatlar);

▣ tabiiy omillar (tabiiy iqlim sharoiti, radiatsiya, tabiiy va texnogen vaziyatlar, suv toshqini, zilzilalar, ko'chkilar, jamiyat va davlat rivojlanishidagi beqarorliklar);

▣ ijtimoiy-demografik omillar (ishsizlik, turar joyga ega bo'lmaslik, aholi sonini o'sishi, davlatning ijtimoiy siyosati (sog'liqni saqlash, sport, ta'lim, madaniyat, oillarni qullab quvvatlash va b)ning samarasizligi);

▣ iqtisodiy omillar (ishlab chiqarishda raqobatbardoshlik, ishlab chiqarish imkoyatlarining eskirishi va mahsulot tan narxining oshishi, monopoliyaning mavjudligi, ish haqining pastligi, yuqori darajadagi pulning qadrsizlanishi, oziq-ovqat yetishmasligi va boshqa iqtisodiy muammolar, aholining qashshoqlik darajasi, ularni mahsulot bilan ta'minlash muammolari, xufiyona iqtisodiyotning mavjudligi)

▣ siyosiy omillar (korrupsiyaning avj olishi, ijtimoiy guruhlarning keskinlashuvi, hokimiyat tomonidan fuqarolarning xohishlari rad etilishi, hokimiyat uchun kurash)

▣ huquqiy omillar: (qonun normalaridagi bo'shliqlar yoki huquqiy ziddiyatlar, qonun normalari hamda qonunosti huquqiy hujjatlarning talablari ijrosini ta'minlashga qaratilgan mexanizmning ishlamasligi, sodir etilgan g'ayrihuquqiy qilmishlarga nisbatan jazo muqarrarligining to'liq ta'minlanmasligi);

▣ tashkiliy boshqaruv: (ijroiya hokimiyat organlari faoliyati ustidan nazoratning yo'qligi, moddiy oqimning mavjudligi, ijroiya hokimiyat organlarining HMQOlar bilan hamkorligining yo'qligi, davlatning kadrlar masalasidagi siyosatining samarasizligi, davlat va mahalliy organlar faoliyati ma'muriy buyruqbozlikka asoslanganligi, ijro intizomining pastligi, jinoyatlarning fosh etish darajasining pastligi, jinoyat sodir etgan shaxslarda jazoning muqarrarligini ta'minlanmaganligi)

▣ psixologik va ma'naviy-ruhiy xarakterdagi omillar (jamiyat a'zolari o'rtasida vahimaga va jazavaga tushish holatining kuchayishi, odamlar orasida ertangi kunga ishonchsizlikning rivojlanishi, kelajagidan xavotirlanishi va qo'rqish holatining mavjudligi, siyosiy, diniy va boshqa motivlardan qo'rqishi).

Firibgarlik bilan bog'liq jinoyatchilikka qarshi kurashning eng muhim va asosiy yo'nalishlaridan biri mazkur turdagi jinoyatlarning barvaqt profilaktikasidir. Ushbu profilaktikaning o'ziga xos jihatlaridan biri sodir etilayotgan firibgarlik jinoyatlarining sabab va sharoitlarini aniqlash hamda ularni bartaraf etish choralarini ko'rishdir. Shuningdek, profilaktik chora-tadbirlarni qo'llash samaradorligi huquqni muxofaza

qiluvchi organlarning keng jamoatchilik bilan hamkorligining to‘g‘ri tashkil etilganligiga bog‘liqdir.

XULOSA

Yuqoridagi omillarni bartaraf etmay turib biz jamiyatda uchraydigan salbiy holatlar, shu jumladan firibgarlik jinoyatlarini oldini olishda natijalarga erishib bo‘lmashini anglashimiz lozim. Shu boisdan, bugungi kunda mamalakatimizda turli sohalarida amalga oshirilayotgan islohotlarda aholining kam ta‘minlangan qatlamini ijtimoiy qo‘llab quvvatlash, yangi ishchi o‘rinlarini yaratish, “uyushmagan yoshlar”ning mavjud muammolarini aniqlash va bartaraf etish, kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirish, aholining turmush darajasini oshirish borasida ko‘zga ko‘rinarli ishlar amalga oshirildi va ular davom ettilmoqda.

REFERENCES

1. Ismailov I., Mirazov D. M., Muxtorov J. S. va boshq. Huquqbuzarliklarning sabab va sharoitlarini aniqlash, tahlil qilish va bartaraf etish: O‘quv qo‘llanma . T.: O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2017 B.5.
2. O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi Ilmiy-amaliy tadqiqotlar markazi ma‘lumoti
3. O‘zbekiston Respublikasi IIV Tergov departamenti ma‘lumoti

**МЕЛКОЕ ВЗЯТОЧНИЧЕСТВО КАК ОДНО ИЗ ПРОЯВЛЕНИИ
КОРРУПЦИИ**

*Рустамов Бекзоджон Дилмуроджон угли
Магистрант Ташкентского
государственного юридического
университета по направлению «Теория и
практика применения уголовного
законодательства»*

Аннотация. В данной статье рассматриваются некоторые аспекты мелкого взяточничества. Анализируется целесообразность и обоснованность дифференциации ответственности за взяточничество в зависимости от размера взятки.

Ключевые слова: бытовая коррупция, коррупция, получение взятки, мелкое взяточничество, уголовная ответственность.

В настоящее время проблема коррупции является одной из самых актуальных и распространенных во всем мире. В Республики Узбекистан она не является исключением, и активно обсуждается как в общественных, так и в правительственных кругах. В некоторых отраслях жизни она стала даже нормой, а не исключением. Это серьезно влияет на экономическое развитие страны и доверие граждан к государственной власти в целом. В связи с этим, проблема борьбы с коррупцией становится важной задачей для государства и общества.

Получение и дача взятки, посредничество во взяточничестве — преступления, в которых наиболее ярко проявляются все признаки коррупции как негативного социального явления, создающего угрозу национальной безопасности Республики Узбекистан.

С объективной стороны преступления характеризуются активными действиями, с субъективной стороны — с прямым умыслом. Должностное лицо выступает либо в качестве специального субъекта преступления, либо как конструктивный признак состава преступления, определяющий признаки лица, которому взятка передается¹.

Проблема коррупции в Узбекистане остается одной из самых актуальных и важных для общества. Одним из ее проявлений является взяточничество — действия, направленные на получение выгоды от другого лица в обмен на денежное вознаграждение или другие блага. Взятничество имеет серьезные

¹ Рарог А. Проблемы квалификации взяточничества // Уголовное право. 2013. № 5.

последствия для экономики, политической стабильности и социального развития страны. Поэтому, борьба с этим явлением становится все более актуальной задачей для государства.

Так, уголовная ответственность за получение взятки предусмотрена ст. 210 Уголовного Кодекса Республики Узбекистан, где указывается, что *«Получение взятки, то есть заведомо незаконное принятие должностным лицом государственного органа, организации с государственным участием или органа самоуправления граждан лично или через посредника материальных ценностей либо извлечение имущественной выгоды за выполнение или невыполнение в интересах дающего взятку определенного действия, которое должностное лицо должно было или могло совершить с использованием своего служебного положения наказывается штрафом от пятидесяти до ста базовых расчетных величин или ограничением свободы от двух до пяти лет либо лишением свободы до пяти лет с лишением определенного права»*².

Далее, в части второй и третьей настоящей статьи приводятся квалифицирующие признаки указанного состава преступления как *повторно, опасным рецидивистом или лицом, ранее совершившим преступления, предусмотренные статьями 211 или 212 настоящего Кодекса; в крупном размере; путем вымогательства; по предварительному сговору группой должностных лиц; в особо крупном размере; в интересах организованной группы*.

Из анализа вышеуказанной нормы следует, что уголовная ответственность за получение взятки дифференцируется на крупный и особо крупный размер.

Как пишет М.Х.Рустамбаев, под крупным размером взятки следует понимать размер от трехсот до пятисот минимальных заработных плат, а под особо крупным размером размер, равный пятистам и более базовых расчетных величин³.

Также в Постановлении Пленума Верховного суда Республики Узбекистан, от 24.09.1999 г. № 19 «О судебной практике по делам о взяточничестве» разъясняется, что *«Имея в виду, что от размера взятки зависит квалификация преступления, любой предмет взятки должен получить денежную оценку на основании сложившихся цен, расценок и тарифов за услуги, а при их отсутствии — на основании заключения экспертов»*⁴.

² Уголовный Кодекс Республики Узбекистан. Национальная база данных законодательства № 03/23/841/0270). Электронный источник. Режим доступа: <https://lex.uz/docs/111457>

³ Комментарий к Уголовному кодексу Республики Узбекистан. Особенная часть. Издание второе, переработанное и дополненное / М. Х. Рустамбаев. -Т., 2016. – 1301 с.

⁴ Постановление Пленума Верховного суда Республики Узбекистан, от 24.09.1999 г. № 19 «О судебной практике по делам о взяточничестве». Электронный ресурс. Режим доступа: <https://lex.uz/docs/1449104>

Следовательно, лицо, получившее взятку в незначительном размере (мелкое взяточничество) будет нести уголовную ответственность наравне с лицами, совершившими данное преступление в крупном размере, что не соответствует принципам гуманизма и справедливости уголовного законодательства.

Также стоит отметить, что существующие антикоррупционные Конвенции также не делают никаких различий между мелкой и крупной коррупцией и по этой причине не требует от договаривающихся государств провести такое различие при имплементации конвенций после их ратификации.

Общественная опасность мелкого взяточничества или иначе говоря бытовой коррупции заключается в том, что она является обыденностью повседневной жизни и имеет широкое распространение во всех её сферах.

Бытовая коррупция развращает общество, подрывает его нравственные устои. Общество не желает бороться с «бытовыми» коррупционерами, не желая стоять в очередях или соблюдать установленный порядок определенных процедур.

Отличительная черта бытовой коррупции – это небольшие суммы взяток, однако они, как правило, носят постоянный, практически ежедневный характер со стороны взяткополучателя.

Взяткополучателями в данном случае выступают врачи, преподаватели, должностные лица предприятий и организаций, оказывающих услуги населению, то есть те, с кем мы встречаемся практически ежедневно.

Вышеизложенное даёт возможность сделать вывод о пробелах не только в Уголовном Кодексе, но и положений Постановлений Пленума Верховного Суда Республики Узбекистан.

Во избежание судебных ошибок вследствие несовершенства уголовного законодательства, в Уголовный Кодекс Республики Узбекистан необходимо внести дополнение относительно уголовной ответственности за мелкое взяточничество.

Таким образом, недостаточная разработанность и дискуссионность многих теоретических положений не отвечает принципам гуманизма и справедливости уголовного законодательства.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Уголовный Кодекс Республики Узбекистан. Национальная база данных законодательства № 03/23/841/0270). Электронный источник. Режим доступа: <https://lex.uz/docs/111457>
2. Постановление Пленума Верховного суда Республики Узбекистан, от 24.09.1999 г. № 19 «О судебной практике по делам о взяточничестве». Электронный ресурс. Режим доступа: <https://lex.uz/docs/1449104>

3. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Узбекистан. Особенная часть. Издание второе, переработанное и дополненное / М. Х. Рустамбаев. - Т., 2016. – 1301 с.
4. Рарог А. Проблемы квалификации взяточничества // Уголовное право. 2013. № 5.

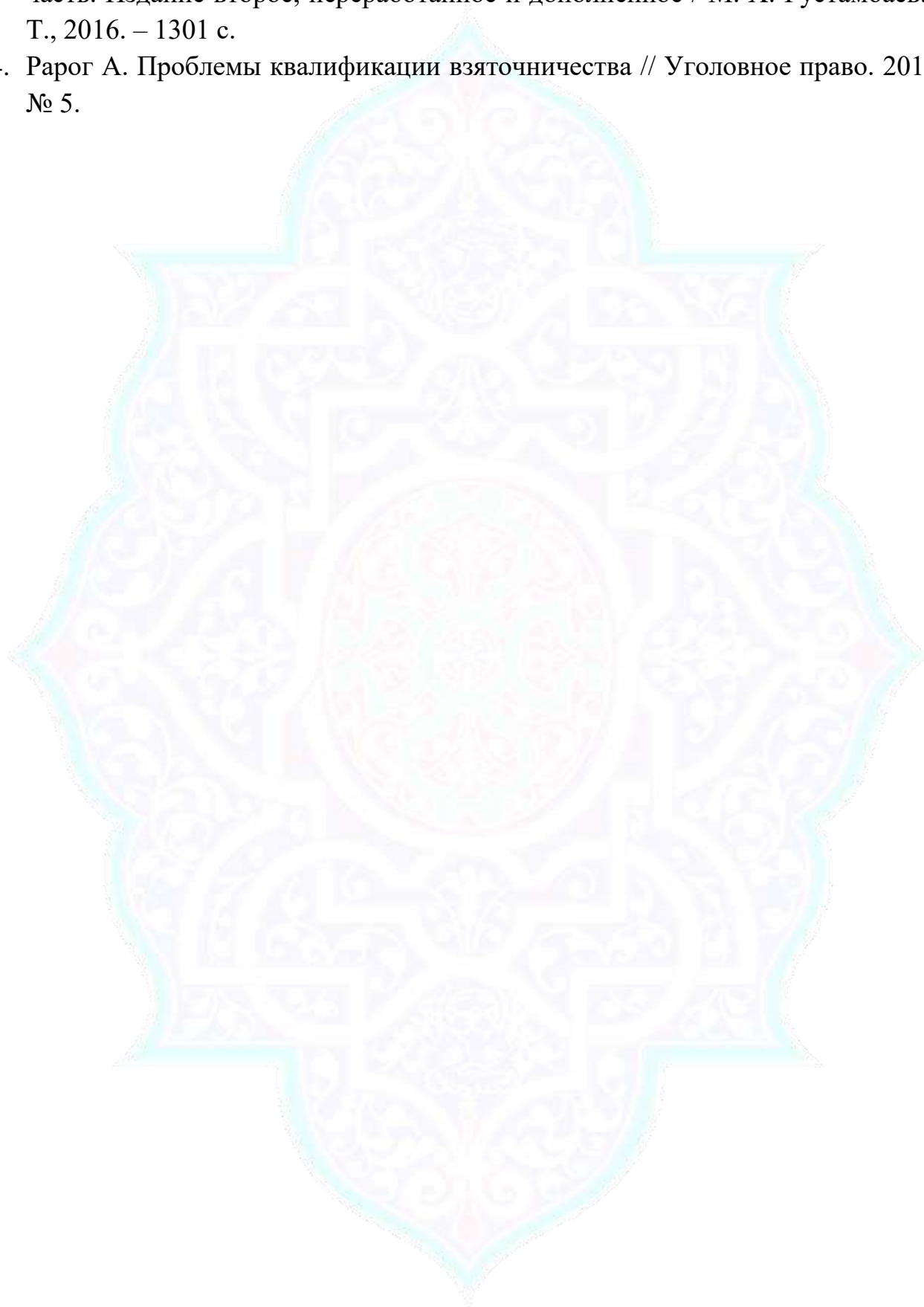

TABLE OF CONTENTS / ОГЛАВЛЕНИЯ / MUNDARIJA

№	The subject of the article / Тема статьи / Maqola mavzusi	Page / Страница / Sahifa
1	GRAMMATICAL PROBLEMS OF TRANSLATION	3
2	SPEAKING SKILLS OF ENGLISH LEARNERS THE METHOD USED IN THE DEVELOPMENT RESEARCH	8
3	INVESTITSIYALARDAN SAMARALI FOYDALANISH ASOSIDA HUDUDYIY IQTISODIYOTNING BARQAROR O'SISHINI TA'MINLASH	12
4	INVESTITSIYALARDAN SAMARALI FOYDALANISH ASOSIDA HUDUDYIY IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISH	18
5	HARAKATLI O'YINLAR	23
6	ЗНАЧЕНИЕ ГИМНАСТИКИ НА УРОКАХ ФИЗКУЛЬТУРЫ	30
7	ВОЛЕЙБОЛЧИЛАРНИНГ МАШҒУЛОТ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШДА САКРОВЧАНЛИК СИФАТИНИ МАХСУС ҲАРАКАТЛИ ҲИЙИНЛАР ЁРДАМИДА ШАКЛЛАНТИРИШ	36
8	ГИЁҲВАНДЛИК ВОСИТАЛАРИ ВА ПСИХОТРОП МОДДАЛАР БИЛАН ҚОНУНГА ХИЛОФ РАВИШДА МУОМАЛА ҚИЛИШ ЖИНОЯТЛАРИНИНГ ҲЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ	41
9	DASTURLASH KUSIDA SHART OPERATORILARI MAVZUSIDA MA'RUZA MASHG'ULOTINI O'TISH METODIKASI	47
10	BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA O'QUV MOTIVATSIYASINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK OMILLARI	51
11	МАКТАБЛАРДА СУН'ИЙ ИНТЕЛЕКТДАН FOYDALANISHNING КАМЧИЛИКЛАРИ	56
12	ОСОБЕННОСТИ УДАРЕНИЯ В РУССКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ	59
13	EKOLOGIYAVA DEMOGRAFIYA. EKOLOGIYA VA XALQARO MUNOSABATLAR.	62
14	GLOBAL EKOLOGIK MUAMMOLAR	64
15	LITOSFERA. TUPROQ IFLOSLANISH MUAMMOLARI	66
16	BIOSFERA TUZILISHI VA UNING VAZIFASI	69
17	O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING EKALOGIK MUAMMOLARI	72
18	AFG'ONISTONDAGI ANTI-SOVET HARAKATLARINING TASHKIL ETILISHIDA SAUDIYA ARABISTONINING O'RNI	75
19	AFG'ON MUAMMOSI FORS KO'RFAZI MINTAQASI MILLIY XAVSIZLIGINING USTUVOR MASALASI SIFATIDA	82

20	XX ASRDA SHIMOLIY AFG‘ONISTONGA O‘ZBEK VA BOSHQA TURKIY QABILALARNING MIGRATSIYASI	93
21	ПСИХИЧЕСКИЙ ИНФАНТИЛИЗМ	103
22	THE INFLUENCE OF STEREOTYPES AND MOTIVATIONAL FACTORS ON THE PROCESS OF LEARNING WRITTEN TRANSLATION	109
23	METHODOLOGICAL MODELS OF TEACHING TRANSLATION	111
24	TA‘LIM MUASSASALARIDA O‘QUVCHILARNI KASB-HUNARGA YO‘NALTIRISH ISHLARI	114
25	MAKTABCHA TA‘LIMDA BOLALARGA RUS TILINI O‘QITISH METODIKASI VA DOLZARBLIGI	117
26	TA‘LIM MUASSASALARIDA DARSDAN TASHQARI TARBIYAVIY ISHLAR	122
27	MAKTAB O‘QUVCHILARINING MUSTAQIL FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISH TEXNOLOGIYASINI LOYIHALASH	127
28	EKSPERIMENTNING BOSHIDA MAKTAB O‘QUVCHILARINING MUSTAQIL FAOLIYAT DARAJASINI BAHOLASH	131
29	PSIXOLOGIK MASLAHAT BERISHGA QO‘YILADIGAN TALABLAR	135
30	THE MOST EFFECTIVE CLASSROOM ACTIVITIES TO ORGANIZE SPEAKING LESSONS	138
31	USTRUSHONA AHOLISINING DAFN AN‘ANA VA MAROSIMLARI	141
32	FLAT AND ROUND CHARACTERS IN JANE AUSTEN’S NOVELS	150
33	DEVELOPING READING SKILLS	153
34	THE IMPORTANCE OF CREATIVE WRITING	159
35	BOSHLANG‘ICH SINIF DARSLARINI INTEGRATSIYALASHGAN HOLDA TASHKIL ETISH	164
36	PRAGMATIC FUNCTIONS OF PHRASEOLOGY IN TRANSLATION	168
37	PROVERBS AS A MIRROR OF CULTURE	172
38	INGLIZ TILIDA “DOG” KONSEPTI VA UNING IBORALAR ORQALI VOQELANISHI	175
39	FIRIBGARLIK JINOYATLARINING SABAB-SHAROITLARINING QIYOSIY-HUQUQIY VA ILMIY TAHLILI	179
40	МЕЛКОЕ ВЗЯТОЧНИЧЕСТВО КАК ОДНО ИЗ ПРОЯВЛЕНИИ КОРРУПЦИИ	185